VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" – *The Times*

KRONIKA

Introducere

Prolog

Capitolul 1

Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea URSS

Capitolul 2

Deceniul pierdut

Capitolul 3

Războaiele invizibile

Capitolul 4

Născut din sânge

Capitolul 5

Președinte pe viață

Capitolul 6

În căutarea sufletului lui Putin

Capitolul 7

Peste bord, în bătaia puștii

Capitolul 8

Operațiunea Medvedev

Capitolul 9

Îndrăzneala de a spera în zadar

Capitolul 10

Război și pace

Concluzii

Valori atemporale într-o lume aflată în schimbare

Mulțumiri

Note

VINE IARNA!

De ce trebuie oprit Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

MIG GREENGARD

Garry Kasparov (Garri Kimovici Kasparov) a fost, timp de 20 de ani, jucătorul de şah numărul unu în lume. În 2005, s-a retras din şahul profesionist pentru a se alătura conducerii opoziţiei pro-democratice împotriva lui Vladimir Putin. În 2012, a fost numit preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului, urmându-i, în funcţie, lui Václav Havel. A scris articole pentru revista Wall Street Journal încă din 1991 şi este profesor invitat la Martin School din cadrul Universităţii Oxford. Cartea lui din 2007, How Life Limitates Chess, a fost publicată în 26 de limbi. Actualmente, trăieşte într-un exil autoimpus, la New York, alături de soţia lui, Daşa, şi de copiii lor.

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV
MIG GREENGARD

LITERA®

Winter Is Coming

Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped

Garry Kasparov

Copyright © 2015 Garry Kasparov

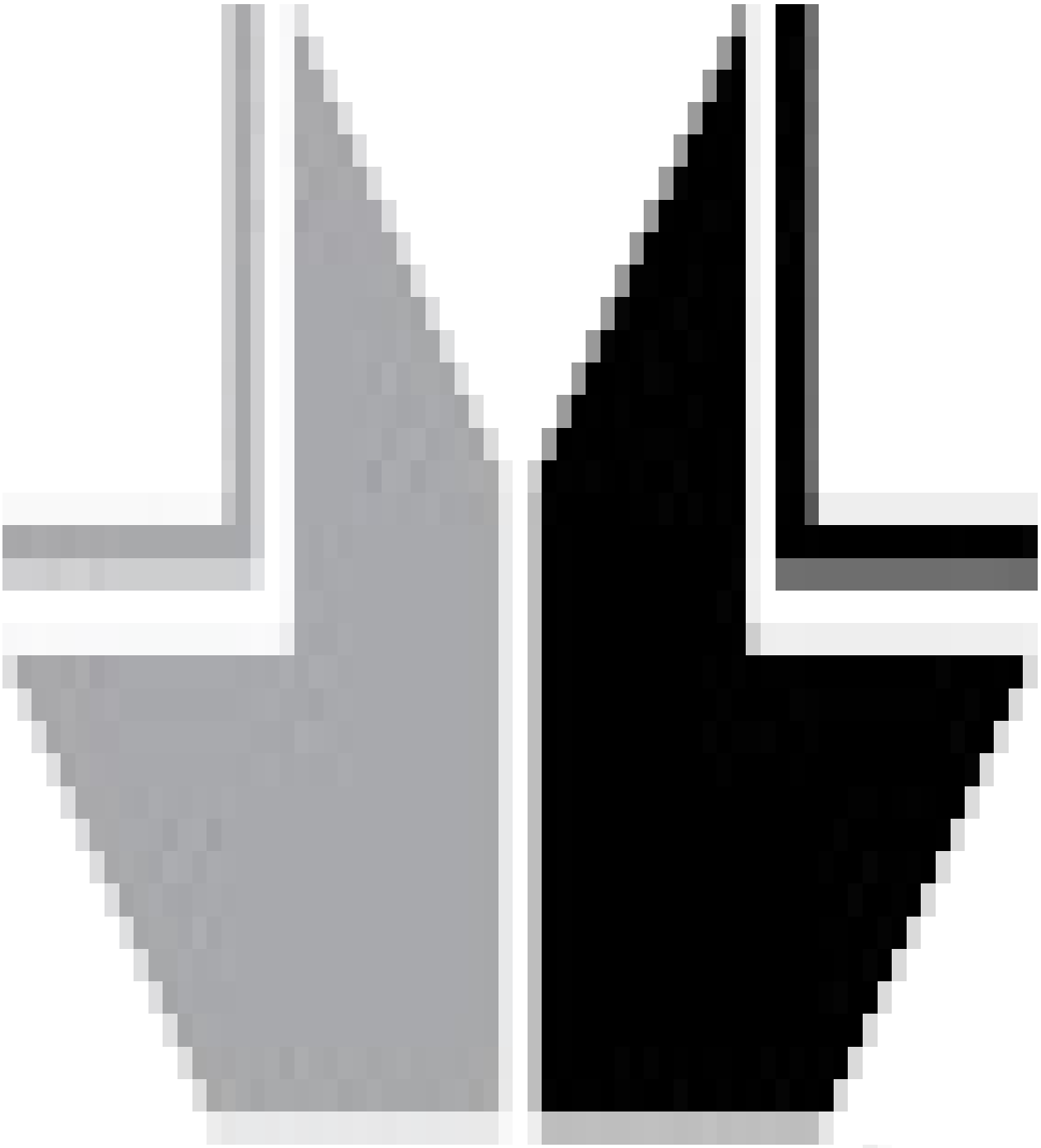

LITERA

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România

tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe

www.litera.ro

Vine iarna!

De ce trebuie opriţi Vladimir Putin şi inamicii lumii libere

Garry Kasparov

Copyright © 2016 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Gabriel Tudor/Graal Soft

Editor: Vidraşcu şi fiii

Redactori: Isabella Prodan, Georgiana Harghel

Corector: Georgiana Enache

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare şi prepress: Anca Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Kasparov, GarRy

Vine iarna! De ce trebuie opriţi Vladimir Putin şi inamicii lumii libere/Garry Kasparov; trad.: Gabriel Tudor/Graal Soft. – Bucureşti: Litera, 2016

ISBN 978-606-33-0865-9

ISBN EPUB 978-606-33-4401-5

I. Soft, Graal (trad.)

Dedicată memoriei lui Boris Nemţov şi

fiecărei persoane din lume care luptă

pentru libertate şi democraţie

aşa cum el a făcut-o în fiecare zi.

Garry Kasparov

Pentru Zoe,

care face totul posibil,

şi pentru Cleo şi Rafa,

care fac ca totul să merite.

Mig Greengard

Introducere

Pe 19 august 1991, CNN transmitea în direct tentativa de lovitură de stat îndreptată împotriva preşedintelui sovietic Mihail Gorbaciov. Aliaţi cu KGB, adepţii liniei dure din interiorul regimului comunist aflat în plină dezintegrare îl sechestraseră pe Gorbaciov la vila lui de vacanţă din Crimeea şi declaraseră stare de urgenţă. Presa din întreaga lume era luată cu asalt de analişti şi politicieni, îngrijoraţi că puciul avea să însemne sfârşitul brusc al programului de perestroika sau chiar debutul unui război civil, întrucât tancurile pătrunseseră deja în centrul Moscovei.

Am apărut ca invitat la emisiunea lui Larry King din acea seară, împreună cu fostul ambasador american la ONU, Jeane Kirkpatrick, un profesor din California şi un fost agent KGB. Doar eu am susţinut că puciul nu avea nici o şansă de succes şi că avea să fie înăbuşit în mai puţin de 48 de ore, şi nu în câteva luni, aşa cum preconizau Kirkpatrick şi ceilalţi. Liderii puciştilor nu aveau nici un fel de sprijin popular, am atras eu atenţia, iar tentativa lor de a pune capăt reformelor de care se temeau că vor distruge Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste era condamnată la eşec. Şi birocraţia conducătoare era, de asemenea, divizată, mulţi simţind că aveau mai multe oportunităţi de dezvoltare în cazul dispariţiei sistemului sovietic. Opiniile mele au fost confirmate pe deplin, când preşedintele rus Boris Elţîn s-a urcat, printr-o iniţiativă devenită faimoasă, pe un tanc, populaţia Moscovei a ieşit în stradă pentru libertate şi democraţie, iar cabala liderilor pucişti şi-a dat seama că poporul îi e potrivnic. Puciştii s-au predat două zile mai târziu.

Tentativa de puci nu doar că eşuase, dar accelerase fărâmiţarea Uniunii Sovietice, prezentând oamenilor din URSS posibilitatea unei alegeri clare. Dizolvarea Uniunii şi un viitor independent constituiau variante puţin riscante, e adevărat, dar nu puteau fi mai rele decât prezentul totalitar. Ca nişte piese de domino, fostele republici sovietice au început să-şi proclame independenţa una dupa alta, în lunile ce au urmat. La Moscova, după două zile de la eşecul puciului, o mulţime entuziastă a dărâmat statuia lui

Dzerjinski, supranumit „Felix cel de Fier“, temutul fondator al poliției secrete sovietice, statuie aflată în fața sediului KGB.

Astăzi, mi-e greu să citesc declarațiile pe care oamenii din acea mulțime le-au făcut presei fără să mă cuprindă emoția. „Astfel începe procesul nostru de purificare“, spunea liderul unui sindicat al minerilor, în vreme ce un preot ortodox afirma: „Vom distruge enorma, periculoasa, tiranica mașinărie a KGB“. Mulțimea scanda „Jos KGB!“ și „Svo-bo-da!“ – cuvântul rusesc pentru „libertate“. Polițiștii și-au dat jos caschetele pentru a se alătura marșului, iar mesaje precum „Călăii KGB trebuie judecați!“ au fost scrijelite pe soclul hulitei statui. Un doctor considera că protestul era diferit de cele din lunile precedente: „Ne simțim ca și cum ne-am fi născut din nou“.

Prin urmare, pare șocant faptul că, opt ani mai târziu, pe 31 decembrie 1999, un fost locotenent-colonel din cadrul KGB devenea președintele Rusiei. Reformele democratice, abia pornite, au fost stopate și contracarate. Guvernul a trecut la măsuri punitive împotriva presei și a societății civile. Politica externă a Rusiei a devenit agresivă și beligerantă. Nu a existat vreun proces de purificare, nici vreo judecată pentru călăi și nici o distrugere a mașinăriei KGB. Statuia lui Dzerjinski fusese dărâmată, dar represiunea totalitară pe care ea o reprezenta exista încă. Se născuse din nou – în persoana lui Vladimir Putin.

Să trecem acum direct la începutul anului 2015. Putin e încă la Kremlin. Forțele rusești au atacat Ucraina și au anexat Crimeea la șase ani după invadarea altui vecin, Republica Georgia. Doar la câteva zile de la găzduirea Olimpiadei de Iarnă de la Soci, în februarie 2014, Putin a instigat războiul civil din estul Ucrainei și a devenit primul om politic care a anexat teritoriul unui stat suveran prin forță, după Saddam Hussein, invadatorul Kuwaitului. Aceiași lideri mondiali care se pozaseră, zâmbitori, cu Putin, în urmă cu un an, au impus acum sancțiuni împotriva Rusiei și a membrilor elitei sale conducătoare. Rusia amenință să taie conductele care aprovizionează Europa cu o treime din necesarul său de petrol și gaze naturale. Un stat de-a dreptul mafiot, cu Putin în postura de capo di tutti capi (șeful tuturor șefilor), se transformă într-o cleptocrație cu ideologie agnostică, folosind, pe față, propagandă și tactici fasciste. Spectrul, multă vreme dispărut, al unei totale distrugeri nucleare a revenit.

Există două povești care trebuie spuse și care stau la baza actualei crize. Prima se referă la modul în care Rusia a trecut rapid de la sărbătorirea sfârșitului comunismului la alegerea, în fruntea ei, a unui ofițer KGB și la invadarea vecinilor. A doua e despre ajutorul pe care lumea liberă l-a acordat acestei evoluții regretabile, printr-un amestec de apatie, ignoranță și bunăvoință nemeritată. E esențial să subliniem ce anume a fost greșit, fiindcă, deși Putin e acum un pericol clar și prezent, America și Europa persevereză în eroare. Democrațiile lumii trebuie să se unească și să învețe iar lecțiile despre cum au putut câștiga Războiul Rece, înainte ca planeta să alunece complet într-un alt conflict asemănător.

Rusia lui Putin este, în mod evident, cea mai mare și mai teribilă amenințare cu care lumea se confruntă astăzi, dar nu e singura. Grupări teroriste ca al-Qaeda și Statul Islamic sunt (în ciuda denumirii celei din urmă) entități nestatale și care nu dispun de vastele resurse și de armele de distrugere în masă pe care Putin le are la îndemână. Atacurile din 11 septembrie 2001 și altele de acest gen ne-au învățat, însă, că nu trebuie să ai un steag național și nici măcar o armată pentru a provoca distrugeri teribile celei mai puternice țări de pe glob. Mai mult de atât, statele care sponsorizează teroarea au de câștigat, deoarece țintele fundamentaliștilor, țările democratice, sunt incapabile să-și organizeze o apărare agresivă. Regimurile criminale din Iran, Coreea de Nord și Siria au putut să tărăgăneze lucrurile la masa tratativelor cu marile puteri ale lumii, fără să facă vreo concesie semnificativă.

O discuție privind provocările lumii polarizate care a apărut la finalul Războiului Rece nu e ceva nou. Ceea ce lipsește e o strategie coerentă pentru a face față acestor provocări. Când Războiul Rece s-a încheiat, învingătorii au rămas fără un scop anume și fără un inamic comun, împotriva căruia să se unească. Adversarii lumii libere nu știu ce înseamnă asta. Ei se definesc în continuare prin opoziția manifestată față de principiile și politicile democrației liberale și față de drepturile omului, văzând în Statele Unite principalul reprezentant fizic și simbolic al acestora. Și, totuși, continuăm să discutăm cu ei, să negociem și chiar să le oferim armele și tehnologia pe care o folosesc spre a ne ataca. Pentru a parafraza definiția dată de Winston Churchill împăciuitorismului, hrănim crocodilii sperând că pe noi ne vor mânca ultimii.

Orice răceală politică survenită între Washington şi Moscova sau Beijing este rapid criticată de ambele părţi, ca o potenţială „întoarcere la Războiul Rece“. Folosirea acestui clişeu, astăzi, pare o ironie, având în vedere că modalitatea în care a fost dus şi câştigat Războiul Rece a fost uitată, şi nu urmată. În loc să ţinem seama de principiile binelui şi răului şi de valorile universale ale drepturilor omului şi ale vieţii umane, avem conflicte, repoziţionări şi echivalenţe morale. Altfel spus, împăciuitorism sub alt nume. Lumea are nevoie de o nouă alianţă bazată pe o Magna Carta globală, o declaraţie a drepturilor fundamentale pe care toţi oamenii să le respecte. Naţiunile care preţuiesc libertatea individuală controlează, astăzi, cea mai mare parte a resurselor planetei şi deţin cea mai importantă putere militară. Dacă aceste naţiuni s-ar uni şi ar refuza să mai menajeze regimurile totalitare şi pe sponsorii teroriştilor, integritatea şi influenţa lor ar fi irezistibile.

Ar trebui să ne propunem nu să ridicăm noi ziduri pentru izolarea milioanelor de oameni care trăiesc sub regimuri totalitare, ci să le oferim acestor oameni speranţa şi perspectiva unui viitor mai bun. Cei mai mulţi dintre noi, cei care am trăit dincolo de Cortina de Fier, am fost conştienţi că, în lumea liberă, existau oameni cărora le păsa şi care luptau pentru noi, nu împotriva noastră. Iar faptul că ştiam asta a contat. Astăzi, aşa-numiţii lideri ai lumii libere vorbesc despre promovarea democraţiei, în vreme ce-i tratează ca pe egalii lor pe liderii celor mai opresive regimuri din lume. Politicile de dialog cu dictatorii au eşuat la orice nivel şi a venit vremea să recunoaştem acest eşec.

Aşa cum spunea Ronald Reagan în faimosul lui discurs din 1964, numit „E momentul să alegem“, nu avem de ales între pace şi război, ci între a lupta şi a capitula. Trebuie să alegem. Nu trebuie să ne predăm. Trebuie să luptăm folosind imensele resurse ale lumii libere, de la valorile morale la stimulentele economice, acţiunea militară rămânând ultima variantă. America trebuie să conducă această luptă, cu vastele sale resurse şi cu abilitatea de a-şi mobiliza aliaţii refractari. E perimat azi să mai vorbim despre valorile americane sau chiar despre valorile occidentale. Şi Japonia, şi Coreea de Sud trebuie să acţioneze, şi Australia, şi Brazilia, India şi Africa de Sud, fiecare ţară care preţuieşte democraţia şi libertatea şi beneficiază de pe urma stabilităţii globale. Ştim că e un lucru realizabil fiindcă a mai fost făcut înainte. Trebuie doar să găsim curajul de a o face din nou.

La cinci ani după ce Putin a ajuns preşedinte şi a început să reconstruiască statul poliţienesc rusesc, pe care îl admiră atât, am trăit, personal, o adevărată renaştere. În 2005, m-am retras, după douăzeci de ani în topul şahului profesionist, pentru a mă alătura mişcării prodemocratice pe cale să se nască în Rusia. Devenisem campion mondial în 1985, la 22 de ani, şi obţinusem tot ce-aş fi vrut să obţin pe tabla de şah. Întotdeauna mi-am dorit să schimb lumea în bine şi acum simţeam că drumul meu, în ceea ce priveşte şahul profesionist, se încheiase. Doream să-mi pot creşte copiii într-o Rusie liberă. Şi îmi aminteam de lozinca pe care mi-o lăsase mama pe perete, o butadă a disidenţilor sovietici: „Dacă nu tu, atunci cine?“ Speram să-mi folosesc energia şi faima pentru a mă împotrivi valului tot mai mare de represiune ce venea dinspre Kremlin.

Ca mulţi ruşi, eram neliniştit din pricina trecutului, puţin cunoscut, al lui Putin în cadrul KGB şi a ascensiunii sale atât de rapide la putere, după supervizarea brutalului război dus în 1999, pentru pacificarea regiunii ruseşti Cecenia. Dar, alături de compatrioţii mei, iniţial am acceptat, în ciuda tuturor suspiciunilor, să-i dau o şansă lui Putin. Elţîn îşi erodase grav credibilitatea în cursul alegerilor din 1996, folosindu-şi puterile de preşedinte pentru a fi reales prin fraudă. Mărturisesc că m-am numărat printre aceia care au crezut, atunci, că sacrificarea, într-o oarecare măsură, a integrităţii procesului democratic constituia răul cel mai mic, dacă, astfel, huliţii comunişti ar fi putut fi împiedicaţi să preia puterea. Dar asemenea compromisuri sunt aproape întotdeauna o eroare şi aşa s-a întâmplat şi atunci, căci victoria lui Elţîn a făcut ca un individ mult mai lipsit de scrupule să profite de slăbiciunile sistemului.

Intrarea, în 1998, în incapacitate de plată, lăsase economia rusească într-o stare extrem de şubredă, deşi merită amintit, retrospectiv, că produsul intern brut (PIB) îşi revenise considerabil în 2000. Dar, la acea dată, criminalitatea, inflaţia şi un sentiment general de incertitudine şi de slăbiciune naţională făceau din tehnocratul şi tranşantul Putin o opţiune sigură şi atractivă. Exista sentimentul că ţara ar putea sfârşi în haos, fără un braţ puternic la cârmă. Nesiguranţa fizică şi cea socială au fost, întotdeauna, mize facile în democraţiile fragile şi majoritatea dictatorilor au venit la putere având, iniţial,

sprijinul larg al populației. De-a lungul istoriei, generații întregi de autocrați și junte militare au preluat frâiele puterii pentru că populația dorea ordine și un regim de mano dura (mână forte) spre a opri excesele unor guvernări civile șubrede. Oamenii uită, întotdeauna, că e mult mai ușor să instalezi un dictator, decât să-l dobori.

Desigur, nu m-am așteptat să am o carieră ușoară, în ceea ce se poate numi, doar cu indulgență, „politica" din Rusia. Opoziția nu încerca să câștige alegerile; luptam, pur și simplu, pentru simplul fapt de a avea alegeri. Iată de ce întotdeauna m-am considerat un activist, și nu un politician, chiar și când am candidat din partea opoziției la alegerile prezidențiale din 2008. Oricine știa că nu avea să mi se permită să apar într-un scrutin oficial, dar ideea era de a expune acest fapt și de a încerca să întărim mușchii atrofiați ai procesului democratic rusesc. Scopul meu, inițial, a fost să unesc toate forțele anti-Putin din țară, mai ales pe cele care, în mod obișnuit, nu s-ar fi raliat niciodată. Tabăra reformatorilor liberali, căreia îi aparţineam, nu avea nimic în comun cu național-bolșevicii, de pildă, cu excepția faptului că era la fel de marginalizată, de persecutată și de trădată, pentru că se opunea planului lui Putin de a păstra puterea pe viață. Și, totuși, fragila noastră coaliție a mărșăluit pe străzile din Moscova și Sankt-Petersburg, născând primele proteste politice serioase de când se afla Putin în funcție. Doream să-i arătăm poporului rus că rezistența era posibilă și să răspândim mesajul că renunțarea la libertate, în favoarea stabilității, era o alegere greșită.

Din nefericire, Putin, ca alți autocrați moderni, avea și încă are un avantaj la care n-ar fi visat nici măcar un lider sovietic: profundele legături economice și politice cu lumea liberă. Deceniile de comerț au creat averi imense, pe care dictaturi precum Rusia și China le-au folosit pentru a construi sofisticate infrastructuri autoritare pe plan intern și pentru a face presiuni pe plan extern. Ideea, naivă, era că lumea liberă avea să folosească legăturile economice și sociale pentru a liberaliza, treptat, statele autoritare. În realitate, statele autoritare au abuzat de acest acces și de interdependența economică, pentru a răspândi corupția și a alimenta represiunea pe plan intern.

Să luăm un exemplu simplu: per ansamblu, Europa primește de la Rusia o treime din energia necesară, deși unele țări primesc chiar mai mult. Între timp, prin Europa trec 80% dintre exporturile de energie ale Rusiei. Deci cine

este mai dependent în această relaţie? Şi în timpul crizei din Ucraina am tot auzit repetându-se că Europa nu poate acţiona împotriva Rusiei, din cauză că e dependentă energetic de aceasta! La opt luni după ce Putin a anexat Crimeea şi la trei luni şi jumătate după ce au ieşit la iveală dovezi clare că forţele ruseşti doborâseră un avion civil deasupra Ucrainei, Europa încă mai „lua în considerare“ găsirea de alternative la gazul rusesc. În loc să folosească influenţa economică uriaşă a Uniunii Europene pentru a-l intimida pe Putin, statele europene au mimat neputinţa. Un boicot al UE sau chiar creşterea taxelor impuse importurilor ruseşti de energie ar fi ameninţat să distrugă complet economia Rusiei, care e, acum, total dependentă de sectorul energetic, pentru a se menţine pe linia de plutire. Dar Europei îi lipseşte voinţa politică de a face sacrificii semnificative pe termen scurt, pentru a stăvili ameninţarea pe termen lung, mult mai gravă, pe care o reprezintă un Putin necontestat de nimeni la adresa securităţii globale şi, prin extensie, la adresa economiilor europene, dependente de globalizare.

Legăturile de afaceri asigură regimurilor autoritare moderne şi instrumente mai subtile pentru a eluda cenzura. Ele lansează oferte publice iniţiale şi posedă domenii imobiliare de lux în New York şi Londra, plătind, astfel, taxe şi impozite pe venit la care lacomii politicieni şi corporaţiile occidentale nu doresc să renunţe, de dragul drepturilor omului. Statele totalitare exploatează deschiderea manifestată de lumea liberă angajând persoane care fac lobby, făcând propagandă prin media şi alimentând masiv cu bani politicieni, partide politice şi organizaţii nonguvernamentale (ONG-uri). Atunci când aceste activităţi sunt date în vileag, reacţiile sunt insignifiante. Ocazional, cetăţenii din lumea liberă se arată indignaţi când media dezvăluie condiţiile inumane existente în fabricile din ţările sărace, dar, în definitiv, puţin le pasă de mediul social al statelor unde sunt produse petrolul, hainele şi telefoanele lor inteligente.

În vreme ce oligarhii ruşi şi-au extins puterea economică şi, odată cu ea, s-a extins şi influenţa lui Putin, în întreaga lume, companiile occidentale le-au întors favorurile, investind în Rusia. Giganţi energetici, ca Shell şi British Petroleum (BP), s-au dovedit nerăbdători să primească o parte din imensele rezerve de energie ale Rusiei, iar piaţa rusească, multă vreme inactivă, s-a dovedit o ţintă irezistibilă, indiferent de câte concesii erau necesare pentru a încheia afaceri aici. Drepturile omului în Rusia reprezentau ultima preocupare

pentru corporaţiile occidentale. Chiar şi după ce firmele occidentale au fost, în repetate rânduri, trădate, înşelate şi ameninţate de partenerii lor ruşi şi chiar excluse din mediul de afaceri sau din Rusia, ele s-au întors aici, dornice de mai mult, ca nişte câini bătuţi de un stăpân crud.

Cel mai remarcabil exemplu este al directorului executiv al BP, Robert Dudley, care a fugit din Rusia în 2008, pe când era director al unei multinaţionale, cu un grup de miliardari ruşi. Hărţuit permanent şi temându-se că va fi arestat (mărturisind şi că ar fi fost otrăvit), Dudley a preferat să se ascundă. Pentru ca, după doar câţiva ani, să revină în Rusia şi să anunţe într-o conferinţă de presă, alături de însuşi Putin, încheierea unui acord comercial de exploatare cu compania petrolieră de stat Rosneft! Deşi investiţiile străine au contribuit, parţial, la creşterea PIB-ului Rusiei (cea mai importantă contribuţie a avut-o creşterea exorbitantă a preţului petrolului) – ele au îmbunătăţit prea puţin traiul ruşilor de rând. Majoritatea acestor noi averi au făcut cale întoarsă şi au sfârşit prin a fi depuse în băncile occidentale sau investite în proprietăţi imobiliare, pe numele elitei oligarhice a lui Putin.

Aşadar, în vreme ce mişcarea noastră de opoziţie, în continuă evoluţie, a făcut unele progrese în a atrage atenţia asupra realităţilor nedemocratice din Rusia lui Putin, noi ne-am aflat, încă din start, pe o poziţie perdantă. Dominarea, de către Kremlin, a mass mediei şi persecutarea fără milă a opoziţiei din societatea civilă a făcut imposibil un avânt democratic durabil. Misiunea noastră a fost, de asemenea, sabotată şi de liderii democratici care l-au primit pe Putin pe scena mondială, oferindu-i creditul de care el avea atâta nevoie, în condiţiile absenţei unor alegeri corecte în Rusia. E dificil să promovezi reforma democratică atunci când fiecare canal de televiziune şi fiecare ziar prezintă întruna imagini cu liderii celor mai puternice democraţii din lume acceptând, printre ei, un dictator ca parte a familiei lor. Acest fapt transmite mesajul că fie el nu e deloc un dictator, fie democraţia şi libertatea individuală nu sunt altceva decât nişte simple mărfuri de schimb, aşa cum Putin şi ciracii lui au susţinut mereu că sunt. În cele din urmă, a fost nevoie de invazia Ucrainei, pentru ca G7 (niciodată nu am acceptat să-i spun G8) să excludă Rusia lui Putin din clubul de elită al democraţiilor industriale.

În 2008, când Putin i-a împrumutat funcţia de preşedinte acolitului său, Dmitri Medvedev, ar fi trebuit deja să fie clar pentru toţi că democraţia

rusească murise. Celelalte nume prezente pe listele de vot erau ale unor membri ai opoziției „acceptate“, fidele lui Putin: Ghenadi Ziuganov, din partea comuniștilor, și Vladimir Jirinovski, care jucase rolul extremistului de dreapta încă din 1991. Ambii au servit și servesc încă drept simple obiecte decorative pentru a lăsa iluzia democrației. Și, totuși, liderii democratici s-au grăbit, unul după altul, să participe la această șaradă. George W. Bush i-a telefonat noului său omolog, pentru a-l felicita. Președintele francez Nicolas Sarkozy l-a invitat, pe un ton călduros, pe Medvedev la Paris. Osanale asemănătoare au fost înălțate de liderii Germaniei, Marii Britanii și ai altor țări, prea numeroase pentru a fi toate enumerate aici. Iar aceasta s-a întâmplat în ciuda faptului că principalul organism european de monitorizare a alegerilor, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), boicotase scrutinul rusesc, pentru a protesta împotriva restricțiilor impuse observatorilor.

La două luni după ce Barack Obama a depus jurământul, ca președinte al SUA, el și secretarul de stat, Hillary Clinton, au lansat o nouă inițiativă de politică externă, pentru a „reseta“ relațiile Statelor Unite cu Rusia. Dar nu în modul realist la care v-ați fi putut aștepta, după ce Rusia invadase mica Georgie, în urmă cu doar câteva luni, spre a înființa enclave independente, care sunt, și azi, ocupate de trupele rusești. Dimpotrivă, aceasta a fost o încercare de flatare a Rusiei de către noua conducere americană. (O încercare completată de o exprimare eronată – pe infamul „buton de resetare“ oferit de Clinton omologului său rus, Serghei Lavrov, scria, de fapt, în rusă, „supraîncărcare“, și nu „resetare“.) Administrația Obama voia să creadă că energicul și voiosul Medvedev era un reformator, un potențial liberal care avea să schimbe cursul imprimat de Putin. Puteți numi, dacă vreți, această atitudine drept o naivitate specifică primelor zile de „speranță și schimbare“, dar, în mod incredibil, această politică de dialog a continuat mult după ce a devenit clar că Putin are, de fapt, frâiele puterii și că planul lui de a transforma Rusia într-un stat polițienesc nu se schimbase.

„Operațiunea Medvedev“, inițiată de Putin, a fost o victorie totală. El a câștigat, astfel, încă patru ani în care să elimine orice opoziție internă, evitând, totodată, consecințe nedorite în plan internațional. Când, în mod previzibil, Putin a revenit în funcția de președinte, în 2012, nici măcar nu s-a mai străduit să dea o aură de credibilitate alegerilor. Ca majoritatea

dictatorilor, Putin are excelente instincte de animal politic, când vine vorba de evaluarea adversarilor, el ştiind deja că nu avea de înfruntat o opoziţie reală din partea liderilor mondiali. Şi, ca toţi dictatorii, Putin a devenit mai îndrăzneţ cu fiecare pas făcut. Dictatorii nu întreabă „de ce?“ înainte să acumuleze mai multă putere; ei nu întreabă decât „de ce nu?“. Analizând cu atenţie modul în care îl tratau lideri ca Merkel, Cameron sau Obama, Putin nu a găsit vreun motiv de a nu face exact ceea ce-şi dorea să facă.

Nu trebuie să fii specialist în istorie pentru a recunoaşte acest model şi nici pentru a vedea cum a dus el la războiul din Ucraina. Atitudinea binevoitoare în care s-au complăcut naţiunile din lumea liberă, după căderea Cortinei de Fier, nu era una de care să te descotoroseşti uşor când tratai cu cineva de teapa lui Putin. El a exploatat dialogurile cu liderii occidentali în folos propriu, fără să facă, de fapt, nici o concesie. Ani de zile, timp în care situaţia drepturilor omului din Rusia se degrada tot mai mult, politicienii şi experţii occidentali, ca Henry Kissinger şi Condolezza Rice, au apărat slăbiciunea Vestului în relaţia cu Putin, susţinând că ruşii stau mult mai bine decât în zilele Uniunii Sovietice.

Înainte de toate, se cuvine să le adresez, cu sarcasm, felicitări pentru aceste laude, care ar trebui înţelese exact pe dos! Dar, în loc să facă o comparaţie cu anii 1950 şi 1970, de ce nu s-au uitat la anii 1990? Nu e dificil să îmbunătăţeşti viaţa sub comunismul totalitar al lui Stalin sau Brejnev, dar cum rămâne cu viaţa sub Elţîn? Cum rămâne cu distrugerea fiecărei instituţii democratice abia născute din Rusia, sub privirile îngăduitoare ale politicienilor democraţi, de genul lui Rice sau Kissinger? Dacă drepturile omului în Rusia şi deţinuţii politici din vastele gulaguri au contat – şi ele au contat, într-adevăr, chiar foarte mult – pentru atâţia lideri şi cetăţeni ai lumii libere, de ce disidenţii din secolul XXI n-ar merita o grijă şi un respect similare? Politicile eficiente sunt bazate pe principii. Ronald Reagan ar fi discutat cu omologii lui sovietici, dar, aşa cum îmi spunea cândva Václav Havel, Reagan ar fi pus mai întâi, pe masa negocierilor, lista deţinuţilor politici!

În primii mei ani ca activist, am spus adesea că Putin e o problemă rusească, pe care ruşii trebuie să o rezolve, dar că el va deveni, în timp, o problemă regională şi apoi o problemă globală, dacă ambiţiile sale vor fi ignorate.

Această transformare regretabilă a devenit realitate şi se pierd vieţi din cauza ei. Nu simt bucurie când mi se spune: „Da, ai avut dreptate!“ Nu mă simt deloc bine când văd că se face atât de puţin pentru stoparea agresiunii lui Putin, până în zilele noastre. Pentru ce să le spun liderilor occidentali că ar fi trebuit să mă asculte şi să acţioneze, când ei nu mă ascultă şi nu acţionează nici măcar azi?

Mantra colaborării cu dictatorii şi a refuzului de a discuta despre crimele acestora – mai ales dacă aceştia sunt importanţi parteneri de afaceri – a devenit atât de împământenită în ultimele două decenii, încât nici măcar invadarea unei naţiuni suverane din Europa nu o poate destrăma. Statele Unite şi Uniunea Europeană au impus sancţiuni împotriva industriilor şi oficialilor din Rusia, chiar dacă au făcut-o, în general, prea târziu şi într-o măsură prea mică. Şi, totuşi, ele refuză încă să admită necesitatea condamnării şi a izolării Rusiei, care a devenit, sub Putin, un periculos stat al răului. Această generaţie de lideri occidentali refuză să admită că răul există încă în lume şi că trebuie înfruntat în termeni absoluţi, nu invitat la negocieri. E clar, în acest moment, că democraţiile secolului XXI nu sunt gata pentru o asemenea luptă. Rămâne, însă, de văzut dacă se vor putea sau nu pregăti pentru ea.

E foarte periculos să crezi că prăbuşirea unui simbol e acelaşi lucru cu sfârşitul a ceea ce reprezintă simbolul respectiv, dar tentaţia de a proceda astfel e irezistibilă. Oamenii au o puternică afinitate pentru simboluri şi poveşti de tot felul, mai ales când acestea par să aibă finalul fericit al unui lung şi înfricoşător basm cu zâne. Zidul Berlinului a reprezentat o divizare, la propriu şi la figurat, a lumii, în bine şi rău, în întuneric şi lumină. Când germanii, extaziaţi, s-au năpustit asupra acestei graniţe fortificate şi au atacat hulitul Zid cu ciocanele, a fost uşor de crezut că fusese învins răul în sine.

Desigur, spiritul festiv avea motive întemeiate. Sute de milioane de oameni se trezeau dintr-un coşmar totalitarist care durase decenii întregi. „Imperiul Răului“ se prăbuşise. O întindere de peste 6 700 km – un sfert din glob – mergând de la peninsula Ciukotka, din Extremul Orient rusesc, la Berlin – scăpa de represiunea comunistă şi de mizeria economică, nutrind, aproape peste noapte, speranţa strălucitoare a democraţiei şi a pieţelor libere. A fost

un moment glorios, de neuitat.

În plus, existau și motive mai practice de sărbătoare. Amenințarea îndelungă a unui război nuclear fusese îndepărtată. Trei generații crescuseră cu obsesia instrucțiunilor primite în caz de atac nuclear și cu nesfârșitele discuții despre „distrugerea reciprocă". Nenumărate miliarde de dolari fuseseră investite în măsuri și contramăsuri militare, care acum deveniseră inutile. „Dividendele păcii", rezultate de aici, aveau să ducă la o nouă eră de prosperitate – sau, cel puțin, așa spunea firul poveștii.

Am scris despre ceea ce eu numesc „gravitația succeselor trecute" în șah. Fiecare victorie apasă mai mult pe umerii învingătorului și acestuia îi e tot mai greu să-și intensifice eforturile, spre a-și îmbunătăți rezultatele. De partea cealaltă, învinsul știe că a făcut o eroare, că s-a întâmplat ceva greșit și va munci din greu, ca data viitoare să nu mai repete greșeala. Fericitul învingător presupune, adesea, că a câștigat fiindcă este, pur și simplu, măreț. De obicei, însă, învingătorul nu e decât jucătorul care face penultima greșeală. Ai nevoie de o disciplină extraordinară pentru a depăși această tendință și a trage învățăminte chiar și dintr-o victorie.

Reacția naturală, reacția omenească, la deznodământul câștigării Războiului Rece a fost de a-l îmbrățișa pe fostul dușman. Clinton și Elțîn s-au strâns în brațe și au râs. Uniunea Europeană și NATO au întâmpinat fostele țări din blocul sovietic cu brațele deschise și au investit miliarde de dolari spre a-i ajuta pe nou-veniți. Când a fost vorba de reforme politice și economice, zidurile izolării și ale restricțiilor au fost dărâmate, în favoarea unei politici occidentale, bazate pe recompense. UE și alte instituții au oferit noilor state libere stimulente pentru a li se alătura ca parteneri deplini, dacă erau îndeplinite niște condiții minime de reformă economică și transparență politică. Acest principiu al dialogului a constituit un mare succes în Europa de Est, în ciuda drumului anevoios pentru mulți.

Dar această măsură de extindere a fost aplicată și în zone unde forțele represive nu fuseseră încă distruse. Țări în care represiunea de tip sovietic fusese doar cosmetizată au fost invitate în clubul statelor libere, făcându-li-se solicitări minime și acceptând, din partea lor, un nivel scăzut de reciprocitate. Atitudinea dominantă în Vest a fost: „Nu-i nimic, o să revină ele pe calea cea bună până la urmă. Democrația a triumfat, istoria nu le-a dat dreptate băieților

răi. Trebuie doar să fim cu ochii pe ei și să așteptăm.“ Dar proverbialele forțe ale istoriei nu câștigă singure războaie. Și experiența a dovedit că, adesea, o poți duce grozav și dacă ești poziționat greșit în raport cu istoria, dar bine poziționat în raport cu conductele de gaze și de petrol.

Privind retrospectiv, e uimitor să vezi cât de repede au fost uitate și abandonate lecțiile deprinse în urma victoriei din Războiul Rece. La momentul de maximă expansiune a forțelor libertății și democrației, Occidentul a încetat să mai exploateze avantajele de care dispunea. Având de partea sa o copleșitoare putere militară, economică și morală, Vestul a schimbat complet strategia.

În era de astăzi, a globalizării și a falselor echivalențe, ne e greu să ne amintim că majoritatea liderilor din epoca Războiului Rece intuiseră adevăratul rău încă din al Doilea Război Mondial. Ei nu-și făceau iluzii asupra a ceea ce erau capabili dictatorii să facă, dacă li se dădea ocazia. Luaseră cunoștință direct de amenințările la adresa existenței omenirii și văzuseră ororile lagărelor de concentrare. De asemenea, știau că armele nucleare puteau fi folosite într-un conflict; pentru generațiile care au urmat, acest gând a fost aproape de neconceput. E rușinos că, astăzi, Adolf Hitler și Iosif Stalin au ajuns să fie caricaturizați și minimalizați, ca niște monștri mitologici reprezentând un rău străvechi, dispărut de multă vreme.

Dar răul nu moare, așa cum istoria nu se sfârșește. Ca o buruiană, răul poate fi retezat, dar niciodată scos din rădăcină pentru totdeauna. El așteaptă șansa de a se răspândi, prin fisurile vigilenței noastre. El poate prinde rădăcini în solul fertil al îngăduinței noastre sau chiar în molozul rămas după prăbușirea Zidului Berlinului.

Comunismul n-a dispărut atunci când Zidul a fost dărâmat. Aproape 1,5 miliarde de oameni mai trăiesc încă sub dictaturi comuniste și încă pe atâția în țări unde libertățile sunt îngrădite, inclusiv în multe dintre fostele republici sovietice. Dorința oamenilor de a-i exploata și stăpâni pe alții prin dictat și prin forță nu a dispărut odată cu prăbușirea Zidului. Ce a dispărut – sau, cel puțin, s-a diminuat semnificativ – e disponibilitatea lumii libere de a adopta o poziție fermă în sprijinul celor oprimați.

Această schimbare e de înțeles, întrucât reprezintă dorința oamenilor de a

pune capăt deceniilor de tensiune şi separare. Bill Clinton, care şi-a început mandatul în 1992, a fost primul preşedinte american născut în cursul exploziei demografice postbelice şi a întruchipat mentalitatea potrivit căreia venise vremea renunţării la dura viziune maniheistă a Războiului Rece. Între timp, însă, colţii balaurului creşteau. Dictatorul belarus Lukaşenko şi-a începutul domnia pe viaţă în 1994. Colegii săi din Asia Centrală, dictatorii Nazarbaev din Kazahstan şi Karîmov din Uzbekistan, au stat la putere peste un sfert de veac. Nu e o coincidenţă că două dintre ţările fostei URSS, cu cel mai mare potenţial de a se rupe de cumplita atracţie exercitată de Rusia, Georgia şi Ucraina, au fost atacate şi, parţial, ocupate de ruşi.

E adevărat că aceşti bandiţi şi autocraţi nu reprezintă nici pe departe o ameninţare la adresa ordinii globale precum reprezenta Uniunea Sovietică, în ciuda tentativei lui Putin de a înjgheba o variantă „soft“ a URSS prin acorduri comerciale, intimidare şi lideri-marionetă. Dincolo de capabilităţile sale militare, URSS a constituit o ameninţare fiindcă a propus, agresiv, o ideologie toxică, comunismul, capabilă să se răspândescă mult dincolo de graniţele sale. Până recent, Putin a simţit că poate să jefuiască Rusia şi să-şi consolideze puterea fără să recurgă la nici un element ideologic. „Haideţi să furăm împreună“ a fost singura deviză a elitei sale conducătoare, care a folosit puterea guvernamentală pentru a transfera banii în buzunarele celor ce o exercitau. Dar, pe măsură ce situaţia economică a Rusiei s-a deteriorat, Putin a fost obligat să treacă la capitolele ulterioare ale manualului dictatorului, spre a găsi noi modalităţi de a-şi justifica rolul de lider suprem.

După 2013, Kremlinul şi diferiţii săi purtători de cuvânt au acompaniat cele mai recente atacuri împotriva homosexualilor şi a presei, cu o retorică în mod făţiş fascistă, vizând comportamentul „anti-rusesc“ şi trădarea de ţară. Unele dintre aceste discursuri, printre care şi câteva aparţinându-i lui Putin, seamănă atât de mult cu cele ale liderilor nazişti de pe la 1930, încât zici că au schimbat doar termenul de „Vaterland“ cu sintagma „Maica Rusia“. Dar, aşa cum ştia şi Hitler, în cele din urmă rămâi fără duşmani interni şi trebuie să cauţi inamici în afară. Demonizarea Statelor Unite în presa controlată de stat a început acum mai bine de un deceniu, dar n-a fost de ajuns.

Când preşedintele Ucrainei, Viktor Ianukovici, o marionetă a lui Putin, a fugit din ţară, după protestul „Euromaidan“, prin care se cerea o mai profundă

integrare europeană, Putin a profitat de ocazie. Susţinând nevoia de a-i proteja pe ruşii din Ucraina, mai întâi a ocupat şi a anexat Crimeea, apoi a început să incite la violenţă, prin intermediul „rebelilor“ din estul Ucrainei, susţinuţi de ruşi. Curând, în ciuda afirmaţiilor absurde ale Kremlinului, ce pretindeau exact contrariul, trupele ruseşti, masiv înarmate, au transformat conflictul într-o veritabilă invazie.

Indiferent de temei, războiul este teribil, dar orientarea periculoasă a lui Putin spre un imperialism de natură etnică nu poate fi ignorată. Cei care spun că războiul din Ucraina e departe şi nu poate genera o instabilitate globală neglijează avertismentul clar dat de Putin. Nu avem nici un motiv să credem că anunţata lui viziune asupra „Rusiei Mari“ se va încheia cu invazia din estul Ucrainei, însă avem toate motivele să fim convinşi că aceasta e doar începutul. Dictatorii se opresc doar când sunt opriţi şi împăciuitorismul cu care a tratat Occidentul invadarea Ucrainei de către Putin nu face decât să-i stimuleze acestuia apetitul pentru alte cuceriri.

Ucraina e doar una dintre bătăliile pe care lumea liberă ar prefera să le ignore, într-un război mai amplu, a cărui existenţă, pur şi simplu, refuză să o accepte. Dar faptul că pretinzi că nu ai inamici nu înseamnă că aceştia chiar nu există. Zidul Berlinului şi Uniunea Sovietică au dispărut, dar duşmanii libertăţii, care le-au construit, sunt încă în viaţă. Istoria nu se încheie; ea cunoaşte doar cicluri. Eşecul de a a apăra Ucraina astăzi este eşecul Aliaţilor de a apăra Cehoslovacia în 1938. Lumea trebuie să acţioneze acum, pentru ca Polonia din 2016 să nu fie chemată să joace rolul Poloniei din 1939.

Războiul Rece a fost câştigat nu doar prin superioritate militară şi economică, ci şi prin valorile pe care eu, un fost cetăţean sovietic, le numesc, fără nici o ironie, „valori americane tradiţionale“, adoptate şi de tot blocul vestic. Nu putem rezolva problemele globalizării cu aceleaşi instrumente legale şi economice care le-au creat. Avem nevoie de cadre noi, bazate pe moralitate, pentru a înfrunta dictaturile din Rusia şi China, acum, când ele au devenit o parte atât de pregnantă a lumii noastre globalizate. Ne trebuie alte alianţe pentru a combate reţelele teroriste fără graniţe, care folosesc, împotriva noastră, chiar tehnologia creată de noi. Aceste cadre şi alianţe trebuie fundamentate pe principii morale, singura armă pe care duşmanii democraţiei nu o pot egala. Faptul e şi mai evident în condiţiile în care aceşti duşmani

posedă arme nucleare, făcând confruntarea militară inimaginabil de primejdioasă.

Fronturile vagi şi neclare ale conflictelor moderne nu pot fi abordate decât prin fronturi morale, bine conturate. Inamicii lumii libere pot fi identificaţi judecând după ţintele lor. Ei ştiu că, dacă democraţia liberă şi economia de piaţă reuşesc, îşi vor pierde raţiunea de a fi, de aceea şi luptă pentru propria supravieţuire. Pentru a înfrunta aceste atacuri, trebuie să transformăm principiile în politici. Trebuie să identificăm şi să înţelegem scopul pentru care luptăm şi adversarul pe care îl înfruntăm. Şi trebuie să vrem să ne apărăm valorile, ca şi cum înseşi vieţile noastre ar depinde de ele – căci chiar aşa stau lucrurile.

Trebuie să rezistăm confuziilor, scuzelor şi argumentelor eronate prezentate de dictatori şi de ciracii lor, pe de o parte, şi reluate de adepţii împăciuitorismului şi de laşi, de cealaltă parte. Ei vorbesc neîncetat despre ce s-ar putea întâmpla dacă lumea liberă i s-ar opune lui Putin sau despre consecinţele unei acţiuni militare directe împotriva ISIS. Dar nu vor să se raporteze deloc la ce se va întâmpla dacă nu acţionăm suficient de hotărât, dacă permitem continuarea acestui status-quo al dialogului şi împăciuitorismului. Evitarea unui nou Război Rece pare a fi un scop admirabil, dar ce-aţi spune dacă ne-am afla deja într-un asemenea conflict? Şi ce spuneţi despre războiul actual, manifestat prin invadarea şi anexarea unor teritorii europene, lucru deja întâmplat în Ucraina? Respingerea realităţii nu e o politică acceptabilă. Frământându-ne doar pentru ce s-ar putea întâmpla, în condiţiile în care situaţia e deja catastrofală, nu facem decât să amânăm, în mod inutil, luarea unor decizii tranşante. Faptul că ignori cancerul şi te contrazici cu medicii care te-au diagnosticat nu te va salva, indiferent de cât de mult te temi de tratament.

Nu putem şti sigur, în nici un fel, ce s-ar întâmpla dacă naţiunile lumii libere, conduse de Statele Unite şi de NATO, l-ar înfrunta pe Putin în Ucraina (sau, în aceeaşi ordine de idei, ar decide să elimine ISIS de pe hartă). Putem fi, însă, convinşi că o asemenea acţiune va fi, în cele din urmă, necesară şi că va solicita mai multe resurse, mai multe sacrificii şi mai multe vieţi pierdute, cu fiecare zi care trece. Putin, ca orice dictator dinaintea lui, devine tot mai încrezător în forţele proprii, văzând că nimeni nu-l înfruntă. Fiecare pas pe

care-l poate trâmbița ca pe un succes, în fața poporului rus, îl face pe Putin și mai greu de dat jos de la putere și îi sporește îndrăzneala de a realiza alți pași, și mai agresivi.

E adevărat că, dacă America, Europa și restul democrațiilor de pe planetă vor realiza, în final, că era dialogului a luat sfârșit și îi vor ataca pe Putin și pe alți indivizi ca el tăindu-le bazele economice și oferind sprijin masiv țintelor lor, conflictele s-ar putea agrava, înainte de a fi stinse. Această abordare – responsabilitatea de a face sacrificii pe termen scurt, pentru un bine de lungă durată – necesită un anumit gen de conducători, care sunt, însă, foarte rari în zilele noastre. Necesită o gândire care să meargă mai departe de următorul sondaj de opinie, de următorul raport trimestrial și de următoarele alegeri. Politicile din timpul Războiului Rece au fost menținute, cu o remarcabilă fermitate, decenii întregi, traversând administrațiile și guvernele și ducând, în final, la o mare victorie, pentru tabăra democrației. De atunci, un președinte după altul, un premier după altul, au pasat responsabilitatea privind respectarea drepturilor omului în Rusia, până când Putin a dobândit un avânt suficient de mare pentru a lansa un veritabil război pe pământ european.

Un argument popular, dar eronat, e de a sugera că intervenția împotriva agresiunii ar putea duce la al Treilea Război Mondial sau chiar la un holocaust nuclear. Dimpotrivă, singurul mod în care actuala criză va escalada va fi dacă Putin nu se va confrunta cu o amenințare copleșitoare la adresa puterii sale, singurul lucru care îl preocupă. Dacă lui Putin i se permite să meargă din victorie în victorie, eliminând orice fel de opoziție pe plan intern și cucerind teritorii și influență în afară, riscul unui război total crește dramatic. Adolf Hitler nu a atacat Polonia în 1939 fiindcă Aliații s-au ridicat în apărarea Cehoslovaciei, ci tocmai fiindcă nu au făcut-o. Hitler nu a pătruns în Sudetenland fiindcă lumea a protestat vehement față de Anschlussul austriac, ci tocmai fiindcă riposta a fost atât de slabă. Doar după ce au fost obținute, atât de simplu, toate aceste prime triumfuri împotriva unei opoziții atât de slabe din partea democrațiilor occidentale, a dobândit și el o încredere în sine care avea să se dovedească exagerată.

Desigur, Putin nu este Hitler; acel rău indescriptibil nu va fi niciodată egalat – deși cei care au trecut prin ororile regimurilor lui Stalin, Mao sau Pol Pot ne-ar putea contrazice. E important, totuși, să amintim că, în 1936 – și chiar în

1937 şi 1938 –, nici Hitler nu era încă Hitler! Adulaţia venită din partea atleţilor şi a demnitarilor străini la Jocurile Olimpice de la Berlin, uşurinţa cu care au fost acceptaţi primii paşi ai armatei germane dincolo de graniţele stabilite după Primul Război Mondial, cedarea rapidă a lui Chamberlain – acestea sunt lucrurile care i-au permis lui Hitler să devină un monstru.

În termenii influenţei globale, puterea industrială şi militară a Rusiei de azi nu se poate compara cu cea a Germaniei naziste. Dar Putin are ceva ce Hitler nu a avut: arme nucleare. Şi nu se teme să ne reamintească mereu lucrul acesta. M-am chinuit să ascult de două ori conferinţa de presă, cu întrebări şi răspunsuri, ţinută de Putin la Soci, în octombrie 2014, pentru că nu-mi venea să cred cu câtă uşurinţă lăuda terifiantul şantaj nuclear al liderului sovietic Nikita Hruşciov. Dar ar trebui să luăm bine aminte la ce spune Putin, deoarece e recunoscut pentru faptul că-şi transpune ameninţările în fapt, atunci când nu sunt contracarate.

Dacă, însă, liderii lumii libere îşi vor veni în fire la timp şi vor forma un puternic front comun împotriva lui Putin – manifestat prin sancţiuni economice, înlocuirea exporturilor ruseşti de energie, izolare diplomatică şi sprijin economic şi militar pentru ţintele lui –, ei vor pune, astfel, bazele unei noi alianţe a democraţiilor planetei. Dictaturilor trebuie să li se dea şansa de a se reforma şi de a se alătura comunităţii, altfel trebuie marginalizate şi lăsate în urmă. Uniunea Europeană foloseşte acest model în plan intern; fiecare stat candidat trebuie să întrunească standarde explicite de dezvoltare economică şi de respectare a drepturilor omului. Şi, totuşi, aceeaşi UE e fericită să facă afaceri cu dictaturi brutale, ca Rusia lui Putin, care nu ar fi, niciodată, acceptată ca membră a Uniunii Europene. Sfârşitul războiului lui Putin şi sfârşitul acestei ipocrite politici de dialog pot avea loc concomitent.

Primul lucru pe care îl vom face, în lucrarea de faţă, va fi să stabilim de ce acest război nedeclarat e real şi de ce contează. În lipsa unor simboluri evidente asupra cărora să se concentreze şi fără un „imperiu al răului“ împotriva căruia să lupte, ralierea democraţiilor lumii, în vederea unei acţiuni comune, va fi dificilă. Şi, totuşi, ele trebuie să se unească. Apoi, vom examina cum două decenii de retrageri şi repoziţionări în tabăra occidentală au permis unor autocraţi ca Putin şi unor grupări teroriste ca ISIS să

prolifereze în toată lumea.

Democraţiile au liderii pe care îi merită, spune o butadă, şi de aceea trebuie să examinăm schimbarea de valori şi de priorităţi care a făcut din împăciuitorism şi realpolitikul defetist moneda aleasă de Occident în politica sa externă de azi. Eliminarea componentei morale din afacerile externe a fost o catastrofă după care Occidentului îi va trebui mult timp să-şi revină. Ultimul capitol al cărţii e dedicat unui plan amplu prin care să se realizeze revenirea Vestului, începând cu întrebări la care fiecare candidat la conducerea unei democraţii ar trebui să răspundă.

De-a lungul lucrării, voi împărtăși observațiile și experienţele mele, personale, ca activist în Rusia şi în calitatea mea actuală, de preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului, cu sediul la New York. Desigur, bătăliile mele politice au început încă din anii 1980, odată cu rebeliunea mea contra autorităţilor sportive sovietice, pe când eram campion mondial la șah, și cu interviurile acordate publicaţiilor occidentale privind inechităţile din cadrul sistemului comunist, interviuri care mi-au creat, adesea, probleme. Dar cea mai importantă poveste din această carte nu e a mea. E povestea felului în care Vladimir Putin – beneficiind de indiferenţa şi, în unele rânduri, chiar de sprijinul lumii libere care a doborât Uniunea Sovietică – a pus capăt experimentului democratic din Rusia.

Prolog

Ascensiunea şi prăbuşirea democraţiei ruseşti ar umple paginile unei cărţi dureros de scurte. Rusiei i-au trebuit doar opt ani ca să treacă de la mulţimile entuziaste, care sărbătoreau colapsul Uniunii Sovietice, în 1992, la ascensiunea fostului agent KGB, Vladimir Putin, în funcţia de preşedinte. Apoi, lui Putin i-au trebuit alţi opt ani ca să corupă sau să dezmembreze aproape orice element democratic din ţară – echilibrul puterilor în stat, alegerile libere, justiţia independentă, presa liberă şi o societate civilă care să poată conlucra cu guvernul, în loc să trăiască terorizată de el. Oligarhii care nu au vrut să colaboreze cu Putin au fost închişi sau exilaţi, iar presa a învăţat rapid ce putea fi spus şi ce nu. De asemenea, Putin a consolidat economia rusească, limitând reformele economiei de piaţă şi subliniind necesitatea creării unor „lideri naţionali“ în domeniile energetic şi bancar.

Un potenţial moment de cotitură a venit în 2008, când Putin a ajuns la sfârşitul celor două mandate constituţionale. Puţini se aşteptau ca el să se retragă discret sau de tot, iscându-se dezbateri aprinse asupra felului în care Putin avea să menţină controlul, păstrând, totodată, aparenţele. Putin canalizase puterea nu doar spre partidul sau postul său, ci spre el, personal. Plecarea lui ar fi însemnat paralizarea întregului stat mafioto-kaghebist, pe care el şi aliaţii săi îl construiseră, cu migală, în opt ani. Putin putea amenda Constituţia Rusiei pentru a candida din nou, dar, la acea dată, era încă sensibil în privinţa păstrării aparenţelor democratice. Şi asta din simplul motiv că ar fi fost penibil, pentru colegii săi din G8, să-l felicite după o asemenea acaparare primitivă a puterii, cât şi pentru faptul că rămânerea în graţiile liderilor din Statele Unite, Japonia şi Europa Occidentală îi era foarte utilă lui Putin în plan intern. Cum să mai poată fi el numit „anti-democrat“, cu atât mai puţin „despot“, când era îmbrăţişat atât de călduros de oameni ca George W. Bush, Silvio Berlusconi sau Nicolas Sarkozy?

Dilema lui Putin ne-a dat nouă, celor din mişcarea rusă de opoziţie, o efemeră rază de speranţă că, în 2008, alegerile ar putea fi transformate într-o

oportunitate de a schimba cursul țării. Știam că alegerile în sine vor fi măsluite, de la început până la sfârșit, dar speram că dezvăluirea acestei coruperi îi va face pe tot mai mulți oameni să ni se alăture. Rușii erau conștienți că-și pierdeau libertățile sub Putin și încă puteau fi sensibilizați atunci când li se amintea asta, așa cum aveau să demonstreze masivele proteste din 2011.

Decizia lui Putin a fost o stratagemă tactică. În loc să păstreze președinția pentru el, i-a încredințat-o primului său adjunct, tânărul vicepremier Dmitri Medvedev, care era, în general, văzut ca fiind mult mai liberal și mai prooccidental decât șeful lui. Alegerile au fost, cum era de așteptat, previzibile și fraudate, Medvedev obținând un scor apropiat de cel al lui Putin la prezidențialele din 2004. (O glumă care a circulat la acea vreme spunea că ar fi fost nepoliticos ca Medvedev să obțină un scor mai bun ca Putin sau să fie mai înalt decât Putin.) Imediat, Medvedev l-a numit pe Putin prim-ministru și cei doi bărbați și-au schimbat funcțiile într-un grațios pas de deux, dansând pe mormântul democrației rusești. Patru ani mai târziu, Medvedev i-a înapoiat, supus, președinția stăpânului său, schimbând Constituția. La alegerile din 2012, s-au făcut chiar și mai puține eforturi de a ascunde faptul că Rusia devenise iar o dictatură.

Au existat, însă, și câteva sincope pe acest drum. Cu doar trei luni înaintea alegerilor prezidențiale din 4 martie, au erupt, spontan, cele mai mari proteste politice din era postsovietică, după ce alegerile parlamentare au fost fraudate într-un asemenea grad, încât mulți ruși n-au mai putut suporta. În următoarele luni, sute de mii de ruși au ieșit în stradă, scandând: „Putin trebuie să plece!“ și „Rusia fără Putin!“

Am participat des la demonstrații, alături de alți lideri ai opoziției, precum Aleksei Navalnîi și Boris Nemțov, dar apariția surprinzătoare a zeci de mii de moscoviți, în principiu apolitici și apatici, în Piața Bolotnaia, pe 10 decembrie, ne-a dat speranța că s-ar putea schimba ceva. Din 2005, fusesem în fruntea multor marșuri și, de fiecare dată, forțele de poliție erau de cel puțin zece ori mai numeroase ca noi. Pe 24 decembrie, pe bulevardul Saharov, procentele s-au schimbat, în sfârșit. Având în față o mare de drapele ale opoziției, unite împotriva corupției și a lui Putin, cine n-ar fi putut visa la un nou viitor?

Dar avântul a fost pasager. Noi legi draconice împotriva libertății de asociere și de întrunire au fost votate rapid, impunând amenzi uriașe și incriminând protestele nonviolente. Mulți lideri și membri ai opoziției au fost hărțuiți, arestați și interogați în privința rolului jucat în organizarea protestelor. Kremlinul a masat resurse uriașe împotriva demonstranților; ultimul miting de amploare, pe 6 mai 2013, a fost dispersat cu brutalitate, generând așa-numitul „caz Piața Bolotnaia“, care a dus la interogarea a peste 1 300 de martori și la condamnarea, la ani grei de închisoare, a zeci de protestatari.

În același timp, presa controlată de Kremlin a început să-și intensifice campania de demonizare a protestatarilor și a liderilor opoziției, prezentându-i ca pe niște extremiști periculoși și ca posibili trădători ai patriei. Nu doar că revoluția nu avea să fie televizată, dar potențialilor revoluționari li s-a interzis și accesul la televiziune. Au mai existat câteva proteste semnificative după anunțarea „victoriei“ lui Putin în alegeri, dar pentru mine a devenit clar, în 2012, că democrația murise cu adevărat în Rusia. Nu mai puteam preconiza un transfer pașnic al puterii acaparate de Putin. Sfârșitul lui nu putea fi decât turbulent și violent. După ce am fost chemat de mai multe ori la interogatorii de către procurori – acolo unde mergi ca martor și te întorci ca suspect, dacă te mai întorci –, am decis să nu mă mai întorc în Rusia, în 2013.

Aici aș vrea să reanalizez lucrurile și să arunc o privire spre Rusia din exterior. Dincolo de profiturile dobândite în urma exploziei prețului petrolului, dincolo de propagandă, de represiune și de populația obedientă, Putin n-ar fi obținut atâta putere fără un considerabil sprijin din afară. În definitiv, nu e așa ușor să făurești o dictatură în ziua de azi și în această epocă. Între alți factori, comunicațiile globale fac dificilă împiedicarea populației dintr-o anumită țară să tânjească la drepturile și bogățiile vecinilor ei. Acesta e unul dintre motivele pentru care Putin a făcut întotdeauna tot posibilul să sprijine regimurile autoritare din vecinătatea Rusiei.

Tendința globală către democratizare, din a doua jumătate a secolului XX, e una dintre cele mai mari realizări ale omenirii. Înainte de al Doilea Război Mondial, în Europa și Americi exista o vastă majoritate de guvernări democratice. Samuel Huntington a scris despre „al treilea val“ al democratizării în cartea The Third Wave, din 1991, iar Francis Fukuyama e autorul unei lucrări la fel de faimoase – Sfârșitul istoriei și ultimul om,

apărută în 1992. Sistemul democrat liberal şi capitalismul au fost marii învingători ai ultimei competiţii ideologice importante pe care o vom cunoaşte vreodată. Totalitarismul şi comunismul au fost marii perdanţi. Băieţii buni au câştigat Războiul Rece, McDonald's şi-a deschis restaurante la Moscova şi a venit momentul unei celebrări pe deplin meritate.

Dar, în Rusia, povestea a fost diferită. Sfârşitul Războiului Rece a reprezentat o oportunitate nu doar pentru progres economic, ci şi pentru o bine-venită primire în rândul puterilor democratice ale lumii. Chiar şi atunci când URSS s-a destrămat, Rusia, de departe cea mai mare şi mai puternică membră a sa, a păstrat multe dintre privilegiile şi poziţiile Uniunii, alături de cel mai mare arsenal nuclear de pe planetă, forţând Ucraina, Belarus şi Kazahstan să-i predea armele lor nucleare. Rusia a preluat locul URSS-ului în cadrul Consiliului de Securitate al ONU şi, după repetate plângeri nefondate cum că ar fi fost umilită de Occidentul victorios, tabăra învingătoare nu a solicitat despăgubiri. De fapt, Statele Unite şi alte câteva ţări au oferit, fie direct, fie prin intermediul FMI, împrumuturi financiare şi alte forme de ajutor de care Rusia avea nevoie disperată. Rusia a fost chiar plătită pentru a-şi repatria soldaţii staţionaţi pe teritoriul Germaniei. Motivul nu a fost doar unul caritabil. Colapsul şi haosul care ar fi cuprins gigantul nuclear nu ar fi fost în interesul nimănui. La fel, nu s-a pus problema unor procese şi nici a dezvăluirii adevărurilor din epoca sovietică, nu au existat nici comisii de reconciliere, în plan intern sau internaţional, în privinţa fostei URSS. După decenii de genocid, deportări în masă, închisori şi represiuni totalitare, s-a decis ca trecutul să fie şters cu buretele, iar drumul către un viitor strălucitor să se facă fără învinuiri şi acuzaţii. Desigur, mulţi dintre noii lideri şi oficiali erau interesaţi personal ca trecutul crud să nu mai fie scos la iveală. Nu sunt mândru de a fi fost, cândva, eu însumi membru al Partidului Comunist, deşi această decizie a fost o mutare calculată, întrucât neafilierea politică mi-ar fi afectat cariera de şahist. (Am părăsit Partidul în ianuarie 1990.)

Curând, poziţia dominantă a devenit una de „evitare a vânătorii de vrăjitoare", deşi asta însemna ca indivizi cu mâinile pătate de sânge să rămână la putere. Mai grav e faptul că această atitudine a lăsat rădăcinile puternicului aparat rusesc de securitate intacte, chiar dacă instituţia a fost redenumită şi a rămas în umbră. Elţîn nu a dorit procese, iar arhivele KGB-ului rusesc au rămas intangibile. Foştilor demnitari li s-a oferit promisiunea

tacită a securităţii financiare şi a impunităţii pentru crimele săvârşite, în schimbul facilitării transferului de putere. Aceeaşi formulă a fost aplicată de Elţîn şi când l-a ales drept succesor pe Putin, în 1999.

Naţiunile occidentale au colaborat, în unanimitate, la această dubioasă muşamalizare. E remarcabil cât de repede, după ce a încetat să mai existe URSS, şi-au dorit să uite şi să ierte tot chiar şi mulţi dintre cei mai agresivi lideri occidentali din timpul Războiului Rece. „Vânătoarea de vrăjitoare“ implică persecuţii în urma unor acuzaţii false şi/sau a lipsei de dovezi. Dar dacă există o sumedenie de „vrăjitoare“ în jurul nostru şi o mulţime de dovezi ale „vrăjitoriei“? Nu uitaţi că mausoleul lui Lenin, din centrul Pieţei Roşii, nu a fost niciodată îndepărtat.

Cred că euforia i-a copleşit pe oamenii aflaţi de ambele părţi ale Cortinei de Fier. De acum, puteam afla lucruri despre restul lumii, puteam călători şi citi ziarele care ne interesau cu adevărat. Puteam discuta despre politică fără oprelişti şi puteam chiar vota! Puţini ruşi erau dornici de procese sumbre, care să detalieze ororile despre care ştiam cu toţii că se petrecuseră în Uniunea Sovietică. Acest lucru s-a dovedit, însă, o greşeală imensă, pentru care Rusia şi restul lumii plătesc şi azi.

Nu a existat nici un singur moment în care Rusia să-şi fi pierdut direcţia, iar Vladimir Putin sau altul ca el să devină o soluţie inevitabilă. Nu a existat nici un moment de răscruce în relaţiile Occidentului cu Rusia care să marcheze trecerea de la confruntarea asupra nerespectării drepturilor omului la dialog cordial. Procesul de tranziţie a fost lent, dar sigur. În repetate rânduri, SUA şi Europa au închis ochii la crimele şi fărădelegile lui Gorbaciov, Elţîn şi Putin, cu speranţa că lucrurile se vor aşeza de la sine. Preşedinţii americani au avut prea multă încredere în oamenii politici din Rusia, în loc să sprijine reformele structurale şi instituţionale care ar fi garantat supravieţuirea democraţiei.

Acceptarea de către Occident a autoritarismului în fosta URSS a început, de fapt, chiar înainte de destrămarea acesteia. În 1988, convingerea sinceră a lui Ronald Reagan în superioritatea morală a libertăţii individuale şi a pieţei libere a fost înlocuită de pragmatismul precaut al lui George H.W. Bush. La începutul lui 1991, Gorbaciov pierduse controlul asupra timidului său

program de reforme, pe când vântul schimbării bătea puternic dinspre Europa de Est. Bush a făcut tot posibilul să sprijine eforturile lui Gorbaciov de a menține unită URSS, ținând infamul său discurs „Chicken Kiev“, pe 1 august 1991, care a înfuriat mulți ucraineni, avertizându-i să nu ceară prea insistent despărțirea de URSS.

Tentativele disperate ale lui Gorbaciov de a menține socialismul și Uniunea Sovietică au eșuat total, în cele din urmă, transformându-l într-un erou „accidental“ în Occident. Nu-i voi oferi nici măcar creditul minim pe care unii i-l acordă pentru că n-a trimis proverbialele tancuri să oprească revoltele anticomuniste declanșate pretutindeni în Blocul Sovietic, întrucât Gorbaciov a trimis armata sovietică în Lituania și Letonia, crezând că, astfel, va rezolva situația. El nu era genul de om care să-și asume riscuri, atunci când venea vorba de propria-i piele, și nu voia să sfârșească precum dictatorul comunist al României, Nicolae Ceaușescu, a cărui răsturnare și execuție rapidă, în decembrie 1989, era încă proaspătă în mintea tuturor.

Când am luat cuvântul în Parlamentul European, în septembrie 1991, l-am comparat pe Gorbaciov cu Ludovic al XVI-lea, care, la fel, a convocat Parlamentul și a refuzat să folosească forța împotriva revoluționarilor, în speranța că aceștia îi vor cruța viața. În această privință, Gorbaciov a avut mai mult noroc decât regele francez, în ciuda faptului că nici el nu se mai afla în grațiile poporului său. Există, de asemenea, asemănări cu ultimul țar rus, Nicolae al II-lea, care a încercat să stăvilească revoluția și să mențină regimul autocratic prin unele reforme firave. A convocat Duma, a emis o constituție și, totuși, a avut parte de un sfârșit crâncen. (Nu mă pot abține să nu remarc că Gorbaciov, Nicolae al II-lea și Ludovic al XVI-lea au avut, cu toții, soții inteligente, influente, dar nepopulare: Raisa, Alexandra și Maria Antoaneta. Raisa era, cu siguranță, conștientă de destinul violent al celorlalte și îmi imaginez că ea și-a sfătuit soțul să evite folosirea forței, pentru a-și spori șansele de a scăpa cu pielea – sau, în cazul ei, cu blănurile – neatinse.)

Dimpotrivă, Boris Elțîn a fost un populist autentic, în ciuda carierei sale de nomenclaturist. El și-a dovedit credința în oameni lansând acțiuni și reforme politice ambițioase. În plan internațional, însă, a avut o prezență slabă, lucru de care a fost conștient, încercând să compenseze printr-o alternanță de ieșiri violente și gesturi blânde la adresa liderilor străini. Elțîn a reușit să păstreze o

sferă regională de interese, în ciuda teribilei slăbiciuni dovedite de Rusia pe scena mondială în anii 1990. Faptul că a reuşit asta constituie meritul său – dar îi discreditează profund pe Bill Clinton şi pe ceilalţi lideri ai G7, care au permis formarea acelei sfere de interese.

Anii 1990 au adus cu ei o serie de uriaşe oportunităţi ratate pentru forţele democratice de pretutindeni. Forţa economică, forţa militară şi cea morală s-au aflat, atunci, într-o singură tabără mai mult decât oricând altcândva în istorie. Dar, în loc să profite de acest avantaj, de pildă, prin reformarea Naţiunilor Unite cu un nou cadru, robust, în ceea ce priveşte drepturile omului, Occidentul şi-a risipit atuurile. Statele Unite şi aliaţii săi europeni au avut capacitatea şi pârghiile prin care să exercite presiuni imense pentru reforme pozitive – pe care şi le-au exercitat eficient, pentru a câştiga Războiul Rece. Dar, în loc să le folosească, de îndată ce Zidul Berlinului a căzut, ei au ales să se bazeze exclusiv pe stimulente şi angajamente, care au fost eficiente în estul Europei, dar au eşuat în faţa unor autocraţi hotărâţi, ca Vladimir Putin.

De fiecare dată când Putin a luat măsuri punitive în Rusia sau s-a amestecat în treburile ţărilor vecine, Vestul a avut oportunitatea de a-l respinge. În schimb, la fiecare mişcare brutală, Putin a fost răsplătit prin legături şi mai strânse cu liderii principalelor democraţii ale planetei şi, mai important, prin acces mai larg la piețele lor avantajoase. Desigur, e imposibil să afirmi cu certitudine că evoluţia lui Putin către dictatură ar fi fost deviată sau împiedicată printr-o poziţie fermă a lumii libere. Dar cred, totuşi, că aşa ar fi stat lucrurile.

Putin nu este un ideolog. El şi ciracii săi au acumulat averi imense, iar ameninţarea de a nu se putea bucura în voie de ele în Occident ar fi fost una foarte serioasă. Spre deosebire de predecesorii săi sovietici, Putin şi aliaţii acestuia nu se mulţumesc cu ultimul model de limuzină ZIL sau cu un conac cochet pe malul Mării Negre. Ei doresc să conducă precum Stalin, dar să trăiască precum Roman Abramovici, bunul amic al lui Putin, care şi-a cheltuit averea cumpărând o faimoasă echipă engleză de fotbal şi iahturi de mărimea unui teren de fotbal. Oligarhii lui Putin călătoresc prin toată lumea şi îşi ţin averile peste graniţe, iar acest fapt le-ar conferi guvernelor occidentale un instrument real de forţă, dacă ar avea curajul să-l folosească.

Acest lucru ar fi fost cu atât mai realizabil la începutul primului mandat al lui Putin, când acesta încă testa ce anume își poate permite. Ca orice autocrat din născare, Putin nu respectă nimic altceva decât forța. El face un pas, privește împrejur, adulmecă aerul și apoi, dacă nu sunt consecințe negative, face un alt pas. Cu fiecare înaintare, devine tot mai încrezător și mai greu de oprit. Exprimarea timidă a îngrijorării de către diplomații și miniștrii străini sunt, pentru cineva ca Putin, cea mai clară undă verde posibilă. Asemenea discuții diplomatice sunt, de fapt, inutile, în accepția lui. La urma urmei, dacă Statele Unite erau cu adevărat îngrijorate, ar fi făcut ceva concret, în loc să discute și să tot discute.

Motivele adepților împăciuitorismului merg de la optimismul nejustificat în privința adevăratei naturi ai lui Putin până la carierismul politic cinic, care vede într-o Rusie beligerantă și bogată în resurse energetice o problemă prea dificil de rezolvat. Pentru mulți lideri occidentali, a fost mai ușor să pretindă că Rusia nu are nici o problemă, decât să admită că o asemenea problemă ar fi greu sau imposibil de rezolvat. În plus, mai există și categoria liderilor precum Silvio Berlusconi și Gerhardt Schröder, care au privit colaborarea cu Putin drept o afacere ca oricare alta.

În ciuda tentativelor de a redenumi această atitudine „dialog“, izul împăciuitorismului e greu de mascat. Lecția fundamentală a vizitei făcute de Chamberlain și Daladier lui Hitler, la München, în 1938, e valabilă și azi: faptul că îi dai unui dictator tot ce vrea nu-l împiedică să vrea mai mult, ci doar îl convinge că nu ești îndeajuns de puternic să-l împiedici să-și însușească obiectul dorinței sale. Altfel, gândește dictatorul, l-ai fi oprit încă de la bun început.

Avertismente privind natura și intențiile lui Putin au existat din belșug. Ascensiunea lui la putere a fost facilitată de riposta brutală pe care a dat-o în cazul atentatelor cu bombă comise asupra unor blocuri din mai multe orașe rusești – acte teroriste pe care mulți le consideră, încă, o provocare în stilul incendierii Reichstagului. (Dar, spre deosebire de incendierea Reichstagului, aceste atentate au fost deosebit de sângeroase.) Bombardamentele masive și torturarea civililor din Cecenia au fost prezentate ca parte a războiului global împotriva terorismului, ceea ce a fost o înscenare totală. Mai târziu, disprețul lui Putin față de valoarea vieților umane a fost confirmat în alte două

incidente cu luări de ostatici: primul petrecut în 2002, când trupele federale au folosit un gaz necunoscut, ucigând zeci de ostatici în timpul unei reprezentații teatrale la Moscova, iar al doilea în 2004, când forțele de securitate, folosind armament greu, au demolat o școală din Beslan, plină de copii luați ostatici, tragedie soldată cu sute de victime.

Subjugarea rapidă de către Kremlin a presei rusești a fost, alături de creșterea prețului petrolului cu peste 700% în 2008, principalul motiv de la baza falsului succes al regimului lui Vladimir Putin. Încă de la începutul primului lui mandat ca președinte, Putin a învățat că trebuia să controleze a patra putere în stat, presa, spre a le controla și pe celelalte trei. Lecția a fost deprinsă după protestele publice generate de eșuarea salvării echipajului de pe submarinul nuclear Kursk, scufundat după o explozie survenită în timpul unui exercițiu de antrenament în Marea Barents, în august 2000. În loc să găsească vinovații din armată sau să elimine birocrația sufocantă, Putin a atacat presa independentă.

Trusturile de presă au fost acaparate de forțe favorabile lui Putin și asociaților săi apropiați. Proprietarul postului de televiziune NTV, Vladimir Gusinski, a stat trei zile după gratii, în iunie 2000, și a fost obligat să-și vândă compania. De fapt, prin ceea ce avea să devină o „metodă de negociere“ tipică pentru Rusia, el a fost obligat să semneze cedarea companiei înainte de a fi eliberat. A fugit în Israel, în vreme ce postul său a fost însușit și inclus în portofoliul Kremlinului, în aprilie 2001. Astăzi, ca o ironie a sorții, NTV este, probabil, cel mai lamentabil canal de propagandă oficială, deși există o competiție foarte dură în acest domeniu. Această „cenzură delicată“ a fost însoțită și de metode mai convenționale, existând liste cu persoane non grata și cu subiecte interzise. Puterea mediatică a fost centralizată în aceeași manieră ca puterea politică, dar și în același scop: jefuirea țării, fără a provoca o revoltă populară.

Corupția din era Elțîn e întipărită în memoria colectivă a Rusiei doar fiindcă am aflat despre ea din presa vremii. În anii 1990, oligarhii concurenți purtau războaie unii împotriva altora prin intermediul trusturilor de presă. Nu era o luptă purtată cinstit sau decent, dar o mulțime de fapte au ieșit la lumină și mii de jurnaliști onești s-au străduit să prezinte adevărul opiniei publice rusești. Sub Putin, singura lumină a provenit de la nesfârșitul șuvoi de articole laudative despre el și administrația lui.

În manieră tipică, riposta Occidentului la aceşti paşi îndrăzneţi către despotism s-a limitat la declaraţii de presă exprimând „îngrijorarea şi preocuparea“, în vreme ce lucrurile continuau să se deruleze ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Putin a fost primit cu braţele deschise, ca membru deplin al G7, organizaţie menită să reprezinte marile democraţii industriale. Celor care justifică invitaţia prin mărimea şi influenţa Rusiei, ţin să le reamintesc că, totuşi, China nu este membră a organizaţiei. Includerea Rusiei a fost o recompensă pentru reformele democratice şi măsura avea să fie revocată de îndată ce Putin renunţa la acele reforme. Faptul că Rusia a fost exclusă abia după ce Putin a invadat Ucraina şi a anexat Crimeea, în martie 2014, spune multe despre atitudinea Occidentului.

Puternicul instinct oportunist al lui Putin l-a făcut să dea, poate, cel mai important telefon din viaţa lui pe 11 septembrie 2001. A fost primul lider care l-a sunat pe preşedintele George W. Bush, spre a-şi oferi deplinul sprijin după atacurile teroriste. Făcând asta, a câştigat încrederea emotivului Bush şi a beneficiat de acceptul tacit al Occidentului timp de încă şapte ani lungi. (Situaţia ar fi trebuit să se schimbe când Rusia a atacat Georgia, în 2008, dar şi această invazie a fost o reflectare a modului în care ambiţia şi încrederea în sine dovedite de Putin au crescut în cursul mandatului lui Bush.) Putin a reuşit să înfăţişeze Rusia ca pe un aliat al SUA – mai ales în Afghanistan –, deşi acţiona activ împotriva intereselor americane şi europene din alte regiuni.

Capacitatea lui Bush Jr., cel de-al 43-lea preşedinte american, de a se opune numeroaselor agresiuni ale lui Putin a fost îngrădită semnificativ de un comentariu rostit cu câteva luni mai înainte, când cei doi s-au întâlnit pentru prima oară în Slovenia, pe 16 iunie 2001. După acea întrunire, Bush a rostit faimoasa lui evaluare: „L-am privit pe om direct în ochi. Am văzut că e dintr-o bucată, de încredere şi am avut un dialog foarte constructiv. Am reuşit să pătrund în sufletul lui.“ După acest comentariu, Bush nu l-a mai putut critica pe Putin, căci ar fi însemnat să accepte că-i judecase greşit caracterul; iar recunoaşterea propriilor greşeli n-a fost niciodată punctul forte al lui Bush. La drept vorbind, Bush şi Statele Unite au avut un nou set de priorităţi de top după 11 septembrie. Dar, privind retrospectiv, pare surprinzător cum de nişte oameni duri, cu experienţa Războiului Rece, ca Rumsfeld sau Cheney, ori experta în problemele Uniunii Sovietice şi ale Rusiei, Condoleezza Rice, n-au

reușit deloc să pună presiune pe Putin.

Dar, cum se spune, oricât de rău ar merge un lucru, e întotdeauna loc de mai rău. Barack Obama a preluat funcția de președinte fără să aibă aproape nici un fel de experiență politică, fiind împovărat de copleșitoare provocări interne. De asemenea, a avut un mandat clar din partea poporului american, sătul de îndelungatele implicări nepopulare din Afghanistan și Irak: ai grijă de America și lasă în pace restul lumii! Existau speranțe reduse ca Obama, idealistul nou-venit, să-l înfrunte în mod concret pe Putin, în ciuda faptului că în echipa prezidențială fusese cooptat și un bun cunoscător al Revoluției Portocalii, Mike McFaul.

Dar s-a întâmplat ceva mai rău decât mă așteptam. Administrația Obama și-a expus planul de resetare a relațiilor cu Rusia, completând această măsură cu butonul buclucaș al lui Hillary Clinton. Imaginați-vă mesajul pe care această uvertură cordială i l-a transmis lui Vladimir Putin. (Tehnic vorbind, destinatarul mesajului a fost Dmitri Medvedev, dar haideți să nu ne amăgim cu asemenea pretenții absurde.) Dacă, uneori, Putin nu pare foarte convins de reacția internațională relativ viguroasă la invadarea Ucrainei de către Rusia, este, poate, din pricină că el așteaptă, pur și simplu, următorul „buton de resetare“.

În memoriile ei, publicate în 2014, Hillary Clinton depune eforturi considerabile spre a apăra resetarea, încercând să convingă că nu a fost trasă pe sfoară de Putin. În mod ironic, această poziție post factum urmează același model ca memoriile adversarilor săi politici: George W. Bush, Condoleezza Rice, Dick Cheney și Donald Rumsfeld. Aproape unanim, adesea chiar cu formulări similare, cu toții afirmă că știau că Putin era un „băiat rău“, dar că nu au avut altă opțiune decât să bată palma cu el. (Bush Jr. e cel mai relevant exemplu în privința judecării greșite a lui Putin, așa cum voi explica mai târziu.)

Pentru mine, care am trâmbițat de pe fiecare acoperiș și din fiecare pagină de ziar adevărul despre caracterul și ambițiile lui Putin, de mai bine de un deceniu, e de-a dreptul enervant să văd că atât de mulți politicieni americani puternici îmi dau dreptate de îndată ce-și termină mandatul. Cărțile respective nu relevă deloc cum anume ar fi acționat ei diferit pentru a influența comportamentul lui Putin, atunci când aveau puterea să o facă. Ideea că

Statele Unite ar fi putut să-l amenințe pe Putin cu izolarea, cu blocarea conturilor lui și ale ciracilor săi miliardari, cu folosirea bâtei după ce el le mâncase toți morcovii îmi pare cu totul improbabilă.

Când guvernul american a început, în sfârșit, să facă mici pași pentru a riposta la numeroasele abuzuri ale regimului lui Putin, acesta deja deținea puterea absolută în Rusia și avea sentimentul unei totale impunități. Iar decizia nici măcar nu a venit din interiorul administrației. Legea Magnițki, care impunea taxe speciale pe bunurile unor demnitari ruși și le limita acestora dreptul de liberă circulație, a fost susținută de investitorul americano-britanic Bill Browder. Unul dintre avocații grupului său de investiții din Rusia, Serghei Magnițki, fusese arestat, în 2008, de niște oficiali corupți ale căror fraude le dăduse în vileag. Un an mai târziu, murea în detenție, înainte de proces, după ce fusese bătut și nu primise îngrijirile medicale necesare.

Legea Magnițki a reprezentat, într-un fel, răzbunarea lui Browder și, inițial, pe listă au fost trecuți doar câțiva oficiali ruși, care fuseseră direct implicați în arestarea și moartea lui Magnițki. Trebuie remarcat că administrația Obama a luptat, din start, împotriva legii respective, aceasta fiind semnată doar ca parte a unui act legislativ al Camerei Reprezentanților, care normaliza comerțul cu Rusia, restricționat anterior în unele privințe, prin faimosul amendament Jackson-Vanik, din 1974.

Administrația Obama a urmat atitudinea – jenant de precaută – a Europei, aplicând sancțiuni contra Rusiei și a aliaților lui Putin abia după invadarea Ucrainei. În ciuda sprijinului copleșitor manifestat, în Congres, atât de republicani, cât și de democrați, pentru extinderea măsurilor – și, mai ales, pentru dotarea cu armanent și instruirea trupelor ucrainene –, Obama a continuat linia discursurilor împăciuitoare ale lui Merkel, Hollande și ale altor lideri europeni, care vorbeau despre „găsirea unei soluții pașnice“, când războiul era deja în plină desfășurare. Ei au continuat să-l considere pe Putin un politician care negocia cu bună credință, până și după ce acesta a recunoscut, triumfător, în martie 2015, că mințise în privința rolului jucat de armata rusă în anexarea Crimeei, în anul precedent.

Nu cred că Merkel și Obama stau așa de prost cu memoria – în special Merkel, care e născută în Republica Democrată Germană. Prin urmare,

singura explicaţie ar fi că ei consideră problema Putin atât de spinoasă, încât preferă să se prefacă, amândoi, că nici nu există. Ceea ce s-ar putea să fie adevărat, cel puțin pentru ei, personal, și pentru o vreme. Poate că ei nu doresc decât să amâne catastrofa totală până când nu vor mai fi în funcţie, lăsându-i pe succesorii lor să se descurce cu Putin. Oricum, atitudinea lor reprezintă o capitulare morală, care a produs deja pagube cât se poate de reale.

Capitolul 1

Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea URSS

La mijlocul verii lui 1989, am acordat un lung interviu unei reviste ce reprezenta, practic, decadența occidentală, în opinia sovieticilor: Playboy. Dar nu doar revista în care a apărut interviul a stârnit suspiciuni în Uniunea Sovietică. În ciuda atmosferei tot mai intense de glasnost – deschidere – dintre America și URSS și a slăbirii lente a represiunii politice, sub perestroika lui Gorbaciov, criticile mele fățișe la adresa societății sovietice și laudele aduse Americii și americanilor, în special, au declanșat un scandal. Căderea Zidului Berlinului (care avea să se producă pe 9 noiembrie) era la doar câteva luni distanță, dar încă greu de imaginat. La o lună după aceea, Gorbaciov și președintele George H.W. Bush aveau să declare că URSS și SUA nu mai erau amice. Dar, chiar și în acest mediu care se schimba rapid, comentariile mele au sunat aproape a trădare pentru unii demnitari de la Kremlin.

PLAYBOY: Vorbele tale vin, parcă, din partea unui american. Americanii vor întotdeauna să fie învingători.

KASPAROV: Dar asta e o calitate foarte umană. Ea dovedește că americanii sunt foarte aproape de adevărata natură umană.

Pentru autoritățile sovietice, absorbite de mitul superiorității morale a comunismului și a omului sovietic, astfel de comentarii erau îngrijorătoare. Azi poate părea caraghios, dar ideologia și regulile de moralitate socialiste constituiau parte integrantă a arsenalului din Războiul Rece. Când autoritățile

sovietice din domeniul sportului m-au atacat pentru că am dorit să păstrez câștigurile obținute din șah, ele au condamnat nu doar lipsa mea de obedienţă, ci şi lipsa de solidaritate socialistă. Autorităţilor li s-a părut că dorinţa mea de a păstra Mercedesul primit ca premiu în Germania, spre a-l arăta vecinilor din Baku, nu reprezenta o gândire normală şi sănătoasă, ci o atitudine subversivă şi radicală.

Desigur, interviul meu nu a creat un asemenea scandal public pe cât a creat actriţa rusă Natalia Negoda, care, cu câteva luni în urmă, apăruse goală în aceeaşi revistă, după ce jucase rolul unei prostituate într-un film care a şocat puritana societate sovietică. Fotografiile ei şi interviul meu într-o publicaţie care era încă interzisă în URSS, precum şi răspunsurile confuze pe care le provocaseră, au fost relevante pentru perioada perestroikăi. Primii paşi ai ţării noastre către o mai mare deschidere erau ispititori, dar ştiam că, în orice moment, noi puteam fi pedepsiţi, iar reformele, stopate. Nu mai existau reguli clare şi tot mai mulţi oameni descopereau îndrăzneala de a testa care erau limitele sistemului, la un moment dat.

În 1987, Gorbaciov a declarat că doreşte să construiască „socialismul cu faţa umană“ promovat de Alexander Dubcek, iar eu i-am răspuns că şi monstrul Frankenstein avea tot o faţă umană. Comunismul e împotriva naturii umane şi nu poate fi susţinut decât printr-o represiune totalitară. Fără ajutor din afară sau resurse naturale uriaşe, ca petrolul, represiunea duce la stagnare economică. Şi, apoi, mai există şi stagnarea morală şi spirituală a unei societăţi în care performanţa şi succesul individual sunt aproape interzise.

Desigur, au existat evenimente specifice care au contribuit la relevarea lacunelor fatale ale sistemului comunist şi l-au obligat pe Gorbaciov să ia măsuri disperate de reformă pentru salvarea ţării. Un astfel de eveniment a fost dezastrul din aprilie 1986, de la uzina nucleară Cernobîl, din Ucraina, iar modul în care a fost abordată criza a dezvăluit nivelurile de incompetenţă, corupţie şi minciună ale oficialilor, niveluri care le depăşeau şi pe cele dintr-o republică bananieră. (Anatoli Karpov şi eu am donat premiul obţinut la campionatul mondial din 1986 pentru victimele de la Cernobîl.) Apoi, a fost şi implicarea sovietică în Afghanistan, care ajunsese deja la al zecelea an, în 1989, şi care fusese la fel de ineficientă, de impopulară şi de scumpă ca războiul declanşat aici, ulterior, de americani şi de NATO.

Graţie, mai ales, expunerii tot mai ample a oamenilor de rând la ştiri, ideilor şi opiniilor, în principal venite din exterior, fundamentul statului sovietic s-a găsit într-o dilemă. Dacă autorităţile acţionau ca de obicei şi amendau micile încălcări ale normelor sistemului, îşi pierdeau credibilitatea de reformatori şi dădeau dreptate criticilor care susţineau că societatea sovietică e inertă şi retrogradă. Dar ele ştiau şi că, dacă vor permite critici mărunte, alţi cetăţeni vor fi încurajaţi să ia atitudine. Replicile autorităţilor au devenit tot mai confuze şi mai inconsistente. Manifestările diferite ale acestei situaţii, desprinse, parcă, din romanul satiric Catch – 22, au fost cele care au doborât, în final, Uniunea Sovietică, în ciuda eforturilor depuse de Gorbaciov de a împiedica destrămarea ei.

Cu mult înainte de căderea Zidului, era clar pentru mulţi dintre noi, cei aflaţi de partea „greşită“ a Cortinei de Fier, că schimbările majore erau inevitabile. Nu ştiam ce formă vor avea acestea şi nici de unde vor începe, dar faptul de a discuta serios şi deschis despre orice avea legătură cu transformările politice sau cu noua direcţie a ţării reprezenta o experienţă cu totul nouă pentru cetăţeanul sovietic de rând. În plus, nu eram siguri dacă aceste reforme democratice erau reale sau doar o variantă diferită a „democraţiei partidului unic“, menită să-l ajute pe Gorbaciov să-şi consolideze puterea în faţa vechii gărzi sovietice şi să câştige timp pentru economia pe cale de prăbuşire. Oamenii din stradă vorbeau despre violenţele etnice care însoţeau deja mişcările de independenţă din multe republici sovietice. Ne întrebam dacă nu cumva milioane de oameni aveau să moară de foame înainte ca reformele economice să aibă loc.

Pe 26 martie 1989, în URSS au avut loc primele alegeri reale de la formarea statului, în 1922. Nou-creatul Congres al Deputaţilor Poporului din Uniunea Sovietică era menit să dea o faţă democratică Sovietului Suprem, instituţia care încă deţinea puterea reală. Dar Partidul Comunist a obţinut doar 85% dintre locuri (spre deosebire de cele 99,9% obişnuite), iar printre insurgenţii independenţi s-a aflat şi Boris Elţîn, care l-a învins categoric, în districtul Moscova, pe candidatul lui Gorbaciov.

Ca o ironie a sorţii, iniţial, experimentele democratice limitate din URSS au avut cel mai mare impact în afara Uniunii Sovietice, în Polonia. Alegerile organizate în URSS, oricât de superficiale fuseseră, le-au oferit polonezilor

imboldul necesar pentru propriul lor experiment democratic, mult mai vast. În loc să adopte reforma socialistă visată de Gorbaciov, Polonia a răsturnat complet regimul comunist, iar restul statelor din Tratatul de la Varşovia i-au urmat, curând, exemplul.

Actualii despoţi din multe foste state sovietice au trăit şi conştientizează pericolele reprezentate de libera exprimare, care poate crea „fisuri în zid“ şi, de aceea, s-au străduit din răsputeri să le evite în cazul propriilor naţiuni. Putin şi alţi autocraţi ex-sovietici privesc cele întâmplate sub regimul lui Gorbaciov ca pe un studiu de caz negativ. Iată de ce reacţionează atât de dur împotriva criticilor politice lansate pe un blog oarecare sau de un singur protestatar, care ţine în mâini o pancartă!

Dictatorii moderni au învăţat din greşelile predecesorilor lor. Ei ştiu că, dacă nu există o supapă de siguranţă, energia acumulată poate fi explozivă. De aceea, au creat un spaţiu pentru un tip neobişnuit de disidenţă controlată. Postului de radio şi site-ului web Ecoul Moscovei li se permite să difuzeze şi să publice materiale critice la adresa lui Putin, în vreme ce alte canale, mai mici, dar mai puţin supuse, precum Kasparov.ru, sunt interzise pe internetul rusesc. Am fost directorul Ecoului Moscovei între 1991 şi 1996, pe când acesta era independent. Acum, deşi îşi menţine caracterul de opoziţie, postul e controlat de braţul mediatic al gigantului energetic Gazprom şi funcţionează ştiind că ar putea fi închis în orice moment.

În mod similar, mitingurile de protest pot fi autorizate şi se pot desfăşura, dar organizatorii şi participanţii s-ar putea trezi persecutaţi. Totul face parte dintr-un balet modern, elaborat, al pseudodemocraţiei şi al pseudoalegerii, ce include şi scrutine cu rezultate dinainte stabilite şi o mulţime de canale de televiziune care prezintă, din unghiuri foarte uşor diferite, cât de bine gestionează Putin totul în ţară.

„Revoluţiile colorate“, asociate cu mişcările pro-democratice din Georgia, în 2003 (Roz), şi din Ucraina, în 2004 (Portocalie), provoacă, de asemenea, teamă în rândul autocraţilor, care iau măsuri preventive împotriva mişcărilor de tineret, a ONG-uri cu legături peste hotare şi a platformelor aparent minore care pledează pentru libertatea de exprimare, cum ar fi posturile de radio independente. Dar experienţa sovietică e cea care i-a speriat cu adevărat pe Putin şi pe confraţii lui, continuând să le modeleze comportamentul şi

viziunea despre lume. Simpla mea experienţă de cetăţean sovietic şi rus îmi permite, efectiv, să înţeleg mutările şi motivaţiile lui Putin.

E foarte dificil să le descrii viaţa într-un stat comunist unora care n-au cunoscut niciodată această experienţă. Omul este o fiinţă rezistentă şi poate să se adapteze circumstanţelor atât cât trebuie, pentru a nu-şi pierde definitiv speranţa. Există, de asemenea, şi o solidaritate în privaţiune, ceea ce explică de ce relatările despre Occidentul îmbelşugat au avut o asemenea putere subversivă în URSS. E mult mai greu să rămâi stoic în faţa dificultăţilor când descoperi că vecinii tăi o duc mult mai bine ca tine. Aceasta este natura umană, temelia capitalismului consumerist şi a pieţei libere şi iată de ce comunismul a fost şi rămâne un lucru atât de străin şi de pervers.

În vara lui 1989, la momentul interviului din Playboy, propria mea îndrăzneală era un produs al tinereţii, al succesului, al faptului că văzusem lumea şi trăisem multă vreme departe de Rusia. În acel an, împlinisem 26 de ani şi eram campion mondial din 1985. Eram un erou naţional într-o ţară fascinată de şah, cum era URSS, şi trăiam încă în oraşul meu natal, Baku, din Azerbaidjan, una dintre republicile transcaucaziene, alături de Armenia şi Georgia. (Aşa cum îmi place mie să glumesc, când sunt în Statele Unite, am fost născut în îndepărtatul Sud, chiar lângă Georgia.) Aflat pe malul Mării Caspice, la aproape 2 000 km de Moscova, Baku avea aerul unui îndepărtat avanpost colonial, aşa cum, de altfel, şi era.

De aici, din tabăra mea de antrenament situată pe ţărmul mării, vorbind cu reporterul de la Playboy, am avut îndrăzneala de a spune:

Toţi oamenii au acelaşi tip de aspiraţii fireşti. Poate că există două sfere politice în lumea de azi, dar un stil normal de viaţă există doar într-una din ele – şi nu e aici, în Uniunea Sovietică. Aici, viaţa este ceea ce aş putea numi o deformare a existenţei normale. E ca şi cum ai trăi într-o casă cu oglinzi. Iar singurul mod de a ieşi din asta e să spargi oglinzile. Ani de zile am avut sentimentul că e ceva greşit în Uniunea Sovietică; când am călătorit în Occident, sentimentul acesta s-a intensificat. Nu caut decât ce caută orice om: o viaţă normală, în care o persoană poate trăi bine şi se poate exprima cum trebuie. E foarte important pentru

mine să încerc să-i redau viaţa normală poporului meu, ar fi ca lumina zilei pentru el.

Şi astăzi sunt mândru de aceste cuvinte, deoarece ele dovedesc că am fost consecvent în lupta mea. Douăzeci şi şase de ani mai târziu, sunt încă decis să le redau „viaţa normală“ celor care trăiesc în casa cu oglinzi a dictaturii. Tragedia e că această luptă e încă necesară în Rusia, la decenii după colapsul Uniunii Sovietice.

Au existat o mulţime de mituri şi de neînţelegeri privitoare la destrămarea URSS, atunci când s-a produs aceasta, dar faptul era de aşteptat. Aceiaşi experţi, politicieni şi savanţi occidentali, care nu reuşiseră să anticipeze căderea Zidului Berlinului până când germanii nu au luat graniţa cu asalt, n-au putut să prevadă nici cât de repede vor scăpa de sub control forţele descătuşate de Gorbaciov.

Faima şi firea mea deschisă mi-au permis, adesea, să discut politică şi cu persoane mult mai calificate decât mine în acest domeniu. Am fost întotdeauna surprins de cât de mult supraestimau ele stabilitatea comunismului în Europa şi chiar în URSS. Era ca şi cum ar fi uitat că un zid construit de oameni putea fi dărâmat tot de oameni.

Câteva cazuri mi-au rămas în memorie. În octombrie 1989, am participat la o recepţie unde am discutat despre viitorul Europei cu Henry Kissinger şi cu Jonathan Bush, fratele preşedintelui de atunci. Au râs şi s-au amuzat puţin de cuvintele mele, când le-am spus că, până la sfârşitul anului, nu va mai rămâne nici un regim comunist în Europa. Puteau pune pariu că nu sunt decât un tânăr care are impresia că le ştie pe toate şi care-şi bazează viziunile nebuneşti pe optimism şi pe izul schimbării, care plutea în aer, şi nu pe ani de studiu şi de analize. Şi poate că aveau dreptate, dar aşa eram eu.

La începutul lui 1990, după o întâlnire promiţătoare cu conducerea editorială a revistei Wall Street Journal, care a dus la o cooperare de durată, editorul Bob Bartley mi-a lansat invitaţia de a vorbi la reuniunea Corporaţiei RAND,

în Los Angeles. Acolo, şeful de la RAND a fost de părere că ar trebui să-l întâlnesc pe prietenul lui, Brent Scowcroft, consilierul lui Bush pe probleme de securitate naţională şi un veteran al administraţiei americane, întrucât servise, pe acelaşi post, şi sub preşedintele Ford, în anii 1970. La acea întrunire de la Casa Albă, am stat de vorbă şi cu Condoleezza Rice, expertă în problemele Rusiei, pe atunci directorul sectorului sovietic din cadrul Consiliului de Securitate Naţională.

Ei m-au întrebat despre Boris Elţîn, care devenise principalul critic şi rival al lui Gorbaciov, în Rusia. Îl considerau pe Elţîn un fanfaron beţiv şi n-am putut decât să-i întreb dacă voiau să audă despre caracterul lui sau despre viitorul lui politic. M-a şocat faptul că aceşti experţi păreau complet străini de terenul politic din Rusia, unde, în mod clar, Elţîn era în ascensiune, iar Gorbaciov se prăbuşea. Era clar că nu discutaseră decât cu bunul lor prieten Gorbaciov şi cu alţi oameni de la Kremlin – la urma urmei, acolo se aflau sediul puterii şi butonul nuclear.

Dar am făcut bine şi mi-am ţinut gura la această întâlnire mai formală, deşi am fost uimit cu cât calm şi cu câtă nepăsare păreau să mă privească, atunci când le vorbeam despre un uriaş val al schimbării, care avea să mătură Europa de Est şi URSS-ul. Ei erau mult mai interesaţi de mecanismele propunerilor de reformă ale lui Gorbaciov, decât de faptul că toţi oamenii ieşiţi în stadă, de la Berlin la Vladivostok, se simţeau, acum, dornici şi capabili să îşi critice făţiş conducătorii. I-am spus lui Scowcroft că Elţîn va fi, în mod sigur, ales în fruntea Sovietului Suprem al Rusiei, în luna mai, şi că va folosi acest mandat pentru a continua să-l înfrunte pe Gorbaciov. Nu cred că m-a crezut şi am înţeles că el şi Casa Albă erau mai preocupaţi de menţinerea unei relaţii bune cu Gorbaciov, decât de orice altceva.

Axarea pe îngrijorările privind Kremlinul şi pe Gorbaciov a însemnat, de fapt, neglijarea impactul foarte destabilizator al bătăliei duse de Elţîn – „Rusia contra URSS“, aşa cum Scowcroft avea să admită în 1998, în cartea scrisă împreună cu preşedintele Bush. „Privind retrospectiv, când Elţîn a început să respingă autoritatea Uniunii şi a Partidului, pentru a reafirma controlul politico-economic al Rusiei asupra afacerilor interne ale republicii, el a atacat însuşi fundamentul statului sovietic, zguduind din temelii structura politică a acestuia.“ Exact aşa au stat lucrurile, iar Elţîn a reuşit în ce şi-a

propus. Deloc rău pentru un fanfaron!

În aprilie 1990, în cursul unei plimbări cu maşina prin zonele rurale ale Franţei, i-am spus unui jurnalist, Fred Waitzkin, care, mai târziu, avea să devină biograful meu: „Comunismul e mort. La anul, în 1991, Uniunea Sovietică nu va mai exista. Deloc. Ține minte cuvintele mele. La anul nu va mai fi nici un imperiu al răului. Vom avea proprietate privată în țara mea. Multe dintre republici își vor proclama independența.“ Când reamintește această discuție, în cartea sa, Mortal Games, Waitzkin adaugă că, pentru el, predicţiile mele au sunat „gratuit, ba chiar frivol“, deoarece erau foarte diferite de opiniile convenționale din acel moment.

Presupun că, în acea perioadă, am început să devin imun la ochii daţi peste cap și la sprâncenele ridicate ale jurnaliștilor, ale experților și ale politicienilor, iar acea imunitate nu m-a părăsit până azi. Palmaresul meu de predicţii nu e 100% reuşit, dar mai degrabă aș spune tot ce-mi trece prin cap, decât să mă cenzurez din cauza a ce-ar putea crede alţii despre mine, mai ales în privința unor subiecte importante. N-am simţit nici o remuşcare în a trâmbița, ori de câte ori am putut, moartea iminentă a comunismului și necesitatea ca Occidentul să facă presiuni pentru reformarea democratică a URSS.

Eram, în mod special, furios pe faptul că Gorbaciov era tratat ca un campion al libertății în Europa Occidentală și America, deși, așa cum i-am spus lui Waitzkin, în acea seară, în Franța: „Gorbaciov a reuşit să convingă Occidentul că lupta lui e aceea a unui om cumsecade, pentru un viitor mai bun. Aceasta e o minciună. El e ultimul lider al statului comunist, încercând să salveze tot ce mai poate salva.“

Și chiar așa stăteau și stau și astăzi lucrurile, în ciuda unui Premiu Nobel pentru Pace și a peste două decenii de transformare revizionistă a lui Gorbaciov. Dar am și motive personale pentru care manifest ostilitate față de omul care a devenit primul și ultimul președinte al Uniunii Sovietice.

Tensiunile dintre Azerbaidjan și Armenia au fost întotdeauna crescute, dar violența interetnică a atins cote fără precedent în epoca sovietică. Pe măsură

ce mişcările regionale de independenţă luau avânt, se intensificau şi protestele şi retorica violentă. Hegemonia sovietică ţinuse în frâu conflictul dintre cele două ţări, dar, când Moscova nu a mai intervenit, regiunea a luat foc, atât din punct de vedere politic, cât şi al violenţelor. Un pogrom declanşat împotriva armenilor din Sumgait, în februarie, a fost urmat de doi ani de confruntări şi de emigraţie armeană. Aşa cum avea să se întâmple şi pentru Baku, răspunsul oficial al Kremlinului a fost o muţenie absolută, iar, după ce s-au declanşat violenţele, a fost prea târziu pentru ca Moscova să intervină militar. Aşa cum nota, caustic, un scriitor la vremea respectivă, forţele britanice au ajuns în insulele Falkland mai rapid decât au ajuns armata şi poliţia sovietică la Sumgait.

În 1988, populaţia armeană din oraşul meu natal, Baku, număra aproape un sfert de milion de oameni. În ianuarie 1990, singurii armeni rămaşi la Baku erau, mai ales, cei din familii mixte, cum era şi a mea. În oraş, violenţe au izbucnit şi, timp de şapte zile şi şapte nopţi lungi, grupuri de indivizi care cereau alungarea tuturor armenilor din Baku au terorizat oraşul şi împrejurimile acestuia. Peste o sută de persoane au fost ucise şi aproape o mie, rănite. Am avut noroc să pot închiria un avion şi să-mi ajut familia, prietenii şi cât mai mulţi oameni să scape nevătămaţi din acel iad, la adăpostul nopţii.

A fost o tragedie care putea fi evitată, cât se poate de simplu. În oraş se aflau 11 000 de militari sovietici, dar au primit ordin să nu intervină. Abia după aproape o săptămână, când agresorii rămăseseră fără ţinte, generalul Aleksandr Lebed a scos armata pe străzi, instituind legea marţială. Dar, la acel moment, aproape toţi cei 50 000 de armeni rămaşi în viaţă fugiseră deja. E imposibil de imaginat că atacurile ar fi putut fi atât de bine ţintite, într-un loc de mărimea oraşului Baku, fără o coordonare precisă şi fără informaţii certe din interior.

Cred că Gorbaciov a dorit acele manifestări de violenţă pentru a-şi consolida controlul direct asupra acestor focare de tulburări ale imperiului sovietic. El a lăsat violenţa să-şi urmeze cursul, apoi a trimis trupele, pentru a inhiba orice împotrivire şi a instala, prin forţă, lideri loiali Moscovei. Pogromul de la Baku a dus la singura mea întâlnire cu Gorbaciov, în Kremlin, la câteva zile după ce armata lui Lebed intrase în capitala azeră, pe 20 ianuarie. I-am cerut

să discutăm despre cei 120 de oameni care fuseseră uciși și despre zecile de mii care fuseseră alungați. Doream să aflu ce are de gând în privința confruntării armate deschise dintre azeri și armeni. Dar Gorbaciov a ignorat această direcție a discuției – întrebându-mă întruna cine cred că ar trebui să fie noul prim-secretar al Partidului Comunist din Azerbaidjan.

Am continuat să fac tot ce puteam pentru a atrage atenția asupra a ceea ce se întâmpla în URSS. Am anunțat că, dacă voi câștiga titlul mondial în 1990, contra lui Karpov, voi folosi banii ca să creez un fond pentru ajutorarea refugiaților armeni din Baku, ceea ce am și făcut. Premiul s-a ridicat la circa 10 milioane de ruble, adică 300 000 de dolari, la valoarea de atunci. Mama și eu am gestionat, practic, acest fond, din locuința noastră de la Moscova, iar eu am luat, personal, legătura cu nenumărați refugiați. Poveștile lor dureroase mi-au sporit antipatia față de Gorbaciov.

Un incident anterior, petrecut tot înaintea meciului din 1990 (care era a cincea confruntare consecutivă cu Karpov și s-a desfășurat la Lyon și New York), a vizat drapelul care avea să apară alături de numele meu, în timpul partidelor – steagul sovietic, cu secera și ciocanul, sau tricolorul rus de dinainte de Revoluția bolșevică. Recunosc, acesta ar putea părea un amănunt neînsemnat, dar, pentru mine și pentru o cultură sovietică obsedată de simboluri, politică și șah, era un element important. Uniunea Sovietică avea să existe încă mai bine de un an, iar organizatorii din New York ai meciului erau foarte îngrijorați că evenimentul putea fi politizat și că autoritățile sovietice s-ar fi putut arăta deranjate de asta. În definitiv, nu era un film cu Rocky, despre un outsider american, era o confruntare între doi ruși. (Americanii ne numeau, oricum, pe toți „ruși“, chiar dacă denumirea era nepotrivită. Campionul mondial american, Bobby Fischer, se lăudase, cândva, la un turneu, că „îi va bate pe toți rușii“, deși oponenții lui erau, de fapt, estoni, letoni și armeni!)

Desigur, politizarea meciului era exact ce doream și am insistat pe cererea mea, care a fost îndeplinită, pentru o vreme. După patru jocuri, însă, ambele steaguri au fost îndepărtate de pe masa de joc, ca urmare a protestelor din partea delegației sovietice. Am schimbat steagul cu o insignă voluminoasă, în culorile Rusiei, pe care am purtat-o tot restul confruntării. Oricât iubesc șahul și oricât de multe lucruri mi-a dăruit el, am știut întotdeauna că există lucruri

mai importante în viaţă. Am fost norocos că „lipsa de loialitate“ faţă de zeiţa şahului, Caissa, m-a costat rareori atât de mult cât ar fi trebuit să mă coste, pe tablă. În ciuda traumei suferite la Baku şi a faptului că politica rusească îmi răpise mult din timpul pe care ar fi trebuit să-l dedic duelului cu Karpov, am reuşit să obţin iarăşi victoria. Şi asta asociindu-mă cu drapelul alb, albastru şi roşu al democraţiei şi al rebeliunii.

Criticii occidentali care admit că Gorbaciov n-a dorit niciodată sfârşitul comunismului în URSS îi acordă totuşi credit pentru că „n-a trimis tancurile“, atunci când Cortina de Fier s-a destrămat, iar republicile sovietice s-au despărţit de Moscova. I-aş nega, însă, lui Gorbaciov până şi acest merit de onoare. Mai întâi, trebuie spus că el a folosit forţa în mai multe rânduri, mai ales în Ţările Baltice. E adevărat, le-ar fi putut ordona trupelor sovietice să anuleze alegerile, să-i aresteze pe liderii opoziţiei şi să tragă în protestatari. Dar oare soldaţii s-ar fi supus? Chiar dacă unii dintre ar fi ascultat ordinele Moscovei şi ar fi masacrat mii de oameni, acest gest ar fi pecetluit propriul sfârşit violent al lui Gorbaciov – iar el nu era nimic altceva decât un supravieţuitor.

De asemenea, ar fi fost o greşeală, pentru Gorbaciov, să întreprindă acţiuni militare riscante în Ungaria sau Cehoslovacia, când el trebuia să se preocupe de stabilitatea URSS. Atunci când îţi arde casa, nu trimiţi pompierii la casa vecinului. Penuria alimentară şi mişcările de independenţă luau amploare pretutindeni. Gorbaciov nu a trimis tancurile pentru a încerca să menţină URSS unită prin forţă, întrucât ştia că era prea târziu să o mai facă şi că asta l-ar fi putut costa scump. Iar, la mijlocul lui 1991, când lucrurile scăpaseră total de sub control, el văzuse ce turnură pot lua evenimentele după ce, deşi trupele sovietice atacaseră, în ianuarie 1991, postul naţional de radio şi de televiziune din Vilnius, ucigând sau rănind zeci de oameni, lituanienii au refuzat să renunţe la declaraţia de independenţă (dată în martie 1990, când Lituania devenise prima republică sovietică desprinsă din URSS). Elţîn, pe atunci preşedinte al Federaţiei Ruse, a denunţat imediat violenţa, solicitând retragerea tuturor trupelor sovietice din Ţările Baltice. Şi liderii străini au condamnat asaltul, iar Gorbaciov a ştiut că pierduse simpatia Occidentului, precum şi ajutoarele de miliarde de dolari de care avea nevoie pentru a mai spera să rămână la putere.

Uniunea Sovietică rămăsese deja fără membri atunci când s-a dizolvat, pe 25 decembrie 1991. (O dată care nu are o rezonanţă deosebită în Rusia, unde Crăciunul se sărbătoreşte – deşi nu de toată lumea – pe stil vechi, în data de 7 ianuarie.) Preşedintele rus Boris Elţîn reuşise să smulgă puterea din mâinile lui Gorbaciov şi să transfere centrul de comandă şi de control către Republica Rusă. Cele trei state baltice, plus Armenia şi Georgia, îşi declaraseră de multă vreme independenţa şi fuseseră admise în ONU. Puciul eşuat, din 19–21 august, le-a deschis şi celorlalte republici calea spre independenţă.

Speranţa lui Gorbaciov de a forma o nouă uniune s-a destrămat când s-a aflat vestea că extremiştii din guvernul său declaraseră stare de urgenţă, pentru a preveni semnarea, pe 20 august, a Noului Tratat al Uniunii, prin care URSS ar fi fost transformată, oficial, într-o federaţie de republici independente. În timpul puciului, Gorbaciov a fost, oficial, reţinut la conacul lui din Crimeea, fără posibilitatea de a comunica cu exteriorul, deşi convingerea mea e că puciul a fost iniţiat chiar de el ori, cel puţin, că a participat de bună voie la lovitura de stat. În loc să-şi contemple risipirea autorităţii lui, Gorbaciov a sperat, poate, că va reuşi să-şi întărească poziţia „negociind“ cu extremiştii, după ce aceştia terminau treaba murdară de a elimina oponenţii politici de genul lui Elţîn. Dar, aşa cum am spus la început, nu a existat nici un sprijin popular sau militar pentru puci şi acesta a eşuat după 72 de ore. După predarea puciştilor, până şi republicile din Asia Centrală, care fuseseră dornice să se alăture noii uniuni, au urmat exemplul Ucrainei şi al Belarusului, proclamându-şi independenţa. Maica Rusia însăşi s-a declarat independentă pe 12 decembrie.

Vestea bună, pentru Gorbaciov, a fost că Occidentul a pierdut mult timp negând ceea ce ar fi trebuit să fie considerată o veste excelentă. După experienţele dezamăgitoare pe care le trăisem în urma discuţiilor despre Rusia cu experţii americani, nu am fost deloc surprins când preşedintele Bush a părut mai curând alarmat, decât bucuros, de perspectiva destrămării Uniunii Sovietice. Era un imperiu rău, într-adevăr, dar era un rău pe care el şi cei din administraţia lui îl cunoşteau foarte bine. Bush mai simţea, de asemenea, că se poate baza pe Gorbaciov, deşi acesta avea în spate KGB-ul şi nu fusese niciodată ales în vreo funcţie, spre deosebire de popularul Boris Elţîn, venit la putere prin alegeri libere.

În aceste bizare tentative de a sprijini un vechi adversar exista mai mult decât o simplă retorică. Occidentul acordase împrumuturi şi ajutoare de miliarde de dolari pentru a menţine URSS-ul în viaţă. Germania, singură, extinsese la opt miliarde pachetul de sprijin care făcea parte din acordul privind reunificarea germană. Implicarea financiară a Germaniei în Rusia avea să ajungă la 45 de miliarde de dolari, incluzând şi bani pentru repatrierea militarilor ruşi şi chiar pentru construirea de locuinţe pentru aceştia, în Rusia.

Statele Unite acordaseră, şi ele, asistenţă financiară înainte ca rezultatul reformelor democratice de la Moscova să fie cunoscut în mod clar. Pe 12 decembrie 1990, preşedintele Bush a anunţat un pachet de sprijin de peste 1,3 miliarde de dolari, în credite şi garanţii financiare, renunţând, totodată, la amendamentul Jackson-Vanik, din 1974, care restricţiona drastic comerţul cu URSS. Patru luni mai târziu, Bush a autorizat acordarea unui alt împrumut garantat, de 1,5 miliarde de dolari, pentru agricultură. Statele Unite au trimis ajutoare medicale direct în Ţările Baltice, după intervenţia militară sovietică de acolo, dar şi în Ucraina, pentru victimele catastrofei nucleare de la Cernobîl.

Ajutoarele multilaterale şi creditele acordate de SUA şi de statele G7 Rusiei şi altor state foste sovietice au crescut în următorii ani, Rusia fiind, totuşi, de departe, principala beneficiară. În martie 1993, simţind nevoia de a sprijini regimul lui Boris Elţîn, aflat sub presiunea Parlamentului, liderii din G7 au alcătuit un plan de asistenţă pentru Rusia, în valoare de 43 de miliarde de dolari. Japonia a cedat presiunilor colegilor săi din G7 şi a acordat, drept contribuţie proprie, 2 miliarde de dolari, direcţionând banii către disputatele insule Kurile. FMI şi Banca Mondială şi-au deschis, de asemenea, portofelele, Banca Mondială acordând cel mai mare împrumut din istoria sa – 610 milioane de dolari, pentru refacerea industriei petroliere a Rusiei. Dar Rusia nu a putut să colecteze toate ajutoarele oferite, din cauză că n-a reuşit să ducă la îndeplinire unele dintre reformele economice solicitate. Din fericire, era prea puţin şi mult prea târziu pentru a menţine URSS unită.

Separat, în anii 1990, miliarde de dolari au fost acordate pentru securizarea armelor nucleare sovietice şi a programelor legate de acestea, în Rusia, Ucraina, Belarus şi Kazahstan. S-ar putea spune că aceasta a fost o investiţie înţeleaptă, de vreme ce nimeni nu şi-ar fi dorit ca armele nucleare să rămână

nesupravegheate, iar materialele și savanții sovietici din domeniul nuclear să ia calea străinătății, în căutare de lucru.

Toate aceste cifre sunt, poate, plictisitoare, dar sunt importante pentru a contracara mitul popular al victimizării Rusiei, răspândit de propaganda lui Putin și de simpatizanții săi antiamericani și anti-NATO din toată lumea. Potrivit acestora, Rusia a fost umilită de Occident atunci când URSS s-a prăbușit, ducând la resentimente și la neîncredere. Ei susțin că învingătorii din Războiul Rece „au pierdut Rusia“, mai întâi refuzând să-i acorde suficient ajutor și apoi extinzând prea agresiv NATO. Ambele acuzații sunt, în mod demonstrabil, false. Așa cum voi prezenta, detaliat, mai târziu, Occidentul a fost, de fapt, prea dornic să uite și să ierte crimele trecute ale vechiului său dușman și potențialul pericol pe care l-ar fi putut reprezenta acesta în viitor.

În realitate, mulți lideri occidentali deveniseră convinși că Rusia era „prea mare pentru a o pierde“ și trebuia sprijinită cu toate costurile, chiar dacă era clar că aruncau banii într-o gaură neagră a corupției și a managementului defectuos din era postsovietică. Pericolul ca extremiștii să-l elimine pe Gorbaciov sau comuniștii să revină și să-l înfrângă pe Elțîn era considerat prea mare. Fulgerătoarea tentativă de puci din august 1991, fie că fusese reală sau doar o înscenare disperată a lui Gorbaciov, a avut ca rezultat o creștere imediată a ajutorului american. La fel, când Duma Rusiei a vrut să frâneze reformele lui Elțîn, în 1993, Senatul SUA a acționat imediat, acordând un pachet de sprijin de 2,5 miliarde de dolari, care fusese, până atunci, amânat.

În lucrarea Anatomy of fascism, Robert Paxton oferă o definiție concisă pentru fascism: „credința că un grup este o victimă, un sentiment care justifică orice acțiune, fără limite legale sau morale, împotriva inamicilor săi interni și externi“. Mitul umilirii Rusiei de către Occident, în special de America, se potrivește perfect cu acest model al victimizării. Falsa legendă că Rusia e înconjurată de dușmani care încearcă să o înfrâneze reprezintă combustibilul de care are nevoie Putin pentru punerea în mișcare a aparatului său de propagandă, tot mai fascist. Din motive similare, regimul lui Putin e la fel de obsedat ca și URSS-ul de suferința și de victoria sovietică din al Doilea Război Mondial. Pe lângă pretențiile de victimizare (în acest caz, legitime), fixația pe cel de-al Doilea Război Mondial vine în completarea dorinței Kremlinului de a-și numi toți inamicii fasciști, în ciuda evidențelor contrare.

Logica bizară a lui Putin e de genul: „Am învins fasciști în al Doilea Război Mondial, deci toți cei care ni se opun sunt fasciști“.

Ironia sorții face ca rădăcinile alunecării Rusiei înapoi către totalitarism să-și aibă originea în faptul că Occidentul se străduiește prea mult, și nu prea puțin, să respecte marea putere care a fost URSS. Rusiei i s-a permis să moștenească locul Uniunii Sovietice în Consiliul de Securitate al ONU, în loc ca această organizație, menită să păstreze statu quo-ul Războiului Rece, să fi fost reformată, pentru a reflecta primatul lumii libere. Nu au existat solicitări de lustrație – investigarea și urmărirea în justiție sau, cel puțin, demiterea oficialilor sovietici pentru crimele comise –, în vreme ce Gorbaciov a fost, practic, canonizat în Occident.

Nu putem vorbi cu adevărat de umilință, dacă nu cumva am putea considera ca atare nevoia stânjenitoare de miliarde de dolari, în bani gheață, și de ajutor din partea unui fost rival, pe care generații de propagandiști sovietici îl portretizaseră drept distrugător și nemilos. URSS a pierdut Războiul Rece, dar victoria a fost nu doar a Statelor Unite și a Occidentului, ci și a rușilor și a tuturor cetățenilor sovietici, ca și a tuturor locuitorilor aflați dincolo de Cortina de Fier. Am devenit liberi să trăim, să vorbim și să gândim, noi înșine. Iar adevărata înfrângere a venit din faptul că noi, rușii, am eșuat în a extirpa sistemul KGB și nu am reușit nici să ne detașăm de zilele gloriei trecute, așa cum au făcut-o majoritatea europenilor din Blocul Sovietic. Acest lucru a făcut ca Rusia și alte foste state sovietice să rămână susceptibile la mitul umilirii și vulnerabile la indivizi precum Putin, gata să-l exploateze.

Capitolul 2

Deceniul pierdut

Astăzi, mulţi par să fi uitat că prăbuşirea Cortinei de Fier, sfârşitul Războiului Rece şi colapsul Uniunii Sovietice au fost evenimente distincte. Desigur, nişte evenimente strâns legate între ele, dar, în momentul în care URSS a dispărut oficial, Zidul Berlinului era dărâmat de doi ani. Revoluţiile anticomuniste şi mişcările de secesiune de diferite facturi s-au dezvoltat în Europa Centrală şi de Est în 1989, începând cu mişcarea Solidaritatea din Polonia, în aprilie. Valul a cuprins apoi Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia, Bulgaria, România şi Albania.

Din câte îmi amintesc, media sovietică a tratat aceste evenimente incredibile cu schizofrenia tipică perioadei de glasnost. Teoretic, presa era liberă în acel moment, dar televiziunile, în special, erau sub controlul centralizat al Kremlinului. De pildă, emisiunile în care revoltele din Ţările Baltice erau discutate într-un mod insuficient de critic dispăreau din program. Tot în replică la aceste schimbări politice a apărut, la televiziunile sovietice, o formă de propagandă mai agresivă, în locul ştirilor seci şi a divertismentului uşor. Presa tipărită străbătuse drum lung, despărţindu-se de linia partidului, reflectată, înainte de 1985, de Pravda, iar periodicele erau suficient de îndrăzneţe încât să relateze corect despre prăbuşirea, pe rând, a regimurilor din Europa de Est. Transformările au fost uimitor de paşnice, cu notabila excepţie a executării crudului dictator român Nicolae Ceauşescu, care ordonase trupelor sale să tragă în demonstranţii anti-guvernamentali, circa 1 100 de oameni fiind ucişi în violenţele ce au urmat.

În orice discuţie despre „spiritul lui 1989“ trebuie menţionate şi protestele, şi masacrul din Piaţa Tiananmen, din Beijing, mai ales că Gorbaciov vizitase China în mai, chiar în toiul protestelor, cu trei săptămâni înainte să fie trimise tancurile pentru a-i nimici pe demonstranţi. Şi, apropo, dictatorii par să înveţe lecţiile istoriei mai bine decât democraţii. Putinii din lumea de azi consideră că Gorbaciov a fost prea slab pentru a păstra URSS unită şi preiau de la incidentul Tiananmen valoarea forţei brute.

Mult mai mult sânge avea să curgă, din păcate, în mod previzibil, în Iugoslavia, țară care, deși comunistă, rămăsese oficial nealiniată timp de decenii. Când dictatorul pe viață Iosif Broz Tito a murit, în 1980, frâul fragil cu care stăpânea numeroasele diviziuni etnice și teritoriale din această țară multietnică din Balcani a început să slăbească. Controlul federal era deja prea redus la momentul când s-a produs mișcarea anticomunistă europeană și acest lucru a dus la primele alegeri pluripartite din țară. Dar, în loc să stabilizeze lucrurile, alegerile au evidențiat divergențele ireconciliabile dintre republicile, extrem de întrepătrunse, ale țării. Majoritatea etnică albaneză din Kosovo manifesta resentimente față de sârbi, în vreme ce partidele separatiste din Slovenia și Croația au promis, simultan, independența. Liderul sârb Slobodan Miloşevici s-a străduit să întărească sistemul federal, pe care, în mare parte, îl controla. Aceasta a fost rețeta unui dezastru care, în curând, avea să devină primul test al sistemului de securitate de după Războiul Rece.

Cu destule probleme izvorâte deja din revoluțiile din 1989, NATO și puterile occidentale au ignorat, bucuroase, fazele inițiale ale războaielor iugoslave, considerându-le probleme interne. Europa trebuia să decidă ce era de făcut cu cei 130 de milioane de noi prieteni săraci și cu proaspetele lor guverne democratice. Administrația Bush era concentrată asupra URSS și, din august 1990 până în februarie 1991, asupra Primului Război din Golf și a deznodământului acestuia. Coaliția condusă de SUA și însărcinată să-l îndepărteze pe Saddam Hussein din Kuwait a reprezentat prima colaborare între cele două superputeri mondiale, de la finele celui de-al Doilea Război Mondial încoace. Uniunea Sovietică fusese principalul susținător al lui Saddam, așadar, declarația comună sovieto-americană, prin care invazia la care recursese acesta era condamnată, a constituit un alt semnal că Războiul Rece era pe cale să se încheie. (Deși, mai târziu, a ieșit la iveală că Gorbaciov refuzase să se pronunțe, lăsându-l pe ministrul de Externe, Eduard Șevardnadze, să difuzeze declarația din proprie inițiativă.)

Claritatea morală și hotărârea lui Ronald Reagan dăduseră, în sfârșit, roade. În 1976, Reagan a pierdut nominalizarea republicană în favoarea lui Gerald Ford, dar a reușit să introducă „moralitatea în politica externă“ ca punct central în platforma republicanilor. Nu e deloc exagerat să afirm că această modestă realizare avea să schimbe lumea, ca și destinul meu. Zidul a fost dărâmat, așa cum ceruse Reagan, iar imperiul răului s-a destrămat. Probleme

mai mici rămâneau, acum, în seama unor oameni mai mici.

Deşi nu sunt un admirator al primului preşedinte din familia Bush, din cauza loialităţii sale extreme faţă de Gorbaciov, şi am criticat, la acea vreme, ineficacitatea lui, trebuie să recunosc că administraţia lui a făcut o treabă bună prin înlăturarea pieselor de joc rămase după dizolvarea URSS. Bush Sr. a avut o echipă de politică externă matură şi competentă, care a dat, însă, dovadă de lipsă de viziune şi de curaj înainte şi în timpul colapsului URSS. Dar asta nu a constituit o piedică în gestionarea rezultatului. Bush, James Baker, Brent Scowcroft, Dick Cheney şi restul administraţiei au început, nu cu prea multă tragere de inimă, să colaboreze cu „fanfaronul“ Elţîn pe chestiunile practice ale securităţii nucleare şi reformelor economice.

Nu am fost de acord cu felul în care au fost gestionate aceste reforme economice şi pachete de sprijin, deşi, în orice circumstanţe, asemenea măsuri reprezintă sarcini extrem de dificile. Istoria tranziţiei de la dictaturile de stânga la democraţie şi economie de piaţă e o scurtă colecţie de poveşti de groază. Comunismul e ca o boală autoimună; nu se distruge pe sine, dar slăbeşte sistemul atât de mult, încât victima devine neajutorată şi incapabilă să mai lupte. Comunismul distruge spiritul uman la nivel individual, pervertind valorile unei societăţi lipsite de succes.

Nu e o coincidenţă că autocraţiile de dreapta au statistici mult mai bune în privinţa ieşirii din represiunea politică şi atingerii succesului democratic şi economic. Chile, Portugalia, Spania, Coreea de Sud, Taiwan au constituit regimuri unde puterea a fost deţinută de dragul puterii, fără un fundament ideologic profund. Când regimurile tiranice din aceste ţări s-au prăbuşit, în majoritatea cazurilor în urma alegerilor, rădăcinile, valorile umane ale libertăţii individuale erau încă suficient de sănătoase pentru a înflori. Ideologia comunistă atacă atât rădăcina, cât şi ramurile şi otrăveşte solul. Multe ţări din Europa de Est au încă dificultăţi economice, în ciuda influenţei stabilizatoare şi a masivului sprijin financiar oferit de decenii de Uniunea Europeană. Pentru unele naţiuni a fost, din punct de vedere psihologic, mai uşor să dezrădăcineze comunismul, întrucât ele l-au văzut ca pe un produs secundar al hulitei ocupaţii sovietice şi au fost dornice să-l alunge de tot.

Desigur, aceste opinii nu reprezintă un gir dat unui anumit tip de dictatură. Cred în justeţea celebrei fraze a lui Churchill: „Democraţia este cea mai rea

formă de guvernare, cu excepţia tuturor celorlalte forme care au fost deja încercate“. Dar ea explică doar parţial de ce fostele republici ale URSS s-au confruntat cu atâtea dificultăţi şi de ce regimurile din Cuba şi Coreea de Nord s-au dovedit atât de durabile. Este diferenţa dintre oamenii care urăsc să nu fie liberi şi oamenii care cred că nu merită libertatea.

În 1992, s-a produs debutul unei modeste dezbateri asupra felului în care ar trebui să arate noua ordine mondială. Lumea nu mai era divizată între două superputeri. Dar urma ea să fie o lume unipolară, în care Statele Unite, trăgând după ele cea mai mare parte a Europei, aveau să propună agenda şi să-şi impună voinţa? Sau urma să fie o lume multipolară sau nonpolară, fără nici un centru de gravitaţie morală? Statele Unite, cu uriaşul lor aparat militar, economia puternică şi lipsa de opoziţie politică, erau hegemonul global de facto, fie că voiau sau nu să-şi asume rolul. Adevărata întrebare care se punea era, însă, cum îşi vor folosi SUA influenţa.

În 2015, după două războaie epuizante şi prost gestionate, o umilitoare criză financiară, ascensiunea Chinei şi aparenta neputinţă a Americii în raport cu diferite focare de tulburări de pe glob, e uşor să uităm cât de puternic dominau Statele Unite planeta în anii 1990. În 1992, economia americană, de 6,5 trilioane de dolari, era aproape dublă faţă de a Japoniei, triplă faţă de a Germaniei şi de treisprezece ori mai mare decât a Chinei. Rusia abia intra în primele douăzeci de locuri, unde avea să rămână până când creşterea preţului petrolului o va propulsa în top 10. Balanţa dotărilor şi a cheltuielilor militare înclina şi mai mult spre SUA şi NATO, în anii 1990, când s-a văzut că faimoasa maşinărie militară sovietică era la fel de învechită şi de măruntă ca restul economiei. Bugetul militar, relativ mic, al Chinei, nu avea să ia amploare decât după anul 2000.

Dar, şi mai important, victoria din Războiul Rece le-a oferit Statelor Unite şi restului lumii libere supremaţia ideologică. Democraţia şi capitalismul triumfaseră, totalitarismul şi socialismul fuseseră înfrânte. Din nou, toate acestea par fireşti şi redundate azi, dar ideologia comunistă a constituit o provocare serioasă timp de multe decenii, în aproape fiecare ţară a lumii. Odată cu colapsul URSS, divergenţele au încetat. Un sfert de secol mai târziu, majoritatea acceselor de retorică socialistă se limitează la autocraţi populişti, dornici să redistribuie averea ciracilor lor şi având economii în

stagnare, dependente de resursele naturale.

Echipa lui Bush începuse deja să renunțe la retorica impusă de Reagan, care promovase excepționalismul american și conducerea morală. Puterea și capacitatea Americii au fost scoase în evidență, pentru puțină vreme, în timpul Războiului din Golf, deși chiar și acolo Bush s-a străduit din răsputeri să dea impresia că stoparea aventurii lui Saddam Hussein nu e o treabă exclusiv americană, ci o mutare pragmatică a unei largi coaliții. Dar Bush a vorbit, totuși, elocvent și îndrăzneț, despre importanța conducerii americane. Ulterior, el avea să scrie despre necesitatea „unui nou consens intern privitor la rolul Americii în lume", pentru a evita izolaționismul și protecționismul.

Bush continua:

Actuala scenă internațională, deși turbulentă, e în egală măsură ca o coală albă, nescrisă, așa cum oferă mereu istoria, iar importanța implicării Americii nu a fost niciodată mai mare. Dacă Statele Unite nu preiau conducerea, nu va exista nici un lider. Să învățăm din acest secol, cel mai sângeros din istoria omenirii, asta e provocarea! Dacă nu reușim să ne ducem la îndeplinire responsabilitățile, dacă evităm rolul pe care doar noi ni-l putem asuma, dacă persistăm în indiferență, neglijându-ne obligațiile pe care le avem față de lume, vom plăti, într-o zi, din nou, cel mai scump preț pentru neglijența și lipsa noastră de viziune.

Bravo! Acest pasaj are ceva din caracterul imperios și din claritatea, chiar dacă nu și din charisma lui Reagan. Din nefericire, Bush a spus aceste cuvinte inspirate și vizionare în cartea scrisă în 1998, în colaborare cu Scowcroft, și nu atunci când se afla în funcție. Acest capitol de încheiere din A Transformed World dezvăluie, probabil, regretul lui Bush că nu și-a jucat mai în forță rolul de președinte.

El pierduse și oportunitatea de aur de a-l îndepărta pe Saddam de la putere și de a-l pedepsi pentru atacul asupra Kuwaitului. Astfel, pe lângă condamnarea Irakului la un nou deceniu de teroare și opresiune, atitudinea lui a transmis și

un mesaj către ceilalţi lideri cu ambiţii de cuceritori. În vara lui 1992, politicienii occidentali au solicitat aducerea dictatorului iugoslav Slobodan Miloşevici în faţa unui tribunal internaţional, pentru agresiunile comise în Croaţia şi Bosnia. Cum, când Saddam era încă viu şi la putere?

Iar aici revenim la Iugoslavia. În această ţară, în aparenţă, lucrurile erau clare. Interesele americane directe nu erau afectate, deci nu exista vreun motiv pentru trimiterea de trupe. Dar Bush, al cărui sprijin orbesc pentru integritatea teritorială a Iugoslaviei a înviorat încrederea Belgradului că nu ar putea risca o acţiune militară, a uitat că fiecare victimă nevinovată a războaielor slăbeşte democraţia şi dă noi puteri unui totalitarism aflat în declin. Dacă, într-o eră a dominaţiei militare globale exercitate de o superputere democratică, am putut asista, pasivi, la reînvierea practicilor naziste – cu lagăre de concentrare şi purificare etnică –, înseamnă că afirmaţiile lui Bush despre „noua ordine mondială“ nu au reprezentat decât o simplă demagogie, menită să păcălească opinia publică naivă din America.

Bush a mizat pe teama de o implicare îndelungată, de genul celei din Vietnam, în Iugoslavia, ignorând schimbarea fundamentală care se produsese pe scena mondială. La acel moment, nu exista nici o ameninţare ca sovieticii să sprijine Iugoslavia, deci Bush ar fi putut rezolva lucrurile cu mult mai puţină forţă decât i-ar fi trebuit în trecut. Aşa cum avea să se demonstreze câţiva ani mai târziu, după ce zeci de mii de oameni muriseră, loviturile aeriene ale NATO au fost suficiente pentru a submina determinarea forţelor „Serbiei Mari“. Distrugerea din aer a echipamentului greu al sârbilor ar fi obligat Belgradul la un război de pe picior de egalitate cu Bosnia şi Croaţia. Dar Bush a demonstrat că obedienţa faţă de „politica ONU“ însemna mai mult pentru el decât salvarea a zeci de mii de vieţi şi, de aceea, nu a adoptat o poziţie fermă în faţa agresiunii.

Cele întâmplate în Iugoslavia au relevat nevoia unei noi politici pentru perioada de după Războiul Rece, dovedind că administraţia Bush eşuase în a pune la punct o asemenea politică. Atunci când adjunctul secretarului de stat, Lawrence Eagleburger, l-a vizitat pe vechiul lui prieten, Miloşevici, la Belgrad, în februarie 1990, a fost şocat să descopere că nu mai aveau nici un lucru în comun. Existau, însă, atât de multe veşti bune venind din Europa acelei perioade, încât butoiul de pulbere al Balcanilor a fost împins în fundal,

chiar și după ce Eagleburger a revenit din vizita sa, avertizând că „lucrurile sunt mult mai grave decât și-ar fi imaginat cineva și situația va deveni mult mai sângeroasă decât am crezut“.

Bush a pierdut, rapid, ocazia de a face schimbări într-un al doilea mandat, din cauza electoratului american care a întors degrabă spatele problemelor din politica internațională. El a pierdut alegerile în fața unui om fără nici un fel de experiență în politica externă, un om al cărui slogan, „E economia, prostule!“, a eliminat, eficient, temele politicii externe și ale Războiului Rece din campanie. (Faptul că al treilea candidat, miliardul Ross Perot, a atras mulți dintre alegătorii republicani nu l-a ajutat, de asemenea, pe Bush.) Cu siguranță, Bush nu era Winston Churchill, dar felul în care a plecat din funcție, după sfârșitul Războiului Rece, amintește de reacția alegătorilor britanici, care s-au întors împotriva lui Churchill după ce acesta condusese națiunea la victorie, în al Doilea Război Mondial.

Am fost, atunci, așa cum sunt și acum, susținătorul folosirii fiecărui instrument disponibil pentru stoparea unor agresori ca Hussein sau Miloșevici, inclusiv a intervenției militare. Prin aceasta, m-am aflat permanent de partea celor care au avut de suferit de pe urma violențelor și împotriva celor care au vărsat sânge, indiferent de etnie sau de religie. Ca atare, simpatiile mele s-au îndreptat, în mod clar, către bosniacii și croații atacați, în ciuda sprijinului tradițional acordat de Rusia naționalismului sârb. Între 1993 și 1995, am organizat o serie de evenimente caritabile cu scopul de a atrage atenția asupra refugiaților croați și bosniaci și de a aduna fonduri pentru ei – inclusiv un simultan în capitala asediată a Bosniei, Sarajevo, în iulie 1994.

În 1992, forțele paramilitare sârbe au masacrat civili și au terorizat populația musulmană. Bush a insistat să se acționeze doar sub egida ONU, cu rezultate, în mod previzibil, absurde și tragice. De pildă, un embargou asupra armamentului, impus în regiune, i-a împiedicat mai ales pe bosniaci să se apere de sârbi, care erau deja bine înarmați.

A doua zi după alegerile prezidențiale americane, pe 4 noiembrie 1992, am scris un editorial pentru Wall Street Journal, care a fost, de fapt, o scrisoare deschisă adresată președintelui Statelor Unite – fost sau actual. Scriam că nu aveam nici o îndoială că un avertisment serios din partea lui George Bush

către Miloșevici ar fi putut stopa agresiunea și sângerosul război interetnic din Iugoslavia. Întreaga lume văzuse imaginile din Kuwait și Irak, prezentând efectele invaziei militare americane, și știa că SUA puteau realiza impresionante fapte de arme, dacă exista voință politică în acest sens.

De asemenea, am făcut apel pentru revenirea la un puternic leadership moral și pentru renunțarea la ipocrizia de a pune stabilitatea înaintea democrației și a libertății. „Schimbările globale ce vin necesită un puternic leadership moral și doar SUA sunt suficient de puternice și de credibile politic pentru a lua deciziile și a întreprinde acțiunile indispensabile unei noi ordini mondiale (...) Idealism pur, veți spune? Poate, dar vreau să cred că America a ales ieri liderul lumii.“

Din păcate, însă, așa cum știm, America îl alesese pe Bill Clinton. Campania lui din 1992 exploatase, cu abilitate, recesiunea în curs și sfârșitul Războiului Rece, pentru a ascunde totala lui lipsă de pregătire în arena internațională. Clinton a declarat clar că făcea parte dintr-o nouă generație, care voia să o rupă cu trecutul și cu toate responsabilitățile dificile ale SUA pe glob, iar poporul american a părut de acord cu el. Dacă mai era nevoie de vreun simbolism, precizez că temele cântecelor de campanie ale lui Clinton includeau și versuri precum: „Gândește-te neîncetat la ziua de mâine“ și: „Ziua de ieri s-a dus, ziua de ieri s-a dus“.

Ororile petrecute în Iugoslavia erau deja prezentate în media americană în momentul în care Clinton a preluat mandatul de președinte. Fotografiile cu lagărele de concentrare sârbești din Bosnia, pline de prizonieri scheletici, le-au amintit, instantaneu, oamenilor de clipa eliberării lagărelor de la Dachau și Buchenwald. Purificarea etnică avea loc iarăși, în inima Europei. Mișcându-se lent, alături de liderii ONU și de cei europeni, Clinton n-a reușit să-i convingă pe președintele francez François Mitterrand și pe premierul britanic John Major să ridice embargoul asupra armelor. Noul președinte american a refuzat să întreprindă o acțiune militară unilaterală, fără permisiunea partenerilor NATO din Europa.

Doi ani mai târziu, la momentul când, în sfârșit, NATO a intervenit militar, prin prima acțiune reală de luptă din istoria sa, peste 140 000 de oameni fuseseră uciși și milioane alungați din casele lor. Aveau loc campanii de genocid și violuri în masă, deși forțele ONU de menținere a păcii erau deja în

teren. Poate nu ați uitat atacurile de artilerie asupra pieței din centrul istoric al orașului Sarajevo, din februarie 1994 și august 1995, în care peste o mie de civili au fost uciși și mai mulți, răniți. Imaginile ilustrând cel de-al doilea atac sălbatic au determinat, în cele din urmă, NATO să lanseze atacuri aeriene asupra forțelor sârbilor bosniaci. Pe lângă ofensiva din iulie, a forțelor combinate, bosniace și croate, care au eliberat orașele Knin și Bihac, loviturile NATO au fost de natură să-l oblige pe Miloșevici să accepte Acordurile de la Dayton, care au marcat sfârșitul războiului.

În acest timp, Rusia i-a sprijinit pe „frații sârbi“, contribuind din plin la amânarea acțiunilor externe, așa cum va face iarăși, în 1999, în cazul intervenției NATO contra forțelor sârbe care atacau albanezii din Kosovo. În cazul Kosovo, Clinton a decis mult mai rapid să acționeze în forță, ținând chiar un discurs televizat de impact în fața poporului american, pe 24 martie 1994, despre motivele pentru care NATO lansase o campanie de bombardamente împotriva Serbiei lui Miloșevici. Citindu-l acum, sunt uimit de cât de mult se pliază pe ceea ce se întâmplă azi în Ucraina.

Merită să-l citiți pe de-a-ntregul, eu redând aici doar câteva pasaje-cheie.

Acționăm spre a proteja mii de oameni nevinovați din Kosovo de o ofensivă militară în forță. Acționăm spre a preveni un război și mai extins, spre a dezamorsa un butoi de pulbere în inima Europei, care a explodat deja de două ori în acest secol, cu rezultate catastrofale. De asemenea, acționăm pentru a fi alături de aliații noștri și a aduce pacea. Acționând acum, ne susținem valorile, ne protejăm interesele și promovăm cauza păcii.

Clinton a continuat, explicând – el a fost, întotdeauna, foarte priceput la a da explicații – de ce conta Kosovo, de ce această regiune îndepărtată, de care puțini americani auziseră, era vitală pentru interesele americane și de ce era important să se acționeze rapid, înainte ca lucrurile să se agraveze. În Kosovo, ca și în cazul invaziei pe care Putin o desfășoară în Ucraina, nici o țară NATO nu era atacată. Dar a continuat Clinton:

Dacă noi şi aliaţii noştri vom permite ca acest război să continue, fără să-i dăm o ripostă fermă, preşedintele Miloşevici va interpreta ezitările noastre ca pe o autorizaţie de a ucide (...) Imaginaţi-vă ce s-ar fi întâmplat dacă noi şi aliaţii noştri am fi decis să asistăm, impasibili, la ceea ce are deja loc, la felul în care aceşti oameni sunt masacraţi la uşa NATO. O asemenea abordare ar fi discreditat NATO, piatra unghiulară pe care securitatea noastră se bazează deja de 50 de ani (...) Dacă am învăţat ceva, în secolul care e pe cale să se încheie, e că, pentru ca America să fie prosperă şi sigură, avem nevoie de o Europă care să fie prosperă, sigură, nedivizată şi liberă.

Din nou, bravo! Înlocuiţi „Kosovo“ cu „Ucraina“ şi „Miloşevici“ cu „Putin“, iar preşedintele Obama ar putea repeta declaraţia aproape cuvânt cu cuvânt, spre marea mea satisfacţie. Şi, din nou, această puternică declaraţie privind importanţa conducerii morale şi folosirea puterii Americii şi a NATO pentru a apăra vieţile nevinovaţilor a venit impardonabil de târziu. Impresionantul paragraf care încheie cartea lui Bush Sr. şi pe care l-am citat mai devreme, despre faptul că America evită să-şi asume responsabilităţi şi persistă în indiferenţă, a fost, cu siguranţă, un mesaj către Clinton, care se afla la mijlocul celui de-al doilea mandat când a fost publicată lucrarea. Iar Clinton, după ce a tărăgănat lucrurile în privinţa Bosniei şi a ignorat genocidul produs în 1994 în Rwanda (peste 800 000 de victime), s-a arătat gata, în penultimul an al celor opt petrecuţi în funcţie, să folosească puterea fără egal a Americii pentru a face, fără întârziere, ceea ce trebuia făcut.

La şaptezeci şi nouă de zile de la începutul campaniei aeriene a NATO, forţele sârbe s-au retras din Kosovo şi aproape un milion de oameni au putut să se întoarcă la casele lor. Amintiţi-vă de Kosovo când auziţi pe cineva spunând că faptul că trimite arme Ucrainei ar duce la „escaladarea conflictului“ sau „la izbucnirea celui de-al Treilea Război Mondial“, acestea reprezentând nişte false argumente. Desigur, scenariile şi oponenţii diferă – Rusia nu e Serbia, iar Putin nu e Miloşevici. Dar lecţia e că o aplicare cu hotărâre a forţei poate aduce mult bine, atât pe moment, cât şi în ceea ce priveşte intimidarea viitoare, în vreme ce ezitarea are consecinţe reale şi

alimentează agresiuni ulterioare.

Ciclul regulat al istoriei modelează, dar e şi modelat de planurile şi de politicile umane. Strategiile dure, de izolare şi restricţionare din timpul Războiului Rece au făcut loc dialogului şi unei abundenţe de precauţii. Repoziţionarea a permis ca ameninţările să crească, nestăvilite, iar pe multe continente să aibă loc genocide, în vreme ce lumea liberă, cu forţa ei copleşitoare, s-a mulţumit să le contemple. Una dintre aceste ameninţări neţinute în frâu şi-a manifestat potenţialul distructiv pe 11 septembrie, determinând, în cele din urmă, o intervenţie şi, inevitabil, o reacţie exagerată. Cele două războaie epuizante care au rezultat de aici au contribuit la aducerea la putere a unui preşedinte având un mandat, pentru ce altceva, decât pentru repoziţionare şi dialog. Obama s-a achitat din plin de mandatul lui, ca aproape toţi predecesorii săi. Europa se culcă pe propriii lauri de atât de mult timp, încât abia mai poate să facă faţă situaţiei atunci când e luată cu asalt de xenofobia şi de teroarea din interior şi de agresiva Rusie, din exterior. Din nou, vremurile se schimbă şi altor ameninţări li s-a permis să se dezvolte şi să scape de sub control.

Capitolul 3

Războaiele invizibile

Majoritatea țărilor europene sunt populate de grupuri etnice aflate aici de secole. În ciuda deceniilor de imigrație, fenomen intensificat odată cu expansiunea Uniunii Europene și a deschiderii granițelor, Franța e încă plină de francezi, iar Germania, de germani. Frontierele multor țări din Europa Centrală și de Est au fost retrasate în repetate rânduri, de-a lungul secolului XX, și chiar dacă multor grupuri li s-a permis, în cele din urmă, să-și obțină independența, în anii 1990, există încă unele regiuni neomogene sau disputate, deși majoritatea lor sunt, din fericire, pașnice în ziua de azi.

De cele mai multe ori, disputele sunt rezolvate amiabil prin tolerarea unor opinii diferite între vecini binevoitori sau prin mișcări interne de independență din state democratice stabile, unde pasiunile etnice sunt dezbătute în presă sau rezolvate pe cale nonviolentă, prin alegeri. Mulți catalani din Spania și mulți scoțieni din Marea Britanie s-ar putea arăta nemulțumiți de felul în care se rezolvă aceste dispute și la fel de nemulțumiți ar putea fi, desigur, și mulți cetățeni canadieni din zona Quebec.

În Statele Unite, însă, lucrurile stau diferit. Aici vorbim de o națiune întinsă pe un continent întreg și făurită de milioane de imigranți, veniți din toate colțurile lumii, pe osemintele populației native. (Și Argentina are o istorie similară.) Aveam să descopăr că tratamentul brutal aplicat populației native din America nu este, astăzi, un subiect de discuție prea popular în Statele Unite, iar motivele nu sunt greu de ghicit. Pentru mulți americani, acest lucru e la fel de tulburător și de stânjenitor ca sclavia și tocmai de aceea, în URSS, s-a bătut mult monedă pe seama lui. Era foarte important, pentru ideologia comunistă, să-și demonstreze superioritatea în toate domeniile, inclusiv în privința moralității. (Și a intelectului, motiv pentru care șahul a fost, din fericire pentru mine, atât de intens promovat.)

Propaganda sovietică a fost, de asemenea, expertă în a se apăra atacând, iar la criticile privitoare la masacrele comise de comuniști, la deportările forțate și

la gulaguri, liderii sovietici ripostau cu: „Dar americanii voştri cum i-au tratat pe sclavii negri şi pe indieni?“ sau cu alte întrebări similare. În mare, era un truc retoric transparent şi slab, prin care se urmărea devierea discuţiei şi schimbarea subiectului. Cum Putin a reînviat atât de multe metode şi tradiţii sovietice, acest gen de apărare agresivă a devenit iarăşi popular, graţie persoanelor care fac comentarii inflamatorii în mediul online. Rareori se întâmplă ca un mesaj critic la adresa politicii ruseşti, transmis de mine pe Twitter, să nu atragă rapid câteva replici în care se spune că Statele Unite (sau Israelul) au comis abuzuri similare sau chiar mai grave ori au înfăptuit cine ştie ce grozăvie, replici fără absolut nici o legătură cu subiectul meu. Această tehnică e întotdeauna populară printre liderii şi susţinătorii dictaturilor, care nu au răspunsuri pentru crimele săvârşite. De pildă, statele arabe discută adesea ca şi cum comportamentul israelienilor faţă de palestinieni ar justifica, cumva, propriile regimuri opresive.

Sovieticii au multe motive întemeiate pentru a dori să schimbe subiectul. De fapt, zeci de milioane de motive, care au devenit clare de îndată ce URSS a început să se destrame. Cărţile lui Aleksandr Soljeniţîn prezentaseră deja ororile petrecute sub Lenin şi Stalin. Ele au fost interzise în URSS, iar autorul lor, exilat, nu doar pentru că puneau sub semnul întrebării „paradisul comunist“, ci pentru concluziile la care ajunsese. El dovedise, cu argumente, că întregul sistem sovietic nu putea funcţiona decât pe baza forţei şi a ameninţării cu închisoarea, dar şi prin forţa de muncă gratuită furnizată de gulaguri. Dar Stalin săvârşise crime şi mai mari, pentru a „pacifica“ imperiul său pestriţ, iar acestea aveau să bântuie Rusia şi lumea întreagă.

Statele Unite sunt numite un creuzet sau un bol de salată, cu referire la felul în care s-au amestecat diversele valuri de imigranţi, rezultând mândrul popor american. Într-o tradiţie amuzantă, care datează, probabil, de la prima corabie care a ajuns la Plymouth Rock, după Mayflower, fiecărei generaţii îi place să se plângă că ultimul grup de imigranţi e mult mai rău decât a fost grupul său, că nu va munci sau nu va fi asimilat ori că este, în vreun fel, inferior. Şi, totuşi, în ciuda faptului că e o naţiune construită pe cuceriri şi în ciuda tuturor ciorovăielilor, America a continuat să se dezvolte, transformând fiecare nouă generaţie de imigranţi din simple ingrediente într-o delicioasă plăcintă de mere. Admir foarte mult această calitate, fiind eu însumi un nou-venit, cu o carte verde, în ciuda unui CV neobişnuit, ce include experienţe profesionale

ca „al treisprezecelea campion mondial la șah“ sau „activist prodemocrație“.

Uniunea Sovietică a fost o creație foarte diferită, în care metaforele culinare nu se potrivesc. Aș spune, mai curând, că URSS a fost un monstru Frankenstein, cu părțile corpului puse în neorânduială și cusute pe un cap rusesc. În loc să fie asimilate unei identități comune, majoritatea acestor republici disparate au fost subjugate într-o cultură comunistă comună (dacă putem folosi termenul de „cultură“), prin forța brută a birocrației și a media totalitariste. În ciuda retoricii bolșevice privitoare la evidenta superioritate a marxism-leninismului, teroarea aplicată de stat și de forța militară au fost principalele instrumente folosite în făurirea și menținerea imperiului sovietic.

Eșecul total al URSS de a depăși acest istoric de invazie și represiune în 70 de ani lungi a fost reflectată clar în rapiditatea cu care diferitele republici s-au detașat de capul putrezit al Kremlinului, de îndată ce au avut prilejul. Chiar și Ucraina, vatra primului stat rus al slavilor răsăriteni și care avea atâtea în comun cu Rusia, a alergat cât o țineau picioarele spre ieșire, distrugând complet speranțele lui Gorbaciov într-o nouă uniune.

În multe cazuri, goana după acapararea puterii a fost un factor ce a stimulat secesiunea. Birocrațiile regionale și liderii locali de partid visau să devină o autocrație și-au dat seama că ar avea mai multă putere și o mai mare abilitate de a-și umple buzunarele în niște state independente, chiar dacă regimurile și economiile acestora rămâneau foarte dependente de Moscova.

Și, totuși, chiar și republicile din Asia Centrală care fuseseră de acord să continue proiectul URSS, în varianta soft, l-au abandonat în cele din urmă pe Gorbaciov.

Cele cincisprezece foste republici sovietice recunoscute rapid de Națiunile Unite ca state independente s-au dovedit a fi cea mai mică dintre problemele Rusiei. Nu mai puțin de alte cinci republici și-au proclamat independența cam în același timp cu cele cincisprezece, dar nu au reușit să o obțină. Multe le sunt cunoscute occidentalilor doar datorită faptului că au rămas regiuni disputate, care, ocazional, sunt cuprinse de violențe. Abhazia și Osetia de Sud au fost regiuni semiautonome ale Georgiei, în cadrul URSS, și ambele au solicitat independența atunci când Uniunea a început să se destrame. După conflicte repetate, ele au rămas, în continuare, parte din Georgia, acest fapt

fiind, mai târziu, exploatat de Putin, pentru a declanşa războiul contra georgienilor, în 2008. Ambele sunt acum zone de ocupaţie rusească, deşi ONU le recunoaşte încă drept părţi ale Georgiei.

Transnistria şi Găgăuzia au avut experienţe aproape similare cu URSS şi cu nou-proclamata republică Moldova. (Sper ca localnicii şi experţii să-mi ierte simplificările, făcute pentru o mai rapidă înţelegere a situaţiei.) Rusia lui Putin s-a amestecat şi în aceste regiuni autonome, aşa cum a făcut întotdeauna când a simţit, în apropiere, un vid de putere. Nagorno-Karabah, o regiune disputată de multă vreme, aflată între Armenia şi Azerbaidjan, s-a declarat, de asemenea, stat independent în 1991. Statutul său oficial de astăzi e de teritoriu azer, dar, de facto, e o entitate independentă şi funcţionează, în general, ca parte a Armeniei.

Dar încă nu am terminat enumerarea şi am păstrat situaţia cea mai gravă pentru final. Cred că doar specialiştii adevăraţi vor recunoaşte denumirea de Icikeria. Aceasta mai e rareori folosită şi, din câte ştiu, a fost folosită rar şi atunci când denumirea sa completă, Republica Cecenă Icikeria, era încă validă. Asta dacă acceptăm că a fost vreodată validă, ceea ce, desigur, e întrebarea care a dus la două războaie, mii de atacuri teroriste şi sute de mii de morţi, majoritatea civili şi aproape toţi din Rusia.

Astăzi, cei mai mulţi dintre oameni au auzit de Cecenia, adesea într-un context negativ. Numele ei e asociat cu exportul de terorişti, militanţi şi mafioţi brutali. Recent, ea a revenit în atenţia presei, când s-a dezvăluit că atentatorii de la maratonul din Boston, fraţii Ţarnaev, erau americani de origine cecenă. Patrie a peste un milion de locuitori, predominant musulmani, micuţa Cecenie a dus două războaie crâncene pentru desprinderea de sub tutela Moscovei. Primul a început la finele lui 1994, când Elţîn nu a mai suportat tendinţele separatiste ale liderului cecen Djokar Dudaev şi nici faptul că acesta îşi consolida puterea în republica sa nerecunoscută oficial. În îndelungata tradiţie a liderilor de mari naţiuni, exagerat de încrezători în forţele proprii atunci când atacă mici forţe locale în munţi, ruşii au lansat o ofensivă care s-a împotmolit curând în faţa rezistenţei cecene, transformându-se într-un război în toată regula, care a durat 20 de luni. Circa 100 000 de civili şi aproape 20 000 de soldaţi ruşi au fost ucişi. Încălcarea drepturilor omului de către forţele ruseşti era omniprezentă, iar cecenii au recurs la

luarea de ostatici dincolo de graniţele Ceceniei.

Brutalitatea războiului şi distrugerile cumplite suferite de capitala cecenă, Groznîi, au generat o imensă furie populară şi au radicalizat o întreagă generaţie de ceceni, care şi aşa nu-i aveau deloc la inimă pe ruşi. Cecenia şi vecinii săi, Ingușeția, la vest, şi Daghestan, la est, îşi proclamaseră independenţa faţă de Rusia, ca o republică montană unită în 1917, doar spre a fi atrase cu forţa în Uniunea Sovietică patru ani mai târziu. În ciuda vitejiei cu care au luptat locuitorii regiunii contra naziştilor în al Doilea Război Mondial, Stalin a ordonat ca aproape toţi – circa jumătate de milion de oameni – să fie strânşi şi deportaţi în Kazahstan, în 1944. Li s-a permis să se reîntoarcă abia în 1957, în cursul procesului de destalinizare, dar mulţi dintre ei muriseră de foame sau fuseseră ucişi.

Nu e o coincidenţă că majoritatea acestor regiuni disputate şi măcinate de conflicte se află în Caucaz. (Nu şi Moldova, situată pe malul vestic al Mării Negre, între Ucraina şi România.) Rivalităţile sângeroase, în această regiune presărată cu numeroase populaţii, sunt atât străvechi, cât şi mai noi. Regiunea, dominată de o permanentă ranchiună, se întinde din Azerbaidjan, locul unde m-am născut, în sud, la graniţa cu Iranul şi Marea Caspică, până în Georgia, situată pe ţărmul Mării Negre; între ele se află Armenia, în vreme ce Turcia se găseşte la sud. La nord, pe partea rusească a frontierei, regiunea include Daghestan, Cecenia şi Ingușeția, dar şi Kabardino-Balkaria (unde se află vârful Elbrus, cel mai înalt din Europa), şi se învecinează la nord cu stepa kalmîkă. Regiunea e căminul a peste 50 de grupuri etnice, care vorbesc zeci de limbi şi practică aproape toate religiile lumii.

Liderii ruşi nu au cochetat niciodată cu ideea de a le lăsa pe Cecenia şi pe extrem de violentele sale regiuni vecine să devină state independente. Şi nu pentru că acestea erau nişte saci de box convenabili, în care Kremlinul putea lovi pentru a obţine credit pe plan intern. Nu era vorba nici de resurse naturale, căci regiunile respective nu erau bogate. Problema era însă că, dacă deveneau naţiuni independente, ele ar fi dobândit instantaneu drepturile şi protecţia oferite unor naţiuni independente, libere să încheie alianţe, să semneze tratate şi să se plângă la ONU cu privire a abuzurile Rusiei. În plus, dacă aceste state deveneau independente, nimeni n-ar mai fi putut controla fluxul de violenţe interetnice. Să tratezi cu un stat rusesc ruinat nu era un

lucru plăcut. Dar să tratezi cu o țară vecină ruinată era chiar mult mai grav, o lecție pe care sovieticii o învățaseră în Afghanistan.

Nu vreau să-l apăr pe Elțîn în această privință, dar mai exista un factor care făcea secesiunea aproape imposibilă: lipsa unor frontiere precise. URSS fusese formată din republici, iar granițele dintre acestea erau destul de clare. Când URSS s-a destrămat, au existat foarte puține conflicte între noile națiuni din motive geografice. Dar, în interiorul Rusiei, frontierele nu fuseseră niciodată trasate prea clar, întrucât nu aveau nici un sens în cadrul vastei republici. Așadar, când regiunea Cecenia-Ingușeția și-a proclamat independența în 1991, nimeni nu a știut exact ce-ar putea însemna asta. Liderii separatiști insistau ca noul stat să se întindă până la Stavropol, la 200 km vest de Groznîi, și era dificil să le respingi pretenția sau să găsești o alternativă bazată pe ceva concret. Unde începea și unde se sfârșea Cecenia? Dar Daghestanul vecin? Era ca o cutie a Pandorei. Cecenia era, de asemenea, unică și pentru că rebeliunea ei nu a cunoscut nici un fel de influențe externe. Toate celelalte regiuni aveau vecini care le-au împins, într-un fel sau altul, către rebeliune ori au încercat să le împiedice să se revolte. Dar revolta Ceceniei era pe de-a-ntregul o chestiune internă.

E tentant să sărim la al doilea război cecen, care a adus un premier necunoscut, pe nume Vladimir Putin, în funcția de președinte. Primul război nu doar că a pregătit scena pentru al doilea, dar constituie și o ilustrare elocventă a felului lejer în care Occidentul a tratat Rusia în anii 1990. Grație magiei cărților electronice, vă pot spune că lucrarea de memorii a lui Bill Clinton, Viața mea, menționează Cecenia de exact patru ori în cele peste o mie de pagini. Lăsând la o parte prima jumătate a cărții, ce tratează evenimentele petrecute înainte ca el să devină președinte, acest lucru e uimitor. De asemenea, el constituie o dovadă relevantă a locului insignifiant pe care îl ocupau Cecenia și alte zone de tulburări ale planetei pe harta priorităților lui Clinton, câtă vreme acesta a fost președinte, mai ales în primul mandat. (Genocidul din Rwanda este menționat de mai multe ori, mai ales sub forma regretului lui Clinton că n-a făcut nimic pentru a-l stăvili.)

Dar asta nu înseamnă că primul război cecen a fost ignorat total la vremea respectivă. Organizațiile umanitare și presa occidentală au mediatizat cât au putut de mult atrocitățile comise. Eșecul armatei ruse de a pacifica regiunea

rapid, cum promisese, a devenit o chestiune stânjenitoare pentru Boris Elţîn, mai ales că se apropiau alegerile din 1996, iar el s-a simțit obligat să vorbească despre Cecenia în apariţiile publice. Nu uitaţi, acest lucru se întâmpla pe vremea când în Rusia mai exista încă o presă independentă. Cuvântul „Cecenia“ avea să fie, practic, interzis în presa rusă la puţin timp după ce Putin va prelua puterea. Elţîn a avut câteva momente penibile în care a stat lângă Clinton la conferinţe de presă organizate în 1995 și 1996, răspunzând la întrebări despre Cecenia și, de cele mai multe ori, negând că avuseseră loc violenţe, în ciuda dovezilor copleșitoare privind comiterea de crime de război.

Ai un sentiment deosebit citind, astăzi, stenogramele acelor conferinţe de presă. Un preşedinte rus presat să răspundă la întrebări incomode de către presa rusă! E normal dacă ai uitat că un asemenea moment a existat, vreodată, în istoria Rusiei. La conferința de presă organizată pe 10 mai 1995, la Moscova, un reporter a trecut direct la subiect după ce a auzit obișnuitele remarci ale lui Elţîn.

Reporter: „Domnule preşedinte Clinton, tocmai l-aţi auzit pe preşedintele Elţîn descriind situaţia din Cecenia într-un mod care nu corespunde deloc cu informaţiile parvenite de acolo şi care vorbesc despre un masacru. Vă întreb care este reacţia dumneavoastră la descrierea domniei sale, dacă o acceptaţi sau nu – şi dacă nu, de ce şi ce impact ar putea avea aceste rapoarte teribile asupra şanselor ţărilor dornice să adere la NATO și ce aveți să-i spuneți președintelui Elţîn despre asta?“

Răspunsul lui Clinton s-a referit la modul în care victimele civile și prelungirea conflictului din Cecenia „au tulburat profund restul lumii și au avut un impact și în Europa, asupra atitudinilor multor țări față de cele petrecute acolo și despre relațiile viitoare cu Rusia“. El a declarat că-i solicitase lui Elţîn încheierea ostilităților și „rezolvarea conflictului printr-o rezoluție rapidă“, concluzionând că „e un lucru dificil și pentru ei (pentru Rusia)“.

Prin urmare, ce putea face preşedintele american sau Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE) în privinţa sângerosului război din Rusia, în care zeci de mii de civili fuseseră strămutaţi, torturaţi sau ucişi? Un indiciu vine din debutul aceleiaşi conferinţe de presă, când preşedintele Clinton a fost întrebat ce va face în privinţa sprijinului acordat în continuare de Rusia programului nuclear iranian.

Reporter: „Veţi rezista ameninţărilor republicanilor, care cer tăierea ajutorului acordat Rusiei?“

Ceee? Da, aceasta era situaţia în 1995! Astăzi, după douăzeci de ani, programul nuclear iranian, construit cu ajutorul Rusiei, a revenit pe prima pagină a ziarelor din acelaşi motiv: teama că Iranul ar putea produce o bombă atomică. El a debutat în timp ce ajutorul financiar american ţinea Rusia pe linia de plutire (şi îl sprijinea pe Elţîn să fie reales, în 1996). Cu siguranţă că ar fi trebuit discutată condiţionarea acordării acestui ajutor de retragerea sprijinului acordat programului nuclear iranian sau opririi masacrului din Cecenia. De fapt, o asemenea condiţionare chiar fusese pusă pe tapet în ambele camere ale Congresului american, în 1995 şi 1996.

Agenţia nucleară rusă, MinAtom (transformată, din 2007, în RosAtom), aducea valuta de care ţara avea nevoie disperată şi era condusă cu un grad de autonomie alarmant. Şeful ei, Viktor Mihailov, încheiase un acord secret cu Iranul, pentru a livra o centrifugă de gaz care le-ar fi permis iranienilor să producă uraniu pentru bombe, şi o făcuse fără să-l anunţe pe Elţîn. Malefica agenţie avea şi sprijinul ministrului de Externe, Evgheni Primakov, care promova legături politico-economice strânse cu Iranul.

Clinton aminteşte în cartea sa că, atunci când l-a întâlnit pentru prima oară pe Elţîn la Kremlin, şi-au „strâns mâinile“, iar Elţîn a anunţat public că Rusia nu va oferi Iranului nici un fel de tehnologie nucleară care să poată fi folosită în scopuri militare. El a spus asta la conferinţa de presă, dar nu a interzis oficial aceste transferuri de material nuclear decât în august 1996, adică după mai bine de un an.

Mulţi membri ai Congresului s-au înfuriat şi au adăugat condiţii pentru a restricţiona ajutorul dat Rusiei, dacă aceasta mai continua să sprijine programul nuclear iranian şi să persecute civilii. Dar administraţia Clinton a reuşit să includă o prevedere, în acordul de ajutor pentru Rusia, potrivit căreia „preşedintelui îi este permis să elimine această restricţie, dacă el consideră că, astfel, acţionează în interesul securităţii naţionale a SUA. Administraţia a afirmat că e incorect să condiţioneze ajutorul dat Rusiei de un anumit comportament al acesteia în Iran şi Cecenia, întrucât programul de sprijin venea în folosul elementelor reformiste din Rusia şi facilita, în ultimă instanţă, o transformare ce putea asigura o relaţie mult mai apropiată între cele două superputeri, în viitor.“

Acest paragraf expune greşeala săvârşită prin renunţarea la elementul moral din politica externă. De dragul unei speranţe vagi într-o „relaţie mult mai apropiată în viitor“, administraţia Clinton s-a străduit să scoată de pe agenda discuţiilor programul nuclear iranian şi masacrul din Cecenia. Nu banii erau importanţi; câteva miliarde de dolari nu constituiau o sumă crucială pentru nici una dintre superputeri, deşi, cu siguranţă, Elţîn avea nevoie de tot sprijinul, pentru că se apropiau alegerile din 1996. (Până şi eu i-am făcut campanie electorală.) În loc să lege, însă, ajutorul financiar şi politica externă de masacrul condamnabil al civililor din Cecenia, Clinton şi-a exprimat doar îngrijorarea, a făcut remarci vagi despre faptul că acest conflict ar putea face unele ţări să solicite aderarea la NATO (ceea ce s-a şi întâmplat) şi a numit conflictul cecen o afacere internă.

Clinton şi Europa au ratat şansa de a trage linie privind comportamentul acceptabil din partea Rusiei şi în alte regiuni, în afară de Ţările Baltice. În Asia Centrală şi alte zone de conflict din Caucaz, Occidentul a sprijinit, însă, tacit sfera de influenţă rusească. Aşa cum scria New York Times, în octombrie 1994, cu două luni înainte ca forţele ruse să pătrundă în Cecenia, Occidentul a refuzat să asigure trupe de menţinere a păcii pentru statele nou-formate, permiţându-le, astfel, militarilor ruşi să se amestece şi să gestioneze conflictele provocate chiar de ei.

Reagan şi politica sa externă morală arătaseră calea de urmat, dar această politică era acum complet abandonată. Ea nu era bazată pe ceea ce putea fi făcut unilateral. Nimeni nu şi-ar fi imaginat vreodată că Statele Unite sau

NATO i-ar ajuta direct pe separatiştii ceceni, de exemplu. Elementul important era însă relevarea, clară şi consistentă, a faptului că drepturile omului şi vieţile oamenilor erau importante. Clinton era atât de absorbit de a spera într-o „relaţie de cooperare mai intensă“, încât, pur şi simplu, nu putea declara că masacrarea civililor şi ajutarea unui stat ce susţinea terorismul să-şi constituie un program nuclear erau inacceptabile.

Această dovadă de pasivitate imorală dezminte şi mai mult mitul umilirii Rusiei. Clinton l-a tratat pe Elţîn cu multă bună-credinţă şi bunăvoinţă, oferind Rusiei informaţii secrete despre Iran, începând să demilitarizeze masiv Europa şi chiar contribuind la dezarmarea altor state ex-sovietice, fapt care a garantat superioritatea Rusiei. În 1994, liderii Rusiei, Ucrainei, Statelor Unite şi Marii Britanii au stat alături la o masă foarte lungă, în Ungaria, pentru a semna ceea ce va fi cunoscut ca Memorandumul de la Budapesta privind garanţiile de securitate.

Acest scurt document e departe de a fi un tratat cuprinzător sau chiar de o garanţie de securitate, dar scopul său a fost clar. Prin el, Ucraina, a treia mare putere atomică, renunţa la arsenalul său nuclear sub presiunile continue ale Rusiei şi SUA. În schimb, preşedintele ucrainean, Leonid Kucima, dorea o declaraţie publică din partea lui Clinton, Elţîn şi John Major, prin care aceştia se angajau să „respecte independenţa, suveranitatea şi graniţele existente ale Ucrainei“ şi „să se abţină de la ameninţări sau de la folosirea forţei împotriva integrităţii teritoriale sau a independenţei politice a Ucrainei“.

Evident, Rusia a încălcat acordul atunci când a invadat şi, apoi, a anexat Crimeea, în martie 2014. Ceilalţi semnatari nu au reacţionat, întrucât documentul nu prevedea vreo măsură punitivă, în cazul violării înţelegerii, singura reacţie promisă fiind solicitarea intervenţiei Consiliului de Securitate al ONU, „dacă Ucraina ar deveni victima unui act de agresiune sau obiectul unei ameninţări cu folosirea armelor nucleare“.

Când am discutat cu primul preşedinte ucrainean, Leonid Kravciuk, la Kiev, la finele lui 2004, el era indignat că Statele Unite trădaseră Ucraina în favoarea lui Putin, renegând obligaţiile asumate de Clinton la Budapesta. El a declarat că Bill Clinton fusese acela care, mai mult decât Elţîn, exercitase presiuni asupra sa şi asupra preşedinţilor Kazahstanului şi Belarusului pentru a-şi preda arsenalele nucleare. Fără îndoială că acesta a fost un scop lăudabil

şi a însemnat o realizare redutabilă la vremea respectivă. Dar ce se poate spune când, 20 de ani mai târziu, Ucraina este, practic, neputincioasă, în faţa maşinăriei de război sprijinite pe focoase nucleare a lui Vladimir Putin, iar Statele Unite îşi manifestă părerea de rău, deşi ar fi trebuit, mai bine, să citească documentul de la Budapesta?

Ca să răspund tot eu la această întrebare, se poate spune că promisiunile de securitate ale Americii nu valorează mai nimic (iar cele britanice, nici atât). Singurul scop al acordului de la Budapesta a fost să demonstreze oricărui potenţial agresor (şi, evident, era vizat ursul rusesc, de alături) că Statele Unite au luat Ucraina sub aripa protecţiei lor nucleare. Dacă asemenea manifestări sunt lipsite de sens, iar posesia de arme nucleare e singura modalitate de a te simţi în siguranţă în faţa agresiunii, nu va trece mult şi alte ţări vor încerca rapid să le dobândească. Japonia şi Taiwan contează pe America, pentru a ţine la respect China. Coreea de Sud mizează pe America, pentru a ţine la respect Coreea de Nord. Şi, fie că o recunosc sau nu, jumătate dintre ţările Orientului Mijlociu nu au dorit să intre în cursa nucleară, pentru a fi pe picior de egalitate cu Israelul, de teama umbrei lungi a Americii. E greu de crezut că asemenea reţineri vor mai dura prea mult, dacă preşedintele Obama continuă să se opună agresiunii militare ruseşti doar cu sancţiuni slabe, negocieri sterile şi exprimarea „profundei îngrijorări“.

Deoarece este încă figură publică, Bill Clinton însuşi ar trebui întrebat ce crede despre atitudinea indiferentă a lui Obama în privinţa documentului pe care l-a semnat el la Budapesta. Mai ales că ei fac parte din acelaşi partid, iar Hillary Clinton a servit, în cabinetul lui Obama, ca secretar de stat. Probabil că nici unuia dintre jurnaliştii aflaţi la Budapesta nu i-a trecut prin minte să-l întrebe pe Clinton ce va face administraţia sa dacă Rusia va pătrunde cu tancurile în Ucraina, aşa cum deja a făcut, dar tare mi-ar plăcea să aud răspunsul lui astăzi.

*

Există o tendinţă irezistibilă de a examina doar momentele mari ale istoriei.

Deşi asemenea momente există, direcţiile şi modelele cu derulare în timp contează, de obicei, mai mult decât o anume decizie sau decât un eveniment singular. Când discutăm despre colapsul democraţiei ruseşti şi împăciuitorismul occidental care a facilitat acest colaps, e important să observăm modul în care fiecare moment se încadrează într-un model general.

Bush Sr. l-a sprijinit pe Mihail Gorbaciov, deşi acesta săvârşea o eroare şi se îndrepta spre un final dezastruos. Administraţia Clinton a avut o idilă asemănătoare cu Boris Elţîn şi l-a susţinut pe acesta, în detrimentul unei politici coerente şi consistente de presiune pentru impunerea reformelor economice şi a democraţiei în Rusia. Aşa cum voi arăta în capitolul următor, Bush Jr. a săvârşit aceeaşi greşeală cu Putin, punându-şi încrederea într-un singur individ, în loc să se bazeze pe instituţiile, politicile şi principiile democratice de care Rusia avea atâta nevoie. Occidentul a avut tendinţa de a găsi o persoană care-i era pe plac sau cu care credea că ar putea colabora şi s-a avântat, fără discernământ, în sprijinirea acesteia. Când rezultatele, în mod inevitabil, nu s-au ridicat la înălţimea aşteptărilor, era penibil sau imposibil să mai dai înapoi.

În acelaşi timp, autoritatea şi credibilitatea Statelor Unite pe scena mondială au început să se erodeze în anii 1990. America părea puternică la finalul Războiului Rece, ca vrăjitorul din Oz înainte să fie trasă cortina. În 1999, când Clinton s-a implicat, în sfârşit, în Kosovo, cortina fusese trasă, sfâşiată şi arsă în efigie. Catastrofa „Elicopter la pământ“, din Somalia, genocidele din Iugoslavia şi Rwanda, concesiile făcute Rusiei în Cecenia şi limitarea expansiunii NATO: fiecare dintre acestea a reprezentat o lovitură pentru stabilitatea globală şi pentru prezumtivii săi garanţi din Statele Unite şi Uniunea Europeană.

Departe de expansiunea imperială şi de tendinţele hegemonice de care Rusia şi China nu au ezitat să o acuze, America a bătut mai curând în retragere. În 1998, credibilitatea personală a lui Clinton începea, şi ea, să se deterioreze rapid. Scandalul cu Monica Lewinsky a acaparat definitiv prima pagină a ziarelor, în ianuarie. Circul mediatic, procesul şi punerea sub acuzare a preşedintelui au provocat o uriaşă stare de confuzie în rândurile administraţiei şi ale opiniei publice americane. Mai târziu, Clinton a încercat să deturneze atenţia de la el, ordonând lansarea unui atac cu rachete asupra a ceea ce avea

să se dovedească a fi o inofensivă fabrică farmaceutică din Sudan.

Oricât ar fi de convenabil să-i atribuim lui Putin întreaga vinovăţie pentru colapsul democraţiei ruseşti, adevărul e mult mai complicat. Revenirea Rusiei la dictatură nu a avut la bază o cădere bruscă a acestui sistem. Mulţi paşi mici, dar rapizi, în aceeaşi direcţie constituie, de fapt, o mişcare lentă, dar continuă într-acolo. La fel ca atunci când analizezi un meci de şah încheiat – ceea ce noi, şahiştii, numim „post-mortem“ –, să discutăm ca şi cum totul ar fi perfect până la un anumit moment este, de obicei, absurd şi dăunător unei analize oneste. Desigur, au loc imense gafe izolate, în poziţii altfel favorabile, dar ele sunt chiar mai rare în diplomaţie decât la campionatul mondial de şah.

Acesta e un punct în care astăzi mă aflu, adesea, în dezacord cu prietenii mei mult mai versaţi în ale diplomaţiei. Ei privesc în urmă, la cei 20 de ani de relaţii dintre SUA şi Rusia, şi au impresia că aceştia nu au fost deloc răi, prin urmare privesc catastrofa totală din 2014 ca pe un şoc subit. Dar, aşa cum am avertizat în dese rânduri, în cel puţin 15 ani din această perioadă, cea mai recentă manifestare de represiune şi violenţă a lui Putin a fost construită cu migală, neîncetat, fiind efectiv grăbită de anii în care Occidentul a acceptat compromisuri şi a pretins că totul e minunat. Nu a existat vreo schimbare majoră declanşată de Obama care să-l fi provocat pe Putin sau vreo transformare dramatică în atitudinea lui Putin, ori în destinul Rusiei, care să ceară invadarea Ucrainei. Atitudinea lui Putin a evoluat mereu în aceeaşi direcţie şi singura întrebare a fost dacă liderii occidentali îşi vor schimba, la rândul lor, poziţia pentru a preveni manifestarea violentă. Din nefericire, după cum ştim acum, răspunsul la această întrebare a fost negativ.

Dacă drumul spre iad e pavat cu bune intenţii, compromisurile făcute asupra principiilor sunt, fără îndoială, felinarele care-l luminează. Aşa cum am recunoscut mai devreme, am sprijinit realegerea lui Elţîn în 1996, în ciuda atitudinii sale tot mai nedemocratice faţă de instituţiile Rusiei şi de libertatea alegerilor. Elţîn a abuzat de puterea statului pentru a contracara ascensiunea Partidului Comunist, care încă reuşea să-i înspăimânte pe reformişti. De asemenea, comuniştii preluaseră, în urma alegerilor parlamentare din 1995, controlul asupra Dumei de Stat, aşadar nu erau o simplă ameninţare închipuită. Elţîn era profund nepopular, având sub 10% din intenţiile de vot la începutul anului, la doar şase luni distanţă de alegerile din iunie.

Metoda administraţiei Elţîn de a acuza fiecare critic şi figură din opoziţie că ar dori să tragă Rusia înapoi, spre trecutul întunecat, a devenit tot mai puţin eficientă, pe fondul economiei şubrede. Nici lumea exterioară nu mai spera în şansele lui Elţîn. În februarie, liderul Partidului Comunist, Ziuganov, a fost tratat ca o adevărată celebritate la Forumul Economic Mondial de la Davos, care era însuşi buricul lumii capitaliste. Desigur, Ziuganov nu avea nici o idee asupra a ceea ce trebuia făcut şi ar fi fost un preşedinte catastrofal, dar în această direcţie păreau să se îndrepte lucrurile. Nu era, pur şi simplu, un caz în care oamenii, ajunşi la disperare, votau cu oricine le-ar fi promis să-i scoată din dificultate. În Rusia, exista un sentiment real de confuzie şi de trădare, iar ţinta firească era preşedintele.

Iar aici ajungem la unul dintre conceptele cel mai dificil de explicat străinilor, ca motivaţie pentru respingerea democraţiei de către ruşi. Când sovieticii au reflectat la colapsul Uniunii şi la viitorul care aştepta Rusia, pentru majoritatea ruşilor democraţia nu era un concept bine definit sau bine înţeles. E adevărat, cu toţii ne doream libertate, drepturi şi toate celelalte lucruri aduse de o societate deschisă, dar pentru cei mai mulţi dintre oameni acestea sunt chestiuni abstracte. Ce invidiam, cu adevărat, la Occident, era oportunitatea; în special, oportunitatea de a sta mult mai bine în plan economic. Lumea liberă avea alegeri şi avea bani, lucruri pe care noi nu le aveam, deci evident că aceste lucruri mergeau împreună, ca un pachet de servicii în ofertă.

Aşadar, atunci când au luat cu asalt urnele de vot, în 1991, spre a-l vota prima oară pe Elţîn, majoritatea ruşilor s-au aşteptat ca acestea să funcţioneze ca nişte bancomate: băgai buletinul de vot şi din urnă ieşeau bani! Această neînţelegere conceptuală a uşurat, mai târziu, sarcina unui autocrat precum Putin de a reprima drepturile civile, pretinzând că democraţia eşuase, că fusese doar un truc occidental pentru a exploata Rusia şi aşa mai departe. Iar situaţia economică nu a fost, nici ea, de vreun folos. Dacă există ceva mai rău decât nişte rafturi goale, atunci acel ceva e reprezentat de nişte rafturi pline de produse scumpe, pe care nu-ţi permiţi să le cumperi.

Ne-am mai trezit un pic în momentul alegerilor parlamentare anticipate, convocate în 1993, după o criză constituţională care a răsturnat aproape întregul guvern. Elţîn a încercat să dizolve Sovietul Suprem în septembrie,

măsură pe care, potrivit Constituției, nu avea dreptul să o ia. În replică, Duma l-a pus sub acuzare pe președinte, care, desigur, a refuzat să recunoască acest act de sfidare. După săptămâni de proteste și de violențe stradale, Elțîn a făcut apel la trupele speciale, iar clădirea Parlamentului a fost luată cu asalt. Nu era sigur unde vor ajunge lucrurile. Pe străzile din apropierea clădirii guvernului, au avut loc încleștări sângeroase, aproape 200 de oameni au fost uciși și alte câteva sute, răniți.

Alături de restul lumii, am urmărit desfășurarea evenimentelor pe CNN, din străinătate. Meciul din 1993, pentru apărarea titlului mondial la șah împotriva lui Nigel Short, începuse la Londra pe 7 septembrie și a durat, așa cum se întâmpla cu meciurile pe atunci, șase săptămâni. La fel ca în 1990, mi-a fost greu să mă concentrez asupra tablei de șah când țara mea se confrunta, din nou, cu o revoluție. Din fericire, am reușit să mă distanțez în primele meciuri și am putut juca sub o presiune psihologică mai scăzută. M-am simțit chiar destul de bine pentru a da câteva interviuri despre situația de la Moscova, în care am declarat că Elțîn lupta pentru viitorul liber al Rusiei.

După zile de violență și de negocieri intense, factorul decisiv s-a dovedit a fi atașamentul armatei ruse față de Elțîn. Într-o scenă incredibilă, pe 4 octombrie, o coloană de tancuri au deschis focul asupra Casei Albe (așa se numea clădirea Parlamentului rus), iar etajele superioare au luat foc. Trupele speciale au luat cu asalt clădirea și s-au năpustit asupra protestatarilor din stradă. Revenit la cârmă, Elțîn a reformat rapid Constituția, slăbind puterile Parlamentului și creând extrem de puternica funcție prezidențială, care ne bântuie și azi. Desigur, Sovietul Suprem era o instituție învechită, dar într-o țară cu o astfel de societate civilă fragilă, e important ca puterea să fie cât mai larg distribuită.

În 1996, Elțîn nu se bucura de un larg suport popular, dar putea conta pe mulți dintre oligarhii cărora le permisese să se îmbogățească și pe sprijinul financiar al Occidentului. În ciuda unei limite de finanțare a campaniei electorale, de trei milioane de dolari – pe care multe partide nici nu o puteau atinge, Elțîn a cheltuit, pentru campania lui, undeva între unu și două miliarde de dolari, potrivit unor investigații ulterioare. Și mai important a fost uriașul împrumut acordat de Fondul Monetar Internațional, în februarie. Cele 10,2 miliarde de dolari i-au permis guvernului lui Elțîn să plătească salariile și

pensiile restante.

Și, dacă totul s-ar fi redus la asemenea politici și finanțări dubioase, prejudiciile s-ar fi limitat, poate, la mandatul lui Elțîn. Dar au existat și influența media, și fraudele electorale fățișe, arme care sunt greu de pus înapoi în rastel, odată ce le-ai folosit. Totul a fost suficient pentru a-i aduce lui Elțîn un mic avantaj față de Ziuganov, în primul tur de scrutin – diferența dintre ei fiind de doar trei procente (35% față de 32%). Elțîn a suferit însă un grav atac de cord între cele două tururi de scrutin, din 16 iunie și 3 iulie, o situație potențial riscantă, dar care a fost ascunsă, cu succes, de opinia publică, grație complicității guvernului și a presei. Elțîn a câștigat, în final, cu 54% la 40%, dovezi și mai flagrante ale fraudei masive comise ieșind la iveală mai târziu.

La acel moment, chiar dacă aș fi știut pe de-a-ntregul ce se petrecea, tot mi-ar fi fost greu să doresc altceva decât realegerea lui Elțîn. În 1996, Ghenadi Ziuganov nu era doar o simplă marionetă, cum este azi pentru Putin. Era un comunist revanșard, care luptase permanent împotriva reformelor liberale și care ar fi devenit un om primejdios având frâiele puterii, ca președinte. Exista o posibilitate reală ca un scrutin care l-ar fi adus la putere să fie ultimul scrutin democratic, pentru o bună bucată de vreme. Și, totuși, lecția pe care o avem de învățat, de la anul 1996, este că instituțiile trebuie să conteze mai mult decât oamenii politici. Campania lui Elțîn a subminat aproape fiecare aspect al unei societăți democratice și aceasta nu și-a mai revenit niciodată. Succesorul lui avea să preia rapid instrumentele campaniei lui Elțîn – corupția și represiunea –, aplicându-le în guvernarea cotidiană. Putin nu era comunist, însă era întru totul revanșard.

Simt, însă, că trebuie să aplic și în cazul meu standardele impuse, de obicei, liderilor lumii libere, care atât de des pun afinitățile personale și oportunitățile de moment deasupra dezvoltării instituțiilor democratice. Teama de necunoscut, de pierdere a unui aliat de încredere îi aruncă adesea pe liderii democratici în brațele celei mai mari ipocrizii. Îi face să-i sprijine pe dictatorii „prietenoși“, împotriva propriilor popoare ale acestora, așa cum s-a văzut, recent, în atitudinea indiferentă, chiar rece, manifestată de administrația Obama și de multe țări vest-europene față de Primăvara Arabă.

M-am ridicat de multă vreme împotriva acestei atitudini şi a felului în care a fost îmbrăţişat Putin de statele din G7, în ciuda reprimării, cu brutalitate, a libertăţilor civile din Rusia, dar aceasta e departe de a fi doar o problemă rusească.

Mentalitatea mea, în această privinţă, a fost influenţată şi mai mult de activitatea pe care am depus-o ca preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului şi al Forumului Libertăţii de la Oslo, organizat de Fundaţie şi de întemeietorul acesteia, Thor Halvorssen. Aici, invităm disidenţi din toată lumea să vorbească despre mişcările şi lupta lor pentru libertate. Discuţiile au un numitor comun: cât de periculoase şi de demoralizatoare pot fi minimalizarea sau ignorarea luptei pentru libertate, dacă nu chiar sprijinirea făţişă a autorilor represiunii de către aşa-numiţii „lideri ai lumii democratice“. Adesea, oaspeţii noştri europeni şi americani sunt surprinşi să afle că guvernele lor sprijină activ unele dintre cele mai opresive regimuri ale planetei.

Poate că sunt idealist, dar sunt departe de a fi un naiv. Înţeleg că fiecare şef de stat ales democratic va face ce este necesar pentru a proteja interesele poporului său. În politica externă, aceasta înseamnă uneori să dea mâna cu un dictator ce a săvârşit crime sau să aibă relaţii comerciale cu o ţară unde muncitorii sunt exploataţi în mod atroce. Totuşi, putem cere socoteală pentru aceste înţelegeri şi putem cere ca ele să fie transparente. Nu trebuie să le aprobăm, desigur, şi putem să-i facem pe politicieni să înţeleagă că lucrurile trebuie schimbate.

Dictatorii lumii sunt conştienţi de puterea deţinută, astăzi, de lumea liberă. Iată de ce aproape toţi se joacă de-a democraţia, cu alegeri trucate şi teatru ieftin, pentru a rămâne în graţiile statelor cu cele mai puternice economii şi armate. Din nefericire, lumea liberă e prea neinformată, dezinteresată sau apatică, pentru a-şi folosi influenţa. Ea se bucură de beneficiile legăturilor cu dictaturile – petrol din Orientul Mijlociu, gaz din Rusia, orice altceva din China –, în vreme ce dictatorii folosesc banii obţinuţi pentru a finanţa aparatul represiv. Dar nu toate dictaturile sunt la fel.

Protestele paşnice prodemocraţie din Hong Kong, care au început în septembrie 2014, au dat naştere întrebării de ce nu s-au materializat mişcări ca Occupy şi cea împotriva dictaturii lui Vladimir Putin, în Rusia. Ca să

folosesc un termen cât mai puțin dur, comparația e de-a dreptul absurdă; studenții din Hong Kong, care își amintesc încă de predarea statului lor de către Marea Britanie Chinei, au fost obișnuiți cu statutul lor special de drepturi și de democrație, comparativ cu restul Chinei. Asta în vreme ce flacăra democrației ruseşti abia a pâlpâit puțin, înainte ca Putin să o înăbușe, iar amintirile haosului și ale corupției din anii 1990 nu sunt deloc plăcute, pentru majoritatea rușilor.

Un răspuns mult mai concret ar fi că dictatura comunistă din China are nevoie de oamenii ei, mai ales de cei tineri și educați. Hong Kong este încă o piesă de importanță strategică în economia chineză. Această economie depinde, de asemenea, aproape în întregime de consumatorii din lumea liberă, consumatori care au mult mai multe informații despre proteste decât aproape oricine în China, unde cenzura este drastică. Un masacru de genul celui din Piața Tiananmen, petrecut însă la Hong Kong și transmis în toată lumea prin intermediul a milioane de iPhone-uri făcute de chinezi, ar putea transforma „Fabricat în China“ într-o siglă sângeroasă. Boicoturile împotriva Chinei ar putea afecta economia acestei țări suficient de mult pentru a genera tulburări la scară largă.

Pe de altă parte, Putin nu se folosește de poporul Rusiei, cu atât mai puțin de tinerii educați. El și junta lui au transformat țara într-un stat petrolifer, iar exportul resurselor naturale către o piață globală nesățioasă nu necesită antreprenori sau programatori, cu atât mai puțin scriitori și profesori. De asemenea, boicotarea cumpărării de petrol și gaze ar necesita o voință politică coordonată, lucru care, după cum Putin știe bine, e mai rar în lumea liberă, decât sunt platina și diamantele în Siberia.

A existat crezul că deceniile de legături economice și politice cu Occidentul și îmbunătățirea nivelului de trai vor liberaliza aceste dictaturi și vor oferi pârghii de acțiune împotriva lor. Dar pârghiile sunt utile doar când sunt aplicate și nu trebuie uitat că ele au două capete. Europa cumpără patru cincimi din exporturile de energie rusești, ceea ce-i conferă o extraordinară pârghie economică în fața lui Putin, care a făcut ca economia Rusiei să fie total dependentă de petrol și gaze. Dar, în loc să dezvolte agresiv rute alternative de aprovizionare, pentru a putea folosi această pârghie și a rezista în fața Rusiei, Europa șovăie și protestează atunci când Putin șantajează

Europa de Est, amenţinând să închidă conductele cu gaz în apropierea iernii.

China şi Rusia au pacte sociale similare cu regimurile lor dictatoriale: stabilitate economică în schimbul încălcării drepturilor omului. Ambele au o cenzură extinsă şi un aparat de propagandă dezvoltat în locul ştirilor, au alegeri fraudate şi o libertate minimă de exprimare şi de întrunire. Creşterea masivă a preţului petrolului, în anii 2000, i-a permis lui Putin să-şi îndeplinească promisiunile de mărire a pensiilor şi salariilor (chiar dacă acesteau au vizat mai ales zonele Sankt-Petersburg şi Moscova). Aşa se explică şi de ce întreţinerea instabilităţii în Orientul Mijlociu – situaţie ce menţine preţul petrolului ridicat – constituie întotdeauna o prioritate pentru el. China a început de la un nivel mult mai scăzut şi a reuşit să scoată un miliard de oameni din sărăcie, transformând întreaga naţiune în fabrica planetei.

Globalizarea, integrarea economică şi comercială cu statele puternic industrializate au făcut posibile scenariile rus şi chinez.

Realitatea este că majoritatea consumatorilor din lumea dezvoltată preferă să nu ştie de unde vin telefoanele şi gazul lor, câtă vreme preţurile sunt mici. Dacă ar şti, ar trebui să acţioneze, deci e mai bine să nu ştie. Scandalurile ocazionale generate de condiţiile de muncă inumane, din fabricile chinezeşti, sau de condiţiile de trai ale femeilor din Arabia Saudită le permit unor liberali să se simtă mai bine atunci când Nike sau Apple anunţă o anchetă, care e rapid uitată, în momentul când iese pe piaţă următorul model de pantof sport sau următorul gadget.

Dar v-aţi putea întreba: este, oare, cazul Chinei un eşec atât de mare? Să fi condamnat Occidentul un miliard de suflete la sărăcie şi foame doar de dragul politicii? Această atitudine denotă empatie faţă de nevinovaţi, dar arată şi falsa alegere pe care autocraţii doresc să o prezinte lumii. Este falsa alegere între libertate şi hrană, între represiune şi stabilitate. Nu există nici un motiv să credem că, dacă ar fi avut un regim mai liberal, China nu s-ar fi bucurat de un succes economic similar ori poate chiar mai mare. De fapt, există multe dovezi că ţările democratice se descurcă mai bine economic. Aşa că nu vă lăsaţi păcăliţi de falsa alegere. Represiunea poate începe ca un mijloc de a obţine un anumit scop, dar întotdeauna sfârşeşte prin a fi un scop în sine.

Protestele din Hong Kong au reprezentat și respingerea a ceea ce am numit, ironic, „teoria genetică a democrației“. Ani de zile mi s-a spus că rușii (sau arabii, sau chinezii), pur și simplu, nu sunt predispuși la democrație. Ei au nevoie de o „mână forte“ sau trebuie „să iubească un lider dur“. E doar una dintre numeroasele teorii pe care oamenii născuți în lumea liberă o folosesc spre a-și ascunde privilegiile, lipsa de acțiune și rușinea. Cum ar putea fi adevărată o asemenea teorie, când Taiwanul e populat tot de chinezi, dar are o democrație înfloritoare? Dar Germania de Est și de Vest, dar Coreea de Nord și de Sud?

Există nenumărate cauze pentru care democrația nu reușește să prindă rădăcini sau pentru care unele puciuri militare reușesc, iar altele eșuează. Nici una dintre aceste cauze nu e legată de genetică sau de geografie. Guvernele noastre sunt construcții umane, ca și tradițiile și credințele noastre. Așa cum spunea Milton Friedman: „Societatea nu are valori. Oamenii au valori.“

Trebuie să hotărâm, așadar, ce prețuim, să decidem pentru ce merită luptat și apoi – e cea mai importantă parte – să luptăm pentru acel lucru. Dacă nu reușim să îl obținem, vom pierde în fața celor care cred în alte lucruri, mai rele. Vom pierde în fața celor care nu cred în valoarea vieții umane sau a libertății și care doresc să lupte pentru a-și impune viziunea sumbră asupra omenirii.

Putem numi drepturile de care ne bucurăm „inalienabile“ sau „universale“, dar asta nu înseamnă că ele aparțin doar democrației sau drepturilor fundamentale ale omului. Nu, pentru aceste lucruri trebuie să luptăm. Iar dacă bravii studenți din Hong Kong au reușit să reamintească lumii acest lucru, atunci protestul lor a constituit un succes, oricât de efemer ar fi fost.

Capitolul 4

Născut din sânge

Au existat două războaie în Europa, în 1999, ambele sechele ale conflictelor încheiate doar cu câţiva ani în urmă şi ambele cu un considerabil impact asupra viitorului Rusiei. Al doilea avea să înceapă în Cecenia şi a jucat un rol esenţial în ascensiunea la putere a lui Vladimir Putin. Despre primul deja am discutat: Războiul din Kosovo, din Iugoslavia, unde majoritatea etnică albaneză a încercat să-şi proclame independenţa faţă de guvernul central, dominat de sârbi şi controlat de Slobodan Miloşevici, un lider nestăpânit şi fără regrete. Bombardamentele lansate de NATO îl obligaseră, în cele din urmă, pe Miloşevici să accepte Acordurile de la Dayton, din 1995, care au pus capăt Războiului din Bosnia. Dar în Kosovo albanezii se luptau încă împotriva represiunii şi erau nerăbdători să obţină independenţa.

Armata pentru Eliberare din Kosovo a început să atace forţele sârbe de securitate în mod constant, în 1998, fiind întâmpinată cu brutalitate şi prin folosirea fără discriminare a forţei, pentru care sârbii deveniseră notorii în Bosnia. În septembrie, un sfert de milion de albanezi fuseseră alungaţi din casele lor, mulţi rămânând fără nici un adăpost. Consiliul de Securitate al ONU a emis o rezoluţie conţinând faimoasa sintagmă din dicţionarul impotenţei diplomatice: „profunda îngrijorare“. În octombrie, a sosit în zonă o misiune de menţinere a păcii a NATO, dar efectele obţinute nu au fost durabile, întrucât ambele tabere au încălcat acordul de încetare a focului aproape imediat.

Ca şi în Bosnia, a fost nevoie de masacrarea civililor pentru ca marile puteri să primească imboldul de a acţiona. În ianuarie 1999, în satul Racak, 45 de ţărani albanezi din Kosovo fuseseră aliniaţi şi executaţi. Acest măcel a provocat direct discursul lui Clinton în faţa poporului american şi aproape trei luni de lovituri aeriene şi de atacuri cu rachete ale NATO împotriva trupelor iugoslave. (Şi, în urma unui incident tragic, şi la bombardarea ambasadei chineze din Belgrad, soldată cu trei victime. NATO a pus incidentul pe seama unei hărţi neactualizate.)

În aprilie, liderii statelor NATO au luat în calcul o invazie terestră, care ar fi schimbat multe lucruri. Rusia ţinea, în mod făţiş, partea iugoslavilor în conflict, iar vederea soldaţilor NATO, în special a celor americani, în teren, ca parte a unei ofensive, ar fi inflamat spiritele ruşilor. Rusia trimitea, de asemenea, iugoslavilor armament şi provizii. Rapoartele date ulterior publicităţii au demonstrat că principalul motiv pentru care Miloşevici s-a menţinut atât de mult pe poziţii a fost speranţa sa că Elţîn va interveni militar, spre a-l sprijini.

Calculele greşite ale lui Miloşevici au fost bazate pe convingerea că un conflict cu Occidentul i-ar fi întărit poziţia în Serbia şi că refugiaţii disperaţi vor destabiliza ţările vecine, inclusiv Albania, Macedonia şi Muntenegru şi, probabil, chiar şi Bosnia. Balcanii ar fi luat iarăşi foc, iar opinia publică occidentală s-ar fi opus iniţiativei celor de la NATO de a trimite trupe terestre în teatrul de război. Apoi, armata sârbă avea să joace un rol decisiv în rezolvarea situaţiei haotice şi, desigur, avea să culeagă prăzile.

Din fericire, însă, evenimentele nu s-au derulat aşa cum sperase Miloşevici. Prestigiul lumii libere a fost salvat de acţiunea unită a marilor puteri democratice. O impresionantă campanie aeriană şi organizarea eficientă a taberelor de refugiaţi au trimis un semnal clar, în toate colţurile lumii, că Occidentul era capabil să-şi susţină pretenţiile morale printr-o logistică avansată, pe care regimurile totalitare nu o deţineau.

Kosovo a mai demonstrat că ONU, în actuala sa formă, a fost şi este irelevantă în rezolvarea unor asemenea crize. Nu trebuie să fii Nostradamus ca să prezici care ar fi fost soarta kosovarilor, dacă, în ceea ce îl priveşte pe Miloşevici, totul ar fi depins de ONU, unde Rusia şi China au drept de veto.

Şi astfel revin la rolul jucat de Rusia în evenimentele din Balcani. În capitalele europene, creditarea lui Boris Elţîn şi a emisarului său special, Viktor Cernomîrdin, pentru succesul de a-l determina pe Miloşevici să accepte termenii NATO a părut ceva obligatoriu. (Iar transformarea, atât de rapidă, a G7 în G8 a dat, clar, de înţeles că era vorba de un fel de răsplată pentru ruşi.)

În opinia mea, această apreciere publică a avut serioase hibe. Dacă Miloşevici ar fi acceptat acordul de pace de la Rambouillet, cu câteva luni în urmă, ar fi

putut preveni apariţia a peste un milion de refugiaţi, uciderea a zeci de civili nevinovaţi şi distrugerea Serbiei. Preşedintele Miloşevici a torpilat acest acord având sprijinul deschis al Rusiei, care s-a opus categoric prezenţei unei forţe internaţionale de poliţie în Kosovo.

Mai târziu, după ce rezistenţa sârbă a fost zguduită de forţa aeriană a NATO, Rusia şi-a schimbat viziunea asupra trupelor străine din Kosovo şi a decis să joace rolul intermediarului „imparţial“. Imaginaţi-vă pe cineva care sare în tren doar cu câteva secunde înainte de plecare şi apoi se ceartă cu conductorul în privinţa preţului biletului.

Dacă presupunem că Rusia avea o influenţă serioasă asupra deciziilor Belgradului, atunci guvernul lui Elţîn ar trebui făcut parţial responsabil pentru hotărârea de care a dat dovadă Miloşevici în derularea politicii sale criminale de purificare etnică. Dar, dacă influenţa Rusiei a fost supraestimată, atunci care să fi fost motivul „diplomaţiei de navetă“ desfăşurate, cu atâta anxietate, de către secretatul de stat american Strobe Talbott?

Liderii europeni şi americani s-au dovedit, încă o dată, dornici să salveze ambiţia şi orgoliul de „mare putere“ ale Rusiei, şi pentru ce? A fost o formă clasică de acceptare a unui abuz, chiar dacă sub Elţîn s-a putut vorbi mai mult de mici infracţiuni, decât de crime grave. Rusia era în faza de negare şi acţiona într-o manieră autodistructivă, fapt care avea impact şi peste graniţele ei. Dacă puterile occidentale ar fi fost ferme în privinţa adevăratului statut al Rusiei şi ar fi folosit asta ca pe o pârghie pentru a încuraja transparenţa şi reformele, lumea de azi ar fi fost mai bună.

În schimb, cu aliatul lor sârb distrus, şi cu Elţîn dat în vileag ca ucigaş în masă, administraţia şi media din Rusia au încercat cu disperare să creeze un alt punct de vedere, care să salveze demnitatea naţională. În timp ce ruşii din teritoriile de nord şi din Extremul Orient abia dacă se mai descurcau cu hrana şi combustibilul, în condiţiile în care iarna bătea la uşă, guvernul rus cheltuia fonduri însemnate pentru echiparea a zece mii de militari, pe post de trupe de menţinere a păcii în Kosovo.

În articolul scris pentru Wall Street Journal după rezolvarea crizei din Kosovo, nu am avut prea multe cuvinte de apreciere la adresa liderilor occidentali pentru acţiunea lor decisivă. Am încheiat cu un avertisment.

Kosovo nu va fi, nici pe departe, ultima lor intervenţie, dacă nu-şi alătură forţele pentru crearea unei ordini mondiale mai stabile. ONU fusese creată în 1945 pentru a cimenta ordinea politică instaurată după victoria Aliaţilor. Dar, foarte repede, instituţia a devenit un organ al compromisurilor, în care superputerile se puteau opune oricărei rezoluţii ce contravenea intereselor clientelei lor politice. Odată cu colapsul Uniunii Sovietice, acest sistem nu mai servea scopurilor păcii şi stabilităţii internaţionale.

Compromisurile realizate sub egida ONU nu mai erau necesare şi, adesea, erau chiar periculoase. De fapt, respectarea strictă a rezoluţiei ONU de către preşedintele Bush Sr, în 1991, l-a salvat în ultima clipă pe Saddam şi a prelungit, pe termen nedifinit, criza din Golf. Miloşevici a încercat să practice un joc similar, implicând Rusia ca mediator (ca o ironie a sorţii, Evgheni Primakov a servit ca emisar şi în Serbia, şi în Irak) şi solicitând autorizarea ONU pentru orice acţiune a Alianţei.

Toate acestea au relevat, clar, faptul că lumea avea nevoie de un mecanism internaţional de decizie, care să nu fie împovărat de bagajul ideologic al Războiului Rece. Scopul ONU de a păstra statu quo-ul dintre cele două superputeri nucleare devenise inutil. Democraţia era în ascensiune şi venise vremea ca acest lucru să fie recunoscut oficial şi să se profite de avantajele derivate de aici. Punerea sub acuzare a lui Slobodan Miloşevici de către un tribunal penal internaţional a fost un excelent prim pas către o asemenea nouă ordine mondială, dar, aşa cum ştim, puţini paşi au mai fost făcuţi după aceea.

În excelenta sa lucrare despre războaiele din fosta Iugoslavie, jurnalistul american David Halberstam are un pasaj memorabil despre ce a adus prăbuşirea şi, în cele din urmă, la moartea lui Miloşevici, în închisoare, în 2006, pe când era judecat pentru crime de război, la Haga.

Miloşevici reuşise să reţină viziunea multor figuri de dictatori de dinaintea lui. El credea că, dacă democraţiile acţionează lent, era un semn de slăbiciune; şi că, dacă erau bogate, atunci însemna că sunt şi decadente. În plus, fiindcă politicienii şi cetăţenii lor se temeau să plătească preţul unui război, ei puteau fi intimidaţi. Odată, Miloşevici i-a spus ministrului german de Externe, Joshka Fischer: „Eu pot să înfrunt

moartea oricât de mult, dar voi nu puteţi!“

În cele din urmă, s-a dovedit că n-a avut dreptate, dar asta numai după ce sute de mii de oameni au murit şi alte câteva milioane au fost răniţi sau traumatizaţi. Din păcate, putem adăuga, la prima frază a lui Halberstam, „viziunea multor figuri de dictatori de dinaintea lui şi după el“. Putin a realizat acelaşi calcul nemilos în dialogul lui cu lumea liberă, atât în cazul Georgiei, în 2008, cât şi în al Ucrainei, astăzi. Teroriştii de orice fel folosesc un raţionament similar. Ei cred că democraţiile – democraţiile noastre îmbelşugate, domoale şi temătoare – nu pot rezista unor atentatori sinucigaşi sau unor masacre sângeroase. De asemenea, ei cred că valorile lumii moderne sunt nu doar slăbiciunea acesteia, ci şi o ameninţare la adresa propriei sale supravieţuiri. Teroriştii au dreptate în ambele privinţe. Provocarea care ne aşteaptă este de a ne depăşi slăbiciunile, fără a pierde valorile, de care duşmanii lumii libere se tem atât de mult.

Tipul de rău pe care Miloşevici l-a reprezentat a fost, întotdeauna, dificil de înţeles. Liderul sârb era inteligent, rafinat şi capabil să se înfăţişeze unor oameni diferiţi într-un mod care îi încânta pe aceştia şi îi făcea să aibă încredere în el. Echipa de politică externă a preşedintelui Bush Sr. a fost, se spune, „şocată“ de felul cum „prietenul lor“, Miloşevici, s-a transformat dintr-un bancher şi funcţionar manierat într-un naţionalist sârb înflăcărat, care promova campaniile de purificare etnică împotriva propriilor lui concetăţeni. Acest lucru stârneşte o întrebare crucială pentru cartea de faţă, dar şi pentru actuala ordine mondială: monştrii se nasc sau devin monştri?

Nu intenţionez să deschid o dezbatere de genul „natură contra educaţie“ în privinţa alcătuirii genetice a psihopaţilor sau a impactului pe termen lung al unei copilării nefericite asupra personalităţii. Am petrecut prea mult timp din viaţa mea întrebând şi răspunzând la întrebări despre originea succesului meu în şah şi singura concluzie de care sunt sigur e că am fost norocos să găsesc, foarte devreme în viaţă, un joc potrivit pentru calităţile mele. Las bucuros teoriile în seama psihologilor şi a geneticienilor.

Mă refer, însă, la răul potențial versus răul concret și la rolul pe care îl are societatea în transformarea primului în cel de pe urmă. La ce moment trebuie să accepte ceilalți o parte din responsabilitatea pentru crimele unui asasin, crime pe care le-ar fi putut preveni? Desigur, nu spun asta în sensul că un asasin nu este responsabil pentru acțiunile lui. Se găsesc deja prea multe circumstanțe atentuante pentru criminalii de orice fel, ca și cum conceptul de responsabilitate personală ar putea fi suspendat, câtă vreme poate fi născocită o motivație pentru crimă. Invadarea Ucrainei de către Putin nu e cu nimic mai tolerabilă dacă vom crede că el s-a simțit amenințat de expansiunea NATO, decât dacă nu crezi într-o astfel de amenințare. Să le spui ucrainenilor că ei l-au provocat pe Putin, respingându-l și orientându-se spre Europa, e ca și cum i-ai zice unei femei hărțuite că ar fi trebuit să poarte rochii mai lungi. Să nu uităm cine este agresorul și cine este victima! Dacă nu reușim să păstrăm acest echilibru moral și o percepție corectă asupra a ceea ce este drept și a ceea ce e greșit, vom fi prea vulnerabili la propagandă.

Prevenirea face parte din partea practică a problemei. Ar fi o prostie să lăsăm garda jos împotriva unui atac doar fiindcă știm că avem dreptatea de partea noastră, în cazul în care atacul ar veni. Agresorii trebuie condamnați, urmăriți în justiție și pedepsiți, ei nu trebuie să aibă viață ușoară. Fabula modernă a lui Orson Welles, cu scorpionul și broasca, reprezintă o lecție memorabilă. Broasca ia în spinare scorpionul și îl trece râul, convinsă că logica scorpionului îl va împiedica să o înțepe, căci, dacă o va face, vor pieri amândoi. În mijlocul râului, scorpionul înțeapă broasca, iar aceasta concluzionează, murind: „Logica? Nu există nici o logică în asta!“ Iar scorpionul îi răspunde: „Știu, dar nu m-am putut abține. Asta mi-e firea.“

Morala practică e că nu trebuie să avem încredere într-un scorpion bazându-ne pe logică, iar să ai dreptate nu te ajută prea mult atunci când ești mort. O altă lecție ar fi că nu oricine acționează în interesul reciproc și nici măcar în propriul interes, iar adevărata natură poate copleși logica și instinctul de conservare. Mă gândesc la asta ori de câte ori îi aud pe diplomații europeni vorbind despre dorința lor de a ajunge cu Putin la un scenariu „convenabil de ambele părți“ în privința Ucrainei.

O asemenea atitudine e admirabilă în unele privințe, definiția diplomației fiind să susții, cel puțin, că acesta îți este scopul. Ar fi minunat dacă fiecare

criză sau conflict s-ar încheia cu un beneficiu reciproc sau măcar cu o satisfacție reciprocă. Dar să presupui că s-ar putea întâmpla așa ceva când ai de-a face cu Putin sau cu ISIS, înseamnă să ignori adevărata natură a inamicului. Singurul țel al lui Putin este de a rămâne la putere și el deja a trecut peste necesitatea de a coopera cu lumea liberă pentru a și-l duce la îndeplinire. Acum, el are nevoie de conflicte și de ură, și cum să negociezi cu un asemenea om fără să-ți trădezi idealurile și poporul? Al-Qaeda și ISIS vor să distrugă din temelii lumea modernă a drepturilor și libertăților. Cum ar putea o societate liberală și pluralistă să negocieze cu indivizi având o asemenea viziune asupra lumii, în beneficiu reciproc? Pur și simplu, nu e posibil.

Când logica beneficiului reciproc asumat eșuează, e timpul să încercăm altceva. Nu suntem condamnați să ne expunem spatele scorpionilor lumii, iar și iar, în speranța că, data viitoare, ei nu ne vor mai înțepa.

Puțini oameni sunt cu adevărat scorpioni – psihopați în toată puterea cuvântului. După sfârșitul epocii monarhiilor și imperiilor, ascensiunea în politică, până la cele mai înalte ranguri, necesită cel puțin o oarecare subtilitate și intuiție. (Coreea de Nord reprezintă una dintre puținele excepții moderne, iar rezultatul e evident.) Esența discuției „născut sau făcut“ o reprezintă potențialul îmbinat cu oportunitatea. Probabil că Slobodan Miloșevici n-ar fi fost niciodată altceva decât un alt „aparatcic“ de partid, dacă revoluțiile din 1989 nu i-ar fi dat șansa de a căuta mai multă putere prin incitare la ură. Lui Miloșevici i s-a permis să se dezvolte în acest rol cu mult înainte de a deveni responsabil pentru primul genocid pe pământ european, de la al Doilea Război Mondial încoace. El ar fi trebuit îndepărtat de la putere prin forță în 1995, dar i s-a dat o altă șansă, pe care, firesc, a interpretat-o drept o slăbiciune a adversarilor săi și, de aceea, a lovit iarăși, câțiva ani mai târziu.

Așa cum am spus la începutul acestui capitol, în 1999 se desfășurau, în Europa, două războaie. Ambele erau războaie civile, aveau, în special, motivații etnice și religioase și ambele au generat oribile crime de război și acte de teroare împotriva populației civile. Și atât în Kosovo, cât și în Cecenia, războiul făcea parte din lupta pentru putere politică dintr-o capitală îndepărtată.

La finele verii lui 1999, un nou val de optimism privind Rusia putea fi detectat în politica şi în cercurile financiare occidentale. Administraţia Clinton şi instituţiile financiare internaţionale declaraseră că guvernul premierului Serghei Stepaşin era unul cu care „puteai discuta“.

Nu doar că Rusia părea să fi evitat totala implozie economică de care mulţi se temuseră, în timpul crizei financiare, dar piaţa se redresase aproape până la nivelurile sale de dinainte de august 1998, iar creditorii internaţionali reveneau. Dar a patra cădere de guvern, în mai puţin de 18 luni, a dovedit că asemenea indicatori superficiali de sănătate economică erau, de fapt, înşelători.

De asemenea, a mai dovedit erorile politicii occidentale faţă de Rusia. Confundând indicatorii superficiali cu un progres real şi dovedind o încredere nejustificată în casta învechită a elitelor politice ruseşti, liderii vestici au urmărit politici care răsplăteau lipsa de reforme, sprijineau înrădăcinarea corupţiei şi a sistemului nedemocratic de guvernare şi, chiar şi involuntar, pedepseau, la urma urmei, poporul rus.

Plecarea lui Serghei Stepaşin nu a fost o măsură semnificativă. La fel ca predecesorii săi, guvernul Stepaşin nu reuşise să rezolve problemele structurale care împiedicau creşterea economică şi investiţiile să se dezvolte în beneficiul ţării, per ansamblu. Singura realizare cu care se putea lăuda era împiedicarea unui declin şi mai puternic al rublei.

Opt ani de aşa-zise reforme au produs un mic grup de elite uimitor de bogate, în vreme ce un segment uriaş şi potenţial exploziv al populaţiei Rusiei a rămas în sărăcie. Comunismul a suferit un colaps în Uniunea Sovietică atunci când majoritatea copleşitoare a cetăţenilor acesteia au conştientizat cât de groaznic era sistemul pentru bunăstarea lor. Exista pericolul real al unei noi revolte sociale, dacă dificultăţile continuau.

Nevoia de schimbare, care scosese milioane de sovietici în stradă, între 1989 şi 1991, era bazată pe credinţa că, în Occident, exista o alternativă mai atractivă. Sprijinul occidental acordat Rusiei era, totodată, considerat de mulţi dintre compatrioţii mei un imperativ. Dar acest sprijin nu a produs marele salt

în modernitate la care speraseră rușii. Vina principală apasă, desigur, pe umerii liderilor ruși: atât pe cei ai așa-numiților reformiști, cât și pe cei ai celor care au acționat deschis pentru crearea unei noi elite rusești, cu aproape aceeași putere și aceleași privilegii de care se bucuraseră predecesorii lor sovietici.

Însă ceea ce Occidentul nu a reușit să înțeleagă este că rusul de rând e mai înclinat să arate cu degetul către instituțiile financiare și guvernele străine, pentru impunerea a ceea ce mulți ruși percep ca fiind un sistem capitalist corupt și nefuncțional. Faptul că în Rusia nu funcționează chiar un sistem capitalist nu a fost încă înțeles. Acest resentiment a fost clădit prin felul în care Elțîn (iar mai târziu, Putin) și alți oficiali de frunte au desfășurat, în mod obișnuit, o retorică antioccidentală, pentru a evita ca vinovăția să rămână pe umerii lor. Toate acestea au contribuit la un sentiment antireformist care a făcut și mai dificilă implementarea unui adevărat sistem economic de piață.

Reformatorii și națiunile vestice implicate în reforme au săvârșit o greșeală crucială prin felul în care au răspuns la critici. În loc să le spună lui Elțîn și poporului rus adevărul despre corupție și despre adevăratele motive pentru care se oprise progresul, ei au încercat să pretindă că totul merge ca pe roate. În locul transparenței și a medicamentelor puternice, de care avea nevoie Rusia, am fost hrăniți cu placebo și ni s-a spus că totul va fi perfect. A fost o formă de tratament cu care eram familiarizați de pe timpul URSS. Din nou, diferența dintre claritatea administrației Reagan și timiditatea succesorilor săi s-a văzut din plin. Nu era nevoie de compromiterea principiilor doar de dragul de a avea un regim rus cu care „puteai discuta“.

În locul unei politici complexe referitoare la modul în care să acționeze și să discute cu poporul rus, așa cum a existat în timpul Războiului Rece, Occidentul nu a tratat decât cu conducerea, tot mai coruptă, a Rusiei, chiar și după ce era clar că ea nu mai reprezintă poporul. Anii 1990 au oferit o oportunitate prin care rușii ar fi putut avea acces la o gamă largă de știri și informații necenzurate. Am fi putut asculta dezbaterile și am fi putut chiar lua parte la ele. În schimb, retorica antioccidentală a lui Elțîn și Putin și avalanșa de minciuni referitoare la cauzele eșecului reformelor nu au fost deloc combătute.

Guvernele occidentale ar fi trebuit să arate clar că investițiile și creditele

oferite de instituţiile comerciale în Rusia nu vor mai primi sprijinul contribuabililor din ţările lor. Mesajul rostit tare şi răspicat ar fi trebuit să fie că nu e nevoie ca liderilor Rusiei să li se spună de la Washington cum să cheltuiască fondurile publice. Indiferent de ce au făcut elitele ruseşti cu banii – dacă i-au furat, i-au transferat în conturi din bănci străine etc. –, la finalul petrecerii, ele ar fi trebuit să le dea socoteală oamenilor deziluzionaţi. În schimb, fiecare fir pe care Fondul Monetar Internaţional, Statele Unite şi Uniunea Europeană l-au legat de fondurile de ajutorare a fost folosit de oficialii ruşi pentru a face din Occident un ţap ispăşitor. Tăierea făţişă a acestor fire ar fi redeschis liniile de comunicaţii întrerupte, dintre ruşii de rând şi lumea liberă.

Au existat şi alte modalităţi mai modeste, dar, cu toate astea, importante, prin care Occidentul şi-ar fi putut exprima interesul faţă de poporul rus. Am avut de-a face cu atitudini ostile mai mult decât majoritatea concetăţenilor mei, dar orice rus care a îndurat tratamentul aplicat de ambasadele occidentale la Moscova, în procesul de obţinere a unei vize de intrare, sau care s-a simţit hărţuit de către oficialii vamali de pe aeroporturile din Occident poate fi iertat pentru că a dat crezare miturilor răspândite de comunişti şi de naţionalişti, despre o conspiraţie mondială antirusească.

Colapsul imperiului sovietic nu a fost provocat de atitudinea îngăduitoare a Occidentului faţă de liderii sovietici, ci de o luptă durabilă şi principială pentru valorile democratice liberale. Acceptarea solicitărilor bătrânilor lideri sovietici nu a adus niciodată rezultate pozitive. Adevărata contribuţie au reprezentat-o eforturile consecvente de a ajunge la inima ruşilor, precum activitatea posturilor Radio Europa Liberă/Radio Libertatea şi Vocea Americii, care au fost considerate, de mulţi sovietici, cele mai de încredere surse de informaţii despre ţara noastră.

În august 1991, când administraţia lui Boris Elţîn a preluat controlul, majoritatea ruşilor erau pregătiţi pentru un parteneriat cu lumea civilizată. Această stare de spirit dispăruse aproape total în 1999, în urma permanentelor campanii naţionaliste ale liderilor politici ruşi. O relaţie bună nu va fi niciodată revigorată prin prisma adulării ritualice a liderului rus aflat la cârmă, indiferent care ar fi acela. Occidentul a avut la îndemână puţine modalităţi de a influenţa luptele feudale ale elitei conducătoare din Rusia, la

finele anilor 1990. Dar a avut șansa de a lupta pentru recâștigarea încrederii rușilor obișnuiți, pe umerii cărora stă, în ultimă instanță, viitorul țării, și a ratat-o.

Atmosfera tensionată și iritabilă întâlnită în Rusia, în august 1999, oferă contextul pentru evenimentele traumatice din septembrie. Trecuseră trei ani de la sfârșitul primului război major din Cecenia, în care fuseseră implicate trupe rusești, dar haosul și violența nu dispăruseră complet din regiune. În primăvara lui 1999, Cecenia era, practic, un stat în plin război civil. Lideri militari locali controlau cea mai mare parte a regiunii din afara capitalei Groznîi, iar răpirile pentru răscumpărare deveniseră o sursă importantă de venituri. Răpirea și asasinarea, în 1998, a patru ingineri străini – trei britanici și un neozeelandez – au constituit o știre difuzată pe toate canalele mediatice din lume. Cazul avea să fie un factor important în dispariția oricărui sentiment de simpatie în plan extern pentru poporul cecen, în cursul ororilor ce aveau să vină.

Politicienii ruși vorbeau adesea, pe un ton agresiv, despre necesitatea de „a le da cecenilor o lecție“ și, mai târziu, s-a aflat că fusese deja trasat un plan de invazie de către premierul Stepașin. Dar, abia la sfârșitul lui august, s-au precipitat lucrurile. Liderul cecen, Șamil Basaiev, a condus o mică armată, incluzând și luptători străini, în Daghestanul vecin. Acolo, în luna septembrie, timp de aproape două săptămâni, au avut loc patru atentate cu bombe în blocuri de locuințe din orașe rusești, în urma cărora au murit aproape 300 de persoane. Deși mai existaseră atacuri de anvergură mai mică și înainte, acestea de acum erau opera unor profesioniști, fiind aproape identice și total diferite de oricare altele întreprinse până atunci de ceceni.

Așa cum vă puteți imagina, opinia publică a fost îngrozită și furioasă. Serviciul Federal de Securitate (FSB, principalul succesor al KGB) a dat vina pe ceceni și Elțîn a solicitat o acțiune în forță. Dar omul căruia i s-a adresat nu a fost Stepașin, ci înlocuitorul acestuia, Vladimir Putin. Noul premier fusese, până în anul precedent numirii subite în această funcție, șeful KGB, iar investirea lui avusese loc chiar înainte de începerea seriei de atentate. Anterior, într-o ordine cronologică inversă, Putin fusese un membru cvasianonim al staffului prezidențial al lui Elțîn, adjunct al Departamentului federal de management al proprietății și membru al echipei de consilieri a

primarului din Sankt-Petersburg. Și, mai înainte, fusese ofițer KGB de contrainformații, în Germania de Est, până la căderea Zidului Berlinului.

Pe 9 august 1999, aproape necunoscutul Putin a fost, spre surprinderea celor mai mulți, numit în fruntea guvernului rus. Iar surprizele n-aveau să se oprească aici. În același timp, Elțîn a anunțat că speră ca Putin să-i succeadă și în funcția de președinte, în 2000, iar Putin a declarat, oficial, că va candida. Acest lucru l-a făcut pe Putin să se detașeze de ceilalți patru premieri anteriori, pe care Elțîn îi schimbase pe parcursul unui an și jumătate. Rusia se confrunta, pe atunci, cu multe provocări, dar prioritatea absolută a noului guvern a fost să-l promoveze pe Putin ca pe viitorul președinte, de necontestat, al țării.

Lucrurile au evoluat rapid după aceea. Așa cum știu mulți șefi de stat, câștigarea unui război sau simpla ducere a unuia poate fi un excelent mod de a fi reales. Acesta a fost și scenariul pentru Putin, care era succesorul desemnat de Elțîn și șeful guvernului. Putin era, însă, complet necunoscut opiniei publice rusești și cea mai bună soluție, la această problemă, era ca el să devină figura publică a noului război din Cecenia și omul care îi vâna pe teroriștii aflați în spatele atentatelor cu bombă. În următoarele câteva luni, Elțîn a dispărut, practic, din lumina reflectoarelor (un lucru deloc neobișnuit, ținând seama de gravele sale probleme de sănătate), iar Putin a început să fie, dintr-odată, pretutindeni.

Deși prezumtivele ținte ale ofensivei rusești în Cecenia erau militanții care pătrunseseră în Daghestan în luna august, campania de bombardament a fost masivă și n-a ținut cont de nimic. În câteva săptămâni, sute de mii de ceceni au fost forțați să-și părăsească locuințele și să fugă. În octombrie, Putin a anunțat o ofensivă terestră și zeci de mii de soldați ruși au înaintat spre Groznîi. Bombele cu fragmentație și artileria grea au provocat moartea altor mii de civili și au generat nenumărați refugiați. Ceea ce se dorise a fi o operațiune antiteroristă s-a transformat într-o campanie a pământului pârjolit.

Campania din Cecenia a avut efectul previzibil asupra celeilalte campanii, cea prezidențială. A nega acest lucru înseamnă a nega evidențele. Cu toate dramele sale, războiul a fost popular printre ruși și reformatori, precum Anatoli Ciubais, s-au alăturat liniei patriotice, sprijinind efortul de război. Pentru puțină vreme, până și eu am simpatizat cu acțiunile guvernului.

Este adevărat, oamenii nevinovaţi aveau de suferit, iar suspiciunile apărute atunci, potrivit cărora Rusia folosea excesiv forţa şi comitea crime de război, s-au confirmat mai târziu. Presa rusă era, în mare parte, controlată de oligarhii fideli lui Elţîn, care, de asemenea, îl sprijineau pe Putin sau, s-ar putea spune, îl creaseră iar acum zugrăveau în roz evenimentele care se desfăşurau în Cecenia. Opinia publică rusă a acceptat povestea oficială care susţinea că, în spatele atacurilor de la Moscova şi Volgodonsk, din septembrie, s-ar fi aflat cecenii, deşi nu exista aproape nici o dovadă care să confirme ipoteza. (Mai multe despre aceasta, imediat.)

Dar, chiar şi cu ceea ce ştim acum, trebuie să admit că susţinerea acordată de ruşi soldaţilor lor din Cecenia nu era rezultatul unei spălări pe creier. Mulţi dintre liderii ceceni erau bandiţi care-şi făceau mendrele pe teritoriul rusesc şi ale căror metode nu puteau fi descrise altfel decât ca medievale. Activităţile lor nu se restrângeau la Caucaz şi la atacuri teroriste ocazionale, în exterior. Bandele de criminali ceceni erau active în toată ţara, deşi era clar că n-ar fi ajuns niciodată atât de puternice şi de periculoase, pe cât erau, dacă nu ar fi avut „parteneri de nădejde“ în Moscova. Pentru majoritatea rușilor, conflictul militar din Cecenia era parte a dorinţei lor de a stârpi plaga corupţiei şi a criminalităţii din oraşele în care trăiau.

În fiecare zi, rușii care se zbăteau să-şi câştige existenţa citeau despre noi miliardari, creaţi prin afaceri veroase cu guvernul. Nu trebuia să înţelegi cum funcţionează lucruri precum bonurile de privatizare, împrumuturile contra acţiuni şi licitaţiile trucate, ca să realizezi că se petrece o escrocherie de proporţii. Îngrijorată că reformele ar putea fi anulate de conservatori, echipa reformistă a lui Elţîn, condusă de Egor Gaidar şi de Anatoli Ciubais, a început să vândă activele într-un ritm frenetic, la valori absurd de mici. Mihail Hodorkovski şi Boris Berezovski, deja doi dintre cei mai bogaţi şi mai influenţi oligarhi, au achiziţionat uriaşele companii din domeniul energetic, Yukos şi Sibneft, pentru mai puţin de 10% din valoarea lor reală.

Desigur, asemenea jafuri avizate de guvern au continuat sub Putin şi continuă şi azi. Diferenţa e că, în anii 1990, rușii puteau afla despre ele. Diferitele facţiuni politice şi de afaceri aveau filiale mediatice prin care se războiau şi, deşi se baza mult pe senzaţionalism, presa, cel puţin, prezenta opiniile mai multor părţi, astfel că adevărul era de găsit undeva la mijloc.

Când sunt întrebat dacă venirea la putere a lui Putin era inevitabilă, răspund că lucrurile trebuie analizate nu de când a apărut el pe scena publică, ci din urmă cu zece ani ca numele lui să fi devenit cunoscut. În momentul la care Elţîn l-a desemnat ca urmaş pe Putin, rușii voiau stabilitate și căutau un tip dur, pentru a se opune infractorilor și influenţelor occidentale despre care li se spusese că prejudiciază țara și le afectează pensiile. Pentru a-l împiedica pe Putin sau pe un Putin să vină la putere, în anii 1990, ar fi trebuit aplicat un scenariu diferit, cu mai puţină îngăduinţă faţă de Elţîn și de anturajul său și un sprijin mai mare pentru instituțiile democratice.

În apropierea alegerilor, opinia mea era că un tehnocrat anonim ca Putin putea fi exact ce avea nevoia Rusia în acea clipă. Credeam că guvernul rus trebuie să exprime forţă și încredere în sine; doar atunci putând să câștige sprijinul popular necesar pentru a derula, în continuare, dureroasele reforme economice. După ani de jaf și de înstrăinare a capitalului, era tot mai greu să se dea vina, la nesfârșit, pe Occident pentru felul dezastruos în care mergeau lucrurile. Popularitatea lui Elţîn atingea iar abisuri catastrofale – un alt motiv pentru care el și oligarhii din spatele său doreau să găsească un chip proaspăt, pe care să-l prezinte frustratului popor rus.

Atentatele cu bombă care au terorizat ţara în septembrie i-au convins până și pe cei care credeau că Rusia ar fi trebuit să-i permită Ceceniei să se proclame independentă, în 1991, că poporul cecen își primea pedeapsa cuvenită. Asedierea unui spital, aruncarea în aer a familiilor soldaților – acestea erau acte inumane, așadar trebuia acționat fără mănuși. Opinia publică îl aplauda pe Putin ca pe noul său gladiator și se bucura de limbajul aspru, chiar grosolan, pe care el îl folosea uneori, atunci când discuta despre ce ar trebui să pățească aceia care amenință Rusia. „Vom găsi teroriști oriunde“, a declarat el odată, „iar dacă îi găsim în veceul lor din curte, îi vom ucide chiar acolo.“

Era o transformare reală și deplină a birocratului fad și plicticos, transformare sprijinită din plin de publicarea, în pripă, a unei biografii romanțate, care sublinia privațiunile trăite de Putin în copilăria lui grea, dar și experienţa de tip dur, lucruri considerate mai presus de orice calitate ce l-ar fi putut recomanda pentru rolul de reformator politic. Acest lucru nu a fost întâmplător. Avantajul de a fi „un om fără chip“ era că principalul sprijinitor

și trăgător de sfori din spatele lui Elţîn, Boris Berezovski, putea scoate în faţă orice figură considera de cuviinţă.

Am fost obligaţi să asistăm la cât de departe puteau ajunge Elţîn, Putin şi cei din spatele lor, pentru a asigura alegerea lui Putin, în noaptea de 22 septembrie, când poliţia din oraşul Riazan a stopat ceea ce ar fi putut fi al cincilea atentat cu bombă într-un bloc de apartamente, din acea lună. Alertaţi de un locatar, poliţiştii nu i-au mai putut prinde pe teroriști, dar au găsit, în subsolul blocului, mai mulţi saci, plini cu 35 kg de pulbere albă şi conectaţi la un detonator. Analizele chimice făcute în dimineaţa următoare la locul faptei au identificat acelaşi explozibil militar pe bază de hexogen, folosit şi la atentatele anterioare.

În seara zilei următoare, pe 23 septembrie, Putin a ţinut un discurs televizat, lăudând forţele de ordine locale şi cetăţenii vigilenţi care le solicitaseră intervenţia pentru că evitaseră o catastrofă. De asemenea, el s-a referit, în treacăt, şi la continuarea loviturilor aeriene asupra oraşului Groznîi. Nu a existat nimic care să contrazică dramatica ştire că un atac terorist fusese dejucat la Riazan. Însă, a doua zi, s-a întâmplat ceva incredibil. Directorul FSB, Nikolai Patruşev, a dat publicităţii o declaraţie în care se spunea că plantarea unei bombe în subsolul din Riazan fusese doar un „exerciţiu de antrenament“, pentru a testa vigilenţa forţelor locale de securitate şi a locatarilor! El a precizat că nu existase nici un fel de explozibil, iar sacii nu erau plini cu hexogen, ci cu zahăr.

Această poveste fantastică a fost necesară deoarece biroul FSB local şi oamenii legii din Riazan detectaseră şi dăduseră deja în vileag implicarea FSB în tentativa de atentat. Interceptările unor discuţii telefonice dubioase din noaptea atentatului fuseseră redirecţionate către sediul FSB din Moscova. Doi oameni arestaţi la Riazan aveau documente de identitate ce atestau apartenenţa lor la FSB şi au fost eliberaţi, fiind încredinţaţi custodiei unui demnitar de rang înalt din Moscova. Evident, Patruşev încerca să acopere urmele agenţiei sale, dar în povestea lui existau sincope uriaşe.

Însă, pentru a invoca doar cea mai pregnantă contradicţie de la vremea respectivă, ne putem întreba de ce, dacă sacii erau plini de zahăr, substanţa găsită la faţa locului a fost atestată ca hexogen şi de ce FSB a luat, imediat, sacii la Moscova, pentru testări suplimentare, dacă deja ştia că în ei este

zahăr? Tot mai multe dovezi şi inadvertenţe s-au adunat, cât pentru a transforma o teorie infernală a conspiraţiei, despre agenţi din interiorul guvernului rus care asasinau în masă oameni în scopuri politice, într-un caz foarte dificil de infirmat prin fapte. S-a dezvăluit, de pildă, că unii soldaţii descoperiseră, anterior, la o bază apropiată, saci plini cu o „substanţă ciudată“, care se dovedise a fi hexogen.

O investigaţie detaliată a cazului s-a transformat într-o carte devastatoare, scrisă de fostul agent FSB, Aleksandr Litvinenko, Rusia explodează. Acelaşi Litvinenko, care devenise un critic acerb al lui Putin, a fost asasinat la Londra cu o substanţă radioactivă rară, poloniu-210. Un investigator FSB independent al cazului, Mihail Trepaşkin, a fost arestat cu o săptămână înaintea începerii audierilor, fiind condamnat la patru ani de închisoare. În 2000, Duma a respins de două ori solicitările pentru derularea unei anchete parlamentare în cazul Riazan. Toate dovezile şi documentele interne referitoare la incident au fost, apoi, sigilate, pe temeiul secretului de stat, pentru 75 de ani. Deşi recunosc că posed acea paranoia sănătoasă dezvoltată de majoritatea oamenilor născuţi în state totalitare, toată această tevatură pare o exagerare, dacă ar fi fost vorba, într-adevăr, doar de trei saci de zahăr.

Desigur, guvernul a condamnat ferm orice supoziţie că atentatele ar fi fost nişte operaţiuni de manipulare puse la cale special pentru a provoca furie şi spaimă. Teoria nu a pătruns în mediile largi de informare ale Rusiei de atunci; era prea oribilă pentru a fi luată în considerare. Ideea că un guvern şi-ar putea masacra propriii cetăţeni era prea şocantă în 2000. Da, în 2002, deja 40% dintre ruşi credeau că forţele de securitate fuseseră implicate în atentatele cu bombă. La acea dată deţineam deja mai multe informaţii despre cele întâmplate la Riazan şi, mai important, aveam mai multe informaţii despre Vladimir Putin. Suspiciunea că regimul Putin nu era alergic la sânge rusesc a fost confirmată de dezvăluirile despre dimensiunile distrugerilor din Cecenia şi apoi de brutalele intervenţii guvernamentale din incidentele cu ostatici din timpul spectacolului muzical „Nord-Ost“ şi de la Beslan, din 2002, respectiv 2004.

În mod similar, deşi imensele discrepanţe din povestea oficială a atentatelor din Riazan au fost raportate în Occident, nimeni de aici nu a vrut să audă adevărul. E un model tipic de laşitate convenabilă. Căci, dacă ar fi recunoscut

oribilul adevăr, guvernele occidentale ar fi fost obligate să acţioneze şi, prin urmare, le-a fost mai uşor să ignore faptele şi să pretindă că acestea sunt „controversate“, dar că ei, guvernanţii, sunt „îngrijoraţi“ de „speculaţiile făcute“. Această şaradă este importantă, mai ales când te simţi obligat să te prefaci că făptaşul îţi este aliat şi acţionează cu bună-credinţă. De exemplu, naţiunile europene încă nu vor să admită că Putin a declarat război Ucrainei. Chiar şi atunci când forţele ruseşti au doborât, pe cât se pare, un avion civil de pasageri deasupra estului ocupat al Ucrainei, reprezentanţii UE au părut la fel de dornici precum Kremlinul să nege vinovăţia rușilor. Pentru că, şi în acest caz, dacă ar fi admis adevărul, ar fi trebuit să acţioneze şi nimeni nu vrea să acţioneze.

Și, astfel, popularitatea lui Putin a continuat să crească. În octombrie 1999, el se situa deja în sondaje deasupra candidatului opoziţiei, Evgheni Primakov, unul dintre cei mai de succes foşti premieri ai lui Elţîn, sprijinit de Partidul Comunist şi de puternicul primar al Moscovei, Iuri Lujkov. Alegerile au fost programate pentru luna iunie 2000, dar Putin n-a trebuit să mai aştepte atât de mult, pentru a ocupa scaunul de preşedinte.

Oricum, prima dată s-au desfăşurat alegerile parlamentare, în luna decembrie, iar, la acel moment, a existat impresia că, pentru prima oară, rușii mergeau la urne ca oricare naţiune democratică, spre a vota, pur şi simplu, candidaţii care le întruchipau cel mai bine opţiunile. Toate alegerile precedente avuseseră loc într-o atmosferă de criză, mai ales bătălia disperată a lui Elţîn pentru supravieţuire politică, din 1996. Noul bloc politic „Unitatea“, format de guvern cu doar trei luni înainte şi sprijinit de Putin, a obţinut rezultate notabile, adică suficient de favorabile pentru a-i împiedica pe comuniști să controleze Duma.

Eram optimist, bazându-mă pe aspectul relativ normal al alegerilor. Campaniile politice au fost eficiente şi costisitoare, personalităţi faimoase şi membri activi ai Dumei au dominat sondajele, iar opinia publică a demonstrat un conservatorism sănătos, votând cu candidaţii cunoscuţi. Aşa cum glumeam, la vremea respectivă, apariţia reclamelor TV agresive şi a atacurilor sub centură ale politicienilor au demonstrat că noi, rușii, învăţăm rapid să ne ridicăm la înălţimea standardelor campaniilor americane.

Îngrijorarea mea era că Occidentul încă nu dădea semne că ar dezvolta vreo strategie pe termen lung pentru Rusia. Avea el să-i trateze pe cetățenii ruși ca pe niște adulți capabili să audă adevăruri dureroase sau liderii occidentali aveau să continue să vorbească pe limba lor? Ajutorul și înțelegerea în privința Ceceniei au fost importante, dar ele nu trebuiau acordate cu prețul acceptării practicilor antidemocratice și a corupției generalizate.

Problemele grave ale Rusiei nu puteau să dispară peste noapte. Ca majoritatea observatorilor din interiorul și din afara Rusiei, eram preocupat, în primul rând, de pericolele obișnuite ale corupției, ale ineficienței și ale birocrației excesive, care ar fi împiedicat orice regim să facă progrese. În ciuda speranțelor mele că provocările mai primejdioase, legate de ideologie, fuseseră depășite, mi-am exprimat unele dubii într-un articol apărut în Wall Street Journal cu doar câteva zile inainte de alegeri. Scriam: „Nu există nici o garanție că naționalismul poate fi ținut sub control și că nu se va ridica pentru a eclipsa reformele liberale. Originile kaghebiste ale domnului Putin și puternicul sprijin militar s-ar putea dovedi un pasiv prea dificil de depășit.“

Am avut, în fiecare privință, parțial dreptate, așa cum urma să dovedească timpul. Putin a renunțat la reformele liberale încă de la început și apoi a reînviat naționalismul, ca instrument politic, atunci când acest lucru a servit scopurilor sale. Armata nu a mai fost un factor important în politică, așa cum fusese multă vreme, iar originile kaghebiste ale lui Putin aveau să-l definească nu doar pe el, ci și viitorul Rusiei.

Odată ce atentatele cu bombe au alimentat flăcările răzbunării, atacurile asupra Ceceniei s-au intensificat. În decembrie începuse deja asedierea orașului Groznîi, care va dura două luni. La sfârșit, Groznîi avea să fie descris de jurnaliștii străini ca fiind mai devastat decât Berlinul în 1945. Nici măcar o singură clădire nu scăpase întreagă, fapt ce i-a adus așezării nedoritul titlu de „cel mai distrus oraș de pe Pământ“, acordat de ONU, în 2003.

Nici distrugerile umane nu erau mai mici. Refugiații se răspândiseră în toată regiunea, trăind în condiții groaznice. Militarii ruși luau prizonieri la întâmplare, iar torturarea sau uciderea prizonierilor devenise o obișnuință. Așa cum scria uimitor de temerara jurnalistă rusă Anna Politkovskaia, care a vizitat Groznîi în fiecare lună, din cursul celui de-al doilea război, ce s-a întâmplat acolo a fost „o clară, evidentă și incredibilă trădare a valorilor

umanitare. Declarația Universală a Drepturilor Omului, născută în urmă cu o jumătate de secol, fusese masacrată în al doilea război cecen.“

Afirmațiile ei au fost confirmate când Curtea Europeană a Drepturilor Omului a început să emită decizii împotriva guvernului rus și în favoarea familiilor unora dintre miile ce ceceni torturați sau dispăruți după ce fuseseră arestați de ruși.

Când Politkovskaia nu se afla în Cecenia, cercetând poveștile dramatice ale familiilor distruse de violențele și de crimele de război comise de militarii ruși sau scriindu-și articolele pentru Novaia Gazeta, ea călătorea prin toată lumea, căutând sprijin în vederea unei intervenții umanitare care nu s-a produs niciodată. După ce a sfidat moartea în munții Ceceniei ani de zile, după ce a fost hărțuită și amenințată din toate direcțiile, Politkovskaia a fost împușcată mortal în blocul în care locuia, pe 7 octombrie 2006, chiar de ziua de naștere a lui Vladimir Putin.

Guvernul federal din Cecenia a fost desființat în mai 2000, când președintele Putin și-a impus dominația directă. Luptele au continuat și după ce acesta l-a numit pe Ahmad Kadîrov în fruntea guvernului local și aveau să se desfășoare mulți ani, sub forma unor confruntări de gherilă. Atacuri teroriste, minore sau majore, aveau loc în toată țara. Și chiar când violența a fost redusă la „niveluri acceptabile“, repercusiunile crimelor săvârșite de ruși în Cecenia au continuat să stârnească ecouri în străinătate. Principalul produs al Ceceniei au devenit luptătorii și teroriștii radicalizați, bine antrenați și bine înarmați.

Da, am spus „președintele Putin“. El fusese instalat în funcție pe 7 mai 2000, cu o lună înaintea alegerilor programate. Elțîn mai avusese un as în mânecă și demisionase brusc pe 31 decembrie 1999, numindu-l președinte pe Putin și cerând noi alegeri într-un interval de trei luni. Pe moment, Putin s-a preocupat de cele mai importante chestiuni, asigurând securitatea și bogăția lui Boris Elțîn și a familiei acestuia. Un decret garantând imunitatea fostului președinte și a tuturor rudelor acestuia, în fața oricărei puneri sub acuzare, a fost semnat în aceeași zi în care Putin a preluat funcția, fapt ce a dezvăluit adevăratul motiv pentru care Elțîn îl alesese drept succesor: instinctul de autoconservare.

Capitolul 5

Președinte pe viață

Ascensiunea subită a lui Putin în funcţia de preşedinte a eliminat orice îndoială cu privire la rezultatul alegerilor. Nu doar că el avea la dispoziţie trei luni pentru a fi cea mai vizibilă şi mai puternică persoană din Rusia, cu un întreg aparat de stat gata să-l promoveze, dar alegerile urmau să se desfăşoare cu trei luni înaintea termenului stabilit, fapt ce i-a luat prin surprindere pe ceilalţi candidaţi. Putin a apărut constant la televizor în lunile de dinaintea votului de pe 26 martie, cu o singură excepţie. Continuând o tradiţie inaugurată de Elţîn, el a refuzat să participe la vreo dezbatere cu restul candidaţilor.

Putin a câştigat cu 53,4%, un scor aproape de două ori mai ridicat decât al lui Ziuganov, candidatul de pe locul al doilea. Astfel, s-a evitat un balotaj, inevitabil în cazul în care Putin nu reuşea să obţină majoritatea simplă din primul tur. În noaptea alegerilor, am urmărit rezultatele la televizor, alături de câţiva oaspeţi americani, curioşi să vadă începuturile epocii post-Elţîn. Unul era Chris Cox, congresmanul de California, care devenise un puternic avocat al democraţiei ruseşti şi al relaţiilor bilaterale SUA–Rusia, precum şi un prieten de-al meu personal. Printre ceilalţi invitaţi, se numărau James Woosley, fostul director al CIA sub Bill Clinton, şi Alexander Haig, primul secretar de stat al lui Ronald Reagan. Îmi amintesc că am urmărit foarte atent, în acea noapte, evoluţia lui Putin. El adunase în jur de 47%, când, brusc, în mai puţin de o oră, cifrele au crescut la 53% şi nu au mai fluctuat. Ar fi fost stânjenitor pentru Putin să treacă printr-un al doilea tur de scrutin. El era alesul, iar vremea incertitudinii trecuse.

Nu sugerez prin asta că Putin n-ar fi câştigat, la vremea respectivă, un scrutin perfect liber. Ar fi făcut-o. Oamenii erau neliniştiţi şi tânjeau după stabilitate şi o guvernare de mână forte, adică exact ce le promitea Putin. Diverse grupări liberale şi reformiste, în special Iabloko („Mărul“), partidul lui Grigori Iablinski, cu care votasem eu, au devenit simpli spectatori ai jocului politic. Ideea că un regim centralizat mai autoritar ar putea duce la pierderea

libertăţilor civile nu făcea parte din mentalitatea celor mai mulţi dintre ruşi. Aveam încă o presă în mare parte liberă, cu programe care criticau fățiș politicienii şi iniţiativele lor. Excelenta emisiune de satiră politică cu marionete, Kukli, îl ironizase ani de-a rândul pe Elţîn la postul de televiziune NTV. Guvernul încă nu devenise un subiect tabu pentru media, aşa cum avea să se întâmple curând.

Combaterea terorismului şi siguranţa personală nu erau singurele priorităţi ale alegătorilor. Colapsul financiar din 1998 era încă în amintirea tuturor. Deşi a fost de scurtă durată, iar economia avea să-şi revină în 2000, atingând cea mai mare creştere a PIB-ului din istoria Rusiei, de peste 10%, existau îngrijorări serioase în privinţa încrederii în bănci şi în alte instituţii financiare, mai ales din cauza proprietarilor acestora.

Oligarhii care ajunseseră inimaginabil de bogaţi în anii 1990 prin alianţa cu Elţîn, reprezentau feţele publice ale corupţiei, care îl înfuriau pe rusul de rând. Îi vedeam pe aceşti oameni la televizor şi în ziare, vedeam cum îşi expun, ostentativ, bogăţia, în vreme ce bandele lor de gangsteri şi de bodyguarzi purtau adevărate bătălii pe străzile Moscovei. O campanie de „lege şi ordine“ constituie unul dintre cele mai vechi clişee din istoria alegerilor, dar a avut o rezonanţă reală în Rusia, în 2000.

Un alt element care influenţa starea de spirit a străzii, în Rusia acelor ani, a fost nostalgia după epoca fostei URSS. Oamenii nu tânjeau după comunism, ci aveau sentimentul vag că pierduseră ceva. E dificil de explicat, dar anii 1990 n-au reuşit să dea un nou sens vieţii, pentru a umple acea pierdere, şi nici nu reuşiseră să asigure suficientă prosperitate, spre a-i împiedica pe ruşi să se mai gândească la trecut. Putin şi atitudinea sa de regret faţă de colapsul URSS erau, prin urmare, atractive, din acest punct de vedere, pentru populaţie. E o diferenţă subtilă, dar esenţială. Oamenii nu voiau să se întoarcă la epoca sovietică, voiau doar să nu se simtă vinovaţi că se gândesc cu nostalgie la ea.

Pe acest fundal, Putin a apărut aproape nepătat de corupţia şi de ruina financiară asociate regimului Elţîn. Criza financiară din 1998 îl obligase pe Elţîn să înceapă curăţenia, dar el aruncase din casă nu doar mizeria, ci şi lucrurile bune. Echipa de economişti condusă de Anatoli Ciubais a fost demonizată, pe drept şi pe nedrept. Epurarea l-a vizat şi pe un tânăr elţînist

din echipa lui Ciubais, Boris Nemțov. Cândva considerat un potențial succesor al lui Elțîn, Nemțov va ajunge să devină una dintre cele mai puternice voci din opoziția la Putin și la măsurile antidemocratice ale acestuia. Am colaborat îndeaproape cu Boris mulți ani, prin mișcarea de opoziție împotriva lui Putin, și am fost îngrozit, dar nu surprins, de asasinarea lui la Moscova, pe 27 februarie 2015.

Nevoile lui Boris Elțîn erau mult mai personale. Acuzațiile de corupție se ridicau în jurul lui și al membrilor familiei lui – iar termenul de „familie“ nu se referea doar la rudele directe, ci și la cercul de oligarhi și de consilieri apropiați lui. Seismele guvernamentale din 1998 l-au zguduit puternic pe Elțîn, făcându-l conștient de vulnerabilitatea lui. Forțele din Dumă care doreau punerea lui sub acuzare se ridicaseră deja atunci când el a luat decizia înlocuirii, din funcția de prim-ministru, a lui Cernomîrdin cu Primakov. Elțîn avea nevoie de un succesor la președinție care să-i fie loial și recunoscător, fără să aibă un electorat propriu, dar care să fie îndeajuns de puternic încât să se opună inamicilor lui Elțîn, când aveau să-i ceară acestuia socoteală.

Mezina lui Elțîn, Tatiana, era și un apropiat sfătuitor al președintelui și forța majoră din spatele conducerii în ultimii ani ai regimului Elțîn. S-a spus că alegerea lui Putin ca succesor ar fi fost făcută la instigarea ei. Există și o paralelă istorică aici, dacă ne întoarcem în timp, în 1933, și aflăm că bătrânul și bolnavul președinte al Germaniei, Paul von Hindenburg, a fost convins de fiul lui, Oskar, să-l numească pe Adolf Hitler cancelar. În 1934, Hitler avea să acapareze toată puterea în stat, la doar câteva ore de la moartea lui von Hindenburg. Ca o ironie a sorții, în 2010, pe blogul său, Tatiana Iumașeva (numele ei după căsătorie) a încercat, cu precauție, să-și apere tatăl și moștenirea acestuia împotriva tentativelor regimului Putin de a rescrie istoria anilor 1990.

Pactul de nonagresiune dintre Putin și Familie a fost, în alte privințe, respectat cu sfințenie. De fapt, cred că Putin nu a îndrăznit să demoleze de tot democrația rusească până la moartea lui Elțîn. În ciuda greșelilor sale și a pierderii popularității, ca președinte, Elțîn era un adevărat luptător pentru libertate. Dacă el s-ar fi simțit obligat să vorbească despre manevrele dictatoriale ale lui Putin, repercusiunile asupra alegerilor prezidențiale din 2008 ar fi fost majore. Dar, după ce Elțîn a murit, pe 23 aprilie 2007, Putin nu

a mai simţit nici un fel de constrângeri.

Elţîn merită să fie amintit nu doar pentru beţiile sale şi pentru faptul că s-a urcat pe un tanc în timpul tentativei de puci din august 1991. În decembrie 1991, lumea occidentală privea, suspicioasă, cum Mihail Gorbaciov era forţat să demisioneze din funcţie. Lui Elţîn i s-au recunoscut într-o măsură prea mică meritele avute în conducerea revoluţiei care a măturat, în cele din urmă, instituţiile comuniste şi a dus la destrămarea imperiului sovietic. Nu Gorbaciov, ci Elţîn a fost acela care a scos Rusia din oglindă şi a adus-o în realitate. În timpul dureroasei perioade de tranziţie, ruşii şi-au pierdut iluziile privind un viitor iminent luminos. Corupţia, sărăcia, criminalitatea şi războiul din Caucazul de Nord au făcut ca viaţa cotidiană din Rusia să fie mizerabilă, iar pentru asta Elţîn a fost cel mai blamat.

Dar cine ar fi putut găsi o cale mai uşoară la sfârşitul lui 1991, când Uniunea Sovietică se prăbuşise şi însăşi existenţa statului şi a poporului rus era singura chestiune relevantă? Forţa de berbece a lui Elţîn a fost suficientă ca să distrugă zidurile închisorii trecutului, dar lui i-au lipsit pregătirea şi creativitatea pentru a făuri palatul viitorului.

În ciuda problemelor, prin anul 2000, ruşii trăiau în aceeaşi dimensiune ca restul lumii civilizate şi noi măsuram succesul şi eşecul din vieţile personale după aceleaşi standarde. Ca mulţi dintre compatrioţii mei, l-am sprijinit întotdeauna pe Elţîn şi l-am votat – cu mari speranţe în 1989 şi 1993, cu inima grea între 1994 şi 1996, când singura lui mare virtute era că reprezenta un obstacol în calea comunismului revanşard.

Dezamăgirea crescândă din ultimii doi ani ai mandatului a fost cauzată de incapacitatea lui Elţîn de a duce mai departe reformele necesare şi de a elimina corupţia din viaţa politică şi economică a Rusiei. Dar, sincer vorbind, noi nu am avut o alternativă reală. Judecând după plusurile şi minusurile guvernării lui Elţîn, s-ar putea spune că el n-a reuşit să smulgă seminţele comunismului şi ale KGB-ului din pământul rus, dar, cel puţin, le-a împiedicat să mai dea rod.

Trupul lui Lenin se află încă în Piaţa Roşie, iar cele două interdicţii aplicate (în 1991 şi 1993) Partidului Comunist aflat sub flamurile lui Lenin şi Stalin au fost doar temporare. Ca un anticomunist convins, sunt ultimul care ar

putea găsi vreo scuză pentru blândețea manifestată față de aceste relicve ale statului sovietic criminal. Și, totuși, înțeleg dificultatea lui Elțîn în a aplica lovitura de grație unui regim care-l propulsase în vârful nomenclaturii.

Poate cel mai important lucru pe care l-a făcut Elțîn a fost ceva ce n-a făcut, de fapt, atunci când a preluat puterea. După ce cele mai negre pagini din istoria Rusiei postcomuniste fuseseră parcurse în octombrie 1993, și după câteva zile sângeroase la Moscova, Elțîn a refuzat să facă ceea ce, cu siguranță, adversarii săi ar fi făcut: să anihileze tabăra adversă. Pentru prima oară în toată istoria Rusiei, noul conducător nu i-a eliminat pe învinși spre a-și consolida controlul. Mai mult decât atât, în cele din urmă, aceștia au fost integrați în procesul politic. Elțîn a convocat imediat alegeri și a acceptat un Parlament independent.

Ca din senin, acest birocrat de carieră a țâșnit, efectiv, în prima linie a frontului, înarmat doar cu instinctul său de a dărâma bariere și de a deschide uși multă vreme închise. Și, totuși, lipsa de consecvență a lui Elțîn a fost nemărginită. El le-a permis liderilor regionali să acumuleze mai multă putere, dar apoi a plonjat în tragicul război din Cecenia. A purtat lupte contra privilegiilor speciale ale elitelor, dar, mai târziu, a dat cale liberă oligarhilor să prade țara. A promovat alegerile libere, dar la final nu a putut accepta ca voința populară să decidă cui să încredințeze puterea supremă.

Era clar că Elțîn nu se putea menține la putere prin alegeri libere și, de aceea, abuzurile au început să-și facă loc rapid și să se intensifice. Din acel moment și până la statul polițienesc al lui Putin, totul a fost aproape predestinat. Putin n-a trebuit decât să-și urmeze propriile instincte și să asigure funcționarea unei mașinării care deja se pusese în mișcare. Elțîn a picat ultimul și cel mai important test. Fragilele structuri democratice a căror formare el o permisese nu au putut supraviețui propriei nevoi de putere și de siguranță. El n-a reușit să creeze instituții durabile. Structura bazată pe conducerea lui și libertățile acordate în acea perioadă au existat doar pentru că el le-a acceptat. Nu exista, însă, posibilitatea ca un asemenea sistem să supraviețuiască ieșirii din scenă a conducătorului care-l făurise.

Cel mai grav dintre toate a fost faptul că eșecul lui Elțîn a intoxicat mințile rușilor, stârnindu-i împotriva a ceea ce ei considerau de acum, în mod greșit, că însemna democrația și capitalismul. Rușii nu au văzut nici un beneficiu în

presupusele binecuvântări ale alegerilor şi pieţei libere. O nouă elită conducătoare s-a format din vechii birocraţi de partid şi din noii tehnocraţi, uniţi prin indiferenţa lor faţă de valorile democraţiei liberale. Conflictele dintre ei, de la finele anilor 1990, pentru a-i găsi un succesor lui Elţîn, ar fi putut evolua diferit, dar, în mod cert, singurul perdant a fost democraţia. Aceşti oameni au înţeles rapid că alegerile şi o media liberă nu puteau decât ameninţa controlul asupra frâielor puterii. Nu a fost deloc o coincidenţă faptul că Elţîn şi-a ales un succesor provenit din rândurile KGB.

Oportunităţile ratate erau inevitabile, dacă luăm în considerare magnitudinea schimbărilor şi a problemelor cu care s-a confruntat Elţîn. E încă devreme să analizăm ce anume ar fi putut face el mai bine, dar e relativ simplu să comparăm cum au evoluat lucrurile de când a preluat Putin puterea în 2000. Pe atunci era haos, dar Elţîn n-a atacat niciodată libertăţile individuale. Putin şi-a construit întregul mandat în totală opoziţie cu perioada Elţîn şi a avut un succes imens. Întregul guvern a fost adus sub controlul direct al preşedintelui. Parlamentul a încercat de două ori să-l pună sub acuzare pe Elţîn; acum, e doar un spectacol de marionete. Corupţia oligarhilor s-a mutat în interiorul zidurilor Kremlinului, unde s-a extins, atingând proporţii incredibile. Media, care era liberă să-l critice pe Elţîn, e acum în întregime în serviciul regimului Putin. În economie se vede cel mai clar diferenţa, deşi principalul merit trebuie atribuit, pur şi simplu, faptului că, în mandatele lui Putin, preţul barilului de petrol a ajuns de la 10 dolari la peste 100. Dar, chiar şi în ciuda acestor bogăţii energetice fabuloase, rusul de rând nu vede vreo îmbunătăţire majoră în standardul său de viaţă.

Boris Elţîn îşi are mai mult decât partea sa de vină, dar el a fost o personalitate adevărată. Era un om în carne şi oase, cu virtuţi şi vicii. L-am schimbat pe umbra unui om care nu doreşte decât să ne ţină într-un întuneric perpetuu. Şirurile lungi de ruşi care aşteptau să vadă sicriul lui Elţîn şi să-i aducă un ultim omagiu la o catedrală din Moscova au demonstrat că, în ciuda numeroaselor lui eşecuri, oamenii au simţit că a fost mânat de bune intenţii. Acesta reprezintă un contrast flagrant cu ce găsim azi la succesorul lui.

După 15 ani de când conduce Rusia, comunitatea de analişti şi de experţi care discută adevărata natură a lui Vladimir Putin este încă foarte mare. Ne putem

aştepta la multe presupuneri, ţinând cont de lipsa documentelor referitoare la cea mai mare parte a copilăriei şi a tinereţii lui şi de rapoartele şi datele biografice divergente, privindu-l pe el şi cariera lui. Chiar şi propriile declaraţii şi interviuri par menite să inducă în eroare şi să ascundă adevărul şi chiar reuşesc cu prisosinţă asta.

Povestea începuturilor lui Putin nu mă interesează aici personal, nici pentru această carte. Investigarea dificultăţilor cu care s-a confruntat în copilăria petrecută la Leningrad şi încercarea de a despărţi adevărul de ficţiune în ceea ce priveşte biografia lui au fost realizate în alte părţi, de cei care consideră asemenea lucruri mult mai profitabile decât mine. Cred însă că mai sunt multe de aflat şi nu le vom afla decât după ce Putin nu va mai fi la putere – dacă le vom afla vreodată. Aşa că mă voi mulţumi să citez câţiva autori ale căror opinii şi analize le respect şi voi trece direct la perioada de când Putin e la putere. Jurnalista rusă Maşa Gessen ştie cam tot ce ar putea şti cineva despre Putin şi scrie cu obişnuita-i acuitate despre caracterul lui în excelenta biografie publicată în 2013, Omul fără chip:

Ca majoritatea cetăţenilor sovietici din generaţia lui, Putin nu a fost niciodată un idealist politic. Poate că părinţii lui au crezut sau nu într-un viitor comunist pentru întreaga omenire, în triumful suprem al justiţiei pentru clasa muncitoare sau în oricare alt clişeu ideologic care îşi pierduse influenţa atunci când Putin se maturiza; el nu a cochetat nici măcar o dată cu aceste idealuri (...) Ca şi alţi membri ai generaţiei lui, Putin a înlocuit credinţa în comunism, care nu mai părea plauzibil şi nici posibil, cu credinţa în instituţii. Îi era loial doar KGB-ului şi imperiului pe care acesta îl slujea şi apăra: URSS.

O nouă biografie, pe care nu am avut încă şansa să o studiez temeinic, este Mr. Putin: operative in the Kremlin, de Hill şi Gaddy. Un paragraf de la începutul cărţii mi-a atras atenţia, fiind o explicaţie relevantă pentru atitudinea manifestată, de obicei, de Putin în apariţiile sale publice. Ea se potriveşte bine cu descrierea pe care i-am făcut-o eu lui Putin, ca un jucător de poker expert în „citirea“ adversarilor. Ţineţi minte această descriere,

întrucât vom discuta și despre ceea ce au crezut alți lideri mondiali despre Putin, atunci când l-au întâlnit. După toate probabilitățile, au crezut exact ce-și dorea Putin.

Putin e mai puțin interesat să prezinte o anumită versiune a realității, îl preocupă mai mult să vadă cum reacționează ceilalți la acea informație. Pentru Putin, ceilalți sunt participanți la un joc pe care el îl dirijează. El alege ce oferă, ei reacționează. El decide. Răspunsurile celorlalți la ofertele sale îi spun ce gândesc aceștia despre el – dar, răspunzându-i, îi dezvăluie și cine sunt ei, ce doresc și ce anume îi preocupă. În ceea ce-l privește, Vladimir Putin nu dezvăluie mai nimic despre el. În schimb, duce discuția pe alte făgașe, pentru a le distrage atenția celorlalți participanți la ea. Ca președinte și premier, el a afișat o infinitate de chipuri. Din 2000, domnul Putin este supremul artist din politica internațională.

Aș adăuga, totuși, că adevăratul caracter și performanțele actoricești ale lui Putin au început să se contopească abia sub presiunea resimțită în ultimii câțiva ani. Când a fost obligat să-și schimbe atitudinea, de la cea de curtare a liderilor națiunilor democratice, pentru a le câștiga favorurile, la cea de furie dezlănțuită la adresa lor, în vederea obținerii de sprijin intern, adevăratul Putin a ieșit la suprafață și măștile lui au putut cădea. Dar problema nu e că Putin și-a dezvăluit adevărata natură, ca scorpionul de pe spatele broaștei, ci că i s-a permis să-și dezvolte această natură și să-și îndeplinească scopurile.

Acesta este răspunsul final la întrebarea dacă dictatorii se nasc sau se fac. La fel ca și în cazul celor mai multe întrebări din sfera „natură contra educație“, și aici putem vorbi de o combinație, în diverse grade, ale celor două variante. În 2000, Putin nu știa că vrea să devină dictator. (Spre deosebire de Hitler și Stalin, ale căror scrieri și declarații din tinerețe relevau foarte clar năzuințele lor.) Surse din interior afirmă chiar că, în 1999, Putin a fost realmente îngrozit de propunerea lui Elțîn de a demisiona mai devreme și de a-i încredința lui puterea.

Instinctul l-a făcut pe Putin să se ataşeze de putere şi s-o acapareze. Orice nu putea controla era ceva în care nu putea avea încredere. Iar soluţia lui a fost să încerce să controleze totul. Spre deosebire de totalitarismul sovietic, care oferea toate pârghiile sistemului, Putin a ţintit spre totalitarismul unei singure persoane: el însuşi.

Când a preluat preşedinţia, în 2000, s-a văzut înconjurat de multe alte forţe puternice. Diferiţi consilieri ai lui Elţîn (inclusiv fiica acestuia) şi oligarhi deţineau încă puterea în interiorul şi în exteriorul Kremlinului. Printre aceştia se numărau şi longeviva eminenţă cenuşie a lui Elţîn, Boris Berezovski, şi colaboratorii lui, Aleksandr Voloşin şi Roman Abramovici. Berezovski îl cunoştea de ani buni pe Putin şi există convingerea că el l-a ridicat din rândul birocraţiei spre a-l instala în postul de premier.

Deşi reformele lui Elţîn slăbiseră considerabil influenţa Dumei, comparativ cu a preşedintelui, această instituţie era încă un factor ce nu putea fi complet ignorat. Media a fost supusă unei puternice influenţe guvernamentale, dar existau încă destule alternative şi discuţiile politice, deşi părtinitoare şi caustice, erau permise fără restricţii.

Cum m-am lăudat adesea cu intuiţia mea, ar trebui să-mi asum, totuşi, şi greşelile. La două zile după ce Putin a preluat funcţia, am scris un articol laudativ la adresa mandatului lui Elţîn şi am încercat să imprim un ton optimist în privinţa viitorului lui Putin. Articolul meu din 3 ianuarie 2009, din Wall Street Journal, nu făcea nici o referire la trecutul kaghebist al lui Putin sau la oribilele încălcări ale drepturilor omului din Cecenia. Obiectivul meu era moştenirea lui Elţîn şi orice predicţie era dificil de făcut, de vreme ce nimeni nu ştia mai nimic despre Putin. În plus, ca orice patriot, speram la ce e mai bun pentru ţara mea. Sprijinul şi investiţiile străine erau încă importante pentru Rusia, lucru de care eram conştient când am scris articolul. Acolo spuneam:

Sunt convins că domnul Elţîn a crezut sincer în necesitatea de a construi în Rusia o democraţie autentică şi a dorit să fie sigur că un nou lider puternic la Kremlin va putea să apere preţioasele reforme democratice. Doar timpul ne va spune dacă domnul Putin poate fi un bun preşedinte.

Dar, astăzi, putem afirma că, în circumstanţele existente, domnul Elţîn a pariat pe calul corect... Întrebarea evidentă care se pune e cum va face faţă echipa domnului Putin problemelor economice tot mai grave ale Rusiei, dar, fără îndoială, că se vor căuta soluţii în cadrul constituţional trasat de domnul Elţîn. Procedând astfel, vor contribui la triumful istoric deplin al primului preşedinte al Rusiei.

Ulterior, aveam să înţelegem că Elţîn dorea un lider puternic la Kremlin pentru a proteja averea uriaşă acumulată de el, familia şi asociaţii lui, şi nicidecum reformele democratice. Iar eu pur şi simplu, nu mi-am putut imagina că însuşi cadrul constituţional va putea fi atacat atât de rapid şi de brutal. Ca majoritatea ruşilor, mi-am închipuit că Putin îşi va favoriza propriii prieteni şi că va fi mai disciplinat, dar nu că va îndrepta imediat întreaga ţară spre un regim totalitar.

Şi, apoi, ajungem la forţele din exteriorul Rusiei, la regimurile şi la investitorii occidentali, care, practic îşi pierduseră orice speranţă că Rusia îşi va reveni, pe măsură ce deceniul se apropia de sfârşit. În loc să folosească pârghiile solide de care dispuneau spre a sprijini reformele şi instituţiile democratice, principalele state libere ale planetei şi-au limitat investiţiile la dezarmarea nucleară şi la alte arii de cooperare, relativ minore. Deşi ar trebui să fie deja clar că nu cred în mitul umilirii Rusiei, trebuie să accept că s-ar fi putut face mult mai multe, dacă ar fi existat un interes sincer al Occidentului în privinţa viitorului Rusiei.

George Soros a fost participant şi martor la multe dintre evenimentele legate de tentativele de reformare şi de reconstruire a economiei ruseşti în epoca postsovietică. Fondul său de investiţii a constituit, în multe privinţe un factor la fel de important ca Fondul Monetar Internaţional. Şi el a fost foarte dezamăgit de angajamentul fragil şi ipocrit al Occidentului de la finele anilor 1990. În momentul când Putin a preluat puterea, Soros a avut intuiţia a ceea ce urma să se întâmple. Mult mai devreme decât majoritatea observatorilor, el a înţeles că Putin va acapara ţara. În februarie 2000, faimosul investitor a scris un articol în Moskovskie Novosti. Cea mai mare parte a textului era dedicată bătăliei epice date în culise între Ciubais şi Berezovski şi criticării Occidentului, care, în opinia autorului, nu sprijinise Rusia aşa cum ar fi

trebuit. Printre altele, el a spus următoarele despre viitorul regim al lui Putin:

Dar e puţin probabil că statul construit de Putin va fi edificat pe principiile unei societăţi deschise. El va continua să exploateze sentimentul de teamă apărut după atentatele cu bombă. Acest stat va încerca să-şi impună puterea asupra vieţii private şi va lupta pentru superioritatea mondială a Rusiei. Va fi un stat autoritar şi naţionalist. E imposibil de prevăzut cum se vor desfăşura lucrurile, dar e, de asemenea, clar că această perspectivă se întrevede, iar ea ar fi putut fi evitată dacă societatea liberă occidentală ar fi urmat principiile unei societăţi libere.

În ceea ce privește o înțelegere corectă a lui Putin – și încă o înțelegere timpurie a acestuia –, cele mai mari merite le are Andrei Piontkovski. Una dintre cele mai agere minți ale analizei politice, Andrei are și unul dintre cele mai ascuțite condeie. În ianuarie 2000, el îl considera pe Putin a fi „stadiul final și suprem al capitalismului banditesc“ și „lovitura de grație“ dată națiunii ruse. Articolul scris de Piontkovski în februarie 2000, în Russia Journal, merită să rămână în anale, pentru că a intuit extrem de clar lucruri de care cei mai mulți dintre noi doar ne temeam. El începe articolul cu o întâmplare petrecută la Forumul Economic Mondial de la Davos, în luna ianuarie a acelui an, când a asistat, amuzat, la un forum de discuții al oficialilor ruși, care încercau să răspundă la întrebarea aflată pe buzele tuturor: „Cine este Putin?“.

Distinşii domni, care pe coridoare îşi promovaseră agresiv produsul sub numele de brand „Vladimir Putin, următorul preşedinte al Rusiei“, s-au simţit, dintr-odată, încurcaţi – nici unul dintre ei nu dorea sau nu îndrăznea să vorbească în public. Era ca şi când ai vorbi despre morţi – „ori îi vorbeşti doar de bine, ori nu mai zici nimic despre ei“. Doar că Putin e încă foarte viu şi extrem de activ politic.

Piontkovski relatează apoi cum, a doua zi, la sesiunea sa de discuţii, a încercat să răspundă el însuşi la întrebare. Ca întotdeauna, a vorbit pe şleau:

„Nu vă prefaceţi că nu ştiţi cine este Putin!“, a fost răspunsul meu. Sunteţi doar nepregătiţi să înfruntaţi adevărul. Despre Putin eu nu deţin mai multe informaţii decât voi. Dar ceea ce ştiu e suficient pentru a-mi forma o părere, ca alegător rus obişnuit, despre acest candidat la postul de preşedinte. Şi părerea este că acest om e primejdios pentru ţara mea şi pentru lumea întreagă.

Acesta e un om care a manifestat un dispreţ total pentru viaţa umană, a dat dovadă de cinism şi ipocrizie şi de dorinţa de a folosi războiul şi moartea a mii de soldaţi ruşi şi de civili nevinovaţi ca instrument de PR în campania lui electorală. E omul care a ţinut un toast la aniversarea naşterii lui Stalin, a ordonat ca placa comemorativă dedicată fostului şef al KGB, Iuri Andropov, să fie repusă pe zidul Lubiankăi – sediul Serviciului Federal de Securitate – şi visează ca statuia măcelarului Feliks Dzerjinski, întemeietorul poliţiei secrete sovietice, să se înalţe din nou în centrul Moscovei.

Piontkovski s-a referit, apoi, la calvarul îndurat de jurnalistul Andrei Babitski, care fusese răpit de militarii ruşi în Cecenia şi, mai târziu, acuzat de Putin însuşi de trădare, deoarece reportajele lui de pe front i se păruseră preşedintelui rus prea favorabile militanţilor ceceni. Andrei şi-a încheiat astfel articolul:

Acest joc este, totodată, plin de semnificaţii politice. Nu doar Babitski a fost torturat în „taberele de detenţie“ din Cecenia. Cu toţii suntem închişi într-o uriaşă tabără de detenţie aflată dincolo de Minunata Lume Nouă, de tip STASI, a lui Putin. Ei ne testează nivelul de pregătire

pentru această lume care ne aşteaptă. Cât vom putea să tăcem şi să înghiţim? Cât de repede şi de lesne ne va fi sfărâmată rezistenţa? Cei care nu vor promova testul, vor fi eliminaţi fără milă, ca nişte rebuturi.

Nu mă întreba cine este Putin! Şi nu mă întreba pentru cine trage clopotele Putin. Le trage pentru tine!

În 2005, un bust al lui Feliks Dzerjinski a fost reinstalat pe locul unde se aflase cândva, într-o curte interioară din spatele clădirii poliţiei moscovite, pe strada Petrovka nr. 39. Statuia lui gigantică din Piaţa Lubianka, dărâmată în 1991, aşteaptă încă să revină pe soclu.

Putin a fost învestit în funcţie pe 7 mai 2000 şi s-a văzut confruntat cu o serie întreagă de influenţe exterioare, pentru a nu mai vorbi de dificultăţile legate de o economie şubredă şi de un război nesfârşit în Cecenia. Dovedind o impresionantă putere de concentrare, el a început imediat să acţioneze pentru supunerea sau eliminarea a absolut tot ce-i putea limita puterile. Primul lui decret s-a referit la asigurarea protecţiei lui Elţîn, aşa cum, fără îndoială, promisese. Decretele emise în succesiune rapidă, în zilele următoare, au fost dedicate fie întăririi armatei, fie dezmembrării instituţiilor democratice ale Rusiei.

Oligarhii care se situaseră de partea greşită a luptei pentru putere au aflat rapid ce înseamnă să pierzi în faţa lui Putin. Vladimir Gusinski, magnatul media al cărui post, NTV, fusese primul canal independent de televiziune din Rusia, a fost considerat prea apropiat de primarul Moscovei, Iuri Lujkov, ale cărui ambiţii prezidenţiale le crease şi le stimulase. Gusinski a fost considerat neloial şi potenţial periculos de către Putin, iar consecinţele au fost dure. La doar câteva zile după ce Putin a preluat funcţia, compania de media a lui Gusinski a fost ţinta unui raid al poliţiei. În iunie, el a fost arestat pe baza unor acuzaţii bizare şi a stat trei zile în închisoare. După ce a fost eliberat pe cauţiune, a plecat în Spania, unde, mai târziu, în cursul aceluiaşi an, avea să fie arestat de Interpol, pe baza unui mandat emis de guvernul rus. (Un prim exemplu al acestei tactici – abuzarea de instituţiile internaţionale, pentru

persecuții politice.) Imperiul mediatic al lui Gusinski a fost, în cele din urmă, confiscat de stat, o formă punitivă de renaționalizare, care, de asemenea, avea să devină un model familiar.

Nici Berezovksi n-a mai rezistat mult. Acum membru al Dumei, el a publicat o scrisoare deschisă, protestând împotriva propunerilor legislative prin care Putin dorea să reducă puterile guvernatorilor, făcându-i dependenți de autoritatea guvernului central. Berezovski considera că o asemenea măsură constituia o amenințare la adresa democrației rusești și, de fapt, chiar acesta era scopul lui Putin. Șase săptămâni mai târziu, pe 17 iulie, Berezovski demisiona din Dumă, aparent ca protest față de introducerea legislației antidemocratice. După ce el și Putin s-au criticat și amenințat prin intermediul presei, în octombrie a fost redeschisă o anchetă mai veche, privitoare la o fraudă fiscală pe care Berezovksi ar fi comis-o. Acesta a fost indiciul că era momentul ca magnatul să plece din țară, iar el a înțeles avertismentul și s-a stabilit la Londra. Ca și în cazul lui Gusinski, toate proprietățile lui Berezovski din Rusia au fost confiscate sau acesta a fost obligat să le vândă altor oligarhi, mai fideli lui Putin.

Poate că Putin a considerat că Berezovski acumulase prea multă putere și știa prea multe lucruri pentru a-l mai ține în preajma lui. Oligarhul știa unde sunt îngropate o sumedenie de „cadavre“, pentru că el însuși înhumase multe dintre ele. De asemenea, el controla câteva ținte foarte valoroase, precum compania petroliferă Sibneft sau postul TV ORT, ulterior numit Pervîi Kanal. Putin a înțeles rapid că era mult mai eficient să controleze media total, decât s-o cenzureze, așa că a renunțat la intermediari.

Canalele mediatice au fost preluate de forțe loiale lui Putin și de cei mai apropiați asociați ai acestuia. Această „cenzură prin confiscare“ a fost însoțită de măsuri de cenzură mai convenționale, precum alcătuirea de liste cu persoanele non grata sau cu subiectele interzise. Puterea mediatică a fost centralizată la fel ca puterea politică și în același scop: jefuirea țării fără a declanșa o revoltă populară. Corupția din epoca lui Elțîn a rămas întipărită în memoria colectivă a Rusiei doar fiindcă am putut afla despre ea din presa vremii. În anii 1990, oligarhii aflați în competiție se războiau unii cu alții prin canalele lor mediatice. Nu a fost o luptă dusă cinstit sau decent, dar o mulțime de fapte au ieșit la lumină și mii de ziariști onești au căutat să

prezinte adevărul opiniei publice ruseşti.

Obsesia lui Putin pentru media a răbufnit după accidentul care a dus la scufundarea submarinului nuclear Kursk, în Marea Barents, în luna august. Au murit atunci 118 marinari, doar 23 dintre ei reuşind să supravieţuiască exploziei iniţiale şi rezistând apoi doar câteva ore, poate chiar mai mult, într-un compartiment izolat, aşteptând echipele de salvare, care n-au ajuns însă la ei decât după mai multe zile. Kursk era mândria flotei ruseşti, fiind lansat în 1994 şi considerat, ca şi Titanicul, „nescufundabil“. Din cauza reducerilor bugetare, însă, submarinul nu prea fusese folosit şi întreţinerea lui lăsa de dorit, ca şi a întregii armate ruseşti, la acel moment. Pregătirea insuficientă şi echipamentul corodat au dus la dezastru, atunci când o torpilă de antrenament veche a explodat la bord, scufundând submarinul la 100 m adâncime, în apa îngheţată.

Putin se afla, atunci, în vacanţă la Soci şi a decis să rămână acolo pe perioada crizei. Probabil n-ar fi putut face nimic pentru a-i salva pe marinarii captivi la bordul submarinului; dar, în mod clar, el nu avea de unde să ştie asta la momentul respectiv, aşa că a acceptat promisiunile făcute de conducerea Marinei Militare ruse, care l-a asigurat că operaţiunea de salvare era în curs. Mai târziu, Putin va recunoaşte că imaginea lui a avut mult de suferit în acest context – el se bronza pe ţărmul Mării Negre, în vreme ce în Marea Barents avea loc un dezastru. Timp de aproape o săptămână, nimeni nu a ştiut dacă existau supravieţuitori. Reportajele de televiziune variau între imaginile cu familiile disperate ale marinarilor, adunate la baza navală Vidiaievo, şi grătarele făcute de preşedinte la Soci. Marina Militară rusă a refuzat ofertele de ajutor venite, imediat, din partea Statelor Unite, Franţei, Germaniei, Norvegiei şi a altor ţări.

Abia după cinci zile şi mai multe tentative eşuate de salvare întreprinse de ruşi, Putin a acceptat ajutorul internaţional. O navă norvegiană a sosit la locul dezastrului pe data de 19 august, adică la exact o săptămână de la scufundarea submarinului Kursk. A fost nevoie de alte două zile pentru a străpunge blindajul submarinului şi a se confirma faptul că nu existau supravieţuitori. Marina Militară rusă, inclusiv câţiva dintre superiorii săi, începuseră să vehiculeze ipoteze despre motivul dezastrului aproape imediat după producerea acestuia. Scenariul favorit era că accidentul se produsese în urma

coliziunii cu un submarin NATO, teorie a conspirației în favoarea căreia nu exista, însă, nici o dovadă. Oficialii au continuat să susțină teoria coliziunii chiar și după ce a fost adusă dovada producerii a două explozii la bordul submarinului. (Presa controlată de Kremlin susține încă validitatea acestei teorii, deși raportul oficial din 2002 a confirmat că explozia unei torpile defecte a provocat dezastrul.)

Media rusă, mai ales postul de televiziune al lui Boris Berezovski, au criticat replica guvernului rus ca fiind tardivă și eronată, ceea ce era purul adevăr. Secvențe cu Putin și huliții săi demnitari fiind ocărâți de familiile îndoliate l-au făcut pe Putin să înțeleagă, încă de la începutul regimului său, ce amenințare putea constitui media la adresa popularității lui. În loc să recunoască faptul că instinctele sale totalitare erau mult mai puternice decât dorința de reformă, în loc să reorganizeze aparatul militar care provocase oribilul accident și zădărnicise salvarea sau în loc să pedepsească public ofițerii incompetenți, Putin s-a năpustit asupra presei, care dezvăluise adevărul.

Prin urmare, în mai puțin de șase luni de când Putin devenise președinte, doi dintre cei mai influenți oligarhi ruși se aflau în exil, structura constituțională de putere a țării fusese modificată radical în beneficiul Kremlinului, iar canalele de media libere se prăbușeau ca piesele de domino. În șase luni! Principalul mit construit în jurul acestor evenimente susținea că Putin doar curăța orașul, asemenea unui bun șerif. Poporul rus îi ura pe oligarhi, considerându-i niște infractori care se credeau mai presus de lege. Și, atunci, intervenise Putin, mâna forte din serviciile de securitate, arătându-le tuturor că nimeni nu mai poate fi deasupra legii. Deloc rău! Chiar dacă, prin asta, forța limitele legii, ce altceva ar fi putut face – suna refrenul.

Nu era nici o problemă că Putin confiscase bunurile private ale lui Gusinski și Berezovski și că le încredințase altor oligarhi, mult mai loiali, sau că le pusese sub controlul direct al statului. De fapt, regimul lui Putin nu sfărâma corupția, ci o sanctifica. Era o metodă unică de a curăța orașul, care implica alegerea unei garnituri de „antreprenori“ și demonizarea alteia.

Pentru a nu exista dubii, trebuie să precizez că nu am avut nici o simpatie pentru prima generație de oligarhi care a jefuit Rusia, imediat după colapsul URSS. Ei și partenerii lor politici și mafioți au exploatat lipsa de control a lui

Elţîn şi, împreună, au irosit cele mai bune şanse pe care le-a avut Rusia în privinţa instaurării democraţiei şi a economiei de piaţă. Nivelurile dramatice ale corupţiei au făcut ca misiunea deja dificilă a implementării reformei să devină de-a dreptul imposibilă şi, în plus, au făcut ca standardul minim de viaţă necesar stabilităţii economice să ajungă de neatins pentru îndeajuns de mult timp, ca Putin sau cineva ca el să fie primit cu braţele deschise.

Ceea ce resping sunt laudele aduse lui Putin de către cei care îl compară cu Elţîn în privinţa progreselor contra corupţiei, reformelor economice constituţionale şi a creşterii economice. Atunci când se pune problema „luptei contra corupţiei“ duse de Putin, nu cred că legalizarea hoţiei şi apoi asumarea unei scăderi a nivelului infracţionalităţii ar trebui considerate progrese. De fapt, rata criminalităţii din Rusia a continuat să crească din 2002, când veniturile obţinute din vânzarea petrolului la preţuri uimitor de mari au început să aibă un impact mai larg. Putin avea să se bazeze pe o manevră de pacificare similară în Cecenia, când a conferit statut oficial şi recompense uriaşe unui proeminent lider militar, Ahmad Kadîrov.

Există şi o raţiune practică aflată la baza acestor iniţiative împăciuitoriste, dar o găsesc cinică şi imorală, precum şi dăunătoare interesului naţional pe termen lung. Reducerea violenţei şi a conflictelor stradale prin adoptarea unui clan mafiot şi eliminarea celorlalte s-a produs cu costuri uriaşe. Fără o presă liberă, fără un sistem juridic de care să se teamă şi fără concurenţă, oligarhii favoriţi ai lui Putin s-au comportat ca nişte animale dăunătoare ai căror duşmani naturali au fost eradicaţi. Învingătorii aleşi au dobândit sprijinul întregii puteri a statului şi trezoreria Rusiei le-a fost larg deschisă.

Dacă Putin ar fi venit şi ar fi ameninţat să le facă tuturor ceea ce le-a făcut, selectiv, numai câtorva, dacă el ar fi aplicat ca la carte litera legii, povestea ar fi fost cu totul diferită. El ar fi putut pune capăt jafului, avertizându-şi prietenii şi duşmanii, deopotrivă, că petrecerea pe cheltuiala poporului rus s-a încheiat. Iniţial, s-a părut că se dădea un exemplu cu Gusinski şi Berezovski exact în acest scop. La urma urmei, dacă putuse elimina atât de rapid doi dintre cei mai influenţi şi mai bogaţi oligarhi, ceilalţi aveau să se supună imediat voinţei sale. Însă, dimpotrivă, mesajul lui Putin către ceilalţi oligarhi s-a dovedit a fi cel al unei căpetenii mafiote: fie juri credinţă lui capo di tutti capi, pentru a fura în cadrul sistemului creat de el, fie libertatea şi averea ta

dispar peste noapte. Așa cum a devenit tot mai clar, în timpul primului an de mandat al lui Putin, ceea ce era bun pentru el și prietenii lui era mult mai important decât ce era bun pentru Rusia. Și, în general, așa stau lucrurile și astăzi.

Multe reforme legate de mediul de afaceri, care au fost votate, nu au fost luate în considerare și nici nu s-au aplicat. Prin urmare, afirmația că, în anii 2000, s-au produs reforme instituționale de succes este cu totul falsă, deși ea rămâne și azi o legendă fundamentală a liberalilor din cadrul sistemului – liberali dintre care mulți sunt, în mod remarcabil, și astăzi la guvernare. Ei ne spun că au fost votate legi importante, care au scăzut taxele, au facilitat deschiderea unei afaceri și așa mai departe. Dar, în opinia mea, „reformele instituționale“ sunt doar niște simple documente pe hârtie purtând antetul Dumei, care avizează orice decizie venită de sus. Într-o dictatură, conținutul oficial al legii nu e important. Important este cum se aplică legea. Reformele sunt instituționale doar dacă au un efect real asupra nivelului de trai al oamenilor.

Și, în cazul în care nu a fost destul de clar încotro îndrepta Putin Rusia, ajungem la unul dintre acele momente simbolice care pot spune la fel de multe ca legislația și persecuțiile. În toamna lui 2000, aparent în replică la solicitarea sportivilor ruși care se plângeau că noul imn rusesc din 1990 era deranjant, întrucât nu avea versuri de cântat, Putin a repus în drepturi vechiul imn sovietic. Desigur, nu cu versurile originale, care datau de pe vremea lui Stalin, sau cu cele modificate în 1977, pe care le țineam minte foarte bine. Cu alte cuvinte, în loc să fie scrise noi versuri pentru un imn rusesc, a fost refolosit vechiul imn sovietic, la care s-au adaptat versuri noi, din același autor. Și, deși prefer, evident, noul „Credința noastră față de Patrie ne dă putere“, în locul „Îi vom zdrobi pe barbarii năvălitori“, din 1944, sau „Victoria idealului nemuritor al comunismului“, din 1977, simbolismul reînvierii muzicii sovietice a fost relevant și, totodată, șocant. Cuvintele s-au schimbat, dar cântecul a rămas același.

Capitolul 6

În căutarea sufletului lui Putin

Oricine spune, în acest moment, că are încă dubii în privinţa naturii lui Putin fie glumeşte, fie e un nătâng, fie încearcă să ne păcălească. Nu avem nici un motiv să ne pierdem timpul cu jokeri sau bufoni, oricât de utili ar putea fi ei în pachetul cu cărţi măsluite al lui Putin, dar trişorii trebuie urmăriţi cu atenţie. De cel puţin un deceniu, cei care-l apără pe Putin fie au ceva de câştigat din asta, fie sunt periculos de ignoranţi. Oamenii pot fi scuzaţi că lasă optimismul şi diplomaţia să-i orbească, pentru o vreme, în privinţa caracterului şi a ambiţiilor lui Putin. Una dintre puterile, dar şi dintre slăbiciunile societăţilor democratice liberale este că acordă prezumţia de nevinovăţie chiar şi adversarilor. Dacă Putin era, cu adevărat, un bandit antidemocratic, el avea să o dovedească.

Şi a dovedit-o cu vârf şi îndesat, an după an, pe măsură ce apărătorii lui din Occident au migrat, unul câte unul, din tabăra „ignoranţilor“ în cea a „profitorilor“. De la companiile energetice, care încercau să obţină o părticică din rezervele de petrol ale Rusiei, până la premieri şi cancelari europeni dornici să vândă interesele strategice ale ţărilor lor pentru a face afaceri dubioase, Putin nu a întâmpinat probleme în a-şi extinde fan clubul internaţional, în ciuda turnurii dictatoriale pe care au luat-o lucrurile în Rusia.

De îndată ce Putin a apărut pe scena internaţională, fiecare lider şi expert străin a fost obligat să aibă o opinie despre el. Această literatură, apărută sub formă de ştiri sau de memorii, reprezintă o capodoperă a artei de a spune ceva drăguţ fără a spune absolut nimic şi, totodată, o elocventă angajare în cel mai dur dintre sporturile politice: apărarea spatelui cuiva. Inutil să mai precizez că memoriile scrise cu avantajul privirii retrospective sunt mult mai critice la adresa lui Putin decât comentariile contemporane. Doar puţini au onestitatea de a admite că l-au judecat greşit pe Putin sau, mai grav, că acesta i-a păcălit.

Impresia generală e că toţi au ştiut că Putin avea deranjante tendinţe autocratice, dar nu au crezut că merita să le înfrunte mai devreme, când ar fi

fost mult mai uşor s-o facă. Ei judecă în felul următor: la urma urmei, relaţiile Rusiei cu Occidentul erau deja reci, iar ruşii căutau, oricum, un lider dur. Aşa că de ce să nu sperăm la un început proaspăt, cu tipul cel nou?

Liderii occidentali s-au aflat într-o poziţie dificilă. Putin vorbea limbajul reformei, cunoştea foarte bine dificultăţile Rusiei postsovietice şi nu avea nici una dintre poverile care apăsau asupra lui Elţîn şi nici ieşirile furioase ale acestuia. Dar, uitându-se la acţiunile lui, liderii occidentali au văzut o imagine foarte diferită. L-am întrebat recent pe prietenul meu, Steve Sestanovich, cu state vechi în Secretariatul de Stat american, ce l-a surprins sau l-a îngrijorat cel mai mult în privinţa lui Putin la începuturile mandatului acestuia. Replica lui este o excelentă prezentare a felului în care s-a străduit Occidentul să-l înţeleagă pe noul lider rus şi ce însemna el pentru Rusia:

Încă de la bun început, „putinismul“ a fost un pachet dificil, pe care, sincer să fiu, nu ştiam cum să-l mânuim. Pe de o parte, existau vederile reformiste din platforma sa electorală şi declaraţiile sale tranşante despre cât de în urmă rămăsese Rusia faţă de Vest. Toate acestea păreau încurajatoare. Dar, pe de altă parte, exista cenzurarea şi închiderea canalelor mediatice independente şi politica pământului pârjolit, aplicată în Cecenia. Acesta era un lucru incomod şi deranjant. Cine era acest tip?

Îmi amintesc o discuţie pe care Madeleine Albright a avut-o în biroul ei, în primăvara lui 2000, cu un oaspete rus, una dintre cele mai influente figuri ale epocii lui Elţîn. Ea m-a invitat să iau loc. Oaspetele ne-a spus: „Vreau să ştiţi că Rusia are, acum, cel mai bun succesor al lui Elţîn la care am fi putut spera. De asemenea, avem un preşedinte care va demola unele dintre cuceririle noastre democratice. El va ataca, mai întâi, libertatea presei. În această privinţă, noi, cei care-l sprijinim, contăm pe voi că veţi încerca să-l opriţi.“ Am ieşit de la acea întâlnire întrebându-mă cum am putea îndrepta lucrurile.

Aş putea încerca să ghicesc identitatea acelui rus care s-a aflat în acea zi în biroul lui Albright, dar nu acesta e scopul celor consemnate. Oaspetele a avut

perfectă dreptate, intuind ceea ce urma să facă şi felul în care trebuiau să reacţioneze Statele Unite la ceea ce se pregătea. Puteţi înţelege lesne dilema cu care Sestanovich şi întreaga administraţie americană s-au confruntat, mai ales dacă vă mai amintiţi că Bill Clinton era încă preşedinte pe atunci.

Ultimul an de mandat al lui Clinton devenise complicat. Abia scăpase de procedura de suspendare legată de scandalul sexual cu Lewinsky, care-l costase aproape toată energia şi toată credibilitatea care-i mai rămăseseră. „Bula internetului“ s-a spart în februarie, ducând cu ea o bună parte a optimismului legat de evoluţia economiei americane. Era, de asemenea, an electoral, iar vicepreşedintele Al Gore îl înfrunta pe George W. Bush pentru titlul de succesor al lui Clinton.

Şi politica externă îi dădea bătăi de cap lui Clinton. Fiecare preşedinte american încearcă să rezolve problema israeliano-palestiniană în ultimul lui an de mandat, iar Clinton nu a făcut excepţie. El nu reuşise să facă prea mult de la asasinarea, în 1995, a premierului israelian Yitzhak Rabin, care oprise procesul de pace demarat prin Acordul de la Oslo. În iulie 2000, însă, Clinton a organizat summitul de la Camp David, între Ehud Barak şi Yasser Arafat. Spre surprinderea acelora care nu ştiau nimic despre istorie, nu s-a ajuns la nici un acord. Câteva săptămâni mai târziu, a izbucnit o nouă intifadă după ce Ariel Sharon a vizitat Muntele Templului. În urma unei acţiuni ce anticipa atentatele de proporţii de mai târziu, teroriştii sinucigaşi ai al-Qaeda au atacat nava americană USS Cole, ucigând 17 marinari.

Pe scurt, Clinton nu se afla în situaţia de a adopta o atitudine decisă faţă de noul lider, dur şi dificil, de la Kremlin. Casa Albă a continuat să aibă o atitudine conciliantă pentru a mai atenua impactul atrocităţilor din Cecenia, având, de fiecare dată, grijă să sublinieze că, aşa cum se exprima premierul britanic Tony Blair, „Cecenia nu e Kosovo“. Rusia resimţea încă modul tranşant în care Statele Unite şi NATO trecuseră peste interesele ruseşti în fosta Iugoslavie, în 1999, fapt la care Putin se va referi în repetate rânduri.

În cursul ultimei vizite a lui Clinton, ca preşedinte, la Moscova, pe 3 iunie 2000, cei doi lideri au abordat obişnuita listă de subiecte comune ruso-americane: chestiunea nucleară, comerţul şi scuturile antirachetă americane, care aveau să devină unul dintre subiectele favorite ale lui Putin de-a lungul anilor. Administraţia Clinton merită recunoştinţă cel puţin pentru că a abordat

problema libertăţilor civile în timpul discuţiilor. Madeleine Albright a vizitat redacţia de la Radio Libertatea, a cărei abordare curajoasă şi corectă în privinţa războiului din Cecenia dusese la răpirea jurnalistului său, Andrei Babitski.

Clinton a acordat un interviu de o oră postului de radio Ecoul Moscovei, aparţinând concernului Media-MOST, deţinut încă de Vladimir Gusinski, ale cărui canale mediatice refuzaseră să-l sprijine pe Putin. Clinton a fost surprins atunci când a fost întrebat dacă folosise vreodată poliţia politică împotriva criticilor sau a presei. „N-am făcut niciodată aşa ceva, e ilegal!“ La exact o săptămână după ce Clinton a plecat de la Moscova, Gusinski a fost arestat.

Cea mai mare parte a Europei era la fel de dornică să mușamalizeze îngrijorările legate de măcelul din Cecenia şi să-l accepte necondiţionat pe Putin. Cei doi principali lideri europeni, britanicul Tony Blair şi germanul Gerhardt Schröder, aveau o aversiune constituţională faţă de confruntare, mai ales când în joc erau atâtea afaceri, iar pe piaţă intrau atât de mulţi bani ruseşti. (Silvio Berlusconi, care va deveni cel mai bun prieten şi cel mai înverşunat apărător al lui Putin, avea să revină în funcţia de premier al Italiei în 2001.) Unele laude se cuvin liderului francez Jacques Chirac, al cărui guvern a protestat vehement, la data respectivă, împotriva atrocităţilor din Cecenia, primind, chiar în Adunarea Naţională, un reprezentant al preşedintelui cecen. Dar această victorie a fost extrem de efemeră, iar la data în care Putin avea să viziteze Parisul, în octombrie, Chirac va toasta deja în onoarea oaspetelui său şi a soţiei acestuia, Liudmila, spunând: „De noi depinde să scriem o nouă pagină în istoria relaţiilor ruso-franceze“. Cum se spune „apasă butonul de reset“ în franceză?

La data respectivă, Blair impusese un standard foarte înalt al cocoloşirii lui Putin, printr-o manevră bizară – vizita particulară pe care i-o făcuse lui Putin la Sankt-Petersburg, în martie 2000, în ajunul alegerilor prezidenţiale din Rusia. Organizaţiile de apărare a drepturilor omului şi presa britanică au atacat sprijinul acordat de Blair lui Putin, în timp ce sub conducerea acestuia din urmă aveau loc „execuţii în masă ale civililor, arestări arbitrare, bătăi şi torturi sistematice sau violuri“. În loc să vorbească despre toate acestea, Blair şi soţia lui au vizitat Muzeul Ermitaj, Palatul de Vară al ţarilor şi „au asistat la un spectacol de operă, participând alături de familia Putin la premiera creaţiei

lui Serghei Prokofiev, Război și pace“. Blair a refuzat să se întâlnească și cu alți candidați sau cu alte figuri din opoziție, în cursul acestei vizite.

Anul 2000 nu a fost unul grozav nici pentru mine. Petrecusem o bună parte din ultima jumătate a lui 1999 pregătind lansarea unui vast site de șah, Kasparov Chess Online, care își făcea apariția chiar pe când se spărgea balonul dot.com. Era încă o perioadă incitantă și sunt mândru de unele dintre proiectele pe care am reușit să le ducem la îndeplinire, dar, ca multe alte întreprinderi de pe internet, și aceasta a eșuat, după doar câțiva ani. În octombrie a trebuit, pentru prima oară în ultimii cinci ani, să îmi apăr titlul mondial în fața compatriotului meu, Vladimir Kramnik. Am sosit la Londra în mare formă, plin de idei și de încredere. O lună mai târziu, eram învins, pentru prima oară, într-un meci pentru titlu, fără să câștig o singură partidă. Kramnik se pregătise mult mai bine și mă depășise și recunosc că am fost victima propriei complezențe, după 15 ani petrecuți în vârful clasamentului mondial. A fost o experiență devastatoare și, la 37 de ani, m-am gândit, în treacăt, pentru prima oară, la retragere. Dar dorința mea de a dovedi că sunt încă numărul unu în lume a fost prea puternică și aveam să-mi recapăt poziția până la retragerea definitivă, în 2005.

Pe când îmi lingeam rănile, pregătindu-mă pentru revenire, am avut timp suficient să examinez rezultatele lui Putin în primul an de mandat. Multe dintre gândurile de mai jos, referitoare la acel prim an, au fost incluse în articolul apărut pe 4 ianuarie 2001, în Wall Street Journal, și intitulat „The Russian President Trades in Fear“, care, spre regretul meu, e foarte actual și astăzi. Aș fi vrut să pot spune mai degrabă că m-am înșelat despre acesta decât despre articolul optimist publicat cu un an în urmă. Putin a reușit să facă din mine un profet foarte exact, dar un rus foarte dezamăgit.

Demisia bruscă a lui Boris Elțîn, pe 31 decembrie 1999, m-a făcut să-mi petrec ajunul Anului Nou scriind despre rolul lui în istoria Rusiei. Cum președintele demisionar își desemnase succesorul (ceea ce, în politica rusă, înseamnă o garanție a câștigării alegerilor), am încercat să prezic parametrii politicii lui Vladimir Putin. Din nefericire, previziunea mea, bazată pe presupunerea că un lider rus tânăr și pragmatic va întări procesele democratice din interiorul țării, va combate corupția și va echilibra fluctuanta politică externă a lui Elțîn, s-a dovedit a fi doar o dorință de Anul Nou.

Totul a devenit mult mai clar după un an. Putin avusese toate avantajele pe care şi le-ar fi putut dori un preşedinte nou. Nivelul de încredere a populaţiei în el ne-a amintit de primele zile, euforice, ale lui Elţîn la Kremlin – şi pe atunci rezultatele alegerilor din Rusia puteau fi considerate oarecum corecte, spre deosebire de cele de azi. Devalorizarea galopantă a rublei, după intrarea Rusiei în incapacitate de plată, a dat un impuls economiei ruseşti, orientată masiv spre export. Iar preţurile mai mari la petrol au creat o rezervă de valută pe care nici un guvern rus postcomunist nu o avusese.

Dar această uriaşă încredere s-a risipit. Din păcate, originile kaghebiste ale lui Putin au generat un stil de guvernare care nu era nici reformist, nici democratic. Ameninţarea comună în politica sa internă şi externă a constituit-o efortul lui permanent de a exploata teama – teama ruşilor că ţara lor e atacată de forţe ostile din exterior (cecenii, NATO sau adepţii pieţei libere, dar, de obicei, toţi aceştia la un loc) şi temerile occidentalilor că, dacă nu ar avea în frunte un lider puternic şi pragmatic, Rusia ar putea deveni iar instabilă, neguvernabilă sau potenţial agresivă. După 15 ani, tactictile intimidante ale lui Putin rămân aceleaşi şi sunt la fel de eficiente.

În loc să combată adevăratele forţe ostile din Rusia – corupţia, ignoranţa, un aparat birocratic supradimensionat – Putin a schimbat, cu viclenie, regulile jocului. Sub pojghiţa succeselor aparente ale economiei ruseşti, se ascunde o situaţie dramatică, întrucât schimbările structurale absolut necesare n-au fost efectuate. În afara unor reforme fiscale, reformele interne, dureros de necesare, au fost îngropate de forţele puternicului lobby făcut de nomenclatură, casta de birocraţi şi oficiali ai statului, a căror soartă depinde de puternicii lor patroni. Corupţia a înflorit, iar sistemul juridic a rămas prea ineficient, pentru a constitui o forţă stabilizatoare. Mii de soldaţi ruşi au murit în conflictul din Cecenia, care a produs un număr incalculabil de victime în rândurile civililor ceceni, a transformat oraşele şi satele cecene în ruine şi a lăsat în pragul foametei şi al sărăciei sute de mii de refugiaţi. Numindu-l „operaţiune antiteroristă“, Putin a continuat războiul, care s-a dovedit o altă aventură profitabilă pentru generalii ruşi şi omologii lor ceceni.

Noua politică a lui Putin faţă de regiunile ruseşti a reprezentat un amestec straniu între atitudinea sovieticului Politburo şi cea a regimului ţarist al Rusiei. Pentru a-şi păstra privilegiile puterii, guvernatorii ruşi s-au supus

autorităţilor centrale, obţinând, în schimb, atribuţii sporite asupra autonomiei municipale, care şi aşa era, în mod tradiţional, slabă în Rusia. Urmându-le exemplul, aproape toţi liderii politici ruşi s-au grăbit să sprijine orice iniţiativă prezidenţială. Un exemplu: ideea lui Putin de a reintroduce vechiul imn sovietic a primit sprijinul a peste 80% dintre membrii Dumei. (În mod tipic, Putin a acţionat însă ca şi cum el n-ar fi făcut altceva decât să se supună voinţei poporului. „Şi eu, şi poporul, putem face greşeli“, acesta a fost răspunsul lui, când a fost întrebat despre oportunitatea reintroducerii imnului sovietic.)

Doctrina de politică externă a lui Putin a fost, în mod esenţial, o versiune mai extinsă a strategiei interne şi a relevat modul oportunist în care el avea să acţioneze în următorii 15 ani. Ambele strategii ar putea fi numite, pe scurt, „managementul statului totalitar“. Oriunde pe glob apăreau puncte fierbinţi sau „ameninţări“ la adresa liniştii interne a Rusiei, noul preşedinte intervenea rapid. Era pretutindeni! Existau îngrijorări privind programul nuclear nord-coreean? Președintele rus stabilise deja relații personale cu Kim Jong-il și era gata să joace rolul de intermediar în Peninsula Coreeană. Saddam Hussein, Muammar Gaddafi sau Bashar al-Assad – Putin era gata să-şi ofere, cu generozitate, ajutorul tuturor acestor lideri iluştri. Dacă ajutorul lui s-a dovedit vreodată a avea vreo valoare rămâne însă o altă discuţie.

Pe terenul familiar din Afghanistan, Putin a trimis maşinăria de război a Rusiei să ajute la capturarea lui Osama bin Laden. Nu mai contează că această prezenţă le-a permis generalilor ruşi să preia controlul asupra rutelor majore ale traficului de droguri dintre Afghanistan şi Europa, prin statele Asiei Centrale. Ca principal furnizor de arme convenţionale şi de tehnologii nucleare, Rusia deţinea cheile ambiţiilor militare iraniene, iar Putin avea să le scuture, în mod repetat, pe sub nasul negociatorilor americani şi europeni.

Strategia iniţială a lui Putin a fost bazată pe interpretarea dată de el istoriei. Atitudinea pe care o avusese Occidentul în timpul Războiului Civil din Rusia, în 1919, şi acordul de pace încheiat de britanici cu Hitler la München, în 1938, au pavat calea pentru unele dintre cele mai şocante tragedii ale secolului XX. În 1961, J.F. Kennedy a împiedicat avioanele americane să-i sprijine pe militanţii anti-Castro, lăsându-i să fie masacraţi de armata cubaneză, instruită de sovietici. Încurajată de această dovadă de slăbiciune,

Uniunea Sovietică a trimis rachete nucleare în Cuba. Criza rachetelor cubaneze, din octombrie 1962, a adus omenirea în pragul unui Armaghedon nuclear.

Mai sunt și alte exemple, mai recente, ale implicării timide și limitate a Occidentului în momentele cruciale ale unor crize: abordarea, inițial pasivă, a planurilor agresive manifestate de Saddam, în 1990, și sprijinul pentru integritatea teritorială a Iugoslaviei, în 1991, pentru a aminti doar două dintre ele. În fiecare caz, morala poveștii a fost aceeași: o ripostă rapidă la aceste jocuri periculoase instigate de dușmanii democrației ar fi redus considerabil prețul plătit pentru învingerea acestora.

Vizita efectuată de Putin în 2009, în Cuba, pentru a revigora prietenia Rusiei cu dictatura lui Castro, a demonstrat strategia sa geopolitică și abilitățile lui tactice. În anul următor, după ce provocase îngrijorare la Washington, Putin a anunțat închiderea bazei de spionaj Lourdes din Cuba, cea mai mare bază militară rusească din străinătate. Putin avea nevoie disperată să mai taie din cheltuieli și aceasta a constituit o nouă șansă de a obține bile albe din partea noii administrații Bush, fără a renunța, totodată, și la planurile sale. Putin a procedat la fel închizând baza din golful Cam Ranh, în Vietnam, o bază care deranja atât SUA, cât și următoarea țintă a interesului lui Putin, China. (În iulie 2014, când Putin căuta o modalitate de a înfrunta SUA, din cauza susținerii acordate de americani Ucrainei, el a revenit în Cuba, pentru a anunța că iartă guvernul de la Havana de plata a 90% din datoria către Rusia și că va redeschide baza de la Lourdes.)

În ciuda slăbiciunii demonstrabile a Rusiei, Putin putea împunge cu degetul oriunde dorea, apăsând, în special, în punctele slabe sau pe vechile răni. El recurgea permanent la amenințări și făcea promisiuni pe care nimeni nu putea fi sigur că și le va îndeplini, chit că ar fi vrut. Rusia avea încă locul ei în cadrul Consiliului de Securitate al ONU și găsea, adesea, un aliat în China, atunci când căuta să zădărnicească inițiativele americane. Cred că Andrew Ryvkin, de la Guardian, a caracterizat perfect, cu o remarcă inteligentă, această tehnică a lui Putin, numind-o „politică de sabotaj“.

Unele dintre primele manevre ale lui Putin pot fi comparate, pur și simplu, cu jocul la cacealma al unui pocherist, dar ele relevă și prioritățile lui reale, în acei primi ani. Politica externă s-a aflat în plan secund, fiind aproape

irelevantă, căci scopul primordial era consolidarea puterii în plan intern. Putin nu-şi putea permite să piardă timp sau influenţă înfruntând presiunile din exterior. Deschiderea şi amiciţia arătate liderilor puternici ai lumii l-au ajutat să obţină timpul necesar pentru a renunţa la puterea externă în schimbul libertăţii de a zdrobi opoziţia internă. Închiderea bazelor militare ruseşti din străinătate i-a înfuriat pe comuniştii şi naţionaliştii ruşi, dar aceştia nu constituiau încă un factor politic important, iar Putin a reuşit, curând, să recâştige încrederea multora dintre ei. Cu o economie fragilă şi o armată slăbită, Rusia nu avea cum să facă mai mult în acel moment, dar atitudinea lui Putin a fost eficientă în a face Rusia să pară şi să se simtă din nou o putere pe scena mondială.

Neplăcerile rămase nerezolvate s-au transformat în probleme reale. Creşterea preţurilor petrolului avea să continue timp de şapte ani, punând la dispoziţia lui Putin trilioane de dolari; el va folosi banii pentru a zdrobi opoziţia internă, a cumpăra influenţă în exterior şi a-şi moderniza armata. Încurajat de amiciţia dovedită de liderii marilor democraţii ale lumii, Putin a devenit liderul de facto al naţiunilor care cunoscuseră democratizarea, în condiţiile de incontestabilă dominaţie a SUA din anii 1990. Fereastra oportunităţii de a remodela lumea în favoarea democraţiei se închidea, însă. Putin, lăsat să acţioneze după bunul plac, şi-a consolidat puterea în plan intern şi apoi a trecut de la stadiul de sabotaj al politicii mondiale la cel de bombardament propriu-zis.

Cele mai semnificative apeluri telefonice ale secolului XXI au fost făcute pe 11 şi 12 septembrie 2001. Vladimir Putin i-a telefonat în două rânduri lui George W. Bush, după atacurile al-Qaeda de la World Trade Center şi Pentagon. Primul apel, survenit la doar câteva ore de la atentate, a fost primit de consiliera pentru securitate naţională a lui Bush, Condoleezza Rice, într-un buncăr de sub Casa Albă, căci Bush, aflat la bordul Air Force One, nu putuse fi contactat. Aceasta e descrierea făcută de Rice apelului, aşa cum a fost publicată în cartea ei de memorii din 2011, No Higher Honor:

Am cerut să vorbesc cu Serghei Ivanov, dar Putin a luat receptorul.

„Domnule președinte“, am spus, „președintele nu poate să preia apelul chiar acum, fiindcă este transportat în altă locație. Vreau să știți că forțele americane au intrat în alertă.“ „Știm deja și ne-am anulat exercițiile, coborând nivelul nostru de alertă“, a răspuns el. „Mai e ceva ce putem face pentru voi?“ I-am mulțumit și, pentru o clipă, un gând mi-a trecut prin minte: Războiul Rece chiar se încheiase [cu italice, în textul original].“

Putin a discutat cu Bush a doua zi. Iată transcrierea dialogului, din cartea lui Bush, Decision Points (2010): „Când am vorbit cu Vladimir, a doua zi, m-a anunțat că semnase un decret pentru ținerea unui minut de reculegere, spre a dovedi solidaritarea Rusiei cu Statele Unite. A încheiat spunând: «Binele va triumfa asupra răului. Vreau să știți că, în această luptă, noi vom sta alături unii de alții.»“

Prin aceste două convorbiri, care nu duraseră mai mult de 60 de secunde din viața lui și nu-l costaseră absolut nimic, Putin reușise să cimenteze definitiv relația cu administrația lui Bush Jr., în calitate de prieten și aliat. Comentariul pe care îl făcuse Bush în urmă cu trei luni, când afirmase că îl privise pe Putin în ochi și îi simțise sufletul, îl pusese, retoric vorbind, într-o poziție penibilă, dar iată că, acum, Putin dovedise o solidaritate autentică. Sau, cel puțin, așa fusese ea percepută de Bush, iar această percepție a contat – și încă mai mult decât ar fi putut-o face orice cooperare reală.

Putin a văzut oportunitatea exact așa cum era aceasta și nicidecum altfel. Primul apel a fost cel mai important, în ciuda faptului că Putin n-a putut vorbi cu Bush. Dar a reușit să se insinueze în vâltoarea momentului, în mintea lui Bush și în istorie, devenind „primul lider străin care l-a sunat pe Bush pe 11 septembrie“. La a doua convorbire, fostul kaghebist, de o răceală proverbială, a vorbit cu multă căldură, exact pe tonul de care avea nevoie emotivul și sensibilul Bush în acele clipe traumatizante. Solidaritate, luptă, un minut de reculegere, bine și rău... A fost o scenă jucată perfect, care avea să-i aducă o răsplată înzecită în următorii șapte ani.

Rapoartele contemporane privind convorbirile și presupusa semnificație a acestora pentru noua ordine mondială nu au fost mai puțin entuziaste.

„Războiul Rece s-a încheiat cu adevărat“ și acum adversarii istorici se vor uni în acest nou mare război, războiul împotriva terorii: acesta era consensul. Putin a fost primul care a înțeles cât de prețios și de greu de definit putea fi acest război nesfârșit, deși și alții aveau să priceapă asta destul de repede.

Putin n-a ezitat să profite de șansa de a înfățișa atentatele de la 11 septembrie ca pe un nou front pe războiul împotriva terorii, pe care Rusia îl purta de mulți ani în Cecenia. Faptul că nu exista nici un fel de dovadă că luptătorii ceceni ar fi făcut parte dintr-un jihad global nu a împiedicat Kremlinul să susțină asta în repetate rânduri. Anterior, Bush și Rice se pronunțaseră ferm împotriva gravelor încălcări ale drepturilor omului în Cecenia, dar aceste luări de poziție au încetat după 11 septembrie. Mihail Kasianov, care era, atunci, premierul lui Putin, a declarat ulterior că apelurile fuseseră un fel de glonț magic, făcând toate criticile să dispară.

Promisiunea de ajutor a lui Putin a fost reală în acest caz, Rusia avea expertiza și conexiunile locale utile americanilor în efortul lor de război contra talibanilor. Nerăbdători în a ajuta s-au dovedit și câțiva autocrați din republicile Asiei Centrale, care au realizat aproape la fel de repede ca Putin că aceasta era o șansă de a scăpa de presiunile americane în privința încălcării drepturilor omului. După ce al-Qaeda și talibanii au fost anihilați în Afghanistan, iar ochii administrației Bush s-au îndreptat spre Saddam Hussein și Irak, Putin și-a reluat obstrucționismul obișnuit.

Ce este greșit în solidaritatea și cooperarea împotriva unui dușman comun, după un dezastru oribil? Nimic, desigur. Dar nici nu cred că administrația Bush a fost atât de naivă, încât să nu își dea seama că Putin dorește să obțină avantaje pentru el. Așa cum administrația Bush a sugerat, la acea vreme – iar membrii ei au dat clar de înțeles asta, prin teancul de lucrări memorialistice scrise –, totul a fost, de fapt, o chestiune de priorități. Dacă Putin îi ajuta în Afghanistan și le oferea informații secrete care puteau salva viețile unor americani, acest lucru, fără nici un dubiu, era mult mai important decât a-l forța să respecte libertățile civile în Rusia.

E greu de imaginat că mulți ar dezaproba o asemenea poziție și, dacă acest târg era singura opțiune posibilă, aș fi fost eu însumi de acord cu el. Dar ar fi

absurd să spunem că orice cooperare cu un regim despotic necesită trecerea cu vederea a respectării drepturilor omului. O politică externă morală înseamnă că poziţiile unui stat, în anumite chestiuni, sunt clare, indiferent de situaţie, şi că el nu va le va neglija nici măcar atunci când i se pare convenabil să o facă. Acest lucru e esenţial, fiindcă, altfel, drepturile omului şi chestiunile morale devin doar nişte pioni pe tabla de şah a geopoliticii internaţionale. Nu e o coincidenţă că exact aşa tratează Putin şi alţi dictatori drepturile omului. Ei se agaţă de orice şansă de a obţine pârghii de forţă, de a se face utili pe termen scurt, pentru a-şi consolida regimurile opresive şi pentru a scăpa de cenzura internaţională. Lumea liberă trebuie să-şi impună sieşi nişte standarde mai ridicate, dacă vrea să-i încurajeze şi pe alţii să procedeze la fel.

O idee la fel de falsă şi de absurdă susţine că punerea problemei drepturilor omului la masa negocierilor ar slăbi politica externă sau chiar ar periclita securitatea internă. Pentru a privi, mai întâi, tabloul de ansamblu, să stabilim, de la bun început, că vom fi cu atât mai în siguranţă cu cât vor exista, pe planetă, mai multe democraţii liberale. „Niciodată“ e un cuvânt riscant în orice dispută, dar e în regulă să afirmăm că democraţiile sănătoase nu vor porni niciodată război una împotriva alteia. Pe termen lung, politicile care promovează crearea şi succesul mai multor democraţii îmbunătăţesc securitatea naţională. E fundamental greşit să crezi că poţi atinge scopurile politicii morale prin intermediul compromisului moral. Nu poţi merge spre nord, indiferent cât sunt de mici paşii pe care-i faci spre sud.

În anul 2014, am comemorat un sfert de veac de la moartea marelui fizician Andrei Saharov, un susţinător al drepturilor omului. Redescoperind unele dintre discursurile şi articolele sale, am fost extrem de impresionat de claritatea gândirii pe care a dovedit-o în acest domeniu nebulos. Ştiam, desigur, că fusese o persoană foarte curajoasă; el însuşi vorbea ca un om care dusese cele mai dificile confruntări morale pe care le poate duce cineva. „Părintele bombei cu hidrogen sovietice“ a devenit un factor important al luptei împotriva proliferării nucleare. Erou al Uniunii Sovietice, el a devenit prizonier în propria ţară şi cel mai eficient critic al acesteia. Dispariţia lui prematură, în 1989, a schimbat cursul lumii, întrucât am convingerea că prezenţa lui ar fi ghidat Rusia pe o cale mai bună, decât cea pe care am pornit fără el. Saharov a fost un Mandela rus şi, fără el, a fost foarte uşor să ne

prefacem că putem da uitării crimele Uniunii Sovietice, fără să le înfruntăm cu adevărat.

Cei trei ani de libertate de care s-a bucurat Saharov înaintea morții s-au datorat mai ales genului de rezistență morală pentru care a pledat el. În octombrie 1986, la summitul de la Reykjavik dintre Mihail Gorbaciov și Ronald Reagan, președintele american l-a dezamăgit pe Gorbaciov afirmând susținerea, în continuare, de către SUA a Inițiativei de Apărare Strategice. O serie de propuneri și contrapropuneri îndrăznețe, de a reduce drastic sau chiar de a elimina complet arsenalul nuclear al celor două superputeri, au eșuat. Reagan a fost criticat de mulți în momentul respectiv și a fost deranjat până și el de rezultat, dar, așa cum știm, privind retrospectiv, refuzul său categoric de a da înapoi la Reykjavik a constituit o lovitură serioasă dată speranțelor lui Gorbaciov de a salva Uniunea Sovietică.

Gorbaciov a revenit la Moscova dându-și seama că, dacă Reagan nu îi aruncă un colac de salvare, reformele dramatice în politica internă erau singura cale prin care URSS putea supraviețui. Astfel a început perestroika. Unul dintre primele gesturi ale lui Gorbaciov, de un puternic simbolism, a fost rechemarea lui Andrei Saharov, după șase ani de exil și abuzuri. Saharov a fost ales în noul parlament sovietic în martie 1989, dar a murit în urma unui infarct, nouă luni mai târziu.

Saharov nu a fost un idealist, un visător cu ochii deschiși. El a promovat principiile universale, dar a fost conștient de limitările existente în privința încercării de a influența regimul sovietic. Când a trimis o scrisoare Congresului american, solicitând să voteze ceea ce, ulterior, se va numi amendamentul Jackson-Vanik, în 1973, Saharov s-a referit doar la chestiunea în discuție – să li se acorde evreilor din URSS dreptul de a emigra –, în loc să țină discursuri grandioase. Era un abil tactician verbal. Știind că nu putea pleda deschis pentru o legislație ce era văzută ca punitivă pentru propria lui țară, Saharov a scris că Uniunea Sovietică fusese „dezvoltată în condiții de izolare intolerabilă“ și a explicat că amendamentul ar atenua această izolare, fiind, astfel, benefic și pentru URSS.

Era o manevră ironică și inteligentă, de vreme ce amendamentul Jackson-Vanik era menit să-i preseze pe sovietici să relaxeze controlul emigrației, amenințându-le relațiile comerciale, și constituia, în mod evident, un

instrument de izolare a regimului sovietic, nicidecum de dialog. Dar amendamentul angaja poporul sovietic şi îi întindea direct acestuia o mână a libertăţii şi prieteniei, ceea ce reprezenta o distincţie profundă. Ce critică la adresa Uniunii Sovietice ar fi putut fi mai eficientă, decât solicitările venite din partea a milioane de cetăţeni sovietici de a fi liberi? Când a vorbit despre amendament, în memoriile sale, ambasadorul sovietic Antoli Dobrînin a scris că orice solicitare de emigrare era „o dojană adusă paradisului nostru socialist“ şi că „îndrăzneala oricui şi-ar fi dorit să plece era considerată o insultă“.

Scrisoarea lui Saharov către Congres a folosit şi tactica disidentă a „nesupunerii civice“, solicitând ca guvernul sovietic să respecte propriile legi şi legislaţia internaţională. „Amendamentul nu reprezintă un amestec în treburile interne ale statelor socialiste, ci, pur şi simplu, o apărare a dreptului internaţional, fără de care nu poate exista încredere reciprocă.“ Mişcarea anti-Putin a adoptat, şi ea, această tactică. Protestele noastre au fost, adesea, bazate pe solicitarea ca guvernul să se supună Constituţiei ruse, care, în teorie, garanta libertatea de întrunire şi de exprimare pe care regimul Putin o încălca în mod constant.

Scrisoarea lui Saharov a fost publicată câteva zile mai târziu, pe o pagină întreagă a ziarului Washington Post, făcându-l pe Leonid Brejnev să aibă o criză de furie şi să declare, în mod bizar, că scrisoarea era „nu doar o faptă antistatală şi antisovietică, dar şi o iniţiativă troţkistă“. Ironia sorţii a făcut ca şi administraţia Nixon să fie la fel de înfuriată de scrisoare.

Saharov era un adversar al destinderii, termen pe care el şi alţi disidenţi îl considerau doar un eufemism pentru împăciuitorism. Colegul său de disidenţă şi colaboratorul său, Natan Şaranski, a estimat că rezistenţa faţă de mişcarea lor venea din tabăra „realistă“, condusă de secretarul de stat al lui Nixon, Henry Kissinger, care vedea în disidenţii sovietici o pacoste capabilă să ameninţe echilibrul acelei realpolitik pe care ea încerca să o edifice. Şaranski notează: „Kissinger a văzut amendamentul Jackson ca pe o tentativă de a submina planurile de creare delicată a unui tampon geopolitic între superputeri. Şi chiar aşa era. Jackson considera că sovieticii trebuie înfruntaţi, nu împăcaţi.“

Şaranski, care a vorbit şi a scris el însuşi, cu multă elocvenţă şi autoritate,

despre politica morală, continuă, îşi cita prietenul: „Un mesaj pe care (Saharov) îl transmitea permanent acestor străini era că drepturile omului nu trebuiau niciodată considerate doar o chestiune de umanitarism. Pentru el, erau şi o problemă de securitate internaţională. Aşa cum se exprima, succint: «O ţară care nu respectă drepturile propriilor cetăţeni nu le va respecta nici pe cele ale vecinilor».“ Rusia lui Putin exemplifică perfect acest adevăr.

Viziunea asupra politicii morale a fost împărtăşită şi de un alt renumit disident, scriitorului exilat Aleksandr Soljeniţîn, care a folosit exemplul Părinţilor Fondatori pentru a-şi ilustra punctul de vedere. La o prelegere ţinută la New York, pe 9 iulie 1975, Soljeniţîn a spus: „Oamenii care au făurit ţara voastră nu au uitat niciodată direcţiile lor morale. Nu au râs de natura absolută a conceptelor de bine şi de rău. Politicile lor practice s-au orientat după această busolă morală. Şi cât e de surprinzător să vedem că o politică practică bazată pe consideraţii morale s-a dovedit a fi cea mai salutară şi vizionară!“

Dacă mi-aş putea permite să contopesc cuvintele lui Soljeniţîn într-un aforism, aş spune că politica cea mai morală se dovedeşte a fi şi cea mai eficientă. Crezând altceva, ajungem la compromisuri false, care primejduiesc libertatea, fără a ne spori securitatea.

După ani de zile de discuţii, în 2011, Statele Unite au decis, în sfârşit, să revoce amendamentul Jackson-Vanik, eu ridicând obiecţii faţă de momentul ales. Graniţele Rusiei erau deschise, deci scopul original al amendamentului era depăşit. Dar să abrogi această piatră de hotar a legislaţiei în domeniul drepturilor omului în timp ce Vladimir Putin readucea în Rusia bezna totalitarismului mi s-a părut o idee groaznică. Mai presus de orice, amendamentul reprezenta o atitudine de înfruntare a URSS, nu de împăciuitorism, şi spunea tare şi răspicat că libertatea individuală conta. Jackson-Vanik era o relicvă a unei epoci apuse, dar un simbol puternic. Să-l elimini fără să pui nimic în loc ar fi însemnat să trimiţi fie mesajul că Statelor Unite nu le mai păsa de aceste drepturi universale, fie că americanii nu considerau Rusia lui Putin un regim autoritar.

În 2011, m-am alăturat campaniei globale lansate de Bill Browder pentru promovarea legii Magniţki, în parte ca înlocuitoare a amendamentului Jackson-Vanik legând din nou politica externă americană (şi, ulterior,

europeană) de încălcările drepturilor omului în Rusia. Am ţinut câteva prelegeri în Washington DC şi am scris articole în care le solicitam Congresului şi lui Obama să nu-l recompenseze pe Putin pentru distrugerea societăţii civile ruseşti şi persecutarea celor care îi dădeau în vileag crimele.

Pe când pregăteam aceste discursuri, am devenit un mare fan al lui Henry „Scoop“ Jackson, senatorul de Washington care a reprezentat forţa primordială a unei politici externe morale a Americii, în anii 1970. Aş putea umple lejer câteva pagini cu puternicele declaraţii ale lui Jackson privitoare la motivele pentru care Statele Unite trebuie să se ridice la înălţimea idealurilor lor de libertate şi democraţie, promovându-le şi apărându-le activ pe plan extern. Partea mea favorită o reprezintă finalul pasionalului său discurs ţinut pe 27 septembrie 1972, în Senat, în sprijinul amendamentului care avea să-i poarte numele: „Putem şi trebuie să ne păstrăm credinţa în cele mai elevate tradiţii ale noastre. Nu trebuie să acceptăm tirania din alte ţări, aşa cum am mai făcut în trecut, câtă vreme, în acele ţări, există oameni mai primejduiţi decât noi, care îndrăznesc să reziste.“ Jackson a citat şi din discursul lui Soljeniţîn de acceptare a Premiului Nobel, în 1972 – „Pe planeta noastră aglomerată nu mai există AFACERI INTERNE“.

Când am fost invitat la Colegiul Hillsdale, să vorbesc despre Rusia, la un eveniment desfăşurat în statul natal al lui Jackson, Washington, în 2013, am profitat de prilej. Hillsdale reprezintă o instituţie foarte conservatoare din punct de vedere politic, o „Harvard conservatoare“, aşa că mi-a plăcut să mă joc de-a contrariile, invocându-i pe Jackson şi pe colegul său democrat, Harry Truman, în prelegerea mea. Amândoi erau avocaţi vehemenţi ai folosirii puterii şi autorităţii morale ale Americii pentru a apăra popoarele lumii de dictatură. Din nefericire, cu câteva excepţii notabile, această poziţie a fost complet abandonată de actuala generaţie de democraţi. După discurs, am fost abordat de o doamnă în vârstă, care îşi amintea perfect că-l sprijinise pe Scoop Jackson (şi poate chiar şi pe Truman!), numindu-l „singurul democrat cu care am votat vreodată“.

Administraţia Bush Jr. a promovat deschis o „agendă a libertăţii“ (numită şi „doctrina Bush“), de care Scoop Jackson ar fi fost mândru. Ea recomanda avansarea activă a libertăţilor democratice în exterior – o agendă cu care, apropo, sunt de acord aproape în totalitate. Dar chiar şi acest guvern a căzut

în capcana compromisurilor şi a inconsecvenţei, când a fost vorba de Rusia. Cuvintele lui Rice din momentul în care a fost sunată de Putin, pe 11 septembrie 2001 – „Războiul Rece chiar s-a încheiat“ – spun totul. Războiul Rece se sfârşise doar pentru un deceniu!

Acest comentariu întăreşte ceea ce a declarat odată Rice, în emisiunea lui Charlie Rose, în anul 2009, dacă nu mă înşel, despre „rușii care trăiesc mai bine acum, decât în timpul URSS“, dând, din nou, impresia că anii 1990 nici nu existaseră. Să cântăreşti gradele de represiune într-o dezbatere istorică sau teoretică este una, dar s-o faci atunci când oamenii din Rusia sunt întemniţaţi sau chiar uciși este cu totul altceva, înseamnă un lucru imoral. Chiar dacă apele s-au mai retras, o adâncime de câţiva metri e suficientă ca să te îneci, mai ales dacă ai mâinile legate.

Da, Războiul Rece era încheiat, dar Putin declanşase deja următorul război – nu în Cecenia şi nici împotriva terorii. Războiul lui Putin era împotriva democraţiei ruseşti şi împotriva tuturor care ar fi stat în calea misiunii lui. Acele apeluri telefonice din 11 septembrie către Bush au fost, de fapt, lovituri preventive, o manevră vizată de Putin pentru a submina influenţa potenţială a Americii împotriva abuzurilor lui pe plan intern.

Din nefericire, tactica lui a funcţionat de minune şi abia când Putin a invadat Georgia, în 2008, administraţia Bush şi-a admis eroarea şi şi-a înăsprit politica. Dar Bush era deja pe cale să-şi încheie mandatul, democraţia rusească se afla pe patul de moarte, fără să fi beneficiat de ajutorul pe care presiunile externe i l-ar fi putut acorda atunci când Putin era încă vulnerabil, la începutul deceniului.

Privind la ce s-a întâmplat în Rusia după 11 septembrie 2001, avem şansa să examinăm unul dintre cele mai critice modele ale regimului Putin: cu cât a simţit mai puţină presiune din exterior, cu atât a devenit mai tiranic în interior. În ciuda retoricii şi a atitudinii sale de dur, Putin a fost, mai ales în primii ani de mandat, foarte sensibil la presiunile externe pe tema încălcării libertăţilor civile şi a altor abuzuri. Abia mai târziu, când banii din petrol au început să curgă în vistierie şi toţi potenţialii săi rivali din Rusia fuseseră eliminaţi, Putin a început să etaleze o atitudine de impunitate la presiunile

externe.

În zilele întunecate ale URSS-ului, lumea a înţeles că oameni precum Andrei Saharov, Serghei Kovalev şi Natan Şaranski au fost eroi prin rezistenţa lor nonviolentă. Stilul modern de opresiune al lui Putin este diferit şi are mulţi sprijinitori în Occident, care refuză să facă deosebirea între regimul lui Putin şi poporul rus pe care îl oprimă acesta. De pildă, după ce am apărut într-o emisiune de dezbateri la postul BBC, în 2006, emisiune înregistrată la Moscova, dar nedifuzată, desigur, şi în Rusia, un telespectator britanic s-a arătat uimit de cât de liberi ne exprimam anumite puncte de vedere, care, spunea el, ar fi dus la executarea noastră, nu cu mult timp în urmă. Această atitudine, că „ruşii o duc mai bine acum“ şi că ar trebui să se simtă binecuvântaţi, a fost foarte dăunătoare cauzei noastre democratice. Ea validează represiunea, relativizând, în mod absurd, lucrurile.

Războiul Rece şi ameninţarea cu distrugerea nucleară au concentrat atenţia tuturor asupra fiecărei mutări pe care o făcea Rusia. De îndată ce ameninţarea s-a diminuat, liderii occidentali au preferat să ignore semnele pericolului şi să pretindă că totul este în ordine, mai ales că, după 11 septembrie 2001, au început să aibă probleme mai urgente şi mai vizibile de rezolvat. A fost nevoie de o generaţie de ameninţări existenţiale şi de ameninţarea reală şi imaginată a comunismului, pentru ca, în Occident, să apară grupuri cetăţeneşti dornice să sprijine activ o politică externă bazată pe morală. A fost nevoie doar de câţiva ani ca guvernele să externalizeze problema drepturilor omului, lăsând-o în seama unor ONG-uri ca Amnesty International. Drepturile omului au încetat să fie o problemă care să preocupe guvernele.

În acest timp, nemaiavând a se teme de nimic dinspre exterior, Putin a avut cale liberă să acţioneze. El a continuat să „consolideze“ presa, închizând posturile de televiziune independente şi atenţionând, cât se poate de clar, că anumite subiecte sunt tabu. Hărţuirea opoziţiei politice a devenit, tot mai mult, o rutină. Nici măcar politicienii cu vechime şi oamenii de afaceri de succes nu se mai puteau opune principiilor sau politicilor lui Putin, fără să-şi asume riscul de a-şi pierde cariera, libertatea sau viaţa.

Orice îndoială privind disponibilitatea regimului Putin de a vărsa sânge s-a risipit în timpul crizei ostaticilor de la teatrul moscovit Dubrovka, din 2002. Un comando de militanţi ceceni au luat ostatici, timp de patru zile, aproape

850 de oameni, în cadrul așa-zisului „asediu Nord-Ost“, după numele musicalului rusesc care era prezentat pe scenă în noaptea atacului, pe 23 octombrie.

Nu e nevoie să amintesc, aici, detaliile cumplite ale asediului, mai ales că fiecare dintre acestea este controversat și azi. Vreau, în mod special, să elimin orice aparență de empatizare cu teroriștii ceceni, în ciuda acuzelor pe care le aduc felului în care a acționat guvernul rus. Teroriștii sunt ca scorpionii; le cunoaștem caracterul și îi condamnăm în deplină cunoștință de cauză. Dar adevărata natură a regimului lui Putin era încă sub semnul întrebării și constituie un subiect de discuție.

Teroriștii au cerut retragerea imediată a trupelor rușești și au declarat că vor să-i facă pe moscoviți „să simtă ce se întâmplă zilnic în Cecenia“. Erau înarmați până-n dinți, cu mitraliere, grenade și bombe artizanale. În prima noapte, teroriștii au eliberat un mare grup de ostatici, între 150 și 200 de oameni, majoritatea copii, femei, musulmani și străini. A doua zi, au acceptat negocierile cu unele figuri publice, inclusiv cu politicianul din opoziție Boris Nemțov și cu jurnalista Anna Politkovskaia, multă vreme corespondentă de război în Cecenia.

În ciuda faptului că teroriștii își reafirmau, cu fiecare discuție, hotărârea fermă de a muri, ei au eliberat încă un grup numeros de ostatici, majoritatea străini. În ziua de 25, au acceptat hrana, sucurile și medicamentele trimise de Crucea Roșie pentru ostatici. Liderul teroriștilor, Movsar Baraiev, a dat interviuri presei, reiterându-și dorința de a muri și afirmând că „suntem aici cu scopul precis de a pune capăt războiului“. Cu un asemenea comando numeros și bine pregătit de militanți experimentați și cu atât de mulți ostatici, se părea că avea să urmeze un lung impas.

Pe atunci, jucam încă șah la nivel profesionist și, la finele lui octombrie, am condus, pentru ultima oară, echipa Rusiei către obținerea medaliei de aur la Olimpiada de Șah din orașul slovac Bled. Vestea crizei ostaticilor de la teatrul Dubrovka i-a șocat pe toți participanții la competiție, dar cel mai tare, desigur, pe noi, cei născuți în Uniunea Sovietică și pentru care cuvântul „Cecenia“ era mai mult decât un termen geografic puțin familiar.

Îmi amintesc bine discuțiile aprinse, înfiripate pe holuri, în privința tragicei

situaţii, când, privindu-se unii pe alţii în ochi, oamenii exprimau aceeaşi speranţă: „Guvernul nu va hotărî folosirea forţei, nu va lăsa sute de oameni să moară“.

În dimineaţa zilei de 26, forţele speciale ruseşti au luat cu asalt clădirea teatrului. Simultan, un gaz toxic a fost pompat în clădire. Potrivit supraviețuitorilor și unui apel disperat trimis de unul dintre ostatici, ei și teroriștii erau conștienți de introducerea gazului, iar unii dintre atacatori aveau chiar măști. Teroriștii au deschis focul împotriva forțelor ruseşti, în loc să execute ostaticii, un alt fapt care a devenit clar abia mult mai târziu şi care contrazicea rapoartele oficiale inițiale, potrivit cărora majoritatea victimelor muriseră împuşcate.

Toți cei 40 de ceceni au fost uciși în cursul raidului, împreună cu 130 de ostatici: cu excepția unei singure persoane, ostaticii muriseră din cauza gazului, fie direct, fie indirect, sufocându-se în stare de inconștiență, fără a putea primi, la timp, îngrijiri medicale. Spitalele locale au fost umplute cu ostatici intoxicați, pe care nu au știut cum să-i trateze, întrucât autoritățile ruse au refuzat să dezvăluie ce tip de gaz folosiseră. Imediat după aceea, oficialii au declarat că atacul fusese provocat de informația că teroriștii începuseră să execute ostatici. Acest lucru s-a dovedit a fi un fals abia câteva zile mai târziu, când alți oficiali au mărturisit că atacul fusese plănuit și programat încă din prima zi a luării de ostatici.

În ciuda rapoartelor controversate, potrivit cărora cel puțin unul dintre teroriștii ceceni era un cunoscut agent FSB, nu există nici o modalitate de a ști dacă forțele speciale cunoșteau că majoritatea substanțelor explozive plasate de teroriști în teatru erau false, ceea ce însemna că lansarea gazului, înainte de luarea cu asalt a clădirii, n-ar fi fost cu adevărat necesară. Parlamentul rus a refuzat să lanseze o investigație asupra măsurilor luate de guvern în cursul asediului, motiv pentru care există, până astăzi, atâtea necunoscute în acest caz. Politica guvernului după atac, de blocare a informațiilor sau chiar de lansare a unor informații false despre fiecare aspect al operațiunii, nu te poate împiedica să nu te gândești la cele mai sumbre scenarii.

Este ușor să afirmi, cu cinism, că e mai bine să ai vreo sută de nevinovați uciși de guvern, decât 700 asasinați de teroriști. Matematica este

incontestabilă, chiar şi privind retrospectiv. Nu avem de unde să ştim ce s-ar fi întâmplat într-o variantă alternativă, în care negocierile ar fi continuat. Singura concluzie clară care s-a putut desprinde din teribila tragedie a fost că războiul din Cecenia nu era încheiat, indiferent de ce pretindea Putin, şi că regimul Putin manifesta acelaşi dispreţ ca şi teroriştii pentru vieţile oamenilor – un aspect pe care se pare că guvernul chiar a vrut să-l sublinieze.

Dacă scopul intervenţiei rapide şi letale a fost, într-o oarecare măsură, transmiterea unui mesaj de intimidare către ceceni, dându-le acestora de înţeles că guvernul rus nu e dispus să negocieze, atunci acest scop nu s-a concretizat. Doi ani mai târziu, asediul şcolii din Beslan avea să ducă la o intervenţie militară şi mai violentă şi mai catastrofală împotriva cecenilor care luaseră ostatici, provocând moartea a aproape 400 de oameni, dintre care 186 de copii. (Un rezultat care poate fi, cu siguranţă, atribuit asediului Nord-Ost a fost sfârşitul cvasiindependenţei postului NTV, după ce Putin şi-a manifestat nemulţumirea faţă de felul în care acoperise acesta criza.)

Rusia lui Putin nu consideră moartea propriilor cetăţeni ca fiind o infracţiune serioasă, pentru care oficialii vinovaţi să merite a fi pedepsiţi. Mai mult, decorându-i şi promovându-i, tacit, pe mulţi dintre organizatorii asaltului de la Dubrovka, regimul Putin a mers mai departe, dovedind indulgenţă faţă de toţi cei care-i îndeplinesc ordinele imorale. În lipsa unui feedback organizat din partea societăţii, regimul autoritar „moale“ de la început a dezvoltat treptat, pe parcursul deceniului ce a urmat, trăsăturile sinistre ale unei dictaturi fasciste.

Între asediile din timpul spectacolului Nord-Ost şi de la Beslan s-a mai produs un eveniment hotărâtor, prin care regimul de la Kremlin şi-a extins dominaţia şi forţa. Pe 25 octombrie 2003, cel mai bogat om din Rusia, Mihail Hodorkovski, a fost arestat şi acuzat de fraudă. În cadrul unei scheme care avea să se dovedească un model pentru acţiunile viitoare, Hodorkovski a fost întemniţat, iar compania lui, gigantul petrolier Yukos, a fost desfiinţată rapid. Bunurile sale au fost confiscate şi încredinţate, la preţuri de chilipir, companiilor controlate de cei mai buni amici ai lui Putin. La momentul când el a fost eliberat, în decembrie 2013, după o a doua condamnare, care a fost şi mai absurdă decât prima, Yukos nu mai exista.

Așa cum am spus mai devreme, cu greu ai fi putut găsi ruși care să-și exprime simpatia pentru oligarhii care-și strânseseră averile enorme în zilele tulburi de la începutul procesului de privatizare. Dacă zicala „în spatele fiecărei mari averi se află o mare hoție“ e adevărată pentru economiile de piață, relativ transparente, din Occident, ea este cu atât mai veridică în cazul „Estului Sălbatic“ din Rusia și al altor foste republici sovietice, din anii 1990. Oligarhii au fost considerați, în cel mai fericit caz, antreprenori fără scrupule și, în cel mai rău, infractori puși pe jaf, oameni care-și folosiseră conexiunile politice spre a face averi imense, în vreme ce rușii de rând se luptau pentru supraviețuire. În mare, aceste lucruri erau adevărate, cu amendamentul că nu este constructiv să-i acuzi pe învingători de încălcarea regulilor, într-un joc care aproape că nu avea nici un fel de reguli.

Mulți dintre oligarhii persecutați erau și evrei, iar antisemitismul, de obicei, subtil și prezentat încifrat în media, dar susținut fățiș de naționaliști, a jucat un rol în campaniile politice și publice îndreptate împotriva lor. Faptul că unii dintre oligarhii loiali lui Putin erau, de asemenea, evrei, a mai diminuat, cumva, opiniile privind epurările, dar nu există nici o îndoială că originea etnică a fost folosită împotriva oligarhiilor evrei vizați de regimul de la Kremlin.

Această revigorare a unei alte tradiții sovietice oribile nu m-a suprins aproape deloc. În ciuda numeroaselor mele succese sportive, dedicate gloriei Maicii Rusia, etnicitatea mea a fost, deseori, pomenită în întrebări legate de loialitatea mea, în cursul rivalității cu Karpov, care era „de origine sănătoasă“, din inima Rusiei, în vreme ce eu reprezentam „o combinație explozivă“. Iar, de când am devenit activ în mișcarea anti-Putin, s-au înmulțit considerabil momentele când mi s-a spus Weinstein, după numele de familie al tatălui meu, care fusese schimbat cu numele de familie armean al mamei mele, curând după ce a murit tata, pe când aveam doar șapte ani.

Nu sunt sigur dacă e ironic sau doar dezgustător faptul că acest cor antisemit și-a ridicat iar vocea, din străfundurile internetului rusesc, după ce Putin a declanșat războiul cu Ucraina, în 2014. Potrivit propagandei Kremlinului, noul guvern democratic de la Kiev e plin de fasciști și de naziști, așa cum este catalogat oricine care e declarat dușman de către Rusia, aceasta trebuind să intervină spre a-i proteja nu doar pe etnicii ruși, ci și pe sărmanii evrei! În

replică, Asociația Organizațiilor și Comunităților Evreiești din Ucraina a răspuns printr-o scrisoare deschisă, susținând că afirmațiile președintelui Putin, cu privire la ascensiunea antisemitismului în țara lor, „nu corespund realității“ și „ar putea confunda Ucraina cu Rusia, unde organizațiile evreiești au înregistrat, într-adevăr, o creștere a antisemitismului, în ultimul an“. Ucraina a avut, de altfel, o rată mai scăzută a incidentelor antisemite decât aproape oricare altă țară din Europa unde există statistici în acest sens, inclusiv decât Franța și Germania. De asemenea, poveștile despre oligarhii evrei care „conduceau Ucraina“ au făcut parte tot din războiul informatic declanșat de Kremlin, aparent în încercarea de a-i provoca pe confrații slavi din Ucraina să se ridice împotriva lor sau, poate, să-l lase pe Putin să o facă.

Aceste acuzații perfide au dus la apariția unui banc bun, pe care l-am auzit când am vizitat Ucraina, în decembrie 2014. Un rus se uită la știri și îl sună, panicat, pe prietenul lui evreu din Ucraina: „Moise, e adevărat că țara voastră a fost cucerită de fasciști și ultranaționaliști?“ „Da“, îi răspunde prietenul, „sinagoga noastră e plină de ei!“

Revenind la anul 2003 și la arestarea lui Hodorkovski, aceasta a fost prezentată ca un succes pentru justiție, ca o reformă și ca o răzbunare pentru oamenii de rând. De fapt, a fost exact opusul, din toate cele trei puncte de vedere. La data respectivă, puțini și-au pus întrebarea de ce acele lucruri s-au petrecut în 2003, de vreme ce infracțiunile de care el era vinovat avuseseră loc, din câte se zicea, la începutul anilor 1990. O privire asupra activităților lui Hodorkovski din interiorul și din exteriorul Yukos, la vremea aceea, dezvăluie adevăratele motive din spatele întemnițării sale.

Gusinski și Berezovski fuseseră alungați din țară cu doi ani înainte de arestarea lui Hodorkovski. Ei continuau, însă, să constituie un pericol pentru Putin, din cauza influenței politice și a concernelor media pe care le dețineau. Dimpotrivă, Hodorkovski și compania sa petrolieră înfloriseră în primii ani ai guvernării Putin. Yukos a fost gata să exploateze creșterea spectaculoasă a prețului petrolului, pentru a moderniza echipamentele învechite, din epoca sovietică, pe care le moștenise, și să exploreze parteneriate internaționale, căutând, astfel, să devină prima mare companie multinațională din Rusia. În concepția lui Putin, acest lucru reprezenta, însă, o amenințare. El voia să se asigure că giganții petrolului și ai gazelor naturale, „campionii naționali“,

erau aduşi sub controlul strict al Kremlinului.

Hodorkovski mai comisese şi păcatul de a se implica în politică şi în societatea civilă, dar nu dorea să-i jure credinţă lui Putin şi nici să încerce să concureze direct cu acesta, în jocul electoral fraudat. Hodorkovski a întemeiat fundaţia „Rusia deschisă“ şi a folosit-o pentru a sponsoriza zeci de programe şi de opere de caritate în toată ţara, refuzând să ceară aprobarea Kremlinului pentru toate aceste activităţi. El a declarat chiar public că va sprijini candidaţii opoziţiei, în vreme ce oligarhii îşi puneau valizele cu bani în slujba cauzelor politice ale lui Putin.

Universitatea de Stat pentru Ştiinţe Umaniste din Rusia este o mare instituţie culturală din Moscova care a semnat un contract cu Yukos pentru a primi burse educaţionale în valoare de 100 de milioane de dolari. După arestarea lui Hodorkovski, aici a fost instalată, brusc, o altă conducere, iar noul rector a refuzat să mai primească bani de la Yukos. Hodorkovski nu şi-a folosit averea pentru a cumpăra un club de fotbal în Anglia, cum făcuse amicul lui Putin, Roman Abramovici, în iunie în acel an, cu Chelsea Londra. Chiar dacă gestul lui de a investi în Rusia se datora, în parte, dorinţei de a-şi consolida reputaţia, Hodorkovski a devenit, prin activităţile sale, o ameninţare legitimă pentru Putin; legitimă din toate punctele de vedere. El nu era un om pe care Putin să-l poată controla.

Hodorkovski a dat dovadă, de asemenea, de un curaj vecin cu nebunia, în 2003. Apropiatul său partener de afaceri, Platon Lebedev, a fost arestat în iulie şi nu exista nici o îndoială în privinţa următoarei persoane aflate pe listă. Un alt partener, Leonid Nevzlin, a luat decizia de a se muta în Israel, în acea vară. În loc să plece sau să tacă, Hodorkovski a ridicat cu şi mai multă tărie glasul, condamnând public corupţia statului şi a corporaţiilor, care împiedicau Rusia să progreseze. Consecinţele au fost brutale.

Hodorkovski a fost pus sub acuzare pentru fraude şi evaziune fiscală – reţeta obişnuită a Kremlinului. Procesul lui a fost dovada supremă de care ar fi avut nevoie cineva pentru a demonstra că sub regimul Putin nu era nevoie de nici o dovadă. Ca o ironie a sorţii, Yukos plătise mai multe taxe pe barilul de petrol decât orice altă companie petrolieră. Nu cunosc toate tertipurile legale şi financiare de care au profitat câteva zeci de oameni, în anii 1990, pentru a deveni miliardari într-un timp record. Dar, evident, au fost puţini cei care s-au

îmbogăţit în mod curat, după standardele restului lumii. La început, Hodorkovski n-a fost prea diferit de ceilalţi. Dar viziunea lui despre viitor era atât de radicală, încât l-a speriat nu doar pe Putin, dar şi pe restul oligarhilor. Dacă fiecare oligarh ar fi fost luat la bani mărunţi şi făcut să plătească pentru fraudele comise, rezultatul ar fi fost unul sănătos pentru legea şi ordinea din Rusia.

În loc de asta, am avut parte de un proces-spectacol împotriva unui om pe care Putin îl considera duşmanul lui personal. Dacă natura ad hoc a procesului în sine n-a fost suficientă pentru a confirma asta, merită notat că mulţi alţi oameni legaţi de Yukos şi de proces au fost persecutaţi şi aduşi în faţa judecătorilor. Lebedev a fost condamnat şi abuzat în închisoare, în ciuda bolilor grave de care suferea. Mulţi alţi angajaţi ai Yukos au fost hărţuiţi şi puşi sub acuzare. Chiar şi avocata apărării a lui Hodorkovski, Karinna Moskalenko, a fost ameninţată cu excluderea din barou de către procuratură. Aceasta a devenit cartea de vizită a regimului mafiot al lui Putin: dacă îndrăzneşti să-l provoci, el nu doar că va încerca să pună mâna pe tine şi pe bunurile tale, dar îi va urmări şi pe angajaţii, prietenii, familia ta şi pe oricine îndrăzneşte să te apere.

În mai 2005, Hodorkovski şi Lebedev au fost condamnaţi la 19 ani de detenţie şi au fost transportaţi la închisoare. Răspunsul restului lumii a fost aceeaşi pălăvrăgeală despre „îngrijorările“ legate de independenţa sistemului judiciar rusesc şi „solicitările“ făcute guvernului rus de a respecta anumite standarde. În această privinţă, sunt sigur că Guvernul SUA are un document standard prin care îşi exprimă aceste îngrijorări, astfel încât tot ce are de făcut este să modifice în el, după caz, doar numele şi datele. Documentul, de obicei emis fără prea mare tam-tam, de un funcţionar inferior, va fi de mare folos în anii ce urmează, întrucât abuzurile comise de Putin în Rusia se tot înmulţesc, în vreme ce liderii lumii libere insistă să-l îmbrăţişeze cu căldură pe preşedintele rus, pe scena internaţională.

Arestarea lui Hodorkovski a dus la un comentariu relevant din partea ambasadorului american la Moscova, Alexander Vershbow: „Sperăm că va fi un proces corect, după standardele legale ruseşti“. (Italicele sunt ale mele.) Când un articol din Financial Times a criticat practicile procurorului general al Rusiei, ministrul de Finanţe, vicepremierul Aleksei Kudrin, a minimalizat

situaţia, declarând că fuseseră doar „unele neregularităţi“.

Pentru a mă face auzit de cei din America şi Europa, voi enumera câteva dintre aceste „neregularităţi“: percheziţionarea birourilor avocaţilor care-şi vizitaseră clienţii la închisoare, percheziţionarea birourilor unor membri ai Dumei şi refuzul accesului membrilor Dumei în celula lui Hodorkovski, ceea ce reprezintă o încălcare a legilor ruseşti. Nici un tribunal din Occident n-ar fi acceptat judecarea cazului, deoarece dovezile fuseseră obţinute prin mijloace ilegale, dar acestea sunt „standardele legale ruseşti“. Ca şi alte două expresii favorite ale lui Putin, „democraţie controlată“ şi „dictatura legii“, şi acesta este un oximoron elocvent.

Dincolo de a fi îndepărtat un critic şi un rival primejdios de pe scenă, întemniţarea lui Hodorkovski a reprezentat un avertisment pentru comunitatea de afaceri din Rusia: jucaţi după regulile impuse de Kremlin şi nu vă amestecaţi în politică. A fost un punct de cotitură în Rusia, când guvernul a renunţat, oficial, să-i mai urmărească pe cei care încălcau legea, devenind el însuşi unul dintre aceştia. Situaţia s-a modificat radical: de la indivizii malefici, cu legături la nivel înalt, care abuzau de puterea guvernului pentru a fura, la iniţiative de hărţuire, încarcerare şi jefuire dirijate de stat şi vizând pe oricine îndrăznea să nu fie loial centrului.

Cazul Hodorkovski-Yukos a ilustrat modul în care regimul lui Putin a stabilit legături între putere şi drepturile de proprietate. Dacă nu erai de partea puterii, nu-ţi puteai controla proprietatea. Acest lucru, la rândul său, a semnalat sfârşitul democraţiei. Alegerile erau condamnate să fie fraudate de către cei de la putere, fiindcă, dacă aceştia îşi pierdeau autoritatea politică, îşi pierdeau şi averile. La momentul alegerilor prezidenţiale din 2004, Putin şi acoliţii săi aveau prea multe de pierdut pentru a risca să fie eliminaţi de la Kremlin prin ceva atât de uşor de fraudat, precum votul.

Sfârşitul democraţiei ruseşti şi centralizarea totală a puterii la Kremlin au fost, în unele privinţe, doar efecte secundare ale obiectivului primordial, adică jaful. Atacul asupra Yukos a fost menit să redistribuie proprietatea în favoarea companiilor petroliere deţinute de ciracii lui Putin. În locul redistribuirii socialiste, de modă veche, acesta s-a făcut pe principiul „luăm de la bogaţi şi dăm la şi mai bogaţi“. Întreaga ţară a fost transformată într-un aspirator de bunuri care a folosit puterea statului pentru a atrage toate

lucrurile de valoare spre Moscova, unde au fost împărţite companiilor şi aliaţilor bine conectaţi, la bugetul de stat mergând bani doar cât să împiedice lumea să iasă în stradă de foame, iar economia să se prăbuşească de tot. Bineînţeles, la buget s-au găsit întotdeauna fonduri generoase pentru propagandă şi pentru forţele de securitate internă.

Modul de o eficienţă brutală în care Yukos a fost desfiinţată şi jefuită a făcut ca licitaţiile trucate şi escrocheriile cu firme-fantomă din anii 1990 să pară isprăvile unor amatori. Regimul Putin avea să-şi extindă, în curând, operaţiunea de consolidare asupra drepturilor cetăţenilor de rând. Dacă poporul rus fusese jefuit în anii 1990, anii 2000 aveau să ne demonstreze că încă nu văzuserăm nimic.

În 2009, existând perspectiva eliberării la termen a lui Hodorkovski, procurorii ruşi au emis noi acuzaţii împotriva lui, şi mai absurde decât cele iniţiale. El a fost învinuit că ar fi furat tot petrolul pentru care fusese acuzat, anterior, că nu plătise taxe! Cazuri ca acesta explică de ce rușii și alte popoare care trăiesc sub regimuri totalitare nu consideră scrierile lui Gogol, Kafka sau Bulgakov simple fantezii şi nici măcar lucruri suprarealiste. Statul nu trebuie să fie logic sau rezonabil, el trebuie doar să-şi atingă scopurile.

Dictaturile simt nevoia perfidă de a îndeplini protocoalele, de a avea alegeri şi procese, chiar dacă rezultatul acestora e dinainte ştiut. Lumea liberă răsplăteşte, adesea, aceste şarade alungându-şi voit neîncrederea în astfel de regimuri. Rusia se preface că are alegeri libere şi un sistem juridic independent; lumea liberă se preface, şi ea, că este preocupată, exprimându-şi, ocazional, îngrijorările simbolice, citând nereguli şi încercând să le bată obrazul unor neobrăzaţi. Dictatorii iau toate aceste zgomote de fond ca pe nişte jalnice manifestări de împăciuitorism – ceea ce, de fapt, şi sunt – şi îşi fac, mai departe, de cap. Cum spunea abilul observator al mentalităţii totalitare, scriitorul polonez Stanislaw Jerzy Lec: „Se poate vorbi despre progres când canibalul foloseşte furculiţa?“

Încheierea noului proces, în noiembrie 2010, i-a dat lui Hodorkovski oportunitatea de a prezenta o declaraţie clară şi puternică despre starea de moment şi viitorul Rusiei. Aceasta a fost, practic, o punere sub acuzare, un

document important nu doar pentru perioada respectivă, ci și pentru istorie. Voi cita doar câteva fragmente aici, dar vă rog să căutați și să citiți întregul document.

Mi-e ruşine să văd ce se întâmplă cu ţara mea.

Cred că înţelegem cu toţii perfect că semnificaţia procesului nostru se extinde dincolo de orizonturile destinului meu şi al lui Platon şi chiar dincolo de destinele tuturor acelora care au suferit, fără să aibă vreo vină, în urma distrugerii companiei Yukos, cei pe care n-am fost capabil să-i mai apăr, dar la care mă gândesc în fiecare zi.

Să ne punem întrebarea: ce-ar putea gândi un antreprenor, un organizator de nivel înalt al producţiei sau, pur şi simplu, orice persoană educată şi creativă, privind, azi, la procesul nostru şi ştiind că rezultatele lui sunt absolut predictibile?

Concluzia evidentă la care orice om cu capul pe umeri va ajunge este înfiorătoare prin însăşi simplitatea ei: birocraţia siloviki-lor* poate face orice. Nu mai există dreptul la proprietate privată. Oricine intră în coliziune cu „sistemul“ nu mai are nici un drept.

Deşi sunt înscrise în lege, drepturile nu sunt protejate de tribunale. Și asta pentru că judecătorii fie se tem, fie sunt ei înşişi parte a „sistemului“. Să fie, atunci, surprinzător că oamenii inteligenţi nu mai aspiră să se poată realiza vreodată aici, în Rusia?...

Speranţa este principalul motor al marilor reforme şi transformări, garantul succesului acestora. Dacă speranţa moare, dacă ajunge să fie înlocuită de o profundă dezamăgire, cine şi ce va mai putea scoate Rusia noastră dintr-o nouă stagnare?

Nu exagerez spunând că milioane de oameni din Rusia şi din lumea întreagă aşteaptă rezultatul acestui proces. Îl privesc cu speranţa că Rusia va deveni, în final, o ţară a libertăţii şi a legalităţii, în care legea se va afla deasupra birocraţiei oficiale. O ţară în care simpatia pentru

partidele de opoziţie va înceta să mai fie un motiv de represiune. În care serviciile speciale vor proteja cetăţenii şi legea, iar nu birocraţia de cetăţeni şi de lege. În care drepturile omului nu vor mai depinde de toanele ţarului, fie ele bune sau rele. În care, dimpotrivă, puterea va depinde întru totul de cetăţeni, iar justiţia – doar de lege şi de Dumnezeu. Sau de conştiinţă, dacă vreţi.

Cred că aşa trebuie să stea lucrurile.

Nu sunt nici pe departe un om perfect, dar sunt un om călăuzit de o idee. Mie, ca şi oricui altcuiva, mi-e greu să trăiesc la închisoare şi nu vreau să mor acolo.

Dar, dacă va trebui să o fac, nu voi ezita. Merită să mor pentru lucrurile în care cred. Cred că am dovedit asta…

Oricine înţelege că verdictul, în acest caz – indiferent care va fi el –, va deveni parte a istoriei Rusiei. Mai mult, va forma Rusia pentru următoarea generaţie. Toate numele – cele ale procurorilor şi judecătorilor – vor rămâne în istorie, aşa cum au rămas şi după infamele procese staliniste.

Onorată curte, îmi imaginez perfect că o asemenea perspectivă nu e deloc uşoară – poate e chiar înspăimântătoare – şi vă doresc curaj!

Cuvintele şi visurile unui om măreţ, indiferent de păcatele lui din trecut sau de activităţile din viitor. Cinci săptămâni mai târziu, judecătorul prelungea condamnarea lui Hodorkovski şi Lebedev până în 2017, reducând-o, ulterior, până în 2016 şi apoi, la apel, până în 2014. Dar, desigur, Putin mai avea destui aşi în mânecă.

Trei ani mai târziu, Putin i-a surprins pe toţi, inclusiv pe Hodorkovski, anunţând că-l va elibera, ceea ce a şi făcut, pe 20 decembrie 2013. Probabil gestul a venit ca urmare a presiunilor germane – Hodorkovski i-a mulţumit fostului ministru de Externe al Germaniei, Hans-Dietrich Genscher, pentru ajutorul dat cu privire la eliberarea lui – şi a dorinţei lui Putin de a-şi mai

îmbunătăți imaginea înainte de începerea Jocurilor Olimpice de iarnă de la Soci, în februarie 2014. Hodorkovski atrăsese prea mult atenţia lumii, fiind declarat „prizonier de conştiinţă“ de către Amnesty International, iar media occidentală ar fi găsit în el un subiect tentant. A fost şi o oportunitate pentru Putin de a-şi juca rolul favorit, de „ţar bun“, dovedind milă faţă de un duşman căzut şi având şansa de a primi ceva în schimbul costului minor al eliberării acestuia, cu unsprezece luni mai devreme. De asemenea, au fost evitate astfel, discuţiile legate de un al treilea proces, care ar fi escaladat, probabil, până la acuzaţii de crimă, pentru a mai justifica menţinerea lui Hodorkovski după gratii.

Hodorkovski a plecat în Germania chiar în ziua eliberării, spre a-şi vizita mama grav bolnavă. După eliberare, el a păstrat, pentru o vreme, tăcerea, dar, la scurt timp după aceea, a început să cuvânteze iarăşi împotriva regimului Putin şi a reluat programul Rusia deschisă.

Deocamdată, povestea lui Hodorkovski nu are epilog. Ca şi în cazul multor poveşti ruseşti, ea nu poate fi scrisă până la capăt câtă vreme Putin e încă la putere. În privinţa ambiţiilor lui Hodorkovski, când am vorbit cu el, la puţin timp după eliberare, mi-a spus, în şoaptă, dar cu voce sigură: „Dacă aş fi fost Putin, nu l-aş fi eliberat pe Hodorkovski“.

Capitolul 7

Peste bord, în bătaia puștii

Există o lungă listă de lucruri despre care bunicul meu, un comunist sovietic adept al liniei dure, n-ar fi crezut că s-ar putea întâmpla în cursul vieții mele, iar faptul că am devenit campion mondial la șah nici măcar nu se numără printre primele zece. În schimb, ținerea unui discurs asupra importanței „valorilor americane“ ale capitalismului și libertății, în fața unui auditoriu erudit, în Manhattan, s-ar afla pe un loc fruntaș în această listă. La fel și faptul că am purtat o pălărie de cowboy împrumutată, în Wyoming, după o prelegere referitoare la amenințarea reprezentată de Rusia lui Putin.

Însă pe primul loc s-ar situa, probabil, evenimentul derulat pe 17 august 2012, la un tribunal din Moscova. Și nici măcar în interiorul tribunalului, ci în afara lui. Aceea a fost ziua când am fost arestat și bătut de polițiști, în vreme ce protestam împotriva condamnării celor trei membre ale trupei de punk Pussy Riot, trimise la închisoare fiindcă filmaseră un protest anti-Putin într-o biserică moscovită. Sentința a fost dată de același tribunal din districtul Hamovniceski, care-l condamnase și pe Mihail Hodorkovski în urmă cu doi ani. Neputând să mă strecor prin mulțime, am rămas pe trotuarul de lângă tribunal, vorbind calm cu câțiva jurnaliști, când poliția a intervenit și m-a luat, efectiv, pe sus.

Potrivit legii, cel puțin teoretic, poliția trebuie să te informeze de ce ești arestat. Au existat o mulțime de martori și chiar filmări cu răpirea mea, deci nu poate susține nimeni că n-a avut loc. Polițiștii m-au ridicat în aer, în timp ce strigam: „Pentru ce sunt acuzat? Care sunt acuzațiile?“ (Alături de câteva cuvinte, pe care nu doresc să le explic fetiței mele.) M-au înghesuit într-o dubă de poliție care aștepta în stradă și au închis ușa, însă fără să o încuie.

Cu o mișcare pe care, imediat după aceea, aveam să o regret, am deschis ușa și am cerut iar să știu pentru ce eram tratat astfel. Atât am apucat să spun, căci apoi m-am prăbușit în mijlocul grămezii de polițiști de lângă dubă. Brațele mi-au fost sucite la spate și mai multe lovituri s-au abătut asupra

capului și corpului meu, înainte ca polițiștii să mă ridice și să mă arunce iar în dubă. Un fotograf olandez a fost suficient de rapid pentru a imortaliza momentul în care eram împins în partea din spate a dubei de doi polițiști, unul îndoindu-mi brațul, celălalt apăsându-mă pe beregată.

Desigur, am o părere subiectivă despre evenimentele din ziua aceea, dar nu cred că un șahist neînarmat, în vârstă de aproape 50 de ani, reprezenta un asemenea pericol pentru o armată de polițiști. Dar, deși m-am ales cu zgârieturi și julituri, am avut norocul să nu mă aleg cu vreo problemă de sănătate permanentă în urma acestei altercații. Am fost chiar în stare să pufnesc în râs aflând că poliția a dat publicității un comunicat prin care își rezerva dreptul de a mă da în judecată, fiindcă îl muşcasem pe un ofițer de deget în timpul asaltului. Nu sunt încă vegetarian, dar, după ce am împlinit 50 de ani, am mai renunțat la carnea roșie, la sugestia medicului meu. Pot spune cu certitudine că, dacă aș face o pasiune pentru carnea de om, așa cum se spune că au tigrii din Bengal, n-aș mușca pe nimeni care să nu aibă cel puțin rang de general.

Știind că martorii și toate dovezile din lume n-ar conta în fața unui tribunal din Moscova, eu și prietenii mei ne-am agitat să adunăm cât mai multe poze, filme și mărturii, publicându-le la scară largă, înaintea procesului meu. Speranța noastră era că, dacă ar fi fost evident pentru întreaga lume că nu încălcasem nici o lege, ar fi fost stânjenitor pentru guvern să mă condamne, sub acuzația de „participare la un protest neautorizat“. Lucrurile acestea se petreceau însă în 2012, când mai puteai să-ți imaginezi că guvernul Putin ar fi putut să fie stânjenit de ceva.

Recunosc că sunt foarte norocos să mă bucur de o oarecare protecție, grație faptului că am un nume celebru. Vestea și imaginile cu arestarea și agresarea mea au ajuns la știri în câteva minute. Grație puterii rețelelor de socializare, mii de oameni ne-au putut ajuta pe mine și pe prietenii mei să studiem sute de fotografii și filmulețe, pentru a dovedi că ofițerul care voia să mă dea în judecată era deja tăiat la deget înainte de arestarea mea. Spre deosebire de majoritatea rușilor care au fost agresați cum am fost eu sau chiar mai rău, am avut cunoștințele și resursele necesare pentru a pregăti o campanie de apărare.

O săptămână mai târziu, după nouă ore petrecute la tribunal, am fost achitat, spre surpriza generală, inclusiv a mea. Era, poate, prima oară în Rusia lui

Putin când cineva era achitat astfel de acuzaţiile aduse. Ca o ironie a sorţii, fusesem unul dintre primii oameni condamnaţi în conformitate cu noile şi draconicele legi anti-protest, atunci când fusesem închis, în 2007. În declaraţia pe care am dat-o după achitare le-am mulţumit tuturor celor care mă sprijiniseră şi i-am rugat să continue să se implice.

„Acest rezultat demonstrează puterea solidarităţii. Solidaritate înseamnă mai mult decât să donezi bani şi să iei atitudine contra tiraniei. E un sentiment împărtăşit de oamenii care cred că libertatea e importantă pretutindeni, pentru fiecare persoană de pe planetă, nu doar din ţara ta. E esenţial să rămâneţi implicaţi. Cu cât mai mulţi oameni, începând de la primele niveluri, acordă atenţie şi fac presiuni asupra unui regim tiranic, cu atât mai multe cazuri se vor încheia cum s-a încheiat al meu şi mai puţine se vor încheia precum cel al fetelor de la Pussy Riot. Găsiţi o cale prin care să cotaţi!“

A fost un moment dulce-amar. Deşi eu fusesem arestat în afara tribunalului, împreună cu mulţi alţi protestatari, cele trei tinere din grupul Pussy Riot fuseseră condamnate, înăuntru, la doi ani de închisoare într-o colonie penitenciară. Maria Aliohina, de 24 de ani, Nadejda Tolokonnikova, de 22, şi Ekaterina Samutsevici, de 30 de ani, făcuseră o scurtă „rugăciune punk“ în Catedrala Hristos Mântuitorul, din Moscova, menţionând numele lui Putin în clipul pe care-l filmaseră acolo. Vă las să ghiciţi care dintre sacrilegii a fost considerat mai grav de către autorităţi.

Voi reveni mai târziu la aceste tinere curajoase şi la povestea lor, care a făcut senzaţie în plan internaţional şi i-a confirmat întregii lumi că regimul Putin se transformase într-un despotism iremediabil. Dar mi-ar plăcea, mai întâi, să explic cum am ajuns să stau în afara acelui tribunal şi să fiu stâlcit în bătaie, într-un mod care nu i-ar fi trecut niciodată prin cap bunicului meu. Din această cauză, a trebuit să părăsesc Moscova şi să plec în Spania, în orăşelul andaluz Linares.

În 1975, la vârsta de 12 ani, am participat la primul eveniment şahistic major din viaţa mea – Campionatul de Juniori al Uniunii Sovietice. Zece ani mai târziu, la Moscova, deveneam cel mai tânăr campion mondial la şah din istorie. Pe 10 martie 2005, în Spania, jucam ultima partidă ca şahist

profesionist, câştigând, pentru a noua oară, superturneul de la Linares. După trei decenii petrecute ca şahist profesionist, în ultimele două fiind numărul 1 în topuri, am decis să mă retrag.

Nu este un lucru obişnuit, în zilele noastre, să te retragi în plină glorie, dar eu sunt un om care are nevoie de un obiectiv şi care vrea să aibă ceva de spus în această lume. Realizările şi contribuţia mea la istoria acestui sport le vor judeca alţii; eu simţeam că nu mai pot avea un rol esenţial în lumea şahului. Organizarea unui campionat mondial unic era imposibilă, din cauza haosului din lumea şahului, prin urmare repetam mereu şi mereu aceleaşi dispute, care nu-mi mai produceau nici o satisfacţie.

Întotdeauna mi-am propus ţeluri ambiţioase, fiind suficient de norocos cât să le îndeplinesc pe cele mai multe dintre ele. Obţinusem tot ce puteam obţine în arena şahului mondial. În acelaşi timp, simţeam că există alte domenii în care încă puteam face ceva semnificativ, impunându-mi noi scopuri şi găsind noi căi de a-mi canaliza energiile. Printre noile mele proiecte se numărau scrierea unei cărţi despre procesul de luare a deciziilor, intitulată How Life Imitates Chess, ca şi ţinerea de prelegeri şi seminare asupra acestui subiect. Un alt proiect era promovarea şahului în educaţie. Fundaţia de Şah (Kasparov), cu sediul în SUA, sprijină introducerea şahului în şcoli şi a întocmit un plan pentru predarea acestui sport în sălile de clasă. Fundaţia are acum filiale în Bruxelles, Johannesburg, Singapore şi Ciudad de Mexico, cu mii de şcoli participante şi o gamă largă de evenimente şi de programe de pregătire.

Dar toate aceste lucruri puteau să mai aştepte. Principalul motiv de la baza deciziei mele de a lăsa şahul în urmă definitiv a fost, desigur, politica – sau orice-ar însemna asta într-o autocraţie. Susţineam de multă vreme democraţia în Rusia şi participasem şi la activităţi politice pe vremea când campaniile, sprijinul politic şi voturile contau cu adevărat. În 2005, aceste lucruri deveniseră deja, în bună măsură, irelevante pentru structura de putere din Rusia, dar aveam încă speranţe. Graţie limitei de două mandate, anul 2008 avea să aducă sfârşitul preşedinţiei lui Putin – asta dacă nu cumva el ar fi vrut să rişte să devină un paria politic, abrogând complet Constituţia. Dacă Putin nu mai candida, scopul nostru era să realizăm un impact suficient de puternic pentru a aduce la urne o alternativă cu adevărat democratică. Nu aveam habar cum urma să se întâmple asta, dar ştiam că trebuie să încerc.

Aşa cum scriam în Wall Street Journal, la câteva zile după retragere, implicarea mea în activismul politic a avut şi ceva personal:

Când mă uit la fiul meu, în vârstă de opt ani, ştiu că mizele acestei bătălii sunt cum nu se poate mai mari. Mulţi ruşi înstăriţi îşi trimit copiii la şcoli străine, departe de pericolele create de conducerea noastră autoritară. Majoritatea compatrioţilor mei nu au, însă, această opţiune. Eu o am, dar vreau ca fiul meu să crească în ţara în care s-a născut. Nu vreau să se îngrijoreze că va fi chemat să servească sub arme într-un război ilegal sau să se teamă de represaliile dictaturii. Vreau ca fiul meu să trăiască într-o ţară liberă şi să fie mândru de ea şi de tatăl lui (…) Sunt milioane de oameni asemenea mie în Rusia care doresc o presă liberă, domnia legii şi alegeri corecte. Noua mea slujbă va fi să lupt pentru aceşti oameni şi pentru aceste lucruri.

Fiul meu, Vadim, are acum 18 ani şi nu ştie cum este să trăieşti într-o Rusie liberă. Despre democraţie şi libertăţi civile a învăţat, ca şi mine, în adolescenţa petrecută în URSS, călătorind peste hotare şi citind ştiri străine. Dar, cel puţin, el şi generaţia lui au internetul, care este încă relativ liber în Rusia. Anul 2005 a fost şi cel în care m-am căsătorit pentru a treia oară, iar soţia mea, Daşa, continuă să joace un rol crucial în transformarea acestei noi faze din viaţa mea într-una fericită şi reuşită. Fiica mea, Aida, şi fiul nostru, Nickolas, s-au născut şi cresc într-o ţară liberă. Dar, contrar a ceea ce prevăzusem, această ţară e Statele Unite, nu Rusia.

Cu câteva luni înainte de retragerea mea, criza ostaticilor de la şcoala din Beslan a zguduit conştiinţa întregii omeniri. Plasez acest eveniment aici, în afara cronologiei, din cauza impactului pe care l-a avut asupra deciziei mele de a abandona şahul şi a experienţei pe care am trăit-o vizitând acel oraş în 2005.

Pe 1 septembrie 2004, separatiştii ceceni au luat peste 1 100 de ostatici la o

şcoală din Osetia de Nord, o regiune rusă din Caucaz, de la graniţa cu Georgia. Era ceea ce numim „Primul Clopoţel“, sau Ziua Învăţăturii în Rusia, debutul anului şcolar, când părinţii şi alţi membri ai familiei îi însoţesc pe micuţi la şcoală. Treizeci de teroriști bine înarmaţi au ocupat şcoala şi au mânat ostaticii spre sala de sport. Clădirea a fost minată cu dispozitive explozive (de data aceasta reale, spre deosebire de cele din timpul spectacolului „Nord-Ost“) şi mai mulţi ostatici au fost ucişi imediat.

În mod previzibil, situaţia din afara şcolii a devenit haotică, grupările disparate de forţe de securitate regionale şi naţionale formând tabere distincte. Părinţii şi alţi localnici au refuzat să părăsească zona, mulţi fiindcă voiau să împiedice un asalt militar asupra şcolii. Amintirile masacrului în timpul „Nord-Ost“ erau încă foarte proaspete. Solicitările atacatorilor erau similare celor din 2002: retragerea trupelor ruseşti din Cecenia şi recunoaşterea independenţei acesteia. Alte rapoarte au susţinut că teroriştii voiau şi recunoaşterea Ceceniei de către ONU.

De asemenea, ei au solicitat prezenţa mai multor politicieni regionali, pentru a servi ca intermediari, inclusiv a preşedintelui Osetiei de Nord, Aleksandr Djasokov, şi a preşedintelui Ingušeţiei vecine, Murat Ziazikov. Nici unul dintre aceştia n-a venit, însă, la Beslan. Ulterior, Djasokov a spus că fusese împiedicat să vină, declarând revistei Time că „un general de rang foarte înalt din Ministerul de Interne l-ar fi avertizat că are ordin să-l aresteze, dacă pleacă la Beslan“.

Anna Politkovskaia, jurnalista, care era unul dintre puţinii ruşi credibili pentru ceceni, a fost, de asemenea, invitată. Ea a plecat imediat spre Beslan, dar n-a mai ajuns la destinaţie. Ceaiul i-a fost otrăvit în avion, iar jurnalista a intrat în comă şi, după ce a fost la un pas de moarte, în micul centru medical din Rostov, s-a întors la Moscova, spre a-şi reveni. A susţinut că era sigură că forţele de securitate ruseşti „m-au neutralizat, pentru că ştiau că voi merge la Beslan, să iniţiez negocieri“.

Hulitul lider al mişcării pentru independenţa Ceceniei, Aslan Maşkadov, pe capul căruia Moscova pusese o recompensă de 10 milioane de dolari, a condamnat atacul prin purtătorul lui de cuvânt şi a dat impresia că doreşte să intervină personal. Mai târziu, Djasokov a declarat că fusese gata să negocieze, oferind liberă trecere teroriştilor şi eliberarea unor luptători de

gherilă, în schimbul garantării securității ostaticilor rămași.

Dar, pe când negocierile erau în curs, inimaginabilul s-a întâmplat. Pe 3 septembrie, a treia zi a asediului, două explozii au zguduit sala de sport, chiar când medicii se apropiau de clădire, pentru a scoate de acolo 20 de cadavre. Una dintre explozii a declanșat un incendiu la acoperiș. Și în acest caz au existat câteva teorii privitoare la ce anume a declanșat explozia inițială și chiar mai multe în privința bătăliei ce a urmat, jumătate dintre ele venind de la aceiași oficiali, ale căror povești s-au schimbat peste noapte. Unele rapoarte afirmă că unele dintre dispozitivele explozive ale teroriștilor ar fi sărit în aer accidental. Alții afirmă că un lunetist rus ar fi împușcat un terorist, care detonase o bombă.

La fel de confuză este povestea privitoare la cine controla operațiunile afară și cine și când a dat ordinul de deschidere a focului; povestea a devenit și mai confuză pe măsura trecerii timpului. Pe măsură ce tiruri de toate calibrele izbucneau în interiorul și în exteriorul sălii de sport pline de ostatici, mulți dintre aceștia fiind prea deshidratați și slăbiți pentru a mai fugi, forțelor locale de poliție și militarilor dotați cu armament greu li s-au alăturat civili înarmați. A fost un haos mortal. Doar după ce vecinii au descoperit enorme tuburi de proiectile pe acoperișurile din apropiere s-a dezvăluit că militarii ruși trăseseră cu aruncătoarele de flăcări în sala plină de copii.

Practic, de îndată ce s-a încheiat lupta, buldozerele și camioanele au venit să îndepărteze molozul (inclusiv unele rămășițe umane) și orice ar fi putut să servească drept dovadă cu care să se poată reconstitui oribilele evenimente ale zilei. Mărturiile localnicilor din afară și ale ostaticilor dinăuntru au contrazis, în mod repetat, declarațiile oficialităților privind cele întâmplate. Guvernanții au fost prinși cu minciuna de atâtea ori prin afirmații ușor de demontat, referitoare la ce arme fuseseră folosite și când, încât e imposibil de acceptat, cu bună credință, vreuna dintre declarațiile oficiale.

Spre deosebire de drama din timpul spectacolului „Nord-Ost“, la Beslan aveau să se desfășoare câteva investigații oficiale. Una a fost încheiată în 2005, de membrii parlamentului din Osetia de Nord, care s-au aflat la fața locului în ziua în care a fost luată școala cu asalt. Parlamentul federal a publicat două rapoarte extinse în 2006. Duma era controlată de partidul Rusia Unită, al lui Putin, iar raportul controlat de reprezentantul acestuia a devenit

şi cel oficial. Un alt raport a fost, însă, redactat de Iuri Saveliev, membru al partidului naţionalist rus Rodina (Patria) şi, întâmplător, expert recunoscut în rachete şi explozibili. Raportul lui Saveliev se potriveşte mult mai bine cu declaraţiile martorilor din afara clădirii şi ale ostaticilor din interiorul acesteia, cu privire la armele utilizate şi la cronologia evenimentelor. El şi un alt coleg au întocmit un raport propriu, refuzând să-l semneze pe cel oficial. În 2007, cei doi au rupt tăcerea, denunţând raportul oficial drept o tentativă de mușamalizare a faptelor.

Un articol scris în 2006 de David Satter a examinat dovezile:

Versiunea părinţilor de la Beslan a fost întărită de concluziile unei comisii a parlamentului din Osetia de Nord. Într-un raport dat publicităţii pe 29 noiembrie 2005, comisia a concluzionat că prima explozie a fost produsă fie de un aruncător de flăcări, fie de un lansator de grenade acţionat din afara clădirii.

Dar cea mai clară confirmare a venit prin intermediul unui raport publicat de Iuri Saveliev, membru al comisiei de investigaţie a Dumei federale şi un reputat expert în fizica combustiei (…) Saveliev a stabilit că prima explozie a fost rezultatul unui tir de aruncător de flăcări, lansat de la etajul cinci al unei clădiri situate în apropierea şcolii, la ora 1:03 PM. A doua explozie s-a produs la 22 de secunde după aceea, fiind provocată de o grenadă de fragmentaţie puternic explozivă – echivalentul a 6,1 kg de dinamită –, grenadă lansată dintr-o altă clădire cu cinci etaje, de pe aceeaşi stradă. Potrivit lui Saveliev, exploziile au provocat un incendiu catastrofal şi prăbuşirea acoperişului sălii de sport, care a dus la moartea majorităţii ostaticilor. Ordinul de a stinge incendiul a venit abia după două ore. Ca urmare, ostaticii care ar fi putut fi salvaţi au ars de vii.

Chiar şi numărul victimelor este controversat şi a fost modificat de multe ori în decursul săptămânilor următoare. Interviurile cu membrii familiilor şi cu supraviețuitorii au ajutat la umplerea lacunelor din înregistrările oficiale.

Numărul final a fost de 334 de ostatici uciși, dintre care 186 erau copii. Peste 700 de persoane au fost rănite, multe necesitând amputări, din cauza rănilor provocate de șrapnele. Mulți dintre cei uciși au ars de vii. Numărul teroriștilor vii și morți este, și el, disputat. Cifrele oficiale susțin că ar fi fost 32 de atacatori, dintre care unul singur a supraviețuit. Alte rapoarte pretind că au fost mult mai mulți atacatori, până la 75, mulți dintre ei reușind să scape. Cel puțin 10 membri ai forțelor de securitate și-au pierdut viața, inclusiv toți cei trei comandanți ai grupului de asalt.

Responsabilitatea privind atacul de la Beslan a fost atribuită comandantului cecen Șamil Basaiev, care a pretins că, inițial, dorise să atace o școală din Sankt-Petersburg sau din Moscova. El a promis și alte astfel de atacuri, care nu s-au întâmplat; Basaiev a murit într-o explozie, în 2006. Nimeni nu știe exact cum și-a pierdut viața, dar, în acest caz, puțini oameni au fost interesați să afle adevărul, câtă vreme temutul terorist era mort.

Guvernul a fost singura țintă disponibilă pentru familiile îndoliate de la Beslan. Nu poți cere răspunsuri de la teroriști sau de la morți. Singurul atacator capturat, Nur-Pași Kulaiev, a fost condamnat rapid, dispărând în sistemul penitenciar rusesc. Grupul intitulat „Mamele din Beslan“ a făcut, în instanță, apeluri în numele lui, cu speranța obținerii de informații privind atacul, în cursul unui proces public. Deși suferința și doleanțele lor au rămas fără răspuns din partea guvernului, după Beslan au avut loc, totuși, unele reforme dramatice. Din nefericire, puține dintre ele au avut ca rezultat sporirea siguranței poporului rus.

La doar două săptămâni după tragedia de la Beslan, Putin i-a convocat pe toți cei 89 de guvernatori de provincie din Rusia, împreună cu miniștrii din cabinetul său, și a discutat cu ei timp de câteva ore. După o scurtă introducere privind cele întâmplate la Beslan, Putin a afirmat că riposta trebuie să dovedească o mai mare eficacitate și unitate la nivelul guvernării și al țării. Asemenea cuvinte sunt alarmante pentru oricine studiază dictaturile și acest caz nu a constituit o excepție. Dincolo de câteva replici naturale în privința înăspririi legislației antiteroriste și a extinderii puterii forțelor polițienești, reformele au vizat îndeosebi restrângerea și mai pronunțată a instituțiilor democratice din Rusia. De acum, nu aveau să mai existe alegeri: Putin urma să numească el însuși guvernatorii. Alegerile pentru Dumă s-au modificat, de

asemenea, de la vot direct la vot pentru partid, garantându-le, astfel, parlamentarilor deja consacrați că-și păstrau locul pe viață. Alte reforme au atacat fundațiile sistemului democratic, făcând mai dificilă înregistrarea partidelor. Desigur, aceste lucruri nu aveau nimic de-a face cu Beslan sau cu lupta împotriva terorismului, ci era vorba de o simplă oportunitate întrevăzută de Putin, pentru a centraliza și mai mult puterea în mâinile lui, la Kremlin.

Ca persoană publică, am avut avantaje în noua carieră de activist politic, dar m-am confruntat și cu obstacole. Eram vulnerabil la acuzații că aș fi un neofit, un diletant deloc interesat de dificila activitate de construire a alianțelor și de ascultare a oamenilor simpli. Eram, însă, decis să contrazic cât mai aprig această percepție și, de aceea, am pornit într-un turneu prin Rusia, pentru a afla ce gândesc oamenii despre starea țării și a răspândi mesajul că era posibil și un altfel de viitor.

Nu uitați că opoziția nu avea acces la mass-media, așa încât trebuia să acționăm în persoană, pentru a ne face auziți. Un sportiv faimos care renunță la carieră pentru a intra în politică ar fi fost o știre de senzație în orice parte a lumii. Dar, cum vederile mele despre Putin erau deja bine-cunoscute, retragerea mea a fost tratată, de presa rusă, din perspectivă pur sportivă. Ba chiar câțiva faimoși hocheiști ruși, ca Fetisov și Tretiak, care-l sprijineau pe Putin, s-au bucurat de mult mai multă atenție. Nu exista nici o șansă să ajung la televiziune și să discut despre planurile mele viitoare. Dincolo de faptul că, în primul rând, nici nu eram invitat, emisiunile în direct fuseseră, practic, interzise, pentru a evita orice posibil conținut politic deranjant.

Știam că n-avea să fie ușor. Deja eram supus supravegherii de care aveau parte toate figurile proeminente ale opoziției din partea gangsterilor aflați în slujba Kremlinului și a mandatarilor lor. Aceste grupuri cuprindeau de la indivizi enervanți la criminali periculoși, toți aflați în solda celor însărcinați să reprime imediat orice mișcare de opoziție apărută de la cel mai mic nivel. Grupurile de tineri pe care noi le numeam „Putin-Jugend“, după predecesorii lor naziști, erau însărcinate să mă hărțuiască verbal și să arunce în mine cu diverse obiecte pe oriunde mergeam să țin discursuri și, desigur, aceste grupuri nu erau, niciodată, deranjate de poliție. În aprilie, la un miting ținut la Moscova, am fost lovit cu o scândură în cap de un tânăr. Și, desigur, eram

urmărit şi înregistrat de membri, mult mai serioşi, ai serviciilor secrete. În aceştia se încrede un sistem totalitar.

Dar nu eram dispus să cedez uşor. Pentru mine, era important să călătoresc şi fiindcă electoratul opoziţiei era grupat mai ales în Moscova şi, într-o mai mică măsură, în Sankt-Petersburg. Sprijinul de care se bucura Putin era mult mai puternic dincolo de periferiile Moscovei, în regiunile unde economia depindea într-o măsură mai mare de guvern şi unde singurele surse de informare erau canalele de televiziune controlate de Kremlin. Am vizitat oraşul Vladivostok, situat la 6 200 km est de Moscova. Am mers la Rostov şi apoi în sud, în Caucaz. Am discutat cu pescari, cu muncitori feroviari şi cu studenţi. Şi am ajuns şi la Beslan.

Mai întâi, am vizitat cimitirul, Cimitirul Nou, cum îi spuneau localnicii. Lucrările la el erau încă în desfăşurare, la zece luni de la atac. Am depus flori pe fiecare mormânt, plimbându-mă pe alei, în stare de şoc, la gândul ororilor prin care trecuseră acei oameni şi al suferinţei prin care treceau supra-vieţuitorii în fiecare zi. Imaginaţi-vă şiruri întregi de morminte având înscrisă, pe cruci, aceeaşi dată a morţii: 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, iar şi iar, de peste 330 de ori. Rânduri-rânduri de morminte cu date de naştere din anii 1990 şi unele chiar din 2000. A fost cea mai dureroasă zi din viaţa mea.

Şi, totuşi, eram aşteptat să ţin un discurs în oraş, aşa încât am încercat să mă adun şi m-am îndreptat spre Casa de Cultură locală. Deloc surprinzător, uşile erau încuiate, iar luminile, stinse. Totul făcea parte din obişnuitul pachet de hărţuire şi de izolare aplicat împotriva oricărei figuri din opoziţie. Pe oriunde mergeam, sălile de conferinţe sufereau, brusc, probleme inexplicabile în alimentarea cu apă sau electricitate. Avionului în care ne aflam nu i se permitea să aterizeze, iar autobuzele soseau în locaţii greşite. Localnicii mă înştiinţau că fuseseră ameninţaţi cu bătaia sau cu pierderea serviciului dacă veneau să mă asculte. Prin urmare, am vorbit mai mult în stradă sau în sălile hotelurilor şi ale restaurantelor. Dar chiar şi hotelurile primeau ordine să nu ne ofere cazare mie şi colegilor mei.

Aşa s-a întâmplat şi la Beslan, un loc ce merită pacea şi sfinţenia mai mult decât oricare altul pe lume. Din acest motiv, nu voiseм să merg, dar, în acelaşi timp, simţeam că trebuia să o fac. Nu venisem să fac politică, ci să

văd cu ochii mei ce se întâmplase și să le demonstrez familiilor că nu fuseseră uitate. În acel moment, aproape toți localnicii învinuiau guvernul că se preocupase mai mult de uciderea teroriștilor, decât de salvarea ostaticilor.

Jurnalista rusă Maşa Gessen m-a însoțit în această etapă a călătoriei și m-am bazat pe reportajul ei despre vizită spre a-mi reîmprosăta memoria, întunecată de emoțiile copleșitoare ale zilei. Aici voi cita exact două paragrafe, primul pentru a arăta că nu exagerez în privința acelor hărțuiri penibile și al doilea pentru a nu fi nevoit să scriu chiar eu și să retrăiesc durerea acelei zile.

Chiar atunci s-a auzit un pocnet sec, foarte asemănător cu un foc de armă, iar femeile au țipat: „Garry! Garry!“ Mulţimea s-a împrăştiat, iar gărzile de corp ale lui Kasparov au încercat, cu dificultate, să-l protejeze, împiedicând oamenii care voiau să iasă din pridvorul casei să se îmbulzească unii în alţii. Un tânăr care stătea în faţa clădirii a scos, deodată, o sticlă cu ketchup, pe care a agitat-o violent, apoi a îndreptat-o spre Kasparov, storcând-o cu putere. Kasparov a fost împroşcat peste tot – pe cap, pe piept, iar umărul drept al sacoului său albastru era acum roşu şi lipicios. Pridvorul se golise şi singurul obiect pe care-l mai adăpostea era o pungă de plastic cu câteva ouă sparte, care lovise acoperişul înainte să ajungă jos: aceasta provocase pocnetul de mai devreme. O bătrână, care stătea lângă noi, a încercat să cureţe faţa lui Kasparov cu o batistă. „Iartă-mă, iartă-mă“, repeta el întruna, cerându-şi scuze pentru că declanşase acel incident într-un oraş deja răvăşit de spaimă şi tristeţe.

Treptat, mulţimea a crescut, pe măsură ce oamenii ieşeau din case şi din blocuri, pentru a se alătura plimbării noastre. Oamenii au pătruns în şcoală prin uriaşele găuri din pereţii a ceea ce fusese, cândva, sala de sport (…) Kasparov a oftat atunci când a intrat în sală. „Doamne, Dumnezeul meu“, a şoptit el. Femeile au mers în diferite colţuri ale spaţiului devastat şi au început să jelească; în curând, sala era plină de sunete ascuţite, dar înăbuşite. Kasparov părea devastat: avea ochii roşii, gura întredeschisă şi scutura întruna din cap. Era clar că nu putea ţine un discurs aici: încăperea era suprasaturată de jale. A cerut să fie condus într-un tur al şcolii şi, pe când mergea odată cu mulţimea, ajunsă

acum la aproape o sută de oameni, a început să vorbească: „Străbat această şcoală, gândindu-mă: cum pot oamenii de la Moscova să o ocolească şi să spună vorbe goale sau să continue să mintă? Printre ei se află şi cineva care a dat ordinul să se tragă aici. Dacă acea persoană rămâne nepedepsită, vina ne va aparţine tuturor!“

Doar trei oficiali au fost, până în prezent, puşi sub acuzare pentru ce s-a întâmplat la Beslan. Toţi erau ofiţeri de poliţie din Osetia de Nord, acuzaţi de neglijenţă, pentru că nu au fost capabili să-i împiedice pe teroriști să pătrundă în școală. Dar poate că această condamnare a părut până şi unui tribunal din sistemul juridic al lui Putin o încercare prea stridentă de găsire a unor ţapi ispăşitori, aşa încât cei trei au fost amnistiaţi. Când judecătorul a citit decizia de amnistiere, în mai 2007, un grup de 25 de mame din Beslan au luat cu asalt sala în care se desfăşura procesul. Ofiţerii nu erau, cu siguranţă, principalii vinovaţi de cele întâmplate, dar erau singurele ţinte pentru furia neputincioasă a familiilor îndoliate.

Acesta e punctul din care ne putem revărsa oroarea şi furia asupra celor vinovaţi – teroriştii criminali care au plănuit şi au lansat atacul şi autorităţile care nu şi-au făcut datoria de a proteja şi salva vieţi, refuzând, apoi, să-şi asume responsabilitatea pentru acele eşecuri. Desigur, confuzii, greşeli, crime şi muşamalizări au loc şi în ţările democratice. Oamenii comit erori şi săvârşesc lucruri oribile pe tot globul; din păcate, părem incapabili să împiedicăm producerea unor asemenea tragedii (deşi s-ar putea argumenta că dictaturile perfide le zămislesc pe majoritatea). Iată de ce adevărata probă de curaj, pentru instituţiile noastre, este modul în care abordează aceste greşeli şi orori, pentru a menţine încrederea şi a îmbunătăţi securitatea.

Replica guvernului, la atacurile teroriste din timpul spectacolului „Nord-Ost“ şi de la Beslan şi la deznodămintele acestora, a demonstrat, foarte clar, că regimul Putin nu are nici un interes să dobândească încrederea şi să asigure siguranţa poporului rus. Putin n-are nevoie nici de oameni, nici de încrederea lor. El are petrol, gaze, controlul total asupra mijloacelor mediatice şi a guvernului, precum şi o forţă de securitate tot mai viguroasă. Spre deosebire de democraţie, unde pierderea încrederii populare în administraţia partidului tău te va costa rapid funcţia, într-o dictatură nu eşti niciodată obligat să spui

că îți pare rău, ba nici măcar să încerci să rezolvi problema.

Celălalt motiv al turneului meu a fost stabilirea de contacte cu alți activiști din țară. Existau încă diverse partide de opoziție și ONG-uri care luptau împotriva valului tot mai mare de marginalizare. În condițiile în care Putin strangula tot mai mult societatea civilă, nici un grup nu era prea mic sau prea inofensiv pentru a fi persecutat. Cum regimul era mereu în alertă împotriva oricărei posibile „revoluții portocalii“, au fost votate legi prin care se limita finanțarea externă a ONG-urilor și au crescut pedepsele pentru protestatari. O mulțime de proiecte de lege „antiextremiste“ au intrat în vigoare, prevederile lor fiind atât de largi și de vagi, încât, practic, orice critică la adresa guvernului putea fi considerată un act extremist, pasibil de mulți ani de închisoare.

Opoziția rusă din anii 2005–2008 a fost un amestec de politicieni liberali, tineri activiști din toate culorile spectrului politic și apărători ai drepturilor omului din vechea gardă. Câțiva politicieni fugiseră în exil, temându-se de regimul Putin, inclusiv fostul lui premier, Mihail Kasianov, și consilierul economic Andrei Ilarionov. În țară se mai aflau Boris Nemțov, fostul vicepremier al lui Elțîn, și Vladimir Rîjkov, unul dintre ultimii membri independenți ai Dumei. Ghiorghi Satarov era un alt fost consilier al lui Elțîn, care contribuise la redactarea noii Constituții a Rusiei. Era un grup de oameni puternici, singura lor problemă fiind că nu aveau, de fapt, nici o putere.

Pe o orbită mai îndepărtată se aflau politicienii „respectabili“ din epoca Elțîn, care încercau să dobândească importanță în guvern, pe când lumea politică li se năruia sub picioare. Acești oameni, precum foștii candidați la președinție Irina Hakamada și Grigori Iablinski, fondatorul Partidului Iabloko, au încercat să protesteze din interiorul sistemului, rămânând, însă, în termeni amiabili cu Putin. În cele din urmă, ei și-au dat totuși seama că Putin nu avea nevoie de ei, nici măcar pe post de opoziție loială. Unii au cedat și s-au alăturat, pentru interese materiale, șaradei democratice a lui Putin, alții au renunțat total la politică. Doar câțiva ni s-au alăturat nouă, opoziția „radicală“, sau „externă“.

Cadrul apărătorilor drepturilor omului o includea și pe venerabila Ludmila

Alekseeva, membră fondatoare a Grupului Helsinki de la Moscova şi unul dintre puţinii disidenţi sovietici încă activi. Lev Ponomariov a fost unul dintre întemeietorii Memorialului – o grupare reprezentând una dintre printre primele organizaţii ruseşti pentru respectarea drepturilor omului. Printre „lupii tineri“ se numărau Serghei Udalţov, preşedintele Avangardei Tineretului Roşu, şi Ilia Iaşin, un charismatic activist din tabăra liberală. Câţiva ani mai târziu, fostul activist din Iabloko, Alexei Navalnîi, avea să devină cel mai important dintre noi, graţie acidelor şi bine documentatelor investigaţii anticorupţie, care au cucerit un vast public în mediul online.

Și, apoi, mai erau „naționaliștii necredincioși“, radicalii, majoritatea tineri, din grupuri precum Partidul Național Bolșevic, al scriitorului Edvard Limonov, care, în anii 2000, nu era atât de înspăimântător pe cât reieșea din denumirea sa, părând însă suficient de suspect pentru a speria opoziția liberală respectabilă. Dar ei erau dornici să demonstreze contra lui Putin, pentru libertatea cuvântului și alegeri libere, și asta era tot ce conta pentru mine.

Pe lângă politicieni, organizatori și activiști, exista și o forță considerabilă, alcătuită din nenumărați scriitori, jurnaliști și intelectuali ruși dezamăgiți de revenirea Rusiei la o epocă întunecată. Existau avocați inimoși, care-și dedicau multe ore apărării protestatarilor și activiștilor împotriva acuzațiilor false, pentru sume simbolice sau chiar gratuit. Directorii politici și personalul multor grupări din opoziție, inclusiv din Frontul Civil Unit, condus de mine, au organizat proteste, seminare de training și comunicare pentru sume derizorii și, adesea, asumându-și riscuri imense.

Și, deodată, iată-mă prins în mijlocul acestui vârtej. Mă simțeam foarte bine în compania unor liberali ca Nemțov și Ilarionov, care îmi împărtășeau viziunea privind piața liberă și alinierea strânsă la Europa, dar realizam, de asemenea, că opoziția față de Putin ținea prea puțin de ideologie, în acel moment. Nu conta aproape deloc ce fel de politică sprijineai, dacă nu aveai nici un fel de șansă de a transpune în practică politica respectivă. Dezbaterile din rândurile candidaților opoziției semănau cu discuțiile unui grup de flămânzi fără un sfanț, care nu se înțeleg ce să comande la un restaurant de lux.

Făceam deja tot ce-mi stătea în putință în plan internațional, vorbind în fața

parlamentelor străine şi scriind editoriale, pentru a încuraja liderii occidentali săi sporească presiunile asupra lui Putin în privinţa atitudinii lui antidemocratice. În Rusia, speram să pot folosi faptul că nu eram afiliat politic ca pe un avantaj, umplând golurile dintre mişcările de opoziţie disparate, pentru a ne uni cu toţi şi a rezolva singura problemă cu adevărat importantă: încheierea, cât mai curând posibil, a regimului Putin.

Înainte de retragerea mea din şah, contribuisem la formarea Comitetului „Alegerea Liberă 2008“ şi a Congresului Civic Panrusesc, în 2004. Observasem lipsa de satisfacţie a activiştilor din fiecare parte. Oamenii obosiseră să danseze după muzica lui Putin, privindu-şi liderii de partid cum încheie târguri contra unor privilegii meschine. Congresul Civic fusese conceput ca o platformă unificatoare, dar el s-a destrămat repede, căci forţele din ambele părţi ale spectrului politic s-au dovedit incapabile să lase în urmă mentalitatea de război civil din epoca lui Elţîn şi să colaboreze cu adversarii lor ideologici tradiţionali.

În 2005, mi-am format propriul grup de acţiune socială, Frontul Civil Unit, pentru a putea avea o bază de operaţiuni şi o adresă. Apoi am început să caut ţinte strategice, pentru ca opoziţia să poată folosi la maximum resursele sale limitate. Era important să avem ţinte precise, pentru a putea împărtăşi un sentiment de ideal comun şi de speranţă. Când am intrat, pe deplin, în arena politică rusească, am avut impresia că asist la un joc de şah în plină desfăşurare, cu jucătorul favorizat de mine fiind permanent ameninţat cu matul, indiferent de strategia folosită. Mi-am dat seama că prima noastră sarcină, ca forţă de opoziţie, era, pur şi simplu, să supravieţuim, să transmitem mesajul că existăm, că ne opunem regimului Putin şi că luptăm. Cum toate posturile de televiziune şi ziarele mari se aflau sub controlul statului, misiunea era extrem de dificilă, după cum, probabil, vă şi imaginaţi.

Opoziţia era dezorganizată şi dezbinată, singurul lucru pe care îl aveam în comun fiind înţelegerea faptului că democraţia e unica noastră salvare. În 2006, liberalii, activiştii pentru drepturile omului, chiar şi comuniştii – acceptasem cu toţii că, dacă i s-ar fi dat o şansă la alegeri libere, poporul rus ar fi respins tentativa lui Putin de a transforma iarăşi ţara într-un stat totalitar. Nu mai conta faptul că, ulterior, aveam să ne aflăm pe poziţii divergente. Mai întâi de toate, era necesar să ne salvăm democraţia.

Această combinație de grupări de opoziție a avut și câteva efecte secundare pozitive. Stângiștii și cei care încă regretau Uniunea Sovietică au ajuns să recunoască importanța democrației liberale și a libertății politice, acum, când fuseseră scoși din peisajul politic. Liberalii, care, în Rusia, sunt considerați a fi aceia apreciind, asemenea mie, piața liberă și o societate deschisă, prooccidentală, au învățat să accepte nevoia de programe axate pe stabilitate economică și politică, susținute de stânga. Unitatea nu doar că a întărit opoziția față de Putin, dar a și clarificat și a avansat obiectivele specifice ale grupurilor membre. Nu aș putea spune că eram ca o mare familie fericită, dar, cel puțin, eram împreună.

Am simțit că, pentru a avea un impact real, era necesar să fim la unison în privința unei chestiuni cruciale: ori colaborai cu Kremlinul, ori te dedicai desființării regimului. Era deja clar, în acel moment, că nu exista nici o șansă a schimbării regimului din interior. Într-un fel, pasul-cheie fusese inspirat chiar de Kremlin: formarea unei mișcări situate dincolo de o anumită ideologie. Forțe din întreg spectrul politic se adunaseră laolaltă. În vara lui 2006, dobândisem un avânt suficient pentru a trece la ofensivă, găzduind Conferința „Cealaltă Rusie“, la Moscova, înainte să se întrunească G8 la Sankt-Petersburg.

Conferința a adus activiști din toată Rusia la un schimb de idei. De asemenea, am invitat jurnaliști străini și oratori din toată lumea, care nu se temeau să pledeze cu convingere în favoarea democrației, în umbra Kremlinului. Împreună cu copreședinții Congresului Civic, am scris nenumărate invitații, făcând apeluri la bunăvoință sau chiar presiuni, când a fost necesar. În cele din urmă, multe personalități proeminente ne-au trimis declarații de sprijin, deși puține administrații din țările incluse în G8 au avut curajul să ne sprijine deschis. Am ales denumirea de „Cealaltă Rusie“ pentru conferință în scopul de a spune lumii că Rusia stabilă și democratică pe care Putin voia să o înfățișeze nu era o realitate.

Autoritățile ruse făceau eforturi pentru a ne hărțui de fiecare dată; poate eram irațional de optimiști, dar noi percepeam asta ca pe un semn de progres: „Le-am dat bătăi de cap!“, gândeam. Dacă aceasta era, într-adevăr, o măsură a succesului, trebuie să fi fost mândru că umilul meu Front Civil Unit a avut birourile percheziționate de forțele de securitate cu câteva zile înainte de

marşul nostru din 16 decembrie, de la Moscova, prima dintr-o serie de manifestări ce vor fi numite, ulterior, „Marşurile nemulţumirii“. Mii de oameni au venit să ni se alăture, demonstrând paşnic sub pancartele pe care scria: „Nu suntem de acord!“, în ciuda faptului că forţele de poliţie erau de cinci ori mai numeroase.

Situaţia a generat un Marş al nemulţumirii de o amploare şi mai mare, la Sankt-Petersburg, pe 3 martie 2007. Ni s-a refuzat cererea de a organiza un miting, dar peste 6 000 de oameni au sfidat interdicţia, realizând cel mai mare protest politic din era lui Putin, de până la acea dată. Ştiu că pare un lucru neînsemnat, dar gestul nostru era nou şi riscant şi a declanşat un uriaş val de energie. În ţările democratice, protestele sunt ceva obişnuit, genul de manifestări pe care le poţi face din motive sociale, chiar dacă nu eşti prea dedicat cauzei. Dar ieşirea în stradă, într-o ţară ca Rusia, era asociată cu revolta şi cu o situaţie dramatică. Era un mare pas înainte pentru mulţi dintre participanţi, care se „radicalizau“ astfel, trecând printre cordoanele trupelor OMON (forţe paramilitare din cadrul poliţiei) şi scandând: „Rusia fără Putin!“

Am simţit eu însumi energia care deborda din stradă şi mi-a plăcut. Când m-am retras din lumea şahului, mi se prezisese că firea mea sălbatică, deloc diplomată, nu mă recomanda pentru a fi un bun activist politic. Fusesem adeptul atacurilor agresive pe tabla de şah, şi un rebel pus pe frondă în lumea şahului, chiar şi după ce devenisem campion mondial, prin urmare, cum aş fi putut să mă adaptez la lumea subtilă a alianţelor şi a diplomaţiei? Mi-ar plăcea să cred că am ajuns la un compromis cu politica. Adesea, am ascultat cu răbdare şi am manifestat respect. Am polemizat cu colegii care ştiau şi făcuseră mai multe, fiindcă doream să ne ridicăm, cu toţii, la un nivel superior de cooperare şi de dialog. Era singurul mod de a construi o coaliţie ce includea un fost premier şi bolşevici nostalgici. Şi, când a venit timpul să ieşim în stradă, vocea mea puternică şi încăpăţânarea caracteristică au constituit avantaje, nu slăbiciuni.

Zeci de demonstranţi au fost atacaţi de poliţie în acea zi, acestea fiind singurele violenţe care au avut loc atunci. E foarte important de subliniat că, în decursul numeroaselor noastre marşuri, nu s-a spart nici măcar un geam, nu s-a vandalizat nici o maşină. Dar, desigur, am fost demonizaţi de presa

controlată de Kremlin ca fiind huligani violenţi, iar reporterii şi-au îndreptat camerele asupra celor câteva încăierări cu poliţiştii, încăierări provocate, firește, de aceştia din urmă. Circa douăsprezece Marşuri ale nemulţumirii au avut loc în toată ţara în 2007, deşi majoritatea s-au desfăşurat la Moscova şi la Sankt-Petersburg.

În noiembrie, am fost arestat la un miting din Moscova, fiind, de data aceasta, condamnat la cinci zile de închisoare, potrivit noii legislaţii anti-demonstraţii. Nu a fost plăcut, deşi m-am bucurat de o captivitate relativ uşoară, dându-le autografe gardienilor şi poliţiştilor şi auzind, din partea lor, opinii care coincideau cu ale mele, în privinţa situaţiei din ţară. Vechiul meu rival, Anatoli Karpov, a încercat chiar să mă viziteze. A fost împiedicat să o facă, dar am apreciat foarte mult gestul, cu atât mai mult cu cât eram opuşi în plan politic, nu doar ca stiluri şahistice.

Pe măsură ce prăpastia dintre Rusia lui Putin şi guvernele Europei şi ale Statelor Unite devenea tot mai clară, Occidentul a adoptat, încet, o nouă poziţie diplomatică. După ce ani întregi încercaseră să-l accepte pe Putin ca pe un egal, vesticii au început să spună că, deşi există diferenţe între Rusia şi Occident, aceste diferenţe sunt minore şi „într-o măsură acceptabilă“, după cum afirma un oficial al Uniunii Europene.

Pentru mine şi pentru mulţi dintre colegii cu care mărşăluisem în scopul democraţiei, acea „măsură acceptabilă“ nu avea nici măcar doisprezece metri pătraţi. Aceasta e suprafaţa celulei pe care câţiva dintre noi am ocupat-o timp de cinci zile, drept pedeapsă pentru „nerespectarea ordinelor unui ofiţer de poliţie“, la mitingul opoziţiei din Moscova. Aceasta a fost acuzaţia adăugată după incident de un tribunal districtual din Moscova, acuzaţie care nu era, însă, menţionată în declaraţia scrisă a poliţiştilor care ne arestaseră. Acesta a fost cel mai puţin flagrant dintre numeroasele aspecte ilegale legate de arestarea şi de procesul meu.

După ce ne-am strâns, câteva mii de oameni, la miting, am încercat să facem joncţiunea cu un alt grup, aflat la o întrunire condusă de renumitul Lev Ponomariov, lider şi activist pentru drepturile omului. Ulterior, intenţionam să înmânăm o petiţie de protest la sediul Comitetului Electoral Central (CEC). Poliţia blocase pasajul subteran pentru pietoni, astfel încât am fost obligaţi să traversăm bulevardul larg, unde am fost rapid blocaţi de forţele de

ordine. Când poliţiştii au ajuns lângă noi, am vorbit cu comandantul lor, generalul-maior Viaceslav Kozlov, cu care mai discutasem şi înainte. El ne-a somat să ne întoarcem, precizând că nu ni se va permite să ne apropiem de clădirea CEC. I-am propus să trimitem o mică delegaţie, compusă din 20 de oameni, pentru a înainta petiţia, dar el ne-a spus, din nou, să ne întoarcem, aşa încât ne-am supus.

Desigur, ar fi inexact să spun că el era singurul om aflat la comandă. Ofiţeri ai FSB în haine civile conduceau, în mod evident, operaţiunea, chiar de la secţia de poliţie, iar arestul în sine a fost unul dinainte regizat, ca şi procesul ce avea să urmeze. Când trupele speciale ale OMON au năvălit peste demonstranţi pentru a mă aresta, am auzit cu toţii, în aparatele lor de emisie-recepţie, ordinul: „Asiguraţi-vă că-l prindeţi pe Kasparov!“

Din momentul în care am fost reţinuţi, nu ni s-a permis să ne vedem avocaţii, nici măcar atunci când am fost puşi sub acuzare, la secţia de poliţie. După trei ore de proces, judecătoarea a decis să amâne dezbaterile pentru a doua zi. De fapt, alţi zece manifestanţi au fost reţinuţi la secţia de poliţie, fără consiliere juridică, timp de două zile, înainte de a fi audiaţi de judecători, în loc să fie eliberaţi, aşa cum ar fi trebuit să se întâmple în cazul unor contravenţii administrative. Judecătoarea s-a ridicat de la prezidiu şi a plecat, dar a revenit imediat, spunându-ne că n-am înţeles bine ce a spus şi că procesul continuă! Fără îndoială, un alt exemplu tipic de „justiţie prin telefon“, în Rusia. Cu alte cuvinte, înainte de a da un verdict, judecătorul merge în culise, dar nu pentru a delibera, ci pentru a primi un telefon de la persoane sus-puse.

La fel ca în stradă, şi la secţia de poliţie agenţii FSB şi forţele OMON deţineau controlul. Apărării nu i s-a permis să sune nici un martor şi nici să prezinte vreun material, precum imaginile filmate sau fotografiile făcute în timpul marşului, care arătau cum se desfăşuraseră lucrurile. După ce s-a încheiat acest proces-spectacol, am fost dus în arestul poliţiei, pe strada Petrovka nr. 38, din Moscova, unde încălcările procedurii au continuat. Nu în privinţa tratamentului la care am fost supus, care a fost cât se poate de respectuos şi de ospitalier – pe cât pot fi de ospitaliere o cutiuţă cu decoraţiuni metalice şi o gaură în duşumea, pe post de toaletă. Nu mi s-a permis să sun pe nimeni şi tuturor celor care voiau să mă viziteze li s-a interzis accesul. Chiar şi avocatei mele, Olga Mihailova, şi membrului

Dumei, Vladimir Rîjkov, li s-a interzis să mă viziteze, în ciuda faptului că aveau autoritatea legală să o facă.

Cealaltă preocupare a mea era hrana, întrucât nici nu se punea problema să mănânc ceva oferit de personalul închisorii. (Nu zbor nici cu avioanele Aeroflot, în afara cazurilor în care nu am încotro şi în care îmi aduc apa şi alimentele de acasă. Ceea ce părea, cândva, paranoia, a devenit un concept bine înrădăcinat în rândurile opoziţiei.) Duminică, graţie presiunilor externe tot mai intense, mi s-a permis să primesc pachetele de mâncare aduse de mama mea.

Ca o concluzie pe măsură, până şi eliberarea mea s-a desfăşurat ilegal. În loc să mă lase să mă întâlnesc cu zecile de susţinători şi de jurnalişti care mă aşteptau la poarta închisorii, autorităţile i-au hărţuit sau arestat pe mulţi dintre aceştia, pe motiv că pichetau fără autorizaţie zona. Am fost dus, în secret, la secţia de poliţie unde fusesem reţinut pentru prima oară. De acolo, am fost luat cu automobilul unui colonel şi condus direct acasă. Ar putea părea un serviciu amabil, dar era evident că autorităţile doreau, de fapt, să evite scena festivă care ar fi avut loc în faţa închisorii, la eliberarea mea.

Când mai fusesem arestat, în urmă cu un an, în luna aprilie, şi amendat cu echivalentul a 40 de dolari, unii oameni au râs de această sumă neînsemnată. Iar cinci zile într-o închisoare din Moscova nu e, în nici un caz, cea mai grea pedeapsă posibilă. Unii comentatori au suspectat chiar că mi-aş fi înscenat arestarea pentru publicitate, o strategie şahistică având bătaie lungă. Mai întâi că nu pedeapsa a fost esenţială, ci principiul pentru care am fost pedepsit. Aveam sau nu să dispunem de o domnie a legii în Rusia? În al doilea rând, nu aveam nici o intenţie să devin martir sau să conduc mişcarea de opoziţie din închisoare. Nu-mi făcusem iluzii nici înainte de arestare, iar după am putut confirma că închisoarea nu era cel mai plăcut loc în care să te afli, nici măcar pentru o şedere de scurtă durată.

Iar aici nu mai era vorba de şah, ci de calcule făcute cu sânge rece. Era o luptă pentru onoare şi moralitate. Nu le puteam cere oamenilor să iasă în stradă ca să protesteze, dacă eu n-aş fi fost alături de ei. La mitingul de sâmbătă, propusesem ca deviza noastră să fie: „Trebuie să ne învingem teama“ şi eram obligat să fiu fidel eu însumi, în primul rând, acestor cuvinte.

Este, de asemenea, esenţial de subliniat că aceste arestări au constituit doar vârful aisbergului, mica fracţiune care poate fi văzută. Asemenea lucruri aveau loc în toată Rusia, zilnic. Activiştii opoziţiei sau, pur şi simplu, cei care se întâmplau să stea în calea administraţiei erau hărţuiţi şi arestaţi cu regularitate, pe baza unor acuzaţii false de extremism, posesie de droguri sau, mai nou, pentru deținerea de software ilegal.

În timpul celor cinci zile petrecute în închisoare, am avut ocazia să vorbesc cu mulţi dintre „consumatorii de rând“ ai propagandei Kremlinului. În general, mă priveau cu simpatie şi nu păreau să creadă numeroasele minciuni pe care Kremlinul şi grupările de tineri pe care acesta le sponsoriza le răspândeau în privinţa opoziţiei. Pentru ei, eu eram încă un campion sovietic şi ideea că aş fi fost un „agent american“ li se părea de-a dreptul absurdă, cum și era.

Aşadar, de ce era domnul Putin atât de speriat, dacă lucrurile mergeau aşa de bine? El este sau, cel puţin, era încă, pe atunci, un individ raţional şi pragmatic, deloc înclinat spre melodramă. Știa procentele din sondaje, deci din ce cauză manifesta atâta brutalitate şi ducea o campanie atât de dură, dacă avea informaţii certe că el şi partidul său, Rusia Unită, aveau să câştige lejer?

Răspunsul este că Putin devenea tot mai conştient de fragilitatea structurii lui de putere. În loc să pară un ţar deasupra mulţimii, el începea să aducă, mai curând, a autocrat paranoic, înconjurat de duşmani. Aşa cum scria, cândva, George Bernard Shaw: „Cel mai înspăimântat om dintr-o închisoare este chiar directorul ei“.

Prin urmare, el era şi a continuat să fie un demagog. Un grup de tineri care-l susţineau agresiv pe Putin, Naşi, tipărise deja un un afiş celebrând „victoria zdrobitoare“ a lui în alegerile parlamentare de pe 2 decembrie. De asemenea, grupul atenţiona în privinţa tentativei „duşmanilor poporului rus“, printre care şi eu, de a nega rezultatele. Aceşti termeni se potriveau de minune cu retorica lui Putin, de ameninţări şi teamă. Terenul era pregătit pentru marea opresiune.

Pe lângă protestele publice, „Cealaltă Rusie“ lucra la înfiinţarea unei structuri de comunicare aflată dincolo de puterea acaparatoare a Kremlinului. Doream să dezvăluim infracţiunile care se petreceau zilnic şi să oferim aceste informaţii oamenilor potriviţi din presă şi din guvernele lumii libere. Pe

măsură ce timpul trecea, iar represiunile îndreptate împotriva societăţii civile şi a protestelor publice se intensificau, am ajuns să cred că această extindere internaţională constituia cea mai promiţătoare cale de atac. Putin beneficia atât de mult de angajamentele politice şi economice cu Occidentul, încât era, practic, inatacabil în plan intern. Desprinderea lui din îmbrăţişarea cu liderii străini era o prioritate. Din nefericire, liderii aşa-numitelor „mari democraţii“ ale lumii nu manifestau aproape nici un interes de a se ridica la înălţimea idealurilor trâmbiţate.

Nimic nu a arătat mai mult lipsa voinţei de a i se opune lui Putin decât summitul G8 organizat la Sankt-Petersburg, desfăşurat între 15 şi 17 iulie 2006. G7 era mai mult un grup informal, decât o organizaţie, o asociaţie ciudată care-i reunea pe liderii principalelor state democratice industrializate. (Marea Britanie, Canada, Franţa, Germania, Italia, Japonia şi Statele Unite au înfiinţat organizaţia în 1976. Brazilia şi India au depăşit, recent, Canada şi Italia, în privinţa PIB-ului, sau o vor face curând.) Boris Elţîn a fost invitat ca un fel de participant onorific, în 1998, tradiţie care a fost continuată cu Vladimir Putin. Găzduirea de către Rusia, în 2008, a întrunirii clubului a reprezentat intrarea ei oficială în rândurile acestuia, mulţi numind instituţia G8 deja de ani de zile, în locul denumirii penibile de „G7+1“.

Distribuţia a fost următoarea: Stephen Harper, Canada; Jacques Chirac, Franţa; Angela Merkel, Germania; Romano Prodi, Italia; Junichiro Koizumi, Japonia; Tony Blair, Marea Britanie; George W. Bush, Statele Unite ale Americii. Preşedintele Comisiei Europene era, de asemenea, invitat, ca de obicei, iar Jose Manuel Barosso a asistat la întrunirea de la Palatul Constantin din Sankt-Petersburg.

A fost un moment măreţ pentru Putin şi unul trist pentru democraţia rusească. Lui Putin îi plăcea să se vadă şi să fie văzut cu aceste modele de democraţie, deşi disprețuia profund idealurile lor. Ar fi fost un gest frumos ca Elţîn să fie invitat să participe, în speranţa că angajamentele adiţionale în privinţa Rusiei aveau să fie favorabile pentru toţi. În schimb, G8 a devenit un exemplu perfect al răului pe care l-ar fi putut face dialogul cu un autocrat. Putin a profitat de fiecare oportunitate pentru a fi fotografiat şi de fiecare strângere de mână pentru a se împăuna cu aceste acreditive democratice în plan intern. Era

destul de dificil să-i comunici poporului rus mesajul opoziţiei despre democraţie, în timp ce acesta îl vedea pe Putin pe toate posturile TV, îmbrăţişându-se cu liderii lumii libere, ca un egal al acestora. Îmi păstram speranţa că Occidentul îşi va recăpăta coloana vertebrală colectivă şi că participarea Rusiei avea să fie condiţionată de respectarea democraţiei de către regimul de la Kremlin. În schimb, abia invadarea Ucrainei de către Putin, în 2014, a făcut ca, în cele din urmă, calitatea de membră în G8 a Rusiei să fie suspendată.

În timp ce preşedintele se afla la Sankt-Petersburg, Bush s-a întâlnit cu un grup de directori de ONG-uri şi de lideri ai opoziţiei ruse – cel puţin, asta i s-a spus. Dar, fie că Bush cunoştea sau nu acest aspect la momentul respectiv, fiecare participant la întâlnire a trebuit să primească aprobarea prealabilă a Kremlinului. Nimeni dintre cei convocaţi nu putea fi considerat, în opinia mea, ca personalitate a opoziţiei, poate cu excepţia doamnei Alekseevna, fostă disidentă sovietică. Oricât de ridicolă ar fi fost această şaradă, Tony Blair n-a vrut să facă nici măcar un gest simbolic precum cel făcut de soţia lui, Cherie Blair, care s-a întâlnit cu un grup de lideri de ONG-uri pe parcursul summitului.

Observând atitudinea conciliatorie a Occidentului faţă de Rusia, în această perioadă, îmi vine în minte unul dintre citatele favorite din Winston Churchill: „Oricât de frumoasă ar fi strategia, trebuie să te mai uiţi, din când în când, şi la rezultate“. Timp de cinci ani, preşedintele Bush discutase despre menţinerea unui dialog deschis cu Putin şi despre cât de mult se străduise el să-l convingă pe liderul rus că „este în interesul lui să adopte valorile stilului occidental şi pe cele universale“. O asemenea atitudine părea destul de rezonabilă, dar n-ar fi trebuit să ne rezumăm la teorie. Supravegherea comportamentului Kremlinului fusese aplicată şi era deja clar că strategia discursurilor împăciuitoriste faţă de Rusia eşuase.

La momentul încheierii summitului G8, trecuse de mult timpul ca liderii occidentali să adopte o poziţie mai fermă, dacă doreau ca retorica privitoare la promovarea democraţiei în Rusia să mai aibă vreo credibilitate. Reuniunea de la Sankt-Petersburg a fost un prilej pentru ca şefii statelor occidentale prezenţi să vadă cât de mult se agravaseră lucrurile. Dacă ar fi deschis ochii, liderii care vorbeau atât de des despre „semnale amestecate“ din partea Rusiei

ar fi văzut că singurul amestec care conta era cel de petrol, bani şi putere.

Aparent, Bush şi liderii europeni credeau că e mai bine să desconsidere asemenea lucruri, în scopul obţinerii cooperării Rusiei în domeniile securităţii şi energiei. Dar, aşa cum prevăzuse Soljenițîn, această poziţie cinică şi respingătoare, din punct de vedere moral, s-a dovedit a fi una total ineficientă. Ca şi odinioară, Moscova a devenit un aliat al conducătorilor antidemocratici şi turbulenţi din întreaga lume. Ea acorda sprijin nuclear Iranului, furniza tehnologie pentru fabricarea rachetelor nucleare Coreei de Nord, echipament militar Sudanului, Myanmarului şi Venezuelei, îi arăta o prietenie fățișă organizației Hamas; aşa răsplătea Putin Occidentul pentru faptul de a fi tăcut mâlc în privinţa abuzurilor comise împotriva drepturilor omului în Rusia timp de opt ani.

Și, totuşi, liderii din G7 refuzau să recunoască absurditatea gestului de a ajuta Rusia, în condiţiile în care aceasta, la rândul său, sprijinea Iranul, Coreea de Nord şi Hamasul, iar preţul ridicat al energiei, necesar administraţiei Putin pentru a se menţine la putere, era generat de tensiunile apărute odată cu fiecare lansare de rachetă nord-coreeană şi cu fiecare ameninţare nucleară iraniană. Rusia a continuat să blocheze sancţiunile ONU împotriva acestor state malefice; singurul mister era de ce continua Occidentul să trateze Rusia lui Putin ca pe un aliat.

Europenii, în special, pretindeau că Putin ar fi un fel de democrat, şi asta doar cu scopul de a promova interesele economice ale ţărilor lor. Desigur, e de aşteptat ca liderii să susţină interesul naţional, până la anumite limite. În Franţa, Sarkozy a promovat Renault şi compania petrolieră Total. În Germania, Merkel a promovat Mercedes-Benz şi Deutsche Telekom. Și, desigur, Berlusconi a promovat companiile lui… Berlusconi.

Înţelegerile economice i-au permis lui Putin să strângă miliardele necesare extinderii aparatului represiv în plan intern. În loc ca aceste contacte să contribuie la liberalizarea şi modernizarea practicilor de afaceri ruseşti, fluxul a curs într-un sens opus. Cel mai important produs rusesc pentru export era corupţia, nu petrolul sau gazele naturale. Oligarhii lui Putin au invitat investitorii şi companiile străine să participe la schimburi avantajoase în Rusia şi şi-au spălat banii murdari la bursele din Londra şi New York, cu ajutorul nerăbdătorilor bancheri şi politicieni, care abia aşteptau să încaseze o

parte din profit.

După şase ani de represiuni care nu stârniseră nici o reacţie de condamnare din partea liderilor occidentali, putinismul ajunsese în a doua fază. Când a luat puterea în Rusia, în 2000, întrebarea care se punea era: „Cine este Putin?“ În 2007, întrebarea devenise deja: „Care e natura Rusiei lui Putin?“. Regimul său fusese deosebit de consecvent în toţi aceşti ani şi, totuşi, liderii străini şi presa occidentală încă păreau surprinşi de dispreţul total manifestat de Putin faţă de opiniile lor. El avusese nevoie de ajutorul şi de susţinerea Occidentului cât timp îşi consolidase puterea în Rusia. Când această misiune a fost îndeplinită, Putin n-a mai avut de ce să pretindă că i-ar păsa de ceea ce gândeşte restul lumii.

Auzeam, iar şi iar, voci indignate: „Oare Putin nu-şi dă seama cât de rău se prezintă situaţia?“ De fiecare dată când un jurnalist rus de marcă era asasinat, când un om de afaceri ostil Kremlinului era întemniţat, când o companie străină era împiedicată să mai investească în Rusia, când demonstranţii prodemocraţie erau bătuţi de poliţie, când gazele şi petrolul erau folosite ca arme politice şi când armele şi tehnologia nucleară rusească erau vândute unor state ce sponsorizau terorismul, ca Iran şi Siria, liderii occidentali se plângeau în cor: „Putin a greşit“. De ce? Spre deosebire de politicienii din ţările democrate, lui Putin nu-i pasă cât de rău se prezenta situaţia, câtă vreme ştie că nimeni nu va încerca să îl oprească. Singura imagine de care îi păsa era cea pe care o avea în plan intern, de conducător autoritar, iar ignorarea sfidătoare a plângerilor abia auzite ale liderilor occidentali nu făcea decât să îl ajute în acest sens.

Întrebarea care trebuia, de fapt, pusă era ce fel de guvern ar continua să aibă un asemenea comportament şi cum putea el sfârşi. Regimul lui Putin acţiona pe o scară amorală, ceva cu totul diferit faţă de atitudinea morală a naţiunilor vestice care încercau să înţeleagă ce se întâmpla dincolo de zidurile roşii, medievale, ale Kremlinului. În 2007, devenisem deja un fel de „ghid“ asupra comportamentului lui Putin, prin articolele şi prelegerile mele.

Guvernarea lui Putin, în timpul perioadei de tranziţie de la democraţie fragilă la dictatură totală, a fost unică în istorie. A fost parţial oligarhie, beneficiind de serviciile unei mici bande, bine conectate, de conducători bogaţi. A fost, însă, şi un sistem feudal, cu o ţară împărţită în fiefuri semiautonome, în care

dările feudale erau strânse de la iobagi, care nu aveau drepturi, în vreme ce boiernașii plăteau către boierii mai puternici. Peste toate acestea exista o spoială de democrație, suficient de groasă cât să-i aducă Rusiei pătrunderea în G7 și să țină banii oligarhiei în siguranță, prin băncile occidentale.

Așa cum scriam în iulie 2007, în Wall Street Journal, dacă dorești cu adevărat să înțelegi în profunzime regimul lui Putin, e suficient să intri într-o librărie. Nu pentru a cumpăra lucrările lui Karl Marx sau Adam Smith. Nu-ți trebuie nimic nici din Montesquieu sau Machiavelli, deși autorul pe care-l cauți e tot de origine italiană. Treci, deocamdată, peste Doctrina fascismului, a lui Mussolini (deși o să revii la ea mai târziu) și peste întreaga secțiune de științe politice. Mergi direct la raionul de ficțiune și cumpără tot ce găsești de Mario Puzo. Trilogia Nașul este un punct bun de start, dar nu uita de Ultimul Don, Omerta și Sicilianul.

Ascensiunea lui Vladimir Putin și a clanului său din Sankt-Petersburg a fost descrisă drept machiavelică, dar este mai bine subliniată dacă o compari cu fărădelegile lui Don Vito Corleone: rețeaua de trădări, secretomania și liniile estompate dintre ce înseamnă afaceri, guvernare și infracțiune – toate se regăsesc în cărțile lui Puzo.

Un istoric care ar studia Kremlinul anului 2007 ar desluși, aici, elemente din statul corporatist al lui Mussolini, din juntele latino-americane și din mașinăria pseudodemocratică a Partidului Revoluționar Instituțional din Mexic. Un fan al lui Puzo ar vedea guvernul lui Putin mult mai clar: o ierarhie strictă, extorcare de bani, intimidare, imaginea unui tip dur, o lungă rețea de morți convenabile în rândurile principalilor critici, eliminarea trădătorilor, codul secretomaniei și al loialității și, mai presus de toate, obligația de a asigura fluxul neîngrădit al profiturilor. Cu alte cuvinte, o mafie.

Câtă vreme îi ești loial lui capo, el te va proteja. Dacă însă cineva din cercul de putere al acestuia se ridică împotriva lui, își semnează, practic, condamnarea la moarte. Imediat ce Mihail Hodorkovski, cel mai bogat om din Rusia, a dorit să conducă Yukos, compania sa petrolieră, ca pe o corporație legitimă și nu ca pe o altă filială a concernului KGB al lui Putin, el s-a trezit aruncat într-o închisoare siberiană, cu compania destrămată și jefuită, iar piesele ei absorbite de aparatul mafiot de stat al Rosneft și

Gazprom. Companiile private au fost înghiţite de stat, în vreme ce, concomitent, bunurile companiilor de stat se mutau în conturi particulare. Puterea statului şi cea a corporaţiilor s-au contopit, producându-se, astfel, o perversă combinaţie între viziunile lui Adam Smith şi Karl Marx, în care profiturile erau privatizate, iar cheltuielile erau naţionalizate.

Aleksandr Litvinenko a fost un agent KGB care a încălcat codul loialităţii, fugind în Marea Britanie. Mai grav, nu a respectat nici omerta impusă de autorităţile ruse, făcând declaraţii presei şi chiar scriind cărţi despre faptele murdare ale lui Putin şi ale ciracilor săi. În loc să fie pedepsit în demodatul stil mafiot descris în Naşul, în noiembrie 2006, el a fost ucis la Londra, în urma primului caz de terorism nuclear înregistrat vreodată. Kremlinul a refuzat să-l predea pe principalul suspect de crimă şi, în cele din urmă, Marea Britanie a clasat cazul, doar spre a-l redeschide în 2014, când invadarea Ucrainei de către Putin i-a convins, în sfârşit, pe britanici, că dialogul cu regimul lui nu mai era posibil.

Timp de şapte ani, de la alegerea lui Putin până în momentul asasinării lui Litvinenko, Occidentul a încercat să trateze Kremlinul cu înţelegere şi cuvinte amabile. Occidentalii credeau că i-ar putea integra pe Putin şi pe banda acestuia în sistemul lumii libere, de comerţ legal şi diplomaţie onestă. În schimb, s-a întâmplat exact opusul. Kremlinul nu şi-a modificat standardele, ci le-a impus asupra lumii exterioare. Mafia corupe orice atinge. Trocul cu drepturile omului a început să le pară acceptabil occidentalilor. Şi, ca un avantaj în plus, Putin şi ciracii lui au primit ştampila legitimităţii din partea liderilor şi a oamenilor de afaceri occidentali, făcându-i complici la crimele lor.

Cum preţurile la energie erau atât de ridicate, tentaţia de a face afaceri cu Kremlinul era aproape o ofertă de nerefuzat şi mulţi nici măcar n-au încercat să o refuze. Schröder şi Berlusconi nu au putut rezista şi s-au pomenit total compromişi. Apoi am asistat la spectacolul dat de Nicolas Sarkozy, când acesta a început să promoveze interesele companiei energetice franceze Total în câmpul petrolifer Ştokman. Şi în această privinţă am încercat să avertizăm pe toată lumea că investitorii şi companiile străine nu sunt imune. Shell avea să simtă asta pe propria piele, când Kremlinul o va alunga din câmpurile de gaz natural Sahalin 2, în 2006, iar British Petroleum avea să primească

aceeaşi lecţie dură în 2008, când directorul ei fugea din Rusia, temându-se să nu fie asasinat. Desigur, ambele corporaţii s-au întors, dornice de mai mult. Dacă doreşti să investeşti în concernul KGB, trebuie să ştii însă de la început că acolo există acţionari foarte, foarte activi.

În caz că aţi uitat de povestea Gazprom, a lui Gerhard Schröder şi a bunului său prieten, Vladimir, detaliile ei merită reamintite. Nu din pricină că ar trebui să-i pese cuiva cum îşi petrece Schröder zilele, ci fiindcă această poveste a fost expusă de Kremlin în văzul lumii, fără nici un pic de jenă. Un aşa-zis mic pas al lui Putin s-a dovedit un uriaş salt al corupţiei în Occident. Iar când Putin a invadat Ucraina, în 2014, afacerile ca aceasta şi ca încă alte câteva mii de aceeaşi factură nu au permis Europei să renunţe la angajamentele cu Rusia, cu atât mai puţin să organizeze un boicot eficient.

La doar câteva zile de la părăsirea funcţiei de cancelar al Germaniei, în noiembrie 2005, Schröder a vrut să se asigure că nu va îngroşa numărul şi aşa mare de şomeri pe care îl lăsa în Germania. A acceptat un post de conducere în gigantul energetic rusesc Gazprom, compania care avansase un controversat proiect de conductă de gaze, sprijinit din toate puterile de Schröder în timpul mandatului său. Etica dubioasă a acestei mutări şi viteza cu care a fost făcută i-au determinat pe mulţi să-şi pună întrebări fireşti în privinţa unui posibil abuz în serviciu comis de Schröder pentru încheierea acestei afaceri, mai ales că se prăbuşea în sondaje în faţa Angelei Merkel. Dar terenul noii slujbe a lui Schröder fusese pregătit în avans, ca parte a unei operaţiuni bine organizate, care a importat capitalul înaintea personalului.

Matthias Warnig, şeful operaţiunilor cu Rusia, din cadrul companiei germane Dresdner Bank, a iniţiat, mai întâi, o afacere vizând cumpărarea a 33% din Gazprombank în august (tot Dresdner ajutase Kremlinul să acapareze şi să dezmembreze Yukos). Ca atare, lui Warnig i s-a oferit o funcţie înaltă în compania North European Gas Pipeline. În cele din urmă, totul a fost gata pentru sosirea domnului Schröder.

Totodată, afacerea păstra totul în familie, întrucât Warnig fusese un spion al temutei poliţii secrete est-germane, STASI, în acelaşi timp în care Putin conducea agenţii KGB din Dresda. Aşa cum spunea Putin însuşi, nimic nu se compară cu un fost agent KGB. În realitate, aceasta era doar partea mai puţin importantă a poveştii: că şi cei mai puternici politicieni şi oameni de afaceri

din Germania puteau fi cumpăraţi, la fel cum un oligarh rus ar fi putut cumpăra un domeniu aristocratic în Bavaria, pentru a căpăta acces la înalta societate. Povestea mai amplă şi mai sumbră se referea, însă, la felul cum transformase Putin resursele energetice ale ţării în averea personală a clicii sale conducătoare. Aceşti oameni şterseseră complet graniţele dintre puterea şi bunurile publice şi cele private.

În Rusia, toată lumea se întreba: „Oare statul conduce Gazprom sau Gazprom conduce statul?“ Putin a făcut o prioritate din întărirea legăturii indecente dintre obiectivele interne şi externe ale regimului său şi compania care asigură cea mai mare parte a gazului natural pentru Europa Centrală şi de Est. Companiile nu sunt conduse de stat; ele sunt însuşi statul. Preşedintele Gazprom era, la data respectivă, Dmitri Medvedev, ce tocmai fusese numit viceprim-ministru. Adjunctul lui Putin, Igor Seşin, conducea celălalt gigant energetic rusesc, Rosneft. Dar acesta nu a fost principalul motiv pentru care Rosneft nu a fost supus unei investigaţii privind felul dubios în care a acaparat principala componentă a Yukos, Yuganskneftegaz, printr-o licitaţie trucată. Şi, pentru a vedea că termenul la famiglia fusese adoptat şi la propriu, nu doar la figurat, trebuie să precizăm că fiica lui Seşin era căsătorită cu fiul procurorului general al Rusiei de la acea vreme, Vladimir Ustinov.

Ca atare, Schröder nu s-a alăturat unei simple companii ruseşti, ci, efectiv, s-a alăturat administraţiei Putin. Prin Schröder, Gazprom şi regimul lui Putin şi-au cumpărat legitimitatea în ochii Occidentului. Afaceri ca aceasta i-au oferit lui Putin şi nepreţuite rezerve propagandistice. El a putut să se împăuneze, astfel, cu lovitura pe care o dăduse, băgându-şi, practic, în buzunar un fost cancelar german, în vreme ce, concomitent, presa controlată de Kremlin a prezentat cazul ca pe un exemplu al lăcomiei Occidentului după bani şi petrol.

Regimurile totalitare de pretutindeni adoră să le spună propriilor cetăţeni că, în ciuda sprijinului declarat pentru democraţie şi respectarea drepturilor omului, americanii şi vest-europenii sunt la fel de corupţi ca şi propriii lor lideri. Faptul că o figură precum Schröder, fostul conducător al Germaniei, a treia cea mai mare putere industrială şi democratică a lumii, se aliază, entuziast, cu nişte bandiţi totalitarişti aduce grave prejudicii cauzei prodemocratice din Rusia. Folosirea energiei ca armă politică constituie o

tactică reală și testată, iar angajarea lui Schröder a permis companiei Gazprom să acționeze cu și mai multă îndrăzneală.

Aceasta era noua strategie a Kremlinului: să coopteze și să liniștească Occidentul, recrutând personalități cunoscute. Când toți sunt vinovați, de fapt nu e nimeni vinovat, spune logica. Văzusem deja prețul plătit pentru aceste politici de tip „nu văd, nu aud, nu vorbesc“ în cazul libertăților civile și al Ceceniei. Cu această nouă tactică, liderii occidentali se vedeau nevoiți să reziste și chemării exercitate de propriile conturi bancare, nu doar celei exercitate de propria conștiință. Cu toții erau prinși în același nor toxic de petrol, gaz, politică, intimidare și represiune.

Noi, cei din opoziția rusă, avertizasem de mult timp că, deși Putin era doar problema noastră, o asemenea problemă, nerezolvată, avea să devină una a întregii lumi. Dar avertismentele noastre au fost, de obicei, ignorate. După ani de puternice semnale de avertizare, când amenințările s-au materializat, în 2008, sub forma tancurilor rusești care pătrundeau în Georgia, liderii lumii libere erau total nepregătiți să le facă față. Dialogul cu Putin eșuase, iar ei nu mai știau ce alte soluții să încerce. Expulzarea diplomaților și limitarea vizitelor oficiale n-aveau să aibă nici un impact. Propunerea făcută de mine, atunci, a fost aceeași pe care o fac și azi: întreruperea simultană a dialogurilor cu Putin și folosirea pârghiilor economice ale angajamentelor existente pentru a face presiuni asupra beneficiarilor lor din Rusia.

În mod ironic, elitelor lui Putin le plăcea să-și păstreze banii în locuri unde puteau avea încredere în domnia legii și, după declarațiile de dragoste de la G8, din Sankt-Petersburg, Putin și bogații săi susținători au avut toate motivele să creadă că banii lor erau în siguranță în Vest. Limitarea accesului la conturi sau simpla amenințare cu aceasta ar fi avut un efect teribil de descurajare pentru regimul Putin. În schimb, s-a optat pentru continuarea afacerilor și pentru aceeași politică împăciuitoristă. Miturile principale ale teoriei menținerii dialogului sunt că (1) acesta liberalizează statele totalitare și (2) asigură pârghii de presiune asupra lor, dacă statele nu acceptă liberalizarea. Primul mit s-a dovedit fals. Al doilea s-a prăbușit, deoarece lumea liberă refuză să-și folosească pârghiile pe care le deține, în vreme ce dictatorii n-au nici o ezitare în a le folosi pe ale lor.

Și, apropo, nu am pledat niciodată pentru un boicot împotriva Rusiei. Lumea

liberă face afaceri de miliarde cu China, Arabia Saudită și cu alte autocrații, fără să le atribuie liderilor acestora acreditive democratice, așa cum a făcut-o cu Putin. Și e greu să-ți imaginezi elitele conducătoare ale unui alt stat malefic trăind în lux în capitalele occidentale. Slujbașii mărunți și oligarhii îi sunt fideli lui Putin fiindcă el este capo di tutti capi și le oferă protecție. Ei pot face orice doresc în Rusia și, câtă vreme îi rămân loiali, se pot îmbogăți, ducându-și banii în America, la Londra sau oriunde vor. Iată de ce am propus o legislație care să întrerupă această conductă a bogăției și să afecteze abilitatea lui Putin de a-și proteja banda – și iată de ce Rusia se străduiește din răsputeri să împiedice adoptarea unei asemenea legislații.

Nu a existat nici un motiv pentru ca lumea liberă să înceteze să facă afaceri cu Rusia. Dezamăgirea a fost că s-ar fi putut face mai mult decât atât. Mafia acaparează și acaparează întruna bunuri și averi și dă câte ceva înapoi doar după ce te-a prins într-un hățiș de obligații.

Capitolul 8

Operațiunea Medvedev

Boris Elţîn a murit pe 23 aprilie 2007. Am adus deja omagiul cuvenit, lui şi moştenirii lui, în capitolul 5, dar mi-ar plăcea să mă opresc aici asupra unui aspect trecut cu vederea şi care are legătură cu dispariţia lui. Aşa cum îi cerea atât starea lui de sănătate, cât şi tratatul de pace încheiat cu Putin, Elţîn nu a ieşit aproape deloc în evidenţă după ce a părăsit funcţia, pe 31 decembrie 1999. Sigura dată când am văzut numele lui la ştiri a fost atunci când, alături de Mihail Gorbaciov, a criticat, cu blândeţe, reformele prin care acapara Putin puterea, după Beslan.

Şi Putin a părut să-şi respecte partea lui din înţelegere. Nici una dintre rudele lui Elţîn şi nici „familia“ extinsă, compusă din aliaţii şi ciracii acestuia, nu a fost, vreodată, pusă sub urmărire penală de regimul Putin. Deşi Elţîn a rămas în afara luminii reflectoarelor, cred că prezenţa lui a contat în ceea ce priveşte atitudinea lui Putin. Poate că Putin devenise Naşul, dar Elţîn rămânea părintele fondator al independenţei şi al democraţiei ruseşti. Distrugerea totală a moştenirii lui Elţîn câtă vreme acesta trăia era un gest riscant, chiar şi pentru Putin. Odată ce Elţîn a murit, însă, a fost retezată încă una dintre funiile subţiri ce-l ţineau pe Putin departe de totalitarism. Elţîn îşi limitase puterea la două mandate şi, cu siguranţă, s-ar fi aşteptat ca şi succesorul lui să procedeze la fel.

Acest lucru a fost important, deoarece, în 2007, Putin s-a confruntat cu cea mai importantă decizie din viaţa lui. Al doilea mandat de preşedinte urma să se încheie în anul următor şi, potrivit Constituţiei ruse, el nu mai avea dreptul să candideze. Alegerile urmau să se desfăşoare pe 2 martie. Mai întâi, a fost problema alegerilor pentru Dumă, pe 2 decembrie 2007. Finalul era dinainte ştiut, că partidul Rusia Unită, al lui Putin, avea să obţină o victorie zdrobitoare, dar am făcut tot posibilul pentru a da în vileag „neregularităţile“ care aveau loc oricum. Arta fraudării alegerilor constă în a face ca însuşi procesul electoral să pară lipsit de sens. Nu trebuie să-ţi faci griji legat de cine votează şi nici măcar de cine numără voturile, dacă tu controlezi întregul

proces, începând cu numele înscrise pe buletinele de vot.

Rusia Unită, cu preşedintele în funcţie în capul listei sale de candidaţi, s-a bucurat de toate avantajele imaginabile, atât legale, cât şi ilegale. Grupărilor de opoziţie, printre care se număra şi coaliţia noastră, Cealaltă Rusie, li s-a refuzat prezenţa pe liste cu ajutorul unor noi legi electorale, făcute anume în acest scop. În acea zi de duminică, votanţii aveau de ales între suporterii lui Putin şi partide care acceptaseră să nu i se opună lui Putin, în schimbul rămânerii pe buletinele de vot şi al accederii lor în Parlament.

În prima categorie se afla Partidul pentru o Rusie Dreaptă, a cărui primă acţiune, după alegeri, a fost să propună extinderea mandatului lui Putin. Halal opoziţie! În a doua categorie se găseau comuniştii, care au primit sau, dacă preferaţi, cărora „li s-a permis“ să aibă 11,6% dintre voturi (în jur de 20%, potrivit unei numărători independente), obţinând 57 dintre cele 450 de locuri în Dumă. Această cifră scăzută l-a înfuriat pe liderul comunist Ghenadi Ziuganov, căruia, potrivit zvonurilor, i se promiseseră cel puţin 90 de locuri de către Kremlin, în schimbul loialităţii sale. Aşa cum afirmam în glumă, într-un articol publicat după alegeri: „Urăsc să ţi-o spun, Ghenadi, dar te-am avertizat!“ Şi, în continuarea glumei, afirmam că democraţia şi sistemul lui Putin puteau fi comparate cu două scaune, doar că unul era de piele, iar celălalt era electric.

Nu că ar fi contat, dar cele mai condamnabile statistici oficiale veneau din locuri ca Daghestan sau Cecenia, unde monitorizarea scrutinului fusese foarte slabă. În condiţiile unei prezenţe la vot greu de imaginat – de 99,5% – 99% dintre ceceni votaseră cu Rusia Unită. Nu uitaţi că acesta era partidul lui Putin, autorul celui de-al doilea război cecen, care distrusese din temelii capitala Groznîi. Ca de obicei, adevărul iese la iveală prin acţiunile lacheilor, prea dornici să-şi mulţumească stăpânii de la Kremlin. Soţia mea comenta, cu umor negru, că singurii oameni care nu votaseră în Cecenia fuseseră cei care muriseră în ziua alegerilor.

Ne putem imagina ce au gândit şefii Rusiei Unite atunci când au auzit că Hugo Chavez pierduse un referendum la diferenţă de doar un procent, în aceeaşi zi. Ce amator! Între timp, însă, cu toată absenţa alternativelor relative în alegeri şi în ciuda şicanelor, Rusia Unită abia a reuşit să obţină 50% dintre voturile exprimate, la Sankt-Petersburg şi Moscova. Şi asta pentru că

locuitorii acestor oraşe aveau cel mai larg acces la ştiri din surse independente, graţie amplorii internetului şi a Ecoului Moscovei, singurul post de radio la care mai puteau fi auzite opinii divergente.

Faptul că Putin considera importante aceste alegeri a devenit clar în momentul în care a ţinut câteva discursuri înflăcărate, pentru a obţine votul poporului. Limbajul murdar pe care l-a folosit cu greu ar putea fi numit codat, de vreme ce a avertizat împotriva „duşmanilor dinăuntru“ şi a „şacalilor“ sprijiniţi de Occident. El vorbea mai puţin în rusă şi mai mult într-o limbă pe care am putea-o numi „putineză“, cu un autentic accent austro-german.

De ce se obosea Putin să facă un asemenea efort, când controlul lui asupra Kremlinului era, aparent, absolut? Mai întâi, ar trebui să ne reamintim că până şi Stalin organizase alegeri în 1937, în timpul Terorii. Rezultatele scrutinului din acea duminică nu au fost, nici ele, puse la îndoială, confirmând revenirea Rusiei la domnia unui singur partid-stat, atotputernic. Dar alegerile erau importante pentru regimul lui Putin din câteva motive, începând, desigur, cu cele financiare: ale lui Putin. Relaţiile apropiate dintre Putin şi liderii occidentali serveau ca o garanţie pentru oligarhii aflaţi alături de el la putere, garanţie că banii lor erau în siguranţă. Dacă el renunţa la ultimele vestigii ale democraţiei într-un mod prea brutal, în acel moment, această situaţie confortabilă ar fi luat sfârşit, un risc pe care Putin încă nu era pregătit să şi-l asume.

Primele semne au fost rele. Nicolas Sarkozy se considera un tip dur, dar se pare că i se înmuiaseră genunchii după câteva păhărele băute cu Putin. Preşedintele francez n-a ezitat să-l sune imediat pe omologul său şi să-l felicite pentru măreaţa victorie. Putin privea întotdeauna cu mare grijă semnalele venite dinspre Occident, căutând indicii ale unei presiuni autentice. Majoritatea comentariilor despre alegerile grosolan fraudate nu îi erau favorabile, mai ales în media, dar cât de mare putea fi pericolul, dacă Sarkozy şi vechiul amic al lui Putin, Tony Blair, îl sunaseră să-l felicite?

Celălalt scop al campaniei Kremlinului era să-i asigure regimului o acoperire pseudodemocratică a maşinaţiunilor la care ar fi putut să recurgă, pentru a-şi păstra puterea şi după alegerile prezidenţiale din 2 martie. Putin nu mai avea dreptul să candideze, sau cel puţin aşa spunea Constituţia, iar el promisese să o respecte – dacă puneţi vreun preţ pe cuvântul unui locotenent-colonel din

KGB.

După opt ani binecuvântaţi cu preţuri record la petrol şi un Occident pus pe compromisuri şi tulburat de „războiul împotriva terorii“, regimul Putin ajunsese într-un punct critic. Candidatul prezidenţial al Kremlinului urma să fie numit curând. Avea să fie o marionetă docilă, conducând „prin voinţa populară“, sau o soluţie de urgenţă, până la revenirea lui Putin? Sau poate aveau să găsească pe cineva suficient de stupid, încât să facă pasul înainte şi să riște asumarea vinovăţiei, atunci când economia şi infrastructura neglijate ale Rusiei aveau să intre, în final, în colaps? Sau aveau să schimbe sistemul, eviscerând, cumva, Constituţia, pentru ca Putin să-şi păstreze puterea, în vreun rol nou?

După vizita de prietenie a lui Putin în Iran, din octombrie 2007, am scris, într-un articol, că poate el lua în considerare asumarea vreunei alte titulaturi, una mai presus de responsabilităţile mărunte ale unui prim-ministru sau chiar de vechea grandoare a funcţiei de secretar general al Partidului. „Liderul suprem, ayatolahul Putin“ nu suna deloc rău, scriam eu, fiind sigur că Putin visase întotdeauna să dirijeze lucrurile din culise, fără să mai intre în rolul ingrat de preşedinte. Gluma mea a fost mai aproape de adevăr decât mi-aş fi putut imagina.

Am fost tentat să reproduc, în această carte, un fel de protest pe care mi l-am asumat într-un articol despre starea Rusiei în 2009, când nu am pomenit numele lui Dmitri Medvedev nici măcar o singură dată. Ignorarea lui completă ar fi un tratament potrivit pentru acest om care a deţinut preşedinţia Rusiei între 2008 şi 2012, an în care i-a înapoiat-o lui Vladimir Putin, aşa cum un câine îi aduce băţul înapoi stăpânului. Nu aş vrea să eclipsez firul epic al acestei cărţi, de dragul unui protest personal, dar voi face, pe scurt, câteva remarci despre Medvedev.

Omul Medvedev a fost şi este complet irelevant. Dar ideea unui Medvedev, ideea unui preşedinte tânăr şi liberal care ar fi putut să întoarcă ţara pe drumul către modernitate a fost extrem de utilă. Aproape îţi vine să-i invidiezi pe Putin şi pe cei din laboratoarele puterii de la Kremlin, care au proiectat un Medvedev ideal. El trebuia să fie un chip proaspăt, jovial, cu ochi strălucitori

şi capabil să vorbească limbajul reformist, pentru intelectualitate, şi să recunoască, fără să clipească, faptul că în Rusia nu toate mergeau strună, dar că lucrurile aveau să se îmbunătăţească. Totodată, acest Medvedev ideal nu trebuia să aibă o gândire, o ambiţie sau o bază de putere proprie, pentru orice eventualitate. În fine, el trebuia să fie mai scund decât Putin şi cu şi mai puţină charismă – o combinaţie extrem de rară, într-adevăr. Din fericire pentru Putin, întâmplarea făcea să aibă un asemenea om chiar în cabinetul lui.

Pe 10 decembrie 2007, Putin a anunţat, cu surle şi trâmbiţe, că-l sprijină pe primul său vicepremier, Dmitri Medvedev, pentru funcţia de preşedinte al Rusiei. Acesta a fost rapid nominalizat de Rusia Unită şi de partidele-marionetă ale lui Putin şi, la o săptămână după obţinerea binecuvântării preşedintelui, Medvedev a devenit candidatul oficial. Prioritatea lui absolută a fost să anunţe că, dacă va avea norocul să devină preşedinte, îl va numi prim-ministru pe Putin. Putin a acceptat, elegant, şi asta a fost tot. (Medvedev a demisionat, de asemenea, şi din funcţia de preşedinte al Gazprom, pentru a putea participa la alegeri, dând naştere la glume, potrivit cărora ar fi fost retrogradat în postul de preşedinte al Rusiei.)

Unul dintre răspunsurile venite din partea liderilor occidentali, la vestea candidaturii lui Medvedev, avea să fie edificator, majoritatea celorlalte reacţii înscriindu-se în aceeaşi notă. Imediat ce Putin şi-a declarat sprijinul pentru Medvedev, secretarul de stat Condoleeza Rice a participat la o masă rotundă alături de echipa editorială a revistei USA Today. S-a discutat despre Irak, Iran şi apoi s-a trecut la fosta arie de expertiză a lui Rice, Rusia. Ea a făcut câteva remarci solide despre cum „procesele democratice au făcut un pas înapoi în Rusia“, subliniind că această ţară „nu este un mediu în care să poţi vorbi despre alegeri libere şi corecte“. Dar apoi a continuat, spunând că îl cunoştea pe Medvedev şi că acesta era „inteligent“ şi „din altă generaţie“, ca şi cum aceste lucruri, indiferent dacă ar fi fost sau nu adevărate, ar fi contat cumva.

Cel mai relevant moment, în comentariile doamnei Rice, a venit atunci când a fost abordat, pentru prima oară, subiectul accederii lui Medvedev la funcţia prezidenţială. Stenograma oficială consemnează:

Secretar de stat Rice: Ei bine, presupun că măcar o să aibă alegeri în martie. (Râsete.)

Sunt sigur că toţi cei din sală s-au amuzat copios referindu-se la inevitabila instalare a lui Medvedev în funcţia de preşedinte ca la un „scrutin popular“. Şi, la drept vorbind, alegerile noastre erau de tot râsul. Dar de ce următoarea întrebare către Rice nu a fost: „Atunci de ce mai este Rusia încă în G7, dacă alegerile ruseşti sunt doar o glumă?“ Sau: „De ce administraţia Bush a cheltuit timp, sânge şi bani încercând să construiască democraţia în Irak şi în alte părţi, în vreme ce a ignorat ce a făcut Putin din cel mai mare exportator mondial de petrol, care are, de asemenea, şi cel mai mare arsenal nuclear din lume?“ Desigur, asta nu însemna ca să fi pledat cineva sau să se fi aşteptat ca Bush să invadeze Rusia, dar puţină constanţă ar fi fost, totuşi, necesară, din partea unui om care promovase atât de activ ceea ce el numea „agenda americană a libertăţii“.

Cu câteva zile înainte de interviul lui Rice, revista Time l-a desemnat pe Putin „Omul anului 2007“. Editorii au trebuit să depună eforturi considerabile pentru a explica faptul că premiul nu era „o formă de susţinere“ şi că el mersese către persoana care făcuse subiectul celor mai multe ştiri, „fie ele bune sau rele“. Cu toate astea, articolul din Time îl lăuda pe Putin fiindcă readusese Rusia în prim-plan, pe arena internaţională, stopând „anarhia“ şi redându-le ruşilor mândria naţională. Revista îşi exprima totuşi temerile legate de dovezile „îngrijorătoare“ privind nerespectarea drepturilor omului de către Putin.

La fel putea fi spus şi despre Adolf Hitler în 1938, când acesta a fost desemnat, la rândul său, „Omul anului“, de către Time. „Fascismul“, scria atunci revista americană, „a descoperit că libertatea – a presei, a cuvântului, a asocierii – reprezintă un potenţial risc pentru propria sa securitate.“

Asemenea cuvinte s-ar putea aplica, la fel de bine, şi laureatului din 2007. Revista scria că majoritatea reproşurilor la adresa lui Putin priveau „pretinse“ abuzuri sau veneau direct din partea criticilor cunoscuţi. În opinia mea, acest articol a reprezentat o abdicare de la rolul jurnalistului de a prezenta faptele obiectiv. Şi nu uitaţi momentul când a apărut articolul: imediat după alegerile

parlamentare trucate, care încununaseră eforturile lui Putin de a eradica democraţia în Rusia.

Desigur, articolul din Time a fost ridicat în slăvi de propaganda de la Kremlin, ca pe o altă dovadă de susţinere a lui Putin şi a politicii sale. Focalizarea s-a făcut pe mitul potrivit căruia Putin construise „o Rusie puternică“, când, de fapt, el şi ciracii săi măcinaseră statul din interior.

Pe 2 martie a avut loc încoronarea lui Medvedev ca rege al nimicului şi, astfel, ultimul element al democraţiei din Rusia, rotaţia oamenilor la putere, a fost distrus. Cum era de aşteptat, alegerile, în sine, au fost o ruşine deplină, iar Kremlinul nici nu s-a mai sinchisit să-şi ascundă frauda. Candidaţii opoziţiei au fost obligaţi să iasă din cursa electorală. Media dirijată de regim l-a promovat pe Medvedev, defăimându-i sau chiar ignorându-i total pe ceilalţi candidaţi. Câteva birouri electorale locale, ultra entuziaste, au raportat că Medvedev primise peste 100% din voturi, potrivit primelor estimări.

Procentul reuşit de Medvedev – 70% dintre voturi – era ceva mai mic decât cel de 71% înregistrat de Putin în 2004, un alt indiciu asupra persoanei care ţinea, de fapt, frâiele puterii, în caz că mai trebuia reamintit acest lucru. V-aţi putea întreba de ce mai era nevoie ca regimul să măsluiască rezultatele, când dispunea deja de atâtea avantaje necinstite. Totul a fost, de fapt, o manifestare a loialităţii bine pusă la punct de politicienii şi birocraţii locali, pentru a dovedi că pot să aducă şi chiar aduc rezultatele cerute de Kremlin. Acesta nu este modul în care funcţionează democraţia, dar aduce foarte mult cu metodele după care se ghidează mafia.

Noi, cei din opoziţia rusă, am aşteptat, cu nerăbdare, să vedem ce va spune restul lumii despre revenirea Rusiei la despotismul făţiş. Speram ca liderii lumii libere să lanseze măcar acum critici dure, după ce îi permiseseră Rusiei să se alăture G7 şi îl trataseră pe Putin ca pe un omolog democrat. Desigur, ei ar fi trebuit să fie furioşi pe faptul că fuseseră păcăliţi. Poate, speram noi, avea să se producă o presiune externă suficient de intensă pentru a slăbi laţul cu care Kremlinul sufoca democraţia rusească.

Dar ce s-a întâmplat, în schimb, cu greu ar fi putut fi mai dezolant şi mai devastator. Administraţiile occidentale s-au aliniat să aplaude victoria copleşitoare a lui Medvedev, deşi majoritatea liderilor vestici au lăsat această

sarcină neplăcută pe seama purtătorilor de cuvânt. Doar într-una sau două declarații au reușit să se strecoare câteva cuvinte despre „incidente“ neplăcute survenite în cursul procesului electoral rusesc.

Francezul Nicolas Sarkozy nu a manifestat asemenea remuşcări. El i-a telefonat lui Medvedev spre a-l felicita și a-l invita la Paris (sunt convins că și vechii parteneri de afaceri ai lui Putin, Silvio Berlusconi și Gerhardt Schröder, au trimis note personale). Acceptarea, de către Occident, a lui Medvedev, ca un lider democratic ales, a fost un alt punct de cotitură. A semnalat că Statele Unite și Uniunea Europeană erau dispuse să accepte până și cea mai absurdă șaradă pentru a evita confruntarea. Pentru opoziția rusă, reacția Occidentului a însemnat un dezastru. Coaliția noastră de naționaliști, stângiști și liberali avea puține lucruri în comun, în afara credinței în puterea procesului democratic. Neavând acces la mass media și persecutați constant, membrii noștri au încercat să se adreseze unui auditoriu cât mai larg despre importanța acestui principiu. Dar, printr-o singură lovitură, lumea liberă dădea de înțeles că democrația era doar o escrocherie, o acoperire pentru interesele de afaceri, așa cum susținuseră întotdeauna Putin și aliații lui.

Cinci luni mai târziu, în luna august, în cursul a ceea ce am numit, atunci, apogeul sentimentului de invincibilitate și de impunitate al lui Putin, forțele ruse au invadat Georgia vecină, sub pretextul rezolvării crizei din Osetia de Sud. Putin nu avea nici un motiv să creadă că va avea probleme din cauza unui lucru atât de neînsemnat ca pedepsirea unei țări învecinate, conduse de dușmanul lui personal, președintele georgian Mihail Saakașvili. Putin a avut mereu o uimitoare capacitate de a-i „citi“ corect pe liderii lumii democratice – și nu s-a înșelat nici de data aceasta.

Ordinea mondială are reguli, dar majoritatea acestora se bazează pe principiile onoarei și sunt, rareori, puse la încercare. Putin și-a dat seama că metodele brutale ale lumii sale kaghebiste sunt la fel de eficiente și la scară globală. În 2008, violența a revenit în Caucaz, unde Putin își clădise pentru prima oară reputația de tip dur, atunci când apăruse pe scena politică rusă, în 1999. Poate că a fost un cadou pentru Medvedev. Un război este, întotdeauna, util pentru clădirea reputației unui nou președinte al Rusiei, în plan intern.

Adevărata catastrofă, cea care i-a dat lui Putin încrederea că poate vărsa, nepedepsit, sânge și peste granițele recunoscute internațional, s-a produs însă

pe 3 martie 2008, la o zi după alegeri. A fost data când comunitatea țărilor libere a avut șansa de a da alarma în privința dictaturii lui Putin, șansa de a trimite un mesaj clar că democrația conta. Dar nu a sunat nici o alarmă. Alegerile nu au fost importante. Reacția lumii însă era.

După ce confruntările violente dintre Rusia și Georgia, în privința Osetiei de Sud, s-au mai potolit, mi-am amintit de o conversație pe care o avusesem în 2005, la Moscova, cu un înalt oficial al Uniunii Europene. Rusia era, pe atunci, mult mai liberă decât este azi, dar asaltul lui Putin asupra drepturilor democratice lua amploare cu rapiditate.

„Ce-ar trebui făcut", l-am întrebat pe oficial, „ca Europa să înceteze a-l mai trata pe Putin ca pe un democrat? Poate ca regimul să interzică toate partidele de opoziție? Sau să înceapă să împuște oameni de pe stradă?"

Oficialul a ridicat din umeri și a replicat că UE nu putea face prea multe nici măcar în asemenea cazuri, adăugând că „să rămânem în dialog cu Putin va reprezenta întotdeauna cea mai bună soluție pentru popoarele din Europa și Rusia". Pun pariu că locuitorii din Georgia și Ucraina n-ar fi de acord cu asta. Invadarea Georgiei de către trupele ruse a fost rezultatul direct a aproape un deceniu de neputință și autoamăgire din partea Occidentului. Faptul că nimeni nu l-a pedepsit pentru invazia în Georgia a fost cea mai bună invitație pe care o putea primi Putin pentru a invada, șase ani mai târziu, și Ucraina.

În replică la invazia rusă în Georgia, UE a organizat primul summit de urgență, de la izbucnirea conflictului din Irak. Uniunea a declarat, imediat, că amâna întâlnirile în privința acordului de parteneriat cu Rusia, până când Kremlinul își muta trupele pe pozițiile ocupate înainte de 7 august. Declarația făcută de UE, slăbită și mai mult de un Berlusconi dominat de trufie, a inclus și fraza: „Ne așteptăm ca Rusia să se comporte într-o manieră responsabilă, onorându-și toate angajamentele", pe lângă eternele sintagme „suntem serios îngrijorați" și „condamnăm ferm". Îmi închipui cât trebuie să se fi amuzat Putin, oligarhii și ciracii săi din KGB, la auzul unui asemenea limbaj prețios.

Pe 7 mai, Dmitri Medvedev a depus jurământul, ca președinte al Rusiei, în spatele ușilor închise. Putin a fost întrebat dacă avea să agațe, potrivit tradiției, un portret al noului președinte în biroul său. Putin a refuzat să răspundă, dar o glumă care a circulat atunci afirma că el avea, într-adevăr, un

tablou pe perete, cu imaginea lui Medvedev stând în biroul președintelui, dar privind la un portret al lui Putin. Potrivit Constituției ruse, Medvedev deținea acum frâiele puterii. Dar, cum nu a existat niciodată vreo dovadă a independenței și a autorității sale, era mai sigur să se presupună că Medvedev avea încă nevoie de permisiunea lui Putin pentru a folosi toaleta de la Kremlin. Adevăratul „transfer lin de putere“, prin cuvintele de o ironie perfectă, ale cancelarului german Angela Merkel, a fost rocada făcută de Putin, de la președinte la premier.

În ultimii zece ani, am avut peste o mie de apariții publice și aproape în toate am discutat despre Rusia și Putin. Adesea, producătorii emisiunilor te întreabă, înainte de intrarea în direct, cum preferi să ți se adreseze și ce ai vrea să apară pe burtieră, în dreptul numelui tău, la televizor. Doar rareori nu întreabă. Am un CV complicat și, de aceea, sunt obișnuit să aud tot felul de lucruri în asemenea situații. Ceva similar se întâmplă și la primirile de care am parte la prelegerile mele politice sau de afaceri. Oamenii sunt, întotdeauna, drăguți și mă flatează, dar adesea prezintă tot felul de informații false despre mine, luate de pe internet. Deseori, trebuie să fac, rapid, corecturile necesare și glumesc, spunând că sunt mereu interesat de aceste prezentări, deoarece astfel pot afla mereu lucruri noi despre mine!

„Garry Kasparov, activist rus pentru drepturile omului și fost campion mondial la șah“ n-ar trebui să fie o prezentare prea greu de făcut, nu? Sunt, de asemenea, președinte al Fundației Drepturilor Omului, cu sediul la New York, și profesor asociat la Oxford Martin School, din cadrul Universității Oxford, unde țin cu regularitate seminare și prelegeri. De asemenea, sunt foarte mândru să fiu și președinte al Fundației de Șah „Kasparov“, o organizație globală non-profit, și un modest autor și orator popular. Dar caracterizările acestea sunt prea lungi pentru a fi afișate pe ecranele televizoarelor.

Singurul titlu care nu îmi plăcea deloc era însă tocmai unul pe care-l întâlneam frecvent: „Garry Kasparov, fost candidat la președinția Rusiei“. Acest lucru nu era doar inexact, ci și înșelător, într-un mod care mă afecta. Da, Cealaltă Rusie și alte grupări de opoziție organizaseră alegeri interne primare pentru a avansa candidații anului electoral 2008, și am participat la

aceste alegeri. Da, am avut scrutinuri online și în viața reală, pentru a selecționa candidații și am fost unul dintre câștigători. Da, câțiva dintre noi au încercat să-și înregistreze candidatura și m-am numărat printre ei. Dar am fost, oare, cu adevărat un candidat la președinție?

Când oamenii din țările democratice îmi vorbesc despre sondaje, platforme, campanii și alte elemente normale ale alegerilor dintr-un stat liber, mă simt nevoit să îi întrerup. Nici unul dintre aceste lucruri nu au existat cu adevărat în Rusia – nici în 2008 și cu atât mai puțin azi. În Rusia, opoziția nu încearcă să câștige alegerile; noi încercăm să avem alegeri. Am început plini de optimism, în 2004, sperând că plecarea lui Putin ar putea deschide calea către un scrutin disputat. În 2007, după înăbușirea Marșurilor nemulțumirii și după ce activitățile noastre au devenit tot mai dificile, ne-am dat seama că speranțele se năruiesc. Până când Putin și Medvedev nu au făcut acel anunț, pe 10 decembrie, nu am fost siguri cum și când va cădea ghilotina, deși știam că ea e foarte ascuțită și că se află chiar deasupra capetelor noastre.

Putin l-a uns pe Medvedev cu ceea ce un prieten mexican numea el dedazo, atingerea de-a dreptul divină, similară celei a Dumnezeului lui Michelangelo, din scena Genezei, de pe tavanul Capelei Sixtine, în care Creatorul îi dăruiește viață lui Adam. La acel moment, nici nu se mai putea pune problema rezultatului alegerilor. Sistemul n-ar fi permis niciodată ca un om destinat să câștige să nu o facă într-o manieră zdrobitoare. Era, de asemenea, clar că Kremlinul nu dorea ca buletinul de vot să fie aglomerat cu prea multe nume. Campaniile candidaților opoziției au devenit un joc straniu, autoritățile fiind nevoite să imagineze modalități diferite de a ne descalifica.

Obstacolele din calea noastră nu lipseau, iar Comisia Electorală Centrală (CEC), condusă de lacheul lui Putin, Vladimir Șurov, era decisă să facă în așa fel încât nimeni, în afara candidaților aprobați, să nu ajungă pe liste. Principala barieră era, aparent, insurmontabilă. Un candidat independent trebuia să adune 2 milioane de semnături în doar cinci săptămâni și maximum 40 000 trebuiau să fie dintr-o singură regiune. Prin urmare, la Moscova, indiferent de câți suporteri aveai, nu puteai contabiliza mai mult de 40 000; trebuia să aduni semnături din cel puțin 50 de regiuni. Apoi, două dintre cele cinci săptămâni disponibile erau o perioadă de vacanță generală. În fine, când veneai cu semnăturile, nu puteai depune decât cel mult 2,2 milioane, nu mai

mult, iar dacă 10% dintre ele nu erau luate în considerare, dintr-un motiv sau altul, erai scos din joc.

Dar și să ajungi la acest stadiu era dificil. Fiecărui candidat i se cerea să organizeze o convenție de nominalizare cu cel puțin 500 de susținători adunați într-o sală, pentru a semna o declarație, iar de față trebuia să fie un reprezentant al Ministerului de Justiție. Dar, la fel ca în timpul deplasărilor mele electorale prin țară, nimeni din Moscova nu a vrut să-mi închirieze vreo sală în acest scop. De fapt, a acceptat cineva, până la urmă, întrucât am semnat un contract pentru închirierea unei săli pe 13 decembrie și chiar am plătit un avans. Dar, cu două zile înaintea convenției, am fost informați că, „din motive tehnice, sala nu va mai fi disponibilă la data respectivă". Desigur, pe 14 decembrie, aceeași sală era gata să-l găzduiască, fără probleme, pe un candidat de paie al Kremlinului, Bogdanov.

Și, astfel, n-am reușit nici măcar să fiu nominalizat, până la încheierea termenului-limită, pentru a avea plăcerea, împărtășită de alți colegi din opoziție, de a-mi vedea teancurile de semnături respinse de domnul Șurov. Fostul premier Mihail Kasianov nu s-a dat bătut și a apelat la Curtea Supremă, după ce CEC a decis că multe dintre semnăturile adunate de el erau falsificate. Evident, apelul lui a fost respins.

Prin urmare, pe buletinele de vot au apărut aceleași personaje cu care eram obișnuiți: naționalistul de mucava Jirinovski, brutalul comunist Ziuganov și Putin, reprezentat prin marioneta sa, Medvedev. Pentru a mai condimenta puțin rețeta, a fost lăsat și Andrei Bogdanov să apară pe liste, ca o falsă alternativă liberală. Lui i s-a permis chiar să adune 1,8% dintre voturi, înainte de a dispărea în anonimatul din care venise.

Cealaltă Rusie și alte organizații ale opoziției organizaseră alegeri primare interne, în încercarea de a dezvolta și de a împărtăși o experiență democratică autentică, într-o țară aproape complet lipsită de asemenea tradiții. Voluntarii au înființat puncte de votare pe oriunde au putut, în licee, în cafenele și la domicilii particulare și adesea au fost nevoiți să o facă în grabă, înainte ca poliția să-i aresteze și să le confiște echipamentul. Am avut declarații politice, platforme ideologice argumentate și chiar dezbateri reale sau în mediul virtual. Toate acestea existau complet în afara proceselor politice oficiale, la orice nivel.

Celălalt scop al nostru era să dăm în vileag, cât mai clar și mai puternic, faptul că alegerile oficiale erau o mascaradă. Ne săturaserăm de observatori occidentali și de miniștri de Externe străini care regretau, cu jumătate de gură, „neregularitățile raportate“ și „atitudinea părtinitoare a presei“ cu privire la alegerile din Rusia. Putin devenise un dictator și punct. Și venise vremea să spunem asta. El nu era președinte, prim-ministru sau orice altceva care să sugereze vreo legătură cu legitimitatea sau democrația. Știam că lucrul acesta nu avea să fie raportat de media rusă și nici scos în evidență de vreun politician rus.

În mod tragic, nici în afara Rusiei lucrurile nu stăteau mai bine. Șefii de stat nu aveau nici un interes să-l provoace pe Putin – fapt deja evident de mai multă vreme. Mai puțin evident, și atunci, și acum, era de ce majoritatea instituțiilor mediatice importante din lumea liberă acceptau să închidă ochii față de această șaradă. Din nou, am auzit despre „unele probleme existente în cadrul sistemului“ și „accesul inegal la media“, din partea observatorilor și a presei străine. Consiliul Europei s-a exprimat critic, dar a refuzat să condamne alegerile. Când președintele delegației membrilor Parlamentului European a afirmat că „alegerile nu au fost nici libere, nici corecte“, el a simțit, însă, nevoia să adauge că „totuși ele au reflectat, în mare, voința oamenilor“. Da, voința câtorva oameni de la Kremlin.

Ajungând la această remarcă referitoare la „voința oamenilor“, profit pentru a prezenta o serie de argumente pe care le-aș putea rosti pe dinafară, după ce le-am dezmințit de zeci de ori în apariţiile mele mediatice. Eu le numesc „Miturile Rusiei lui Putin“ și în vârful listei se află afirmația că „Putin este popular“.

Acum, când Putin se află la putere de mai bine de 15 ani, după ce a invadat a doua țară europeană în decurs de șase ani și apare la televizor pentru a amenința cu armele nucleare rusești, unora le-ar fi greu să-și aducă aminte cât de diferit era văzut el nu cu mult timp în urmă. Până în 2010, opiniile mele dure despre Putin erau încă privite cu surprindere de consumatorii cu o educație rezonabilă ai fluxurilor internaționale de știri.

„Dar Rusia e o democrație și el a fost ales, nu-i așa?“ „Bine, poate că alegerile sunt măsluite, dar Putin e foarte popular și le-ar câștiga oricum.“ „Rușilor și-așa le plac liderii cu mână forte și, la urma urmei, el a zdrobit

criminalitatea şi a îmbunătăţit economia, nu?“

Despre criminalitate şi economie am discutat deja. Putin nu i-a zdrobit decât pe cei care nu i-au fost loiali: cei fideli au fost atraşi în sistem ca parteneri. El a lăsat, clar, să se înţeleagă: ori furi cu el, ori eşti împotriva lui. Este extrem de dificil să măsori cu acurateţe activitatea economică a unei naţiuni care dezmembrează lent un paradis socialist corupt şi inert. Dar înainte ca Putin să preia puterea, PIB-ul Rusiei crescuse într-un ritm pronunţat, pe măsură ce dureroasele reforme ale economiei de piaţă îşi făceau efectul. Industria sovietică nu era nici pe departe capabilă să concureze cu Occidentul sau cu Extremul Orient, dar exista încă o importantă capacitate industrială în funcţiune. În 2000, creşterea PIB-ului era de peste 10%, chiar mai mare decât ratele, de obicei ridicate, ale fostelor ţări din blocul sovietic, care trăiau tranziţia către economia de piaţă.

De asemenea, important e faptul că preţul petrolului, în 1999, scăzuse la 13 dolari barilul, prin urmare, noua industrie bazată pe export a Rusiei era încă departe de a reprezenta o forţă. Puterea economiei ruse sub Putin este văzută, în cel mai elocvent mod, nu în funcţie de cifrele PIB-ului, ci în funcţie de graficul reprezentând creşterea preţului la petrol. Aproape din momentul în care a preluat Putin puterea, preţul petrolului a urcat la peste 100 de dolari barilul, scăzând doar în timpul crizei financiare din 2008–2009.

Rusia e cel mai mare producător de petrol din lume, în ciuda faptului că a modernizat doar în mică măsură infrastructura sovietică. Acest şuvoi de bogăţie, care a transformat Rusia într-o petro-dictatură, i-a permis lui Putin să creeze iluzia stabilităţii în plan intern şi să-i cumpere ori să-i ameninţe pe criticii de peste hotare. Unii susţin că sursa banilor nu contează, câtă vreme pensionarii şi poliţiştii îşi primesc pensiile şi salariile, iar asta e exact ceea ce pare să creadă şi Kremlinul – pentru o vreme.

Fără un sector industrial sau tehnologic în expansiune, fără o vibrantă comunitate de afaceri şi fără antreprenoriat, fără o bază fiscală compusă dintr-o clasă de mijloc puternică, Rusia decade demografic. Cei care nu au relaţii sau resurse pentru a se îmbogăţi, fie se luptă pentru subzistenţă, fie pleacă din ţară. Strălucitoarele centre urbane din Moscova şi din Sankt-Petersburg se află într-un contrast izbitor cu regiunile mărginaşe, tot mai împovărate de sărăcie. Adăugaţi, la ecuaţie, şi o lipsă totală de răspundere politică şi

rezultatul e o criză socială în creştere.

Putin şi banda lui s-au dovedit ostili cu privire la gestionarea unei economii reale şi incompetenţi când au încercat să o pună în practică. Ultimul lucru pe care l-ar face ei este chiar ceea ce trebuie făcut cu adevărat: slăbirea controlului strict, pentru ca economia rusească să poată experimenta un capitalism autentic, în locul unei găşti de oligarhi prieteni la cataramă între ei. Hodorkovski a fost doar cel mai elocvent exemplu privitor la ce li se poate întâmpla, în Rusia, patronilor care încearcă să facă afaceri fără să aibă aprobarea regimului, dar ca el sunt alte mii de oameni de afaceri.

Cât despre povestea cu popularitatea lui Putin, încă aud mai tot timpul acest argument. Sunteţi siguri? Şi, atunci, de ce cheltuieşte atâta timp şi face atâtea eforturi pentru a controla media, a-şi elimina rivalii şi a instala un complicat sistem de fraudare a alegerilor? Dacă Putin e atât de popular, de ce nu avem alegeri libere şi corecte şi o media liberă? Persecutarea bloggerilor şi arestarea unui protestatar care stă, singur, în piaţa din centrul oraşului, ţinând în mâini o pancartă anti-Putin, nu mi se par a aduce prin nimic cu comportamentul unui lider popular.

Ceea ce înţelegem prin aprobarea şi popularitatea unui lider democratic nu are nici o aplicabilitate într-o autocraţie. Când în oraş există un singur restaurant şi are un singur fel de mâncare în meniu, iar altor restaurante nu li se permite să funcţioneze, se cheamă că restaurantul acela e popular? Cincisprezece ani de propagandă au creat un puternic cult al personalităţii, care susţine că Putin e singura persoană ce poate conduce şi proteja Rusia. Potrivit acestui cult, toţi criticii lui Putin ar fi nişte trădători primejdioşi, care trebuie închişi sau asasinaţi (aşa cum, adesea, chiar sunt). Oricine se afirmă ca rival al liderului este demonizat şi doborât.

Ajungem, astfel, la un alt mit, cel al opoziţiei care nu este suficient de competentă sau de charismatică spre a-l înfrunta pe Putin. Cine ştie? Pun această problemă nu pentru a-mi apăra propriul rol sau propria poziţie, ci pentru a ilustra absurditatea celor care vorbesc despre opoziţia rusă ca despre un partid mic şi inept, într-o democraţie autentică. Membrilor noştri li s-a interzis accesul în presă, au fost calomniaţi, împiedicaţi să ţină adunări şi mitinguri, agresaţi fizic în mod frecvent, hărţuiţi de poliţie şi împiedicaţi să candideze în alegeri. Ce mesaj strălucitor şi coerent, ce lider transcendent ne-

ar fi putut conduce la putere, în asemenea circumstanţe?

Aşa cum a început să devină tot mai clar, după 2008, singurul mod prin care Putin putea să mai plece de la Kremlin era cu picioarele înainte, fie într-un sicriu, fie târât afară de mulţime. Câtă vreme el se bucura de contacte economice cu lumea liberă şi putea să împiedice milioane de ruşi să se revolte în Piaţa Roşie, nu avea să plece nicăieri. Acest prim ingredient, angajamentul cu Occidentul, era de o importanţă covârşitoare pentru apariţia celui de-al doilea. Atâta timp cât banii continuau să intre în visteria lui Putin, în schimbul imenselor bogăţii naturale ale Rusiei – petrol, gaze, metale, lemn – el îşi putea permite să dea salarii mari, să asigure beneficii şi armate de zbiri care să împiedice poporul să iasă în stradă.

În privinţa sondajelor, Rusia nu e Franţa sau Statele Unite. Când un anonim îl sună pe un cetăţean rus oarecare la telefon, acasă, şi îi cere opinia faţă de omul care domină ţara, cetăţeanului respectiv îi trebuie un curaj nebunesc să manifeste altceva decât un sprijin entuziast. La drept vorbind, tocmai un astfel de curaj, din partea unora dintre compatrioţii mei, l-a împiedicat pe Putin să aibă, în alegeri, scoruri zdrobitoare de 99% din voturi, aşa cum au înregistrat Saddam Hussein şi Muammar Gaddafi până în clipa în care nu au mai avut putere de viaţă şi de moarte asupra propriilor cetăţeni.

În timpul războiului din Ucraina, numărul celor care îl aprobă a ajuns, în mod oficial, la 90%, iar propaganda de-a dreptul fascistă şi-a turat la maximum motoarele; mă întreb dacă media străină va înceta să citeze aceste cifre cu la fel de multă credulitate. Conducătorul despotic al Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev, aflat la putere din 1989, a fost „reales“, în aprilie 2015, cu 97,7% dintre voturi (la o prezenţă la urne de 95%, firește). Sunt bucuros să observ, după o simplă şi scurtă privire asupra titlurilor referitoare la remarcabila lui performanţă electorală, că foarte puţine canale mediatice occidentale dau crezare popularităţii copleşitoare a lui Nazarbaiev. Oare Putin trebuie să ajungă, şi el, la 98% dintre voturi, pentru ca presupusa lui popularitate să fie întâmpinată de ziariştii străini cu acelaşi scepticism?

Faptul că lideri precum Nazarbaiev, Putin sau Khamenei se mai deranjează încă să organizeze alegeri e un mister ce merită studiat. Dictatorii de azi şi-au însuşit lecţiile predecesorilor lor şi le-au îmbinat cu metodele moderne de informare şi de control al imaginii. Ei înţeleg simbolismul votului chiar dacă

nu doresc deloc să se supună autorității acestuia. Faptul că încă resimt nevoia de a organiza alegeri, indiferent de cât de fraudate ar fi acestea, relevă, într-o oarecare măsură, succesul presiunilor externe, ca și nevoia de legitimizare a dictatorilor respectivi, dorința lor de a fi văzuți ca membri ai clubului liderilor aleși legal.

Conducătorii acestor țări – le-am putea numit „ipocrații“ sau, pentru a folosi termenul unui bun cunoscător al realităților din Rusia lui Putin, jurnalistul german Boris Reitschuster, democratura – sunt doar parțial preocupați de a-și păcăli propriii cetățeni, dându-le iluzia că participă la actul guvernării. O extrem de puternică forță de securitate și dominarea totală a mass mediei servesc, de asemenea, scopurilor dictatorilor. Puțini oameni din Rusia cred, cu adevărat, în șarada electorală, în acest moment. Sondajele sunt făcute doar pentru comunitatea internațională și pentru câștigătorii dinainte stabiliți ai alegerilor.

Revin, aici, cu exemplul anterior, al rușinosului sau, mai curând, nerușinatului apel telefonic dat de Sarkozy pentru a-l „felicita cu căldură“ pe Medvedev după victoria acestuia la prezidențialele din 2008. Media rusească a acordat spații largi acestei convorbiri telefonice și altor elogii venite din străinătate, un nou indiciu asupra importanței pe care o are șarada pentru Putin și aliații săi.

Desigur, în acest joc miza nu o reprezintă doar orgoliile și invitațiile la summituri. Oligarhia conducătoare din Rusia își păstrează averile în străinătate, iar răcirea relațiilor cordiale dintre liderii ruși și Occident ar putea primejdui nenumăratele miliarde din conturile lor. Sarkozy a promovat agresiv companiile franceze, precum Alcatel, Total și Renault, în Rusia, cu oarecare succes. Dacă ne gândim la asta, telefonul dat de Sarkozy ar putea fi unul dintre cele mai profitabile din istorie.

Așadar, nu, nu mă consider un fost candidat la președinția Rusiei. A fost un protest pentru respectarea drepturilor civile, o campanie de denunțare a corupției și o modalitate de a-i ajuta pe oameni să descopere cum ar trebui să fie adevărata democrație. Nu poți avea candidați reali fără o democrație reală.

„Cum de mai sunt vie? Când mă gândesc cu adevărat la asta, mi se pare un miracol.“ Acestea au fost cuvintele Annei Politkovskaia, jurnalista rusă de investigaţii, care, timp de ani întregi, a scos la iveală, fără teamă, cele mai obscure realităţi din Cecenia devastată de război. Ea rosteşte aceste cuvinte cutremurătoare în filmul documentar Letter to Anna, al regizorului elveţian Eric Bergkraut. Filmul a avut premiera în Statele Unite, pe 26 iunie 2008, la Festivalul Human Rights Watch de la New York, un moment potrivit, în cronologia noastră, pentru a aminti iarăşi numele şi curajul acestei femei deosebite. Ea a fost, fără îndoială, nu doar jurnalistă, ci şi cruciată şi partizană şi nu a încercat să ascundă asta. Pasiunea cu care s-a dedicat meseriei a făcut ca acţiunile ei să rămână de neuitat.

Reportajele Annei Politkovskaia despre atrocităţile comise în Cecenia au luat forma unor discuţii cu familiile distruse de război. Ea a fost un fel de confesor şi pentru soldaţii ruşi, chiar şi pentru ofiţeri, ruşinaţi de ce li se ordonase să facă în Cecenia, în numele Rusiei. Asemenea acţiuni au făcut din ea inamicul numărul unu pe lista unui mare număr de persoane şi de grupări de potentaţi, care-şi arătaseră deja brutalitatea în repetate rânduri. Totuşi, vestea asasinării jurnalistei de 46 de ani, în octombrie 2006, a constituit un şoc sfâşietor.

Pentru obiectivitate, voi expune aici două opinii, una din partea KGB şi cealaltă aparţinând unui faimos dizident. La două zile de la asasinarea doamnei Politkovskaia, întrebat la o conferinţă de presă în Germania (evident, nu în Rusia, unde asemenea întrebări n-ar fi fost niciodată permise) ce crede despre acest asasinat, Putin a răspuns că „moartea ei a dăunat guvernului rus mai mult decât articolele ei“. Fostul preşedinte ceh, Václav Havel, a spus, la premiera filmului menţionat anterior, la Praga: „Ar fi bine ca acest film să fie văzut de cât mai mulţi oameni. Mai ales de politicieni, care se îmbrăţişează călduros cu politicienii ruşi, aproape ameţiţi de mirosul lor de petrol şi de gaze!“ Filmul nu e uşor accesibil – l-am găsit pe YouTube doar în limbile rusă şi germană, dar nu şi în engleză –, însă merită urmărit. Este o rară introspecţie asupra unei specii dispărute. La momentul asasinării Annei, jurnalismul independent, de tipul celui practicat de ea, era deja extinct în Rusia.

La Congresul Mondial al Presei Ruseşti, desfăşurat pe 11 iunie 2008, la

Moscova, Medvedev a promis că va sprijini „libertatea mediatică“. Se întrevedea vreo schimbare? Semnele nu erau favorabile. El a vorbit despre necesitatea unui „internet chirilic“ şi a criticat închiderea trusturilor media de limbă rusă din fostele republici sovietice, unde limbile locale se reafirmau, după restricţiile epocii comuniste. Medvedev a adăugat şi că televiziunea rusă e „una dintre cele mai bune calitativ din lume“.

Paranoia Kremlinului privind cine şi ce apărea la televiziunea rusă atinsese, în acel moment, noi culmi. Vladimir Posner, preşedintele Academiei Ruse de Televiziune, a mărturisit că îi trimitea directorului Canalului 1 o listă cu invitaţii pe care îi dorea la emisiunea sa şi conducerea decidea cine putea fi primit în platou şi cine nu. Inutil de precizat, oameni ca Nemţov, Navalnîi sau ca mine nu au apărut niciodată în emisiunea lui Posner.

Subjugarea presei ruseşti de către Kremlin a fost, alături de creşterea preţului la petrol cu peste 700%, principalul motiv de la baza pretinsului succes al regimului lui Putin. Oligarhii din anii 1990 jefuiseră, poate, Rusia, pe nesimţite, dar, cel puţin, puteam afla despre isprăvile lor din presă. Acele zile erau, însă, apuse şi cercul elitist de oligarhi din jurul lui Putin avea, acum, o putere şi o bogăţie cum anturajul lui Elţîn nici nu visase. În 2000, când Putin a preluat frâiele, nu exista nici un rus pe lista miliardarilor planetei, întocmită de Forbes. În 2005, erau deja 36. În 2008, erau 87, mai mult decât aveau Germania şi Japonia la un loc. Şi toate astea în Rusia, o ţară unde 13% din populaţie trăia sub pragul naţional de sărăcie, de 150 de dolari pe lună. Putin şi susţinătorii lui din străinătate lăudau, în acest timp, creşterea PIB-ului Rusiei, dar era ca şi cum ar fi luat temperatura tuturor pacienţilor dintr-un spital, pentru a obţine o valoare medie, şi nu una alarmantă.

Potrivit cifrelor din 2015, chiar şi la un an după impunerea sancţiunilor occidentale şi scăderea dramatică a preţului petrolului, mai există încă 88 de miliardari ruşi pe lista celor de la Forbes, care nici măcar nu-i enumeră pe Putin şi pe câţiva dintre cei mai apropiaţi ciraci ai lui. Mi-e imposibil să cred că un om ca Putin, care deţine dreptul de viaţă şi de moarte asupra a 88 de miliardari, nu ar fi cel mai bogat dintre ei. Dezvăluirile ocazionale despre misterioasele vile de pe malul Mării Negre şi enormele transferuri bancare către nicăieri adaugă noi şi noi dovezi circumstanţiale în sprijinul afirmaţiei că Putin este, probabil, acum, cel mai bogat om al planetei.

Pe 25 octombrie 2011, am ţinut o prelegere despre Rusia la Fundaţia Heritage din Washington D.C. Georgia era supusă unor mari presiuni din partea SUA şi a altor ţări, pentru a-i permite Rusiei intrarea în Organizaţia Mondială a Comerţului, în ciuda faptului că două largi fâșii din teritoriul național georgian erau încă ocupate de trupele rușești, după invazia din 2008. Mulți oameni din media și chiar unele guverne se refereau încă la Abkazia și la Osetia de Sud ca la niște „teritorii disputate“, nu ocupate, ignorând faptul că ele îi fuseseră smulse Georgiei, prin puterea armelor, de către Rusia.

În ciuda presiunilor masive făcute de Rusia după invazie, inclusiv a unor boicoturi economice, micuța Georgie rămăsese sfidătoare, prodemocrație și prooccidentală, sub președintele Saakașvili, și totuși era clar că intrarea Rusiei în Organizaţia Mondială a Comerţului avea o importanţă mai mare pentru Europa şi SUA, decât protejarea drepturilor și a teritoriilor unui aliat. Regimului Putin îi plăcea să se laude că reuşise să împiedice intrarea Ucrainei şi Georgiei în NATO, în timpul administraţiei lui Bush Jr., iar dobândirea calităţii de membru al Organizaţiei Mondiale a Comerţului ar fi fost un nou motiv de fală.

Ca parte a prezentării mele, am expus un panou cu imaginea unui set de foldere de calculator etichetate ca dosarele KGB. Prima dată am prezentat folderele „Operaţiunea Yukos“ şi „Operaţiunea Kadîrov“. Cazul lui Hodorkovski fusese deja popularizat pe larg. Ramzan Kadîrov este liderul militar cecen care se mândrea că ucisese primul soldat sovietic pe când avea doar 15 ani şi care fusese instalat de Putin la cârma regiunii devastate, în 2007. Agenţii lui Kadîrov i-au asasinat pe inamicii lui Putin atât în străinătate, cât şi pe pământ rusesc. Ce a făcut Putin în Caucaz nu are comparaţie cu nimic. El nu s-a dovedit interesat de a-i integra mai bine pe localnicii de aici, care sunt, în definitiv, cetăţeni ruşi. Kadîrov se află încă la putere în Cecenia şi a devenit cel mai fidel soldat al lui Putin. Cât de loial va mai fi el, când fluxul de bani proveniţi de la Moscova se va opri, rămâne de văzut.

Următorul folder a fost numit „Operaţiunea Medvedev“. Am descris-o ca fiind cea mai de succes acţiune întreprinsă vreodată de Putin. A fost o variaţie a vechiului joc sovietic, menită să facă Occidentul să creadă că exista o şansă

de promovare a moderaţilor sau chiar posibilitatea unei falii în ierarhia Kremlinului. Toată lumea se dădea de ceasul morţii să afle ce se întâmpla în interiorul Kremlinului, pierzând timp şi energii preţioase. Anunţul inevitabil al lui Putin, potrivit căruia acesta avea să candideze iar la preşedinţie în 2012, a dat clar de înţeles că Medvedev nu fusese decât păcăleala asupra căreia noi avertizasem, astfel spus o simplă umbră. Dar Statele Unite au pierdut mult timp încercând să întărească imaginea unei „facţiuni Medvedev“, visând la o ruptură între Putin şi Medvedev şi făcându-şi iluzii asupra declanşării unor reforme liberale, în ciuda tuturor evidenţelor care demonstrau exact contrariul.

Am avut o scurtă întâlnire cu preşedintele Bush, în septembrie 2008, la un prânz de gală organizat de el pentru disidenţii din lumea întreagă, la New York. El a rostit, atunci, cuvinte dure la adresa lui Putin, dar acest lucru se petrecea imediat după invadarea Georgiei de către Rusia, în august, fapt care, potrivit tuturor relatărilor – inclusiv propriei mărturisiri a lui Bush – îl înfuriase pe preşedintele american. În cartea lui de memorii, Bush scrie: „Îngrijorarea mea cea mai mare era că ruşii aveau să-şi croiască drum, cu tancurile, spre Tbilisi şi să-l răstoarne pe Saakaşvili, preşedintele ales democratic. Era clar că ruşii nu puteau accepta o Georgie democratică, având un preşedinte prooccidental. M-am întrebat dacă ei ar fi fost la fel de agresivi dacă solicitarea Georgiei de aderare la NATO ar fi fost acceptată.“

Răspunsul la această întrebare este, aproape cert, negativ, dar nu vom şti niciodată sigur asta, de vreme ce liderii occidentali au evitat, în mod constant, chiar şi să încerce să i se opună lui Putin. Şi, totuşi, greşeala lor avea să se repete şase ani mai târziu, în Ucraina, cealaltă ţară de pe lista de ţinte a lui Putin, care, de asemenea, eşuase în a obţine intrarea în NATO, în 2008, din cauza opoziţiei manifestate de Germania şi Franţa. Aceste două ţări nu avuseseră reţineri în a recunoaşte, voalat, că opoziţia lor se datora dorinţei de a nu supăra Rusia. (Într-o altă declaraţie memorabilă făcută în carte, Bush afirma: „La un dineu al G8 desfăşurat la Sankt-Petersburg, majoritatea liderilor l-au criticat pe Putin pentru poziţiile sale anti-democratice. Jacques Chirac nu a făcut-o. El a declarat că Putin făcuse lucruri bune de când conducea Rusia şi că nu era treaba noastră să întrebăm cum le făcuse.“ În mod clar, preşedintele francez era ataşat mai curând de fraternité decât de liberté.)

Mai departe, în cartea sa, Bush dedică un spațiu considerabil agendei libertății și variatelor sale dezamăgiri și satisfacții. El încheie acest capitol scriind: „M-am întâlnit cu peste o sută de disidenți în decursul mandatului meu. Situația lor poate părea sumbră, dar nu este fără speranță. Așa cum am spus în al doilea discurs de inaugurare, agenda libertății necesită efortul concentrat al mai multor generații.“

Cu siguranță, așa stau lucrurile, dar orice speranță într-un sprijin american îndrăzneț față de respectarea drepturilor omului în străinătate s-a năruit brusc, odată cu alegerile prezidențiale americane din 2008.

Capitolul 9

Îndrăzneala de a spera în zadar

Berlinul reprezintă un loc ideal din care un preşedinte american – şi chiar un candidat la preşedinţia Americii – îi poate vorbi lumii despre libertate şi valori comune. Vizita candidatului prezidenţial Barack Obama, din 24 iulie 2008, a evocat faimoasele discursuri ţinute aici de compatrioţii lui, John F. Kennedy şi Ronald Reagan, discursuri care au apărat linia frontului, reală şi metaforică, dintre lumea liberă şi tirania reprezentată de Uniunea Sovietică în Europa de Est. Deşi această linie, Zidul şi URSS însăşi dispăruseră acum, dictaturile care aveau arme nucleare reprezentau încă un pericol – fapt pe care senatorul american a refuzat să-l menţioneze la Berlin.

Scena pentru spectacolul oferit de Obama fusese pregătită cu câteva săptămâni în urmă, când senatorul de Illinois respinsese propunerea adversarului său, senatorul John McCain, de a elimina Rusia din G8 şi de a împiedica aderarea Chinei. Răspunsul lui Obama a sugerat că era, practic, imposibil să colaborezi cu Rusia şi China în domeniul economiei şi al nonproliferării nucleare şi, în acelaşi timp, să susţii cauza democraţiei şi a drepturilor omului.

Nu doar că o asemenea viziune este falsă, dar s-a dovedit, în repetate rânduri, că tocmai opusul este adevărat. Acordurile comerciale, controlul armamentului şi alte proiecte reciproc avantajoase pot fi urmărite şi fără a sprijini tacit dictaturile. Senatorul Obama a vorbit despre includerea Chinei în rândul statelor care ar putea contribui la scrierea „legislaţiei internaţionale a omenirii“. Este aceeaşi logică strâmbă care a făcut ca ONU să includă China, Cuba, Rusia şi Arabia Saudită în Consiliul pentru Drepturile Omului. Chiar dorim să trăim după reguli create cu aprobarea unor asemenea regimuri?

În vreme ce Obama vorbea despre contribuţia importantă pe care ar fi putut-o avea Rusia la temperarea ambiţiilor nucleare ale Iranului, Reuters raporta că Teheranul achiziţionase sofisticatele rachete sol-aer S-300 de la ruşi. Dacă acela era nivelul de cooperare obţinut de Occident prin includerea Rusiei în

G8, e dificil de imaginat de ce se temea Obama că s-ar putea întâmpla în eventualitatea excluderii Rusiei. Ca un ecou întâmplător, în aprilie 2015, programul nuclear iranian şi rachetele ruseşti S-300 menite să-l apere au apărut iar în prim-planul ştirilor. În mod alarmant, preşedintele Obama nu pare mai îngrijorat în această privinţă decât era, în 2008, candidatul Obama.

La Berlin, Obama s-a referit, de mai multe ori, la „podul aerian“ creat în 1948 pentru aprovizionarea părţii vestice a oraşului. În plus, într-un interviu anterior el declarase că i-ar plăcea „să reînvie politica externă ce caracterizase administraţia Truman, cu oameni ca Marshall, Acheson şi Kennan“. A fost o declaraţie stranie, de vreme ce preşedintele Truman, un mare erou, în opinia mea, s-a luptat din răsputeri pentru a nu da înapoi nici măcar un pas în faţa comuniştilor, oriunde în lume. Iar „Omul din Missouri“ avea de înfruntat un monstru precum Iosif Stalin, care nu-şi ascundea dorinţa de a domina lumea. Nu doar că Truman salvase Berlinul occidental, dar Coreea de Sud, Taiwanul şi Europa Vestică aveau toate motivele să-i mulţumească. (În lumina evenimentelor actuale, merită notat că Truman l-a obligat pe Stalin şi să pună capăt ocupaţiei sovietice asupra Iranului, în 1946.) Comparaţi această abordare dură cu atitudinea consilierilor de campanie ai lui Obama, Madeleine Albright şi William Perry, Secretar de Stat, respectiv al Apărării, sub Bill Clinton, care au criticat propunerea lui McCain de a riposta ferm faţă de abuzurile la adresa drepturilor omului comise de mari puteri, ca Rusia sau China.

Tot în cadrul discursului de la Berlin, Obama a întrebat dacă Occidentul s-ar ridica să apere „drepturile omului pentru disidentul din Birmania, bloggerul din Iran sau alegătorul din Zimbabwe“. O atitudine vrednică de laude, dar de ce nu a spus nimic şi despre deţinuţii politici din China sau despre bloggerul condamnat din Rusia? Atât Mugabe, cât şi Medvedev au venit la putere în urma unor alegeri fraudate masiv. Ipocrizia asociată condamnării dictaturilor slabe şi aprobării celor puternice distruge credibilitatea Europei şi a Americii şi subminează orice tentativă de conducere globală din partea Americii; de fapt, se pare că-i încurajează şi pe autocraţii mai mici să aspire la obiective mai mari. Marii lideri se formează doar prin depăşirea unor provocări pe măsură. Aceia dintre noi care au trăit în spatele Cortinei de Fier au fost recunoscători că Ronald Reagan nu a mers la Berlin, în 1987, pentru a denunţa lipsa libertăţilor din Angola, de exemplu.

Cu excepția poziției față de Irak, Obama dădea foarte mult de înțeles că va perpetua dublele standarde distructive ale administrației lui Bush Jr. În acest timp, John McCain, un candidat considerat îngust și lipsit de viziune, sugera, în mod foarte firesc, că, dacă un lucru este stricat, ar trebui să-l repari. Faptul că Rusiei și Chinei li se dădea undă verde pentru încălcarea drepturilor omului, în scopul de a le păstra „la masa tratativelor", a dus la un ajutor militar și nuclear sporit către Iran, la înarmarea nucleară a Coreei de Nord și a amestecului celor două mari puteri în tragediile din Darfur și Zimbabwe. Oare s-ar mai fi petrecut toate aceste lucruri, dacă Statele Unite și Europa ar fi amenințat cu represalii concrete? Nu putem ști, dar, McCain cel puțin, ar fi dorit să afle.

În 2008, ca și astăzi, în locul ideologilor comuniști, la Kremlin și Beijing se află naționaliști și capitaliști mercantili. Ei nu reprezintă o amenințare existențială precum cea cu care s-au confruntat președinții Truman, Kennedy și Reagan. Și, totuși, Obama e ezitant în a-i înfrunta pe inamicii democrației, pentru a apăra valorile pe care le proclamă cu atâta ardoare în discursurile lui. Războiul Rece s-a încheiat și democrația a devenit standardul global nu pentru că liderii occidentali și-au apărat, efectiv, valorile, ci pentru că le-au promovat în mod agresiv.

Pe 11 septembrie 1858, un alt politician din Illinois, care avea să candideze la președinție, Abraham Lincoln, spunea: „Apărarea noastră constă în păstrarea spiritului care prețuiește libertatea ca moștenire a tuturor oamenilor, în toate țările, pretutindeni". Nu unde e convenabil. Nu în țările care nu dispun de mari rezerve energetice și de arme nucleare. Ci pretutindeni.

Dar cel mai aplaudat a fost Obama la Berlin în momentul în care a sugerat că unilateralismul și aventurismul militar din epoca Bush Jr. aveau să ia sfârșit sub mandatul său. În acel moment al campaniei electorale, nimeni nu se îndoia că Obama putea ține un discurs măreț. Dar reacțiile auditoriului berlinez și ale electoratului american au dat clar de înțeles că adunarea fusese, mai mult decât orice, un miting anti-Bush. În 2008, americanii și mai-marii lumii erau epuizați, după două îndelungate campanii militare, în Afghanistan și Irak, campanii fără obiective precise sau linii de finiș vizibile.

La drept vorbind, Obama își reprezenta electoratul. Chiar și cei mai aprigi suporteri ai agendei libertății promovate de Bush Jr. înțelegeau că țelul lor

fusese grav prejudiciat de costurile extraordinare și de durata războaielor din Afghanistan și Irak, de nesfârșitele operațiuni ulterioare de securizare și de reclădire a statelor respective. America își cheltuise capitalul uman și financiar, dar, și mai important, își cheltuise și capitalul politic.

Catastrofa tot mai mare din Irak a distras singura superputere a lumii de la scopurile ei mai ample și a slăbit politic și militar Statele Unite. Cu o conducere a Congresului care risca să facă aceeași greșeală, nereușind să vadă Irakul doar ca pe o piesă dintr-un puzzle, venise vremea reîntoarcerii la fundamentele planificării strategice.

Treizeci de ani de șah profesionist m-au făcut să înțeleg importanța de a nu pierde niciodată din vedere imaginea de ansamblu. Dacă acorzi prea multă atenție unei singure zone de pe tablă, îți riști întreaga poziție. America și aliații ei au fost atât de concentrați asupra Irakului, încât au cedat teritorii pe tot restul hărții. Coreea de Nord a fabricat bomba nucleară, iar cursa înarmărilor s-a declanșat în America Latină, în vreme ce petro-dictaturile din Rusia, Venezuela și Iran erau pe cai mari, grație prețului tot mai ridicat al petrolului. În 2006, până și obiectivele vagi ale dubiosului război împotriva terorii, declanșat de președintele Bush, fuseseră date deoparte de criza de la Bagdad.

Era momentul să fie recunoscut eșecul politicii externe duse de America după 11 septembrie 2001. Atacurile preventive și detronarea dictatorilor, chit că fuseseră sau nu bune, cel puțin constituiseră niște planuri. Dacă ataci Irakul, posibilitatea de a continua cu implicarea în Iran și Siria trebuie, de asemenea, luată în calcul. Lipsa de consistență este o deficiență strategică aproape imposibil de depășit. Statele Unite s-au văzut supervizând un război civil în vreme ce făceau, neputincioase, concesii în alte părți ale lumii. Această situație sumbră a fost rezultatul singurului lucru mai grav decât o strategie eșuată: incapacitatea de a recunoaște că strategia a dat greș.

La mai puțin de patru ani de când fusese invadat Irakul, în martie 2003, Coreea de Nord a testat o bombă atomică. Iranul se lăuda, fățiș, cu programul său de îmbogățire a uraniului, în vreme ce pompa bani în Hezbollah și Hamas. Talibanii cunoșteau un reviriment în Afghanistan. Aproape în afara radarului, Somalia devenea un refugiu pentru teroriștii al-Qaeda. Mai grav decât orice, America eșuase în misiunea ei de bază, aflată la originea tuturor

acestor implicări: de a le asigura propriilor cetățeni o siguranță mai mare ca înainte.

Așa cum se întâmplă adesea, semințele acestei catastrofe extinse fuseseră semănate de singurul succes avut de Occident. Atacul asupra talibanilor și a rețelei al-Qaeda din Afghanistan reușise să-și îndeplinească atât de bine scopul inițial, de a alunga al-Qaeda și susținătorii săi talibani, încât Statele Unite și aliații săi nu puteau înțelege motivele acestui succes. Aproape fiecare jucător de pe scena mondială a beneficiat de pe urma atacului în Afghanistan. Alungarea talibanilor sunniți a încântat Iranul. Rusia și China nu agreau deloc prezența unor extremiști religioși la granițele lor. India era fericită să vadă SUA lansând un atac direct contra teroriștilor musulmani. Doar Pakistanul a fost supus unor presiuni deloc plăcute, deși acolo președintele Musharraf a reușit să joace la două capete suficient de convingător, încât să pară un aliat al Occidentului, în vreme ce închidea ochii la traficul de arme și de teroriști de pe teritoriul lui. Musharraf a perfectat formula păstrării lui în chip de ultimă redută împotriva extremiștilor, spre a obține imunitate pentru dictatura sa, un truc folosit și de mulți autocrați arabi.

Se crease o confluență de opinii, facilitată de simpatia pentru Statele Unite, după sângeroasele atentate de la 11 septembrie, dar proverbialii „băieți răi“ erau, fără îndoială, răi, și acum știam unde se află. Așa cum au dovedit evenimentele ulterioare, bombardarea eficientă a teroriștilor constituie o oportunitate rară.

Aliații au căzut victime a ceea ce eu numesc „forța de atracție a succesului trecut“. Este evident că putem învăța din propriile eșecuri, dar adesea nu reușim să apreciem motivele succeselor noastre, luându-le ca atare. SUA s-au lansat în Irak fără să aprecieze dificultatea mult mai mare a sarcinilor postbelice de aici și modul în care situația putea fi complicată de ostilitatea tot mai accentuată a opiniei publice mondiale, în privința aventurilor militare ale Americii. Ceea ce ar fi fost relativ ușor în 1991–1992 a devenit mult mai dificil 12 ani mai târziu, fără sprijin global.

Aceasta este lecția inițiativei. În șah se spune că, dacă jucătorul care deține inițiativa – poziția din care poate declanșa atacul, nu reușește să o utilizeze, atunci contraatacul adversarului e inevitabil și va fi extrem de puternic. Lumea liberă a avut o poziție ideală de atac după căderea URSS-ului, în orice

fel imaginabil, mai ales psihologic. Dacă agenda promovării libertăţii a lui George W. Bush ar fi existat între 1992 şi 1999, când băieţii răi erau deja bulversaţi, ar fi avut un efect pozitiv remarcabil.

În 2008, promisiunea lui Obama de a aduce soldaţii acasă şi de a-i păstra acolo îi transmitea poporului american (sau, cel puţin, majorităţii lui) ceea ce îşi dorea acesta să audă. Desigur, aceasta e doar o mică parte din fişa postului unui politician, dar în zilele noastre este, de fapt, singura parte relevantă din fişa postului unui candidat.

Nu există nici o îndoială că alegerea lui Barack Obama, ca preşedinte al Statelor Unite, a avut un impact real asupra modului în care percepea o bună parte a lumii America. Obama reprezenta o nouă generaţie de lideri, el părea şi vorbea foarte diferit de predecesorii lui.

În Rusia, apariţia lui Obama – el a devenit primul lider de culoare al vreunei puteri mondiale, nu doar al Americii – s-a bucurat de cea mai mare atenţie. Victoria lui a marcat finalul viziunii despre America pe care încă o promovau mulţi ruşi, viziune caracterizată prin replica dată de sovietici, în chip de contraargument la acuzaţiile aduse dictaturii comuniste: „Da, dar şi americanii linşează negri!“ Există o convingere populară deja convenţională, şi nu doar în Rusia, potrivit căreia „în America, albii protestanţi bogaţi şi evreii îi exploatează pe negrii şi pe hispanicii săraci“. Brusc, lucrurile se schimbaseră, ca şi cum toţi ar fi văzut că Pământul este, în mod incontestabil, rotund.

Oportunitatea lui Obama de a profita de curiozitatea şi de bunăvoinţa lumii a fost foarte mică. Crizele cu care ne-am confruntat în 2008 au fost prea grave pentru a-i da noului preşedinte o perioadă de graţie mai lungă.

Celălalt avantaj al lui Obama a fost, pur şi simplu, că el nu era George W. Bush, care, pe bună dreptate uneori, iar alteori în mod eronat, ajunsese să întruchipeze fiecare problemă pe care o avea oricine de pe planetă cu America, cu americanii şi cu puterea globală a SUA. Clişeele referitoare la Bush, personal, erau o serie de stereotipuri americane, pe care o mare parte din lume le lua de bune: bogat, confuz, neinteresat de problemele omenirii, bigot religios şi pripit. Obama a exploatat aceste stereotipuri, dar, aşa cum am scris a doua zi după victoria lui împotriva lui McCain: „Nemulţumirea

acumulată de lume faţă de Bush va fi îndreptată rapid spre Obama, dacă nu reuşeşte să-şi susţină retorica inspirată prin acţiune decisivă.“

Chit că noul preşedinte avea de rezolvat chestiuni importante, precum criza financiară sau situaţia din Irak, Iran şi Afghanistan, el trebuia totuşi să-şi facă timp şi curaj pentru a înfrunta o anume autocraţie nucleară, care controla mare parte din rezervele de gaze şi de petrol ale planetei. În articolul meu, îi ceream noului preşedinte „să sublinieze clar că el nu consideră poporul rus un inamic al Statelor Unite“. Ca în majoritatea statelor totalitariste, regimul Putin nu reprezintă interesele majorităţii cetăţenilor săi (dacă ar fi făcut-o, n-ar fi trebuit să fie atât de autoritar pentru a se menţine la putere). Propaganda Kremlinului face eforturi pentru a înfăţişa America drept un adversar al Rusiei. Cu debutul său înviorător, Obama avea şansa de a da o lovitură acestei imagini, vorbind împotriva liderului dictatorial din Rusia şi făcând cauză comună cu poporul pe care îl oprima Putin.

Desigur, au existat chestiuni complexe legate de modul în care Obama trebuia să discute cu preşedintele oficial al Rusiei, Dmitri Medvedev, şi cu adevăratul conducător al ţării, Vladimir Putin. Dar alegerea principală era una directă. Obama îi putea trata ca pe nişte lideri democraţi sau putea fi onest. El se putea baza pe faptul că primise aproape 70 de milioane de voturi, în vreme ce Medvedev avusese nevoie doar de unul singur, al lui Putin. Dacă Obama îl eticheta pe Putin dictator, în mod clar şi deschis, încă din start, ar fi putut naşte speranţa într-o schimbare pentru un electorat total diferit: 140 de milioane de ruşi.

Prima criză internaţională căreia Obama a fost nevoit să-i facă faţă s-a produs la câteva luni de la alegerea lui, când Rusia şi forţele sprijinite de ea, din regiunea separatistă Osetia de Sud, au reuşit, în cele din urmă, să provoace un război deschis cu Georgia. Pregătind acest moment de luni de zile, navele ruseşti au blocat porturile georgiene, iar trupele au invadat Georgia, ocupând mai multe oraşe. Era o acţiune de o gravitate deosebită, deşi Kremlinul clama că voia doar să impună pacea, şi se părea că forţele ruseşti puteau pătrunde până în capitala georgiană Tbilisi. Răspunsurile iniţiale, de pe 8 august, ale celor doi candidaţi la preşedinţia Americii, faţă de aceste violenţe, n-ar fi putut demonstra mai clar diferenţa de opinii dintre ei. Obama a condamnat violenţa şi a afirmat: „Este timpul ca Georgia şi Rusia să manifeste reţinere“.

McCain a spus: „Rusia trebuie să înceteze imediat şi necondiţionat operaţiunile militare şi să-şi retragă toate forţele de pe teritoriul suveran al Georgiei“. După ce presa a criticat remarcile timide ale lui Obama şi s-au adunat şi mai multe dovezi că Rusia era agresorul, Obama a făcut, în grabă, o altă declaraţie, spre a-si îmbunătăţi exprimarea şi a condamna „acţiunea agresivă“ a Rusiei.

Diferenţele au fost dramatice şi aveau să se extindă şi mai mult. Aşa cum spunea un articol apărut în Politico, pe 9 august: „Declaraţia lui Obama îl aşază pe aceeaşi linie cu Casa Albă, Uniunea Europeană, NATO şi cu o serie de puteri europene, în vreme ce declaraţia iniţială a lui McCain (...) îl aduce mai aproape de linia definitivă prin claritate morală şi excepţionalism american, promovată în cursul primului mandat al preşedintelui Bush“.

După doar cateva zile, a devenit clar că McCain, cu abordarea lui axată pe claritate morală, avusese dreptate, iar poziţia lui Obama era stânjenitoare, indiferent de cât de „aliniat“ era cu ceilalţi. Putin a făcut declaraţii similare, cerându-le ambelor părţi să dovedească reţinere şi să înceteze ostilităţile, în vreme ce trupele sale năvăleau în Georgia şi ofereau acoperirea necesară aliaţilor din Osetia de Sud pentru a-i epura pe etnicii georgieni din regiune. Pe 11 august, ambii candidaţi au dat declaraţii mai ample. Cea a lui Obama era, în mare, o recunoaştere a faptului că se înşelase prima dată, deşi media, prietenoasă, nu a prezentat-o astfel. Şi chiar dacă el îl învinovăţea pe Putin pentru escaladarea tensiunilor, concluzia lui nu arăta care ar fi trebuit să fie rolul Americii, ci rolul Rusiei:

„Vreau să mă fac bine înţeles: căutăm un viitor axat pe dialog constructiv cu guvernul rus, şi pe prietenie cu poporul rus. Dorim ca Rusia să-şi joace rolul meritat, de mare naţiune, dar odată cu acest rol vine şi responsabilitatea de a acţiona în sensul progresului în acest nou secol, nu de a reveni la conflictele din trecut. Iată de ce Statele Unite şi comunitatea internaţională trebuie să pledeze ferm împotriva acestei agresiuni, susţinând pacea şi securitatea.

Incredibil! Şi, nu uitaţi, aceasta a fost declaraţia lui mai dură, făcută după ce fusese acuzat de îngăduinţă faţă de Rusia, cu două zile în urmă. „Rolul meritat, de mare naţiune“, al Rusiei? Putin îşi plimba tancurile printr-o ţară europeană, pe când Obama vorbea în Hawaii despre un dictator kaghebist care acţiona în sensul progresului.

John McCain fusese un suporter tenace al orientării provestice, democratice, a Georgiei, în timpul și după Revoluția Trandafirilor, din 2003, și al alegerii, ca președinte, a lui Mihail Saakaşvili, un reformist educat în Statele Unite. Candidatul republican nu și-a temperat cuvintele în declarația sa mai extinsă, din 11 august, profitând de oportunitatea de a-și prezenta cunoștințele de politică externă și de a folosi conflictul pentru calificarea abordării conciliante a lui Obama drept naivitate. McCain a făcut o treabă excelentă, punând Georgia într-un tablou mai larg, alături de motivele pentru care Statele Unite erau obligate să protejeze această micuță țară din Caucaz:

„Implicațiile acțiunilor Rusiei depășesc amenințarea la adresa integrității teritoriale și a independenței unei Georgii democratice. Rusia folosește, într-o oarecare măsură, violența împotriva Georgiei pentru a intimida alți vecini, precum Ucraina, care au făcut alegerea de a se apropia de Occident și de a adera la valorile politice și economice vestice. Ca atare, soarta Georgiei trebuie să-i preocupe intens pe americani și pe toate popoarele care întâmpină, cu bucurie, sfârșitul divizării Europei și independența fostelor republici sovietice."

Totodată, McCain a diagnosticat corect invazia rusească drept o consecință a atitudinii ezitante a Occidentului: „Decizia NATO de a amâna aderarea Georgiei posibil să fi fost interpretată ca o undă verde dată Rusiei pentru a ataca Georgia și, de aceea, le cer aliaților noștri din NATO să-și reconsidere poziția". McCain a încheiat în forță: „Trebuie să le reamintim liderilor Rusiei că beneficiile de care se bucură din partea lumii civilizate, implică și respectul lor față de valorile, stabilitatea și pacea mondiale. Istoria lumii se scrie, adesea, în țări puțin cunoscute și îndepărtate. Astăzi, ea este scrisă în Georgia. Este responsabilitatea națiunilor mari ale lumii să garanteze că istoria continuă să fie o consemnare a progresului omenirii spre respectarea valorilor și a securității popoarelor libere."

Poate cineva să citească aceste declarații și să nu creadă că lumea ar fi fost, astăzi, un loc mai sigur și mai democratic, dacă John McCain ar fi fost ales, trei luni mai târziu? Sau să se îndoiască de faptul că timiditatea evidentă a lui Obama l-a încurajat pe Putin să atace Ucraina? Desigur, nu avem cum să știm, dar aș paria pe orice că, într-un univers paralel, în care McCain ar fi președinte, Putin n-ar îndrăzni să atace Ucraina. Adesea, McCain este

înfăţişat, în Statele Unite, ca un promotor al războiului, dar apelurile la prietenie nu-i sperie pe cei de teapa lui Vladimir Putin, ci îi încurajează. Este o tragedie că mii de ucraineni, ca şi mulţi ruşi, suferă, azi, din pricină că administraţia Obama n-a reuşit să înveţe această lecţie.

De asemenea, Obama a picat şi primul său test, ca preşedinte, într-o situaţie de criză, atunci când cetăţenii Republicii Islamice Iran au ieşit în stradă, pentru a protesta împotriva regimului, în iunie 2009, iar participanţii la „Revoluţia Verde“ şi-au riscat viaţa pentru a-şi apăra voturile. A fost un moment remarcabil. Putin şi ceilalţi membri ai „axei tiranilor“ urmăreau cu atenţie evenimentele din Iran şi aşteptau riposta Washingtonului. Ei doreau să ştie dacă vor exista pedepse semnificative pentru folosirea forţei împotriva manifestanţilor paşnici. În mod surprinzător, liderii europeni au dovedit o neobişnuită intransigenţă, condamnând în termeni duri acţiunile regimului iranian, în vreme ce replica iniţială, venită de pe malul celălalt al Atlanticului, nu a fost deloc încurajatoare.

Doar în a doua lui declaraţie, făcută la o săptămână după revolta iraniană, preşedintele Obama şi-a dat seama că era important să pledeze pentru justiţie şi nonviolenţă, chiar dacă a refuzat să-şi exprime direct sprijinul faţă de miile de iranieni care-şi puneau viaţa în primejdie pentru a apăra aceste idealuri. Am înţeles ezitarea lui Obama, care nu voia să-i dea regimului iranian oportunitatea de a-i acuza pe protestatari că fac jocul Americii. Dar oare liderul lumii libere nu putea să găsească nimic mai intimidant, decât expresia „urmărim cu îngrijorare“, când era clar că ayatolahului Khamenei şi lui Mahmoud Ahmadinejad puţin le păsa cine îi urmăreşte?

Senatorul Richard Lugar şi Fareed Zakaria, de la CNN, printre alţii, au apărat extrema precauţie a lui Obama. Zakaria chiar a comparat situaţia cu modul timid în care a reacţionat George Bush Sr. la colapsul iminent al URSS şi la pierderea influenţei sovietice în Europa de Est, în 1989. Dar când a folosit, vreodată, o dictatură violenţa ca represalii pentru remarcile publice venite din partea unui lider străin? Dictatorii îşi bazează calculele pe forţă şi pe consecinţele probabile ale acesteia, nu pe dojana blândă a politicienilor. Preşedintele Eisenhower nu a spus nimic în 1956, iar asta, cu siguranţă, nu a oprit tancurile sovietice să pătrundă în Budapesta. S-au spus puţine lucruri în

1968, iar reprimarea sângeroasă a revoluţiei de la Praga, de către sovietici, şi-a urmat cursul. Indiferent de ce ar fi zis Obama sau oricine altcineva, regimul iranian şi-ar fi folosit toate forţele aflate la dispoziţie pentru a se menţine la putere.

Pe 7 iulie 2009, Obama a ţinut un discurs la Noua Facultate de Economie din Moscova. A fost, firește, un discurs foarte bun. Pe lângă darurile sale naturale în domeniul oratoriei, Obama avea în echipă şi câţiva buni cunoscători ai realităţilor ruseşti, inclusiv pe viitorul ambasador al SUA în Rusia, Mike McFaul, pe care-l cunoscusem în urmă cu câţiva ani şi pe care îl respectam pentru susţinerea acordată revoluţiilor „colorate“.

Discursul lui Obama a fost unul puternic şi a dat un mesaj consistent. Am declarat, într-o conferinţă de presă, după ce Obama s-a întâlnit cu mine şi cu alţi lideri ai opoziţiei, că discursul a reprezentat „mai puţin decât am fi dorit, dar mai mult decât ne-am fi aşteptat“. El a subliniat, în mod repetat, că relaţia importantă dintre America şi Rusia privea popoarele, şi nu regimurile lor, ceea ce constituia exact ce sperasem. Obama a deschis liniile directe de comunicare, în loc să discute doar pe canalele oficiale ale Kremlinului.

Desigur, ideal ar fi fost să dea şi nume. Obama a făcut unele declaraţii puternice privind eşecul totalitarismului şi a subliniat soluţia democraţiei; de fapt, el a făcut, despre Rusia lui Putin, declaraţii mai tranşante decât oricare altele făcute de cele două administraţii anterioare lui. Dar a evitat să critice faptele propriu-zise ale lui Putin şi ale lui Medvedev, arhitecţii–gardieni ai sistemului nostru dictatorial. Desigur, ca oaspete, lui Obama îi era greu să-şi insulte gazdele, dar remarcile privind cursul antidemocratic din Rusia ultimilor nouă ani şi-au atins ţinta. Obama nu l-a menţionat nici pe Mihail Hodorkosvki, care fusese întemniţat de Putin şi ţinut, în continuare, după gratii de Medvedev, exemplificând, astfel, tot ceea ce criticase Obama în privinţa statelor totalitare.

Dar Obama nu a cedat în toate privinţele, ceea ce m-a impresionat şi, cu siguranţă, l-a surprins pe Putin, care, probabil, se aştepta ca noul şi tânărul preşedinte american să fie dornic să încheie înţelegeri, pentru a raporta, acasă, un mare succes în relaţia cu Rusia. Obama i-a surprins şi pe unii republicani din SUA. Înainte de vizita în Rusia, mai mulţi congresmeni republicani conservatori i-au trimis preşedintelui o scrisoare deschisă, cu următoarele

recomandări: să nu lege scuturile antirachetă de reducerea armelor nucleare, să apere drepturile Ucrainei și ale Georgiei și să discute cu opoziția rusă. Din punctul meu de vedere, Obama a urmat toate aceste recomandări.

În discuţia avută cu Obama la întrunire, am subliniat că toate presupunerile legate de structura de putere a guvernului rus, la acel moment, nu reprezentau decât o pierdere de timp și că tot ce conta era faptul că Rusia nu era nici pe departe o țară democratică. Și mi-am continuat astfel declarația: „Constituţia Rusiei prevede trei ramuri ale guvernării. Din nefericire, toate trei sunt, acum, contopite între pereții biroului domnului Putin. Nu pot spune decât că toate afirmațiile despre liberalizare ale președintelui Medvedev sunt vorbe goale. Nu am văzut nici un fel de schimbare politică reală în ultimul an, care să indice un curs nou.“

În amintirea gestului făcut de Reagan către liderii sovietici, i-am prezentat președintelui american o listă cu victimele ruse ale opresiunii de stat, la finalul întâlnirii noastre. Dar nu-mi făceam iluzii că Obama avea să pună vreodată acea listă pe biroul lui Putin.

Așa cum avea să se întâmple și cu mulți americani, rușii s-au simțit cât de curând demoralizaţi după măreţul discurs al lui Obama. Puternica retorică despre democrație și valori comune s-a pierdut într-un talmeș-balmeș birocratic care însoţise și întâlnirea, desfășurată mai devreme dintre Secretarul de Stat Hillary Clinton și ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov – întâlnire rămasă memorabilă prin penibila gafă cu butonul de „resetare“.

Ca să dau un singur exemplu, prima întâlnire a Grupului de lucru al societăţii civile, din cadrul Comisiei Prezidențiale Bilaterale Rusia–SUA, a avut loc la Washington DC, pe 27 ianuarie 2010. Înaltul demnitar rus Vladislav Surkov era copreședinte al grupului, în ciuda unei scrisori de protest semnate de 71 de congresmeni americani, care arătau că Surkov era „unul dintre inițiatorii cursului autoritar al Rusiei“. Scrisoarea îi solicita, de asemenea, președintelui Obama să boicoteze întâlnirea, până ce Surkov avea să fie înlocuit, poate de cineva care nu-și petrecuse toată cariera distrugând genul de societate civilă pe care grupul de lucru era menit să-l promoveze.

O altă parte potențial bizară a întâlnirii de la Washington a implicat o prezentare ținută de șeful de la Transparency International, o organizație independentă de investigare a corupției, care, pe cea mai recentă listă, plasa Rusia pe locul 146, din 180 de țări, de departe cel mai prost clasată dintre principalele țări industrializate. Dar Surkov și prietenii lui de la Kremlin nu s-au arătat deloc stânjeniți. Este chiar posibil ca ei să fi considerat acea poziție drept o formă de recunoaștere a gradului de fărădelege la care reușiseră să aducă Rusia sub Vladimir Putin.

Faptul că acest grup de lucru ineficient s-a întrunit, totuși, dovedea că administrația Obama plasa forma deasupra funcției. Discursul ținut de Obama în luna iulie, în Rusia, trezise așteptări că administrația lui va urmări comportamentul brutal al Rusiei în plan intern și agresiunile externe și va încerca să se alieze cu asupritul popor rus și nu cu guvernul represiv. Dar, în locul unor măsuri hotărâte, am primit vorbe goale, cu zeci de comisii înființate din inițiativa președintelui american, fiecare mai vrednică de milă și mai deplorabilă decât precedenta. Aceasta, care se referea la societatea civilă, era, pur și simplu, insultătoare.

Funcționarii lui Putin erau fericiți să-și petreacă timpul prin capitalele lumii, fiind tratați omenește, în loc să fie mustrați pentru alegerile fraudate și făcuți de rușine pentru lista tot mai mare de personalități din opoziția rusă asasinate. Dar de ce a trebuit ca Statele Unite să acorde acreditive de legitimitate și de bună credință, stând la masa tratativelor cu astfel de oameni?

Între timp, cu doar o săptămână mai înainte, un consiliu consultativ înființat de președintele rus Dmitri Medvedev dăduse publicității un raport plin cu grandioase idei de liberalizare. Dar, oricât de bine suna acest raport, șeful consiliului, Igor Iurghens, admitea, apoi, într-un interviu, că, în final, „Putin va lua tot ce decizie dorește“ și că „alegerile libere sunt imposibile azi în Rusia, deoarece populația rusă este ignorantă din punct de vedere politic, pasivă și nu agreează democrația“. Concluzia lui era, prin urmare, că „domnul Putin și domnul Medvedev trebuie să decidă“ cine să fie președinte! Acesta era proiectul lui Surkov pentru o „societate civilă sustenabilă“: un Pinochet cu o licență în Drept.

Aceste comisii absurde nu demonstrează decât că administrația Obama s-a angajat într-o campanie pentru a face oamenii să creadă că problemele pot și

vor fi rezolvate, în cele din urmă, în loc să ia măsurile ferme necesare rezolvării lor. A fost un model care a ajuns să domine politica sa externă. Este adevărat că să faci ceea ce trebuie făcut constituie o sarcină ingrată şi că rostirea adevărului nu duce întotdeauna la rezultate bune în sondaje. Dar promisiunile sunt pentru candidaţi. Îndeplinirea promisiunilor este pentru lideri.

America este, poate, singura superputere a planetei, dar cum, adesea, auzim că problema Europei este Rusia, să vedem ce a făcut Europa, în timp ce Obama se străduia să se retragă de pe toate fronturile. La începutul anului 2011, am fost invitat să scriu un eseu pentru o publicaţie europeană, pe tema: „Rusia în Europa: parteneri sau adversari?“ Mi se părea că jurnaliştii glumesc, dar aceasta este o exemplificare concludentă a mentalităţii autoamăgitoare şi autodistructive care a cuprins Europa în ceea ce priveşte Rusia.

În august 2008, tancurile ruseşti au trecut o graniţă recunoscută internaţional, pătrunzând în Georgia şi dând întregii Europe – dar, mai ales, ţărilor din fostul bloc sovietic – fiori reci pe şira spinării. Cu doar o lună înainte, Rusia ameninţase Polonia şi Republica Cehă cu o ripostă „tehnico-militară“, inclusiv cu recurgerea la armament nuclear, când a fost dat publicităţii planul scuturilor antirachetă americane. În ianuarie 2009, Rusia a tăiat alimentarea cu gaze naturale pentru jumătate dintre ţările Europei, afectând sute de mii de oameni. Ursul se întorsese şi era flămând.

Având în vedere până şi numai aceste evenimente recente, întrebarea propusă de editori pentru eseu părea ridicolă. Un partener este, de obicei, definit drept cineva cu interese similare, dacă nu chiar ca o persoană care manifestă sentimente de prietenie şi de afinitate, împărţind cu tine succesele şi greutăţile. De peste un deceniu, în nenumărate rânduri, regimul Putin care a condus Rusia – şi încă o conduce, dacă s-a îndoit vreodată cineva de asta – a adoptat o poziţie dură, ostilă, faţă de Europa şi de restul lumii occidentale. Totuşi, în 2011, cele mai eficiente arme ale Kremlinului erau băncile, nu tancurile. Banii care ieşeau din Rusia erau mai aproape de a cuceri Europa decât fusese vreodată cel mai temut dictator.

Mai bine de un deceniu, majoritatea liderilor europeni au pretins că puteau face afaceri cu Rusia, în vreme ce protestau, cu jumătate de gură, față de demolarea de către Putin a fragilelor noastre instituții democratice și de călcarea în picioare a drepturilor omului. Alți lideri, pur și simplu, s-au dezbărat de ipocrizia simbolică și l-au îmbrățișat de-a dreptul pe „puternicul“ și „popularul“ Putin, în speranța obținerii unor acorduri economice mai avantajoase. Pactul faustian a îmbogățit un cerc restrâns de elite din Europa și Rusia, în vreme ce Putin a transformat Rusia într-un stat kaghebist, polițienesc.

Apoi, revolta numită „Primăvara Arabă“, de la sfârșitul anului 2010, i-a oferit lui Putin și mai multe vești bune, pe multiple fronturi. Să începem cu cea mai evidentă: o creștere a prețului petrolului reprezintă, întotdeauna, pentru Kremlin, prioritatea priorităților. După ce sperase, ani de zile, într-o lovitură militară israeliană împotriva Iranului, care ar fi urcat prețul petrolului la 200 de dolari barilul, Putin s-a mulțumit să celebreze, în tăcere, revoltele arabe, sperând că va obține același preț-țintă. Interesele Moscovei în Libia nu au fost, poate, servite de faptul că rușii se abținuseră să voteze, în Consiliul de Securitate al ONU, pentru o acțiune militară în această țară, dar interesele financiare ale juntei de la Kremlin erau foarte bine servite chiar și așa.

Celălalt moment glorios pentru Kremlin a venit ca urmare a reacției occidentale timide la invazia Bahrainului de către trupele saudite, invazie vizând înăbușirea revoltelor izbucnite în martie 2011. Protestanții neînarmați fuseseră împușcați de la mică distanță la doar câteva zile după ce Secretarul american al Apărării, Robert Gates, se întâlnise cu reprezentanții monarhiei din Bahrain. SUA au condamnat, în cele din urmă, violențele și Secretarul de Stat Hillary Clinton a cerut, politicos, regimurilor din Golf înarmate și sprijinite de Washington „să dovedească reținere“ în înăbușirea protestelor pașnice.

Parlamentul European a avut o atitudine ceva mai severă, condamnând reprimarea violentă a demonstrațiilor, dar a făcut-o printr-o rezoluție nonlegislativă, fără să sugereze că va recurge la sancțiuni sau la alte măsuri. Putin se întrebase, de multă vreme, cât de departe putea merge cu represiunile asupra opoziției interne, fără să provoace o reacție dură din partea Occidentului. În 2011, el a aflat că nu exista nici o limită și că folosirea

muniţiei de război contra demonstranţilor ruşi era o opţiune viabilă.

Intervenţia occidentală în războiul civil din Libia a constituit o lecţie şi pentru alte regimuri malefice. Iranului i-a transmis mesajul: „Grăbește-te!“ Gaddafi renunţase, în mod public, la ambiţiile sale nucleare, cu ani în urmă, gest pentru care fusese aplaudat de comunitatea internaţională. În acest timp, King Jong-il putea ucide mii de oameni, putea face ce voia, dar era intangibil, deoarece nord-coreenii ignoraseră toate protestele restului lumii şi detonaseră câteva bombe atomice.

În faimosul roman al lui John le Carre, Tinker, Tailor, Soldier, Spy (Un spion care ştia prea mult), un maestru al spionajului, George Smiley, îl avertizează pe un agent în privinţa KGB: „Singura problemă va fi când se va afla că i-ai oferit lui Poliakov bijuteriile Coroanei şi ai primit, în schimb, nişte mărunţiş“. Bijuteriile Coroanei Occidentului sunt democraţia, drepturile omului şi transparenţa. Purtându-se cu mănuşi faţă de Putin, Europa a trădat aceste contracte sociale, cândva sacre, pentru „mărunţişul“ reprezentat de petrol, gaze şi orice altceva, de la automobile la echipe de fotbal.

„Dar, stai o clipă“, îi aud spunând pe aşa-numiţii pragmatici, „petrolul şi gazele nu sunt deloc nişte fleacuri şi, oricum, nu reprezintă contactele economice cea mai bună cale de a îmbunătăţi standardul de viaţă al ruşilor şi, în cele din urmă, starea politicii ruseşti?“ Această abordare a fost discreditată de atâtea ori, încât, de acum, e clar că suporterii o folosesc doar pentru a evita să recunoască faptul că nu au curajul să se opună unui lider brutal. Dar daţi-mi voie să o desfiinţez încă o dată, cu argumente.

În primul rând, trebuie spus că, în vreme ce Kremlinul lasă cu bună ştiinţă milioane de europeni nevinovaţi să îngheţe în casă, din cauza unor dispute contractuale, Rusia are nevoie de consumatorii din Europa la fel de mult cum Europa are nevoie de petrolul şi de gazele ruseşti. Conductele sunt fixe şi nu pot fi mutate. Principalul client alternativ, China, a încheiat deja contracte favorabile, pe termen lung, pentru energie ieftină din Rusia, prin urmare a vinde resurse chinezilor nu e un lucru la fel de profitabil ca a le vinde europenilor. Putin şi ciracii săi ştiu că au un termen limitat pentru a aduna cât de mulţi bani pot şi nu-şi vor risca preţiosul flux monetar, dar nici nu au de înfruntat vreun risc, câtă vreme liderii europeni capitulează preventiv.

În privinţa celui de-al doilea argument, până şi sintagma „contacte economice“ ar fi suficientă spre a lăsa un gust amar oricărei persoane interesate sincer de respectarea drepturilor omului. Elitele ruseşti au profitat din plin de creşterea uimitoare a preţului petrolului, iar economia s-a consolidat în mâinile celor fideli lui Putin. Autocraţiile împart profiturile contactelor economice doar atât cât e necesar, pentru a evita tulburările populare. Când dictatorii investesc în plan intern banii pe care nu-i fură de la bugetul de stat, aceştia merg spre forţele de securitate şi spre maşinăria propagandei, nu spre liberalizarea societăţii civile.

Adevăratul impact pe care l-au avut contactele economice a fost tocmai opusul a ce pretindeau susţinătorii lor, şi anume exportul de corupţie din Rusia către „partenerii“ ei din lumea liberă. Toţi aceşti bani din petrol şi-au făcut treaba bine şi peste hotare, cumpărând respectul acolo unde Rusia nu-l putea cuceri altfel. Jocurile Olimpice de iarnă au fost cumpărate pentru oraşul Soci, atât de îndrăgit de Putin – coşmarul legat de securitate şi de catastrofa ecologică provocată de un astfel de eveniment în mica staţiune subtropicală din Caucaz au scăpat, cumva, ochilor de vultur ai echipelor de evaluare ale Comitetului Internaţional Olimpic. Apoi, pe lista de cumpărături a lui Putin a fost bifată şi organizarea Cupei Mondiale de Fotbal, deşi e dificil de precizat care tabără e mai puţin transparentă – Kremlinul sau FIFA.

Nu am folosit cuvântul „mafia“ în mod întâmplător, în capitolul 8. El reprezintă, pur şi simplu, un mod mult mai precis de a defini regimul Putin, decât orice termen politic tradiţional. Bossul este omul care poate asigura protecţie, care poate încheia înţelegeri cu autorităţile şi poate face ca banii să curgă neîncetat. În acest cadru, Europa şi America sunt autorităţile, singurele care s-ar putea opune mafiei. Dar bossul, Putin, le are în buzunar şi, câtă vreme va menţine circuitul banilor, el va fi invincibil.

În treacăt merită menţionată şi încercarea unor occidentali de a revitaliza vechea disciplină a „kremlinologiei“, lansând ipoteze legate de echilibrul de putere dintre Medvedev şi Putin. Ceea ce contează e că politicile nu se schimbă, indiferent de numele înscrise pe uşile birourilor de la Kremlin. În nici măcar o zi din timpul mandatului lui Medvedev, nu a existat vreun semn al proslăvitei liberalizări, cu adevărat aşteptate de unii ruşi naivi.

Cuiul final în coşciugul mitului liberalizării a fost bătut de ciocanul unui

judecător moscovit la finalul celui de-al doilea proces al lui Mihail Hodorkovski, în decembrie 2010. În ianuarie 2011, mai mulți protestatari au fost întemnițați la Moscova, pentru participarea la un miting în apărarea dreptului la liberă întrunire – inclusiv fostul vicepremier al lui Elțîn, Boris Nemțov. Mitingul făcea parte din Strategia 31, care prevedea organizarea de manifestări publice în fiecare zi de 31 din calendar, pentru a protesta împotriva refuzului regimului Putin de a acorda drepturi care erau trasate atât de clar în Constituție.

Singura redută europeană care părea să aibă mai multă vigoare a fost Marea Britanie, dar noul guvern conservator părea dubios de dornic să șteargă trecutul cu buretele. Primul caz de terorism nuclear internațional, asasinarea, în noiembrie 2006, a cetățeanului britanic Aleksandr Litvinenko, cu izotopul radioactiv poloniu-210, a răcit relațiile dintre Marea Britanie și guvernul rus care a acordat, rapid, adăpost sigur primului suspect din cazul acestei crime. În 2008, directorul executiv al corporației TNK-BP, o uniune a companiilor petroliere fanion din Rusia și Marea Britanie, a fugit din Rusia, după o înfrângere umilitoare în lupta pentu controlul corporației.

Aceeași persoană, Robert Dudley, a devenit, apoi, director general al British Petroleum. La doar câteva săptămâni după verdictul în cazul Hodorkosvki, Dudley, înconjurat de reprezentanții noului guvern Cameron, a anunțat, cu mândrie, un schimb comercial important și un acord privind explorarea petrolului în zona arctică, încheiate cu Rosneft. Poate a fost doar o bizară coincidență, dar Rosneft este compania rusă de stat care a beneficiat cel mai mult de pe urma confiscării și jefuirii companiei lui Hodorkovski, Yukos, după arestarea acestuia. Putem presupune, așadar, că British Petroleum se afla în posesia unor bunuri furate. Dar banii lichizi spală o mulțime de păcate.

E greu de precizat dacă BP era așa de dornică să intre în grațiile Kremlinului, din cauză că, de partea cealaltă a Atlanticului, compania trecea prin vremuri grele, după ce fostul director general, Tony Hayward, fusese acuzat pentru masiva scurgere de țiței din Louisiana. Americanii, cel puțin, au privit cu îngrijorare afacerea BP-Rosneft, congresmanul Ed Markey referindu-se, cu o expresie memorabilă, la BP ca la „Bolșoi Petroleum“. În acest timp, Gazprom și Shell au anunțat o alianță în vederea explorării. Nu-l mai așteptam decât pe David Cameron să revină de la Moscova, fluturând cu mândrie un vraf de

contracte și exclamând: „Profit pentru mandatul nostru!“

Europa a fost, întotdeauna, gata să-l critice pe Aleksandr Lukașenko, faimos pentru a fi fost „ultimul dictator din Europa“ – caracterizare care, cu siguranță, stârnește hohote de râs la Kremlin. Istoria de acțiuni represive întreprinse de Lukașenko este minoră, în comparație cu cea a lui Vladimir Putin, dar presupun că rezervele uriașe de petrol, gaze și bani gheață pot face enorm de multe pentru imaginea cuiva. Poate că, dacă lângă Minsk s-ar descoperi un important câmp petrolifer, Lukașenko ar fi, și el, invitat să cânte karaoke cu vedetele de la Hollywood și la petreceri cu Silvio Berlusconi, așa cum s-a întâmplat cu Putin.

Nu e imposibil să ne imaginăm Europa ca pe un partener egal al Rusiei și nu doar ca pe un rău necesar. Deși asta nu se va întâmpla câtă vreme va fi Putin la putere, există modalități prin care liderii europeni se pot opune Kremlinului și pot impune o schimbare de regim. Într-o mafie, loialitatea contează, dar numai atâta vreme cât bossul poate garanta fluxul banilor și protecția soldaților fideli. Prin urmare, este esențială păstrarea bunelor relații cu Europa Occidentală și America, unde oligarhii lui Putin preferă să-și consume timpul și averile. La urma urmei, de ce să devii un miliardar, dacă ești condamnat să trăiești în aceeași țară ruinată pe care ai jefuit-o ca să ajungi bogat?

Un mic cerc de oligarhi controlează Rusia și casta foștilor și a actualilor agenți ai serviciului securității statului, numiți siloviki, care ocupă majoritatea centrelor de putere. Dacă acest grup de oameni ar fi făcut răspunzător, la nivel personal, prin investigarea legalității investițiilor lor, prin anularea prețioaselor lor vize Schengen, atunci Putin ar înțelege că nu mai este atât de influent, că nu le mai poate garanta aliaților săi averile și acces facil la viața îmbelșugată din străinătate. Este un mod de a-i ținti pe Putin și regimul lui, fără a pedepsi poporul rus.

Am promovat această viziune de multă vreme, pe ambele maluri ale Atlanticului, cel puțin din 2007 încoace, iar în 2011 ea a început să pară o posibilitate reală. Aceasta era o veste bună, dar motivul de la baza ei era o tragedie.

Proiectul de lege cu numărul 1039, care a intrat în vigoare în anul 2011 în legislația americană, ca „legea responsabilității“ sau „legea Serghei Magnițki“, a fost menit să urmărească conturile și vizele celor responsabili de „reținerea, torturarea și uciderea“ lui Serghei Magnițki, tânărul avocat care murise într-o închisoare din Rusia în 2009, după ce dăduse în vileag fraude de sute de milioane de dolari comise de oficialii ruși. Legea putea fi, de asemenea, extinsă, pentru a-i viza și pe indivizii implicați în cazuri similare de fraudă și încălcare a drepturilor omului. Actul normativ își datora existența campaniei remarcabile desfășurate de neobositul Bill Browder, fost angajat al lui Magnițki, și de „câțiva oameni buni“ din Congres, mai ales de mentorul său, senatorul de Maryland, Ben Cardin.

Versiunea a ceea ce toată lumea a numit „legea Magnițki“ a fost votată, în cele din urmă, de Congres, ca „Abrogarea amendamentului Jackson-Vanik pentru Rusia și Moldova și legea Serghei Magnițki, a responsabilității, pe 2012“. A fost un exemplu rar de lege americană beneficiind de un copleșitor sprijin din partea ambelor partide din Congres, astfel încât e curios că administrația Obama a părut decisă să îi pună bețe în roate. (Legea a trecut de Camera Reprezentanților pe 16 noiembrie 2012, cu 365 voturi pentru și 43 contra, și de Senat, trei săptămâni mai târziu, cu 92 de voturi pentru și 4 contra.) După ce a încercat să amâne cu un an promulgarea ei, Obama a semnat-o, în cele din urmă, pe 14 decembrie 2012.

Aparent, Casa Albă era îngrijorată că-și va deteriora relația amicală cu dictatura lui Putin, așa că guvernul a alcătuit propria listă cu demnitari ruși acuzați în cazul Magnițki, fără să dea însă publicității numele de pe ea. Desigur, publicarea numelor era lucrul cel mai important. „Amenințare făcută în secret“ este un oximoron potrivit, în acest caz.

Sau poate că Obama, care a reușit să țină legea în Congres, și nu pe biroul lui, până după realegerea sa, se temea să dea crezare cuvintelor adversarului lui din 2012, Mitt Romney, care, într-un interviu acordat în luna martie postului CNN, declarase despre Rusia: „Fără îndoială că este inamicul nostru geostrategic numărul unu. Rușii luptă, de fiecare dată, alături de cele mai rele personaje ale acestei lumi. Ideea că președintele ar gândi cu ceva mai multă flexibilitate relația cu Rusia este, într-adevăr, foarte problematică.“ Obama l-a ridiculizat pe Romney pentru această remarcă, pregătind chiar o temă de dez-

batere, despre felul în care „oamenii anilor 1980 vor să reînvie politica externă de atunci“.

Poate vă mai amintiţi că remarca usturătoare a lui Romney, la adresa flexibilităţii lui Obama, vizase o „gafă de microfon“ pe care preşedintele o făcuse cu câteva zile mai înainte, la un summit în Coreea de Sud. Obama îşi uitase microfonul deschis şi fusese auzind spunându-i preşedintelui rus Medvedev că „toate aceste chestiuni, dar mai ales problema scutului antirachetă, pot fi rezolvate, dar e important ca el să-mi lase spaţiu de manevră. Aceasta e ultima mea alegere. După ea, voi dovedi mai multă flexibilitate.“ („El“ era, desigur, Vladimir Putin.) La fel de relevantă a fost replica mecanică a lui Medvedev: „Înțeleg. Voi transmite această informaţie lui Vladimir.“

După invadarea Ucrainei de către forţele lui Putin, la începutul lui 2014, sintagma „Romney a avut dreptate“ a devenit un motto pentru cei care doresc să critice politica externă a lui Obama. Desigur, Romney nu s-a înşelat, şi el şi-a întărit, atunci, spusele printr-un articol în revista Foreign Policy, detaliind modul în care Obama clacase în faţa Rusiei. Iată un fragment:

Fără să obţină concesii semnificative din partea Rusiei, [Obama] a abandonat locurile de amplasare ale scuturilor noastre antirachetă din Polonia. El a acordat Rusiei noi limitări ale arsenalului nostru nuclear. A capitulat în faţa solicitării Rusiei ca rezoluţia ONU asupra programului de înarmare nucleară al Iranului să nu includă şi sancţiuni importante. Moscova s-a premiat pentru aceste cadouri continuând să obstrucţioneze lucrările ONU pe o serie întreagă de subiecte. Ruşii au continuat să înarmeze regimul maleficului dictator sirian şi au blocat eforturile multilaterale depuse pentru oprirea măcelului din Siria. În plan extern, această abordare a fost spinoasă pentru noi, în chestiuni vitale privind securitatea naţională a Americii. Timp de trei ani, rezumatul politicii preşedintelui Obama faţă de Rusia a fost: „Noi dăm, Rusia ia“.

Bingo! Adăugasem deja această declaraţie la lista pe care deja o întocmisem,

aşa că, la fel ca în bătălia cu McCain din 2008, nu e greu de ghicit spre cine s-au îndreptat simpatiile mele la alegerile prezidenţiale din 2012. În documentarea făcută pentru lucrarea de faţă, am găsit şi un pasaj din cartea lui Romney, publicată în 2010, şi despre care nu ştiusem la vremea respectivă, No Apology: The Case for American Greatness, pasaj pe care aş vrea să vi-l împărtăşesc, deoarece oglindeşte unele dintre gândurile asupra răului despre care am scris în introducere:

Răul a fost cu noi de la începuturile timpului şi nu dispare. Mai mult, tehnologia face ca el să fie foarte aproape. Astăzi, mijloacele disponibile pentru a crea orori sunt chiar mai letale decât erau cândva. Sunt convins că este vital să crezi în existenţa răului, el nu poate fi nici alungat, nici bulversat printr-o introspecţie facilă. Ar trebui să analizăm atent ce au spus şi au scris oamenii răului şi să luăm în considerare acele lucruri. Adolf Hitler a spus lumii exact care îi erau aspiraţiile în Mein Kampf, dar, la început, lumea i-a respins afirmaţiile ca pe o simplă demagogie politicianistă.

Acest lucru e foarte adevărat şi apreciez în mod deosebit partea despre luarea în considerare a cuvintelor oamenilor răi, căci exact acelaşi lucru îl susţin şi eu de ani de zile, în privinţa lui Putin. Aproape imediat ce a venit la putere, Putin a început să vorbească deschis despre obiectivele lui. Da, el minte fără scrupule despre unele lucruri, atunci când îi convine, dar în chestiunile importante, precum centralizarea puterii şi disprețul faţă de democraţie şi de drepturile civile, el vorbeşte tranşant şi, de obicei, susţine prin fapte ceea ce spune.

Iată de ce e atât de frustrant să priveşti cum administraţia Obama, mai întâi prin Secretarul de Stat Hillary Clinton şi apoi prin succesorul ei, John Kerry, continuă să-l trateze pe Putin ca şi cum acesta ar renunţa la planurile sale diabolice dacă e tratat cu suficientă amabilitate şi i se fac suficiente concesii. S-a dovedit că Obama urma să aibă nevoie de toată anunţata lui flexibilitate în al doilea mandat, fiindcă nu mai putea să-i transmită mesaje lui Vladimir prin intermediul porumbelului călător Medvedev. El avea să fie nevoit să i le

transmită personal. Căci 2012 era an electoral şi în Rusia.

Adjectivul „orwellian“ a devenit de-a dreptul uzat prin folosirea repetată în discursurile politice moderne. Liberali şi conservatori deopotrivă, în democraţii precum Statele Unite sau Marea Britanie, folosesc, cu plăcere, termenul, pentru a descrie aproape orice încălcare a libertăţilor civile de către stat. Camerele video pentru intimidarea infractorilor, înregistrările telefonice ale indivizilor suspectaţi de terorism şi controalele de securitate pe aeroporturi – toate au fost considerate referiri demne de capodopera lui Orwell, 1984. Simt, la rândul meu, nevoia protejării libertăţilor personale, chiar şi într-o democraţie, dar aceia dintre noi care trăiesc într-un stat poliţienesc preferă să utilizeze cuvinte care pot descrie circumstanţe mult mai sumbre.

Cea mai puternică temă din cartea lui Orwell nu este cea a Fratelui cel Mare, atotvăzător, ci cea a controlului şi a distorsiunii limbajului, mai ales sub forma „non vorbei“. Cuvintele capătă sensuri inversate, cuvintele care exprimă idei neaprobate sunt eliminate complet, iar gândurile umane înseşi sunt ciuntite, prin reducerea şi simplificarea vocabularului. Această încercare de a deforma realitatea prin controlul asupra informaţiei nu este SF, pentru oricine a citit vreodată ziarul Pravda, în timpul Uniunii Sovietice, sau pentru oricine trăieşte în Rusia lui Putin, în zilele noastre.

Şi, astfel, alegerile prezidenţiale din 4 martie 2012, cele mai fraudate din istoria Rusiei, au fost proclamate „corecte şi curate“ de media controlată de stat. Protestele civile paşnice au fost numite „provocări extremiste“, iar despre trupele speciale OMON, care au reprimat cu brutalitate manifestaţiile de protest, presa a anunţat că ar fi „menţinut ordinea“. Protestelor uriaşe ale opiniei publice, izbucnite după frauda electorală de la alegerile parlamentare din 4 decembrie, li s-a răspuns cu o şi mai mare corupţie şi cu reinstalarea, dinainte stabilită, a unui locotenent-colonel KGB, care ţinteşte, în mod clar, să fie dictator pe viaţă.

N-aş fi un adevărat patriot, dacă n-aş sublinia că 1984 a fost inspirat de statul totalitar ce apare în romanul distopic rusesc Noi, scris de Evgheni Zamiatin în 1921 şi interzis, desigur, în URSS până în 1988. În universul futurist imaginat

de Zamiatin, există încă alegeri, iar în fiecare an „Binefăcătorul“ este reales în unanimitate. Tulburător de familiar.

Aţi putea crede că, sub „dictatura uşoară“ a lui Putin, care încearcă să mimeze funcţiile unei societăţi deschise şi să ascundă cât mai mult cu putinţă acţiunile represive, nu există cărţi interzise sau arse. Acest lucru e doar parţial adevărat, fie şi pentru că autorităţile realizează că nişte mormane imense de cărţi incendiate n-ar face o impresie prea favorabilă pe YouTube. În schimb, ele confiscă, pur şi simplu, cărţile conţinând „materiale extremiste“, aşa cum s-a întâmplat în 2012, cu 250 000 de exemplare din cartea în care fostul vicepremier Boris Nemţov detalia corupţia regimului Putin.

Frauda strigătoare la cer, de la alegerile din 4 decembrie, era încă vizibilă, trei luni mai târziu. Ca „într-un carusel“, grupări de alegători ruşi erau mutaţi din secţie în secţie de votare, în mase suficient de mari pentru a aglomera centrul Moscovei cu zeci de autobuze. Secţii de votare false au apărut cu doar câteva zile înainte de data alegerilor, adunând mii de voturi. Directorii de fabrici, administratorii de şcoli şi multe alte persoane au fost ameninţate să voteze cu Putin, riscând, altfel, reducerea finanţării sau consecinţe chiar mai grave.

Regimul a trebuit să se adapteze conştiinţei treze manifestate de sutele de mii de protestanţi ieşiţi în stradă în acel decembrie, spre egala surpriză a guvernului şi a opoziţiei. Camere video au fost instalate în fiecare secţie de votare şi au apărut zeci de mii de observatori, dintre cetăţenii indignaţi. Acest lucru l-a determinat pe liderul comisiei electorale înfiinţate de Putin, Vladimir Şurov, să se bazeze pe trucuri care puteau fi practicate în culise. Listele suplimentare de vot, destinate celor nevoiţi să voteze în alte localităţi decât cele de domiciliu, s-au extins, până la dimensiuni greu de imaginat.

Deloc surprinzător, în zonele unde s-au produs aceste fenomene, Putin a primit un număr mult mai mare de voturi pe listele suplimentare, decât pe cele normale. Buletinele de vot alocate persoanelor aflate în deplasare au început, brusc, să fie foarte solicitate, ca şi serviciile ce le permiteau persoanelor cu dizabilităţi să voteze de acasă.

Dar, cu tot cu aceste trucuri magice făcute de Şurov, Putin n-a primit peste jumătate dintre voturile înregistrate la Moscova, unde cifra oficială a fost de 47% de voturi pentru Putin, deşi pe buletinele de vot nu existau

contracandidaţi credibili. (Calculele noastre au estimat, însă, că procentajul real obţinut de el, în capitală, nu depăşea 35%.) Candidaţii erau, cu toţii, aprobaţi de Kremlin, de la lideri naţionalişti şi comunişti bătrâni şi epuizaţi, la figura nouă a miliardarului Mihail Prohorov, o marionetă putinistă instalată pe buletinele de vot pentru a diviza voturile protestatarilor. Presa internaţională a fost prezentă în Rusia doar în ziua alegerilor şi a plecat imediat după aceea, ignorând rădăcinile şi ramurile întinse ale corupţiei şi represiunii, ce reprezintă adevărata problemă.

În timp ce rușii dădeau semne că se săturaseră de Putin, rămânea de văzut dacă restul lumii avea să pretindă că el era liderul ales democratic al Rusiei. Preşedintele Obama a aşteptat câteva zile, dar, în cele din urmă, l-a sunat pe Putin. Dictatura modernă se desfăşura în culise, dar piesa democraţiei continua să aibă loc pe scenă, iar Obama îşi juca rolul.

Acest lucru nu a fost surprinzător, întrucât deja asistasem la o anticipare a năruirii speranţelor de către administraţia Obama, mai devreme, în 2011. Vicepreşedintele Joe Biden venise la Moscova, în martie 2011, pentru discuţii şi, ulterior, a vorbit şi cu mine şi cu alţi membri ai opoziţiei. Când a sosit, Biden era foarte agitat, după o întâlnire personală cu Putin, afirmând că nu respectase scenariul stabilit al discuţiilor şi făcuse presiuni asupra lui Putin în încercarea de a-l determina să nu mai participe iarăşi la alegeri, deoarece acest lucru ar fi dăunat integrităţii constituţionale a Rusiei. Din atitudinea mândră a lui Biden şi din expresia aşternută pe chipul noului ambasador McFaul, era clar că aceste declaraţii nu făceau parte din mesajul pe care dorise să-l transmită Casa Albă.

Mi-am ridicat braţul, cerând permisiunea de a vorbi şi am spus: „Domnule Biden, înţelegeţi că, prin comparaţie cu Putin, dumneavoastră şi preşedintele Obama sunteţi nişte cerşetori? Sunteţi nevoiţi să urcaţi dealul Capitolului pentru fiecare milion de dolari solicitat, în vreme ce Putin poate cheltui un miliard pe bacşişuri fără să semneze nici măcar o hîrtie.“ Faptul că americanii încă mai considerau că lui Putin îi păsa de ce spun ei sau de felul cum apăreau faptele lui în ochii lor ori ai oricui altcuiva a fost şi rămâne extrem de dezamăgitor.

Mişcarea de protest din Rusia fusese transformată, la finele lui 2011, sau cel puţin noi aşa speram, după ce alegerile pentru Dumă au demonstrat un nivel de fraude electorale şocant chiar şi pentru Rusia. Cetăţenii de rând din mediul urban, care, până atunci, îşi văzuseră de treabă şi-şi ţinuseră, în parte, gurile închise, pur şi simplu, n-au mai putut accepta acest ultim atac la demnitatea lor. Cu toţii ştiau că alegerile erau o farsă şi că fuseseră astfel încă din 2000. Dar, de data asta, partidul lui Putin, Rusia Unită, mersese prea departe. Falsificarea stridentă a rezultatelor electorale a scos sute de mii de ruşi în stradă, cu un mesaj anti-Putin şi anti-Rusia Unită. A fost o privelişte, într-adevăr, demnă de admirat.

Existau steaguri din toate colţurile spectrului politic, fapt care valida conceptul meu original, din 2005, asupra protestelor, prin care ceream acceptarea, în rândurile noastre, a tuturor forţelor ostile lui Putin, indiferent de ideologia lor. Majoritatea demonstranţilor nu aveau, însă, nici o afiliere politică. Ei mărşăluiau împotriva corupţiei, împotriva imunităţii corupţilor şi împotriva lui Putin. Masca fusese deja dată jos, iar Putin a demonstrat clar că nu mai era interesat să se prefacă a fi un democrat. Oamenii se săturaseră, pur şi simplu, de el.

Protestele au continuat în toată luna decembrie, adunând, pe 24 decembrie, peste o sută de mii de oameni în stradă, iar manifestanţii au început să mărşăluiască şi în favoarea noii figuri aflate în fruntea mitingurilor opoziţiei, Aleksei Navalnîi. Acesta fusese arestat la o demonstraţie anterioară şi eliberarea lui era aşteptată de mulţimi mari de oameni. În regimurile represive, precum cel al lui Vladimir Putin, există o luptă permanentă între dictatură şi cei care i se opun, încercând să dea în vileag informaţii vitale. Navalnîi s-a aflat în avangarda „disidenţilor informativi“. El a construit o reţea de date pentru a dezvălui corupţia regimului Putin, documentând cu precizie, caz după caz, abuzurile comise de cleptocraţi şi provocând indignarea opiniei publice.

Ascensiunea lui Navalnîi în rândurile mişcării de opoziţie nu a fost, însă, accidentală. El colabora de mulţi ani cu aceasta, ca organizator şi activist. În afară de tenacitatea şi de priceperea lui, Navalnîi poseda şi abilităţi mai subtile, necesare unui lider din zilele noastre. Charisma lui e completată de simţul umorului şi cinism, ideale pentru a ataca propaganda unui Kremlin

cenușiu și posac. Talentul lui pentru jocuri de cuvinte l-a făcut să denumească formațiunea Rusia Unită, a lui Putin, „Partidul Pungașilor și Hoților“.

Navalnîi a organizat rețelele sociale și de blog de care opoziția depinde, după ce a fost exclusă din peisajul mediatic clasic. Așa cum s-a văzut și în alte țări, grupurile puteau organiza proteste publice foarte rapid, prin convocări făcute în mediul online. Desigur, asta nu însemna că, ieșind rapid în stradă, nu puteai fi arestat sau bătut, așa cum au pățit mulți. Pe atunci, nu eram deloc un expert în flash-mob-uri și nici măcar în Twitter, dar am fost fericit să particip la mai multe proteste alături de Navalnîi și să colaborez cu el și cu activiștii opoziției, tineri sau bătrâni.

Navalnîi și tinerii lui adepți nu s-au lăsat intimidați de forțele polițienești, mai bine de un an, și am organizat, cu regularitate, mari acțiuni de protest, inclusiv în ziua revenirii lui Putin în funcția de președinte, pe 7 mai 2012. Revigorata mișcare de opoziție era simbolizată de panglici albe, despre care Putin a remarcat, cu obișnuita lui vulgaritate: „Credeam că sunt prezervative“.

Protestele desfășurate pe 6 mai, în Piața Bolotnaia, în seara dinaintea discursului inaugural al lui Putin, au fost primele reprimate cu o violență serioasă, în momentul în care poliția a mutat gardurile de protecție pentru a provoca strangularea circulației și apoi i-a atacat și înghesuit pe protestatari în pungile astfel create. Peste 400 de oameni au fost arestați, inclusiv organizatorii Navalnîi, Nemțov și Udalțov, iar mai bine de o sută de persoane au fost rănite, unele grav.

Nu era stabilit să vorbesc în acea zi, întrucât tema mitingului presupunea oferirea acestei oportunități activiștilor și vorbitorilor care veniseră din toată țara la Moscova. Dar, până la urmă, după ce am ajuns la cordoanele de poliție, pe la ora 6 seara, am trecut de ele și m-am îndreptat spre locul unde își avea sediul Ecoul Moscovei, pentru a discuta despre proteste și revenirea lui Putin. De asemenea, aveam un oaspete în acea zi, consultantul politic american Frank Luntz, care era nerăbdător să vadă de aproape democrația rusă în acțiune. El a sunat la Fox News chiar în acea seară, spre a-și transmite impresiile la cald.

Regimul sovietic din anii 1980, pe care ni-l amintim cu toţii, pare să fi revenit în Rusia. Oamenii sunt înfricoşaţi [...] E groaznic să te gândeşti la asta, dar există posibilitatea ca poliţia să fi dorit această confruntare, să fi vrut să transmită, cu 24 de ore înainte ca Putin să revină în funcţie, mesajul că nemulţumirile şi părerile diferite nu vor mai fi permise. Cu siguranţă, însă, mesajul n-ar fi trebuit să fie transmis cu atâta violenţă, cu siguranţă, poliţia n-ar fi trebuit să atace. Nu există nici o justificare pentru acest gest [...] Am trecut printre manifestanţi şi am văzut că se purtau cu decenţă, doar cântau şi scandau. Erau nişte oameni calmi, care au fost atacaţi pe nedrept.

Am văzut declanşarea catastrofei la ştiri, direct din studioul Ecoului Moscovei. Plănuisem să-mi ţin emisiunea şi apoi să revin în Piaţa Bolotnaia, pentru a-i asculta pe vorbitori şi a mă întâlni cu unii colegi, dar zona fusese cuprinsă deja de haos, pe la 6:30 PM. Întregul oraş fusese transformat într-o fortăreaţă, pentru a pregăti discursul inaugural al lui Putin, de a doua zi, şi era clar că poliția voia să ne transmită un mesaj, aşa cum remarcase Luntz, în mod perspicace. Ţarul se întorsese şi oricine dorea să iasă în stradă contra lui trebuia să-şi asume riscul de a se alege cu capul spart.

Noua represiune nu s-a încheiat însă pe străzi. Regimul a vizat întregul Consiliu de coordonare al mişcării de opoziţie, luând cu asalt domiciliile membrilor acestuia şi chiar şi birourile sau casele familiilor lor. Liderii opoziţiei au fost interogaţi ore în şir. Au fost votate şi mai multe legi antiprotest, pentru a da amenzi mai mari şi pedepse de până la 30 de zile de închisoare pentru delicte civile minore. Nu era o mişcare lipsită de conducere; era nevoie de coordonare şi de o bună comunicare pentru a aduce 50 000 de oameni sau chiar mai mulţi în stradă. Acest lucru era suficient pentru a dovedi că procentul de aprobare a lui Putin era unul mincinos, dar nu era de ajuns pentru a răsturna regimul. Au mai fost câteva mitiguri mari, până pe 6 mai 2013, când aniversarea protestului din Bolotnaia a scos în stradă zeci de mii de moscoviţi.

Pe 18 iulie 2013, Navalnîi a fost condamnat la cinci ani de închisoare, fiind acuzat, în mod fals, de deturnare de fonduri, o acuzaţie folosită, de obicei, pentru a persecuta figurile din opoziţie. Sentinţa a fost dată la doar o zi după

ce el îşi înregistrase candidatura în cursa electorală pentru primăria Moscovei. A urmat un bizar joc de-a şoarecele şi pisica. Navalnîi a fost, în mod uimitor, eliberat, probabil pentru a nu face din el un martir şi pentru adăuga un dram de legitimitate alegerilor locale. I s-a permis să apară pe buletinele de vot şi să-şi facă şi campanie electorală, deşi, desigur, candidatul Kremlinului, primarul în funcţie Serghei Sovianin, era favorizat de putere şi de presă. Un alt motiv probabil pentru care a fost eliberat Navalnîi şi i s-a permis să candideze l-a reprezentat dorinţa Kremlinului de a-l tempera pe ambiţiosul Sovianin. Fără un candidat ca Navalnîi, rezultatul lui Sovianin ar fi depăşit scorul naţional al lui Putin, de 63,5%, şi ar fi minimalizat şi mai mult procentul de 47% obţinut de Putin în Moscova. Acest lucru arată cât de subtile şi de periculoase sunt dictaturile moderne, care pot angrena, astfel, în jocul lor instrumentele şi structurile democratice.

Navalnîi a terminat cursa pe locul doi, mult în urma lui Sovianin, şi a continuat să fie vizat pentru că nu dorea să renunţe la convingerile sale, astfel că noi şi noi acuzaţii s-au adunat împotriva lui. Ultima condamnare, din decembrie 2014, l-a trimis în arest la domiciliu, iar pe fratele lui, Oleg, la închisoare, o manevră standard de luare de ostatici, caracteristică vechii şcoli kaghebiste. Amândoi sunt, astăzi, prizonieri de conştiinţă. Navalnîi a participat la organizarea unui nou marş, pe 1 martie 2015, după ce colegul nostru, Boris Nemţov, fusese asasinat pe 27 februarie. Marşul s-a transformat într-o paradă memorială pentru prietenul nostru.

E dificil de spus ce anume s-ar fi putut petrece diferit, în privinţa marilor mişcări de protest din acea perioadă. Dacă era să se producă o revoluţie adevărată, ea ar fi trebuit să izbucnească de timpuriu, înainte ca regimul să dea o ripostă. Poate că uriaşa demonstraţie din 24 decembrie 2011, de pe Bulevardul Saharov, a fost cea mai bună ocazie – dacă a existat una. Am fost acolo, alături de aproape toţi membrii opoziţiei, şi la tribună au urcat cel puţin alţi 30 de vorbitori. Navalnîi a fost uimitor de aproape de declanşarea unei revoluţii, spunând ceea ce mulţi dintre noi gândeam de atâta vreme:

Văd că sunt aici, în clipa asta, suficienţi oameni cât să ocupe Kremlinul şi Casa Albă [clădirea guvernului federal]. Dar suntem o forţă paşnică şi nu vom face asta acum. Însă, dacă aceşti pungaşi şi hoţi vor încerca să

continue să ne înşele, dacă vor continua să ne mintă şi să ne fure, vom lua cu propriile mâini ce ne aparţine de drept!

Ce s-ar fi întâmplat, dacă am fi mărşăluit spre Kremlin şi clădirea Dumei în acea noapte? Dacă am fi înfiinţat o tabără de o sută de mii de oameni în Piaţa Roşie şi ne-am fi pregătit de luptă? Oare oamenii ceilalţi ne-ar fi urmat? Oare miile de polițiști ar fi deschis focul? Oare am fi fost, acum, liberi sau morţi?

Capitolul 10

Război și pace

Despre conferinţele de presă se presupune că ar trebui să furnizeze titluri bombastice şi să producă ştiri importante, dar, pe 5 iunie 2013, la Geneva, nu am dezvăluit decât strict ce intenţionam să fac. Eram acolo pentru a primi Premiul Morris B. Abram pentru Drepturile Omului, din partea organizaţiei UN Watch. A fost o mare onoare să primesc o distincţie purtând numele unui campion al drepturilor civile din America, un om care colaborase cu Martin Luther King Jr., şi cu Robert Kennedy înainte de a deveni o personalitate în domeniul drepturilor omului şi de a înfiinţa, la Geneva, organizaţia UN Watch.

La conferința de presă, un reporter a pus o întrebare care-mi fusese adresată de sute de ori, de când mă retrăsesem din lumea șahului: dacă mi-era sau nu frică pentru viaţa şi libertatea mea, în Rusia lui Putin. Dar, de data asta, nu am mai dat răspunsul obișnuit – anume că nu poți fi sigur de nimic în viață. Am răspuns că am serioase îndoieli că, dacă m-aș fi întors în Rusia, aș mai fi fost lăsat să plec, de vreme ce devenise clar, în februarie, că urma să fiu vizat de continuarea represiunii îndreptate împotriva protestatarilor politici din cazul Piaţa Bolotnaia.

„Aşadar, deocamdată“, am concluzionat (dacă-mi permiteţi să mă citez, pentru a da o relatare cât mai precisă), „mă abţin să mă întorc în Rusia.“

Aceasta nu se voia a fi o declaraţie de părăsire a patriei mele în mod permanent sau temporar. În contextul întrebării, nici măcar jurnaliştii din sală care cunoşteau bine situaţia din Rusia nu au reuşit să găsească nimic ieşit din comun în răspunsul meu precaut. Abia după ce ziarul Moscow Times a relatat întâmplarea, titlurile de primă pagină şi speculaţiile au început să apară.

Nu făcusem decât să exprim realitatea sumbră a situaţiei din Rusia, la momentul respectiv. Aproape jumătate dintre membrii Consiliului de coordonare al opoziţiei erau cercetaţi de procurori sau acuzaţi de fapte inventate, mergând de la proteste ilegale la incitarea la extremism şi fraude

fiscale. Această decizie dificilă era deja o veste veche pentru familia mea şi pentru mine; nu mai fusesem în locuinţa mea din Moscova din februarie. Inclusiv sărbătorirea împlinirii a 50 de ani, în aprilie, a avut loc la Oslo, şi nu la Moscova, oricât de mult mă durea să le pun pe drumurile străinătăţii pe mama şi pe rudele mele apropiate.

Activitatea mea, în cadrul Consiliului opoziţiei, viza mai ales relaţiile externe, ceea ce implica un lobby pe lângă guvernele şi organizaţiile străine pentru a condamna abuzurile împotriva drepturilor omului săvârşite de regimul Putin şi impunerea de sancţiuni guvernului lui Putin şi acoliţilor săi. Furia manifestată de Putin la votarea legii Magniţki în SUA, la finele lui 2012, m-a convins că aceasta era calea corectă, ce trebuia promovată şi în Europa.

Deschiderea de către procuratura din Moscova a unei investigaţii menite să-mi limiteze dreptul la deplasare peste hotare mi-ar fi zădărnicit aceste eforturi. M-ar fi împiedicat să realizez contactele şi să ţin prelegerile dorite, toate fixate peste hotare, întrucât statutul meu de disident mă împiedica să mai dobândesc vreun venit în Rusia. O interdicţie de călătorie ar fi limitat, de asemenea, şi eforturile puse în slujba Fundaţiei de Şah Kasparov, care avea centre la New York, Bruxelles, Johannesburg, Singapore şi Ciudad de Mexico, pentru a promova şahul în educaţia copiilor.

Mă îndoiesc că regimul m-ar fi închis şi ar fi aruncat cheia – deşi asemenea îndoieli avusesem şi în cazul lui Mihail Hodorkovski şi al fetelor de la Pussy Riot. Devenise mai mult decât o modă, printre procurorii ruşi, de a emite un nesfârşit baraj de acuzaţii, procese şi convocări în faţa tribunalului: era ca temuta pedeapsă chinezească a celor o mie de tăieturi. Această modă distrugea victimele, financiar, fizic şi psihic, şi le împiedica să mai iasă în lumina reflectoarelor, evitând, astfel, transformarea lor în martiri. Hărţuiala provoca, printre victime, dar şi printre rudele şi prietenii lor, teamă şi paranoia. Aceasta era tehnica folosită deja de ani buni împotriva lui Navalnîi.

Când m-am retras din lumea şahului, în martie 2005, pentru a mă alătura mişcării de opoziţie, conceptul meu promovând unitatea tuturor elementelor anti-Putin din Rusia şi faptul de a mărşălui împreună, indiferent de ideologie, a fost aspru criticat. Când am văzut marşurile din 2011 şi 2012, cu sute de steaguri reprezentând fiecare grup, de la liberali la naţionalişti, demonstrând

împreună pentru „Rusia fără Putin“, a fost ca împlinirea unui vis. Dar a fost un vis efemer, urmat de o trezire brutală la realitate pentru opoziție, în timp ce, din păcate, marea masă a poporului rus a continuat să doarmă.

Pentru revenirea sa de necontestat în funcţia de preşedinte, Putin a paralizat capitala, transformând centrul Moscovei într-un Phenian, capitala Coreei de Nord. De atunci, el n-a mai dovedit nici o ezitare în a-i persecuta pe activişti, pe liderii opoziţiei, pe avocaţii, savanţii şi chiar pe muzicienii care îndrăzneau să-l critice în public. Faza încercării de a stârni indignarea opiniei publice din cauza mecanismului alegerilor fraudate trecuse. În ciuda propagandei guvernamentale, majoritatea rușilor știau că sistemul este o farsă crudă, dar conștientizarea acestui fapt nu era suficientă, în sine, pentru a-i face pe milioane de oameni să-și rişte siguranţa și libertatea, luptând împotriva unei poliții bine înarmate.

Mi-am extins, totodată, activitatea în domeniul apărării drepturilor omului, într-un efort de a crea o coaliție internațională de disidenți și activiști. În 2012, i-am urmat unuia dintre eroii mei, Václav Havel, în funcția de președinte al Fundației pentru Drepturile Omului din New York. Thor Halvorssen, neobositul fondator şi director al instituției, a pus la punct o serie remarcabilă de evenimente și de campanii globale, cu accent pe unirea luptătorilor pentru libertate din toată lumea. Forumul Libertăţii, organizat anual la Oslo este chintesența acestor eforturi de a-i aduce pe activiștii pentru drepturile omului și pe disidenți laolaltă, în vederea împărtășirii de informații și de strategii.

Am înțeles că nu puteam conduce o acțiune în Rusia din afara Rusiei şi a trebuit să accept asta. Sunt încă implicat în lupta opoziției și, în unele privințe, sunt mai ocupat ca niciodată militând pentru cauza noastră. Celor care m-au acuzat că am abandonat Rusia sau că m-am dat bătut le spun că Rusia rămâne patria mea, indiferent unde trăiesc sau ce pașaport am. Nu mă voi supune toanelor șarlatanilor și hoților care o conduc în momentul de față. Rusia nu este Putin. Refuz să fiu o țintă ușoară sau să fiu închis și redus la o simplă figură ce inspiră simpatie. A fost dureros să nu-i pot vedea foarte des pe fiul meu cel mare, Vadim, și pe mama mea, la Moscova, dar Klara Kasparova mi-a dat nu doar numele ei, ci și spiritul de luptător și, de aceea, voi continua lupta.

Două luni mai târziu, a avut și preşedintele Obama disensiuni personale cu regimul Putin, anulând o întâlnire cu acesta, care fusese stabilită pentru luna august. Obama avea multe motive să ia o asemenea decizie, dar cel mai important era acordarea, cu câteva zile mai înainte, de către Rusia, a dreptului de azil politic lui Edward Snowden, un dezertor din Agenţia Naţională de Securitate, care dăduse în vileag multe dintre secretele Americii. Felul în care a fost tratată această anulare a întâlnirii în presa occidentală a reflectat atenţia slabă și interesul limitat al mass mediei faţă de Rusia, deşi relatările au fost corecte. În definitiv, lista modurilor în care Putin acţionase împotriva intereselor americane și europene era deja foarte lungă, în vârful ei aflându-se subiecte ca apărarea antirachetă, Siria și Iranul. Înainte, însă, Obama fusese mulţumit să stea alături de Putin și să rostească obișnuitele banalităţi despre cooperare și prietenie. Dacă a fost nevoie de un afront personal, legat de neglijabila figură a lui Snowden, pentru ca, în final, Obama să i se opună lui Putin, e de presupus că e mai bine să faci un lucru bun dintr-un motiv greșit, decât să nu faci nimic.

Stă în natura umană să ne înfrumuseţăm poveștile, indiferent că acest lucru e sau nu potrivit. Asemenea unui fotbalist care fructifică sau ratează un penalty în ultima secundă de joc, un individ este, adesea, lăudat sau criticat în special când faptele lui nu constituie decât o diversiune, într-un ansamblu de fapte mult mai importante. Rolul principal al unei persoane corelat cu un singur incident ajunge să pară mai important decât chestiunile serioase care s-au acumulat de multă vreme și pe care le reprezintă incidentul. Așa a fost cazul lui Edward Snowden, un trădător și un spion pentru unii și un erou și un luptător pentru libertatea de exprimare pentru alţii. Nu cunosc în mod special faptele sau dezvăluirile lui, dar, cu siguranţă, aș fi avut alte sentimente faţă de el dacă nu-și găsea refugiu tocmai în Rusia, unde solicitarea sa de azil a implicat sprijinirea tacită a regimului dictatorial al amabilei sale gazde, Vladimir Putin.

Reacţia mea s-a datorat nu doar primei declaraţii făcute de Snowden din Rusia, pe când se afla încă în zona de tranzit a aeroportului Șeremetievo, în care a inclus Rusia lui Putin – un stat polițienesc, sprijinitor al despotismului de pretutindeni – pe lista de ţări care „se ridică împotriva încălcării dreptu-

rilor omului comise de cei puternici în dauna celor slabi“. Poftim? Numeroșii deținuți politici din Rusia n-ar fi deloc de acord cu o asemenea abordare, la fel și membrii opoziției, care au avut e-mailurile sparte și convorbirile telefonice înregistrate de KGB, în încercarea de a-i discredita. Iar Snowden ar fi putut să arate mai mult respect față de numeroșii jurnaliști și autori ai dezvăluirilor care fuseseră asasinați sau răniți în Rusia.

Ca un om care a crescut sub ochiul atotvăzător al KGB-ului și care luptă împotriva renașterii moderne a acestei organizații sub Vladimir Putin, trebuie, totuși, să fac o remarcă privind dezvăluirile despre NSA: este strigător la cer să auzi comparații făcute, cu seninătate, între NSA și alte organizații occidentale de spionaj sau de aplicare a legii și maleficele regimuri de securitate internă din URSS și Germania de Est. NSA este, față de STASI, ceea ce este un hotel ieftin față de o închisoare de maximă securitate. Nu ceea ce face un anumit guvern cu informațiile îl definește, ci ceea ce face cu ființele umane.

Orice încălcare a libertăților personale și a drepturilor indivizilor de către un guvern ar trebui combătută și dezbătută, cu siguranță. Mecanismele de protest împotriva unor astfel de abuzuri trebuie să fie exercitate permanent, altfel se duc. Cetățenii din spatele Cortinei de Fier nu au fost îngroziți de serviciile de securitate din cauză că acestea adunau informații despre ei. Noi am trăit în teamă fiindcă știam ce s-ar putea întâmpla dacă ofeream măcar un indiciu că ne-am opune regimului. Și, foarte adesea, nu era nevoie de absolut nici o informație pentru a-i persecuta, tortura, asasina sau a-i face să dispară pe potențialii dușmani. Dacă era implicat vreun tribunal și era nevoie de dovezi, acestea erau, pur și simplu, fabricate. Și nu – pentru a aborda următorul argument pe îl aud care adesea – totalitarismul brutal nu începe, în nici un caz, cu supravegherea făcută de un stat democratic liberal. El începe cu teroarea, cu violența și cu conștientizarea faptului că gândurile și cuvintele tale îți pot distruge cariera și viața.

Faptele lui Snowden și apariția lui la Moscova au avut un oarecare impact în Rusia, dar acesta n-ar trebui exagerat. Am auzit afirmații potrivit cărora Putin ar fi aflat despre dezvăluirile lui Snowden și apoi ar fi introdus noile sale legi draconice, restricționând și mai mult libertatea de exprimare, ca o modalitate „de a ține pasul cu angajații NSA“; ar trebui să trecem peste aceste afirmații,

spunând că ele sunt, pur și simplu, absurde. Zeci de asemenea legi intraseră deja în vigoare în cursul conducerii de 15 ani a lui Putin, distrugând, treptat, Constituţia Rusiei, până ce aceasta a devenit de nerecunoscut. Putin știe întotdeauna să exploateze cu repeziciune orice oportunitate de a-și justifica acțiunile autoritare, dar, în multe cazuri, liderii și presa din Occident par dornici să-i găsească scuze și să evite a-l numi dictator. Dorința de a fi „corectă și echilibrată“ și de a arăta „ambele versiuni ale poveștii“, chiar dacă asta înseamnă a socoti nevinovat pe cineva care și-a dovedit, în repetate rânduri, vinovăția în peste un deceniu, reprezintă o forță, dar și o slăbiciune genetică a lumii libere. Presa occidentală, care nu a ezitat să se refere, pe bună dreptate, la Pinochet ca la un dictator, a găsit mereu titulaturi mult mai politicoase sau eufemisme pentru Putin, fraţii Castro, al-Assad și chiar pentru Kim Jong-un.

Cât despre părerea opoziţiei ruse despre Snowden, trebuie să înţelegeţi cum ni s-a părut nouă călătoria lui. Ideea că un individ putea să-și îndeplinească misiunea de spionaj și apoi să fugă în China, refugiindu-se, în cele din urmă, în Rusia, fără nici o implicare din partea KGB, este extraordinar de greu de crezut. Combinați aceste suspiciuni logice cu cererea lui de azil și echivalarea falsă, mai sus menționată, între dictaturi și democraţii, și Snowden încetează să mai fie un personaj prea simpatic printre cei care respectă natura universală a drepturilor omului.

Toată atenția pentru Snowden a avut o paralelă în răsunătoarea indignare a comunității internaționale față de organizarea Jocurilor Olimpice de iarnă, din februarie 2014, la Soci, o stațiune rusească de pe malul Mării Negre. Numeroase proteste, fie în mediul fizic, fie în cel virtual, au avut loc în Statele Unite, Europa, Australia și în alte regiuni, ca răspuns la dura legislație antihomosexualitate promulgată în Rusia în iunie 2013, o legislație ce acorda puteri extinse, practic nelimitate, pentru pedepsirea și discriminarea homosexualilor și a oricărei persoane care apăra sau chiar discuta în public despre homosexualitate. Aliniatele legii reprezentau un exemplu concludent privind permanenta restrângere a libertății de exprimare și a altor drepturi constituționale în Rusia lui Putin și relevau alianța perversă, dar convenabilă, din punct de vedere politic, dintre Kremlin și Biserica Ortodoxă rusă.

Această lege privind „propaganda homosexuală“ era doar cea mai cuprinzătoare şi mai recentă dintre numeroasele decizii similare luate în Rusia, unde homosexualii au fost victime obişnuite ale discriminării oficiale şi neoficiale, ale hărţuirii şi violenţei. Faptul că Rusia este semnatară a diferitelor convenţii europene şi internaţionale care interzic acest gen de discriminare a fost ignorat, în bună măsură, de Uniunea Europeană şi de aşa-zisa ei conducere. Prin urmare, a fost bine-venit să vedem artişti, activişti şi cetăţeni obişnuiţi ieşind, cu mult curaj, în faţă, pentru a apăra drepturile omului în Rusia – categorie din care fac parte, firește, şi drepturile homosexualilor. Celebrităţi precum Lady Gaga şi Stephen Fry au făcut declaraţii publice – inclusiv elocventa scrisoare trimisă de Fry Comitetului Internaţional Olimpic şi premierului britanic David Cameron, pentru a propune mutarea sau boicotarea Jocurilor Olimpice de la Soci.

Am fost plăcut surprins de această avalanşă bruscă de reacţii faţă de o problemă care atrăsese protestele noastre, ale celor din opoziţie, încă de când oraşul Soci câştigase candidatura, în 2007. Dintr-o dată, postările mele pe Twitter au început să fie distribuite de o mulţime de activişti LGBT, care îmi împărtăşeau dezaprobarea faţă de găzduirea Jocurilor Olimpice în ţara autocraţiei bigote a lui Putin. Aceasta era forţa năvalnică a mediilor virtuale de socializare, surprinsă în plină acţiune. Comentarii serioase despre democraţia rusească puteau fi distribuite de sute de ori, iar o fotografie a unui curcubeu deasupra oraşului Soci putea deveni virală în zece minute. Câtă vreme ajutau oamenii să conştientizeze adevărata natură a Rusiei lui Putin, ambele metode îmi conveneau.

Existau deja multe motive pentru care Soci n-ar fi trebuit niciodată să găzduiască Jocurile Olimpice. Caracterul ei de staţiune estivală subtropicală, cu temperaturi care rareori scădeau până la punctul de îngheţ al apei, ar fi cel mai evident dintre aceste motive. Iar faptul că Soci nu avea, la data când s-a decis organizarea Jocurilor Olimpice, nici un fel de facilităţi sportive, spre deosebire de Salzburg şi Pyeongchang, a fost şi mai surprinzător. A fost clar, încă de la început, că avea să fie o catastrofă umană şi ecologică pentru o regiune sensibilă. Soci se învecinează, de asemenea, şi cu Caucazul de Nord, un focar al terorismului islamic şi al brutalităţii militare ruseşti, faimos pentru atacurile teroriste din Inguşeţia, pentru atentatele cu bombă comise în mod constant în Daghestan şi pentru terifiantele războaie cecene.

Mulţi locuitori din Soci s-au pomenit cu locuinţele şi afacerile distruse, iar zona înconjurătoare a fost transformată într-un dezastru ecologic, care s-a agravat imediat după ce regiunea a fost abandonată, la câteva minute după stingerea flăcării olimpice.

Regimul Putin este şi a fost, întotdeauna, însetat după un singur lucru: banii. Mai precis, după transferarea lor în conturile bancare ale aliaţilor lui Putin. Găzduirea Jocurilor Olimpice de Iarnă, o premieră pentru Rusia, întrucât Olimpiada din 1980 se desfăşurase în URSS, a fost o modalitate perfectă de a muta zeci de miliarde de dolari din vistieria statului şi din băncile cu capital de stat în conturile particularilor. Totul, de la infrastructură la locurile unde urmau să se deruleze competiţiile şi de la hoteluri la catering, era făcut de companii atent selectate de Kremlin şi nu a fost nici o surpriză să regăsim numele multora dintre cei mai apropiaţi ciraci ai lui Putin „săpând după aur“ imediat ce s-a anunţat organizarea Jocurilor la Soci. Costurile au depăşit cu mult cele 12 miliarde de dolari promise (deja un record), ajungând la aproximativ 50 de miliarde – deci mult mai mult decât presupusese somptuoasa Olimpiadă de Vară de la Beijing, din 2008. Potrivit revistei The Economist, doar companiile fostului coleg de judo al lui Putin, Arkadi Rotenberg, au primit contracte de 7,4 miliarde de dolari. Pentru comparaţie, cheltuielile totale ale organizatorilor Olimpiadei de Iarnă de la Vancouver, din 2010, se ridicaseră la 6 miliarde de dolari.

Găzduirea Jocurilor Olimpice la Soci a fost un efort dubios, chiar dacă vechea staţiune turistică ar fi fost transformată într-un Xanadu, Putin devenind un Kublai Han atotputernic. Dar, din cauza nivelurilor incredibile de corupţie, cea mai mare parte a banilor nici n-a ajuns vreodată la Soci. Construcţiile au fost de proastă calitate şi multe dintre ambiţioasele proiecte nici măcar nu erau programate să fie construite, când Jocurile deja luaseră sfârşit. În cele din urmă, ele nu au mai fost materializate şi nici nu vor mai fi vreodată. Corect ar fi să spunem că Elveţia a obţinut cel mai mult aur de la Soci, indiferent de reuşitele delegaţiei sale aici.

Membrii Comitetului Internaţional Olimpic trebuie să fi dovedit o încredere oarbă pentru a-i oferi oraşului Soci şansa de a organiza Jocurile, în ciuda atâtor obstacole. Mulţi dintre colegii mei din opoziţie, precum şi eu, am protestat încă de la început faţă de candidatură. Când gradul de haos şi de

corupţie a devenit vizibil, am trimis o petiţie Comitetului, cerând mutarea Jocurilor într-un alt loc, chiar într-unul mai puţin fragil, din Rusia. Desigur, aşa ceva nu s-a întâmplat, dar noul val de proteste împotriva Jocurilor de la Soci, pornit de la legile antihomosexualitate, au transformat o situaţie dificilă într-o oportunitate de a pune sub lumina reflectoarelor mascarada lui Putin, expunând regimul său crud pe scena mondială.

Ca sportiv profesionist de cursă lungă, mai întâi sub culorile URSS, apoi ale Rusiei, nu puteam sprijini boicotarea oraşului Soci de către delegaţiile olimpice. Asemenea manevre lovesc, în mod nemeritat, în sportivi, indiferent de opiniile lor personale. Eu însumi am fost, şi nu doar o dată, victima „politicilor sportului“, în tinereţe. În 1983, mi s-a spus că nu plec la Pasadena, în California, cu scopul de a juca meciul pentru turneul candidaţilor împotriva fugarului sovietic Viktor Korcinoi. Comitetul Sovietic al Sporturilor deja plănuise boicotarea Olimpiadei de Vară din 1984, din oraşul învecinat, Los Angeles, ca ripostă pentru boicotarea de către americani a Jocurilor Olimpice de la Moscova, în 1980. Iniţial, am fost declarat descalificat prin neprezentare, dar am avut norocul că, în cele din urmă, meciul a fost reprogramat la Londra, unde am învins şi mi-am continuat ascensiunea, pentru a cuceri titlul mondial, în 1985. E imposibil de ştiut ce s-ar fi întâmplat cu cariera mea dacă descalificarea ar fi rămas în vigoare şi aş fi fost obligat să mai aştept încă trei ani pentru a-l putea provoca pe Karpov.

Cred, cu tărie, în puterea sportului de a distruge barierele şi de a depăşi graniţele. Focalizarea trebuie să rămână pe sport şi pe atleţi, în primul rând şi înainte de toate. Cum sportul este parte a culturii, a vieţii, exista o oportunitate pentru atleţi şi suporterii vizitatori, ca şi pentru presă, să aibă o imagine reală despre respectarea drepturilor omului în Rusia. Toată lumea îşi aminteşte de sprinterii americani John Carlos şi Tommie Smith, care, aflaţi pe podiumul olimpic la Ciudad de Mexico, în 1968, şi-au înălţat braţul drept cu pumnul strâns – salutul mişcării Black Power. Soci era pregătit pentru gesturi similare, deşi, după câteva incidente minore (de exemplu, unghiile pictate în culorile curcubeului – simbolul mişcării gay), echipele au primit avertismente ferme.

Boicotul împotriva Jocurilor de la Soci, pe care l-am cerut, a fost un boicot al liderilor lumii, al celebrităţilor şi sponsorilor, al directorilor marilor corporaţii

și al fanilor. Era un spectacol revoltător, din partea oricărui șef de stat, să vină la Soci și să stea lângă Putin, în foișorul maiestuos al acestuia, pretinzând că se află într-o lume diferită de statul polițienesc pe care-l crease acesta. Așa cum a arătat scrisoarea deschisă a lui Stephen Fry, aprobarea de către lumea întreagă a Jocurilor Olimpice de la Berlin, în 1936, i-a dat lui Adolf Hitler o încredere uriașă în propriile forțe. Este incorect politic să vorbim despre asta astăzi, dar întreaga delegație olimpică franceză și-a înălțat brațele, într-un țanțoș salut, când a trecut pe sub tribuna Führerului, în timpul ceremoniei de deschidere a Olimpiadei de la Berlin. Discuțiile ulterioare – dacă a fost un salut nazist sau doar unul olimpic – nu își au rostul aici. Hitler și germanii au fost încântați de această manifestare de respect și supunere. (Multe delegații, inclusiv cea britanică și cea americană, au refuzat să salute.) Putin a căutat o validare și o adulare similare la Soci.

În 1936, guvernul lui Hitler îi persecuta deja de multă vreme pe evreii din Germania. De asemenea, naziștii atacau homosexualii, oamenii cu dizabilități, țiganii și adversarii politici, un model al oprimării celor mai vulnerabili pe care Putin îl urmează, vizându-i pe imigranți, homosexuali și pe membrii opoziției. Este o tragedie că lumea liberă refuză întotdeauna să învețe din greșelile trecutului, mai ales în privința dictatorilor și a potențialilor dictatori.

Dimpotrivă, autocrații îi urmăresc cu atenție pe predecesorii lor. Ei studiază cum să elimine, treptat, drepturile, fără să permită declanșarea unor rebeliuni, cum să-i zdrobească pe disidenți și să organizeze alegeri fraudate, efectuând vizite profitabile și întreținând relații comerciale cu Occidentul, dar și cum să vorbească despre pace, în timp ce provoacă războaie. Este adevărat, motivele dictatorilor variază – comunism, fascism, cucerire, jaf –, dar dorința de a deține controlul total nu se schimbă niciodată, iar metodele sunt dureros de repetitive. Prin contrast, ideea că statele libere au responsabilitatea de a-i apăra pe nevinovați de crime și opresiune este lăsată tot mai mult de izbelițe, apropiindu-se de dispariția totală. O revigorăm doar după ce s-a petrecut deja cea mai recentă criză.

Ucraina este cea mai nouă victimă a acestei dinamici. Soci a fost o butaforie, asemenea unuia dintre faimoasele sate ale lui Potemkin, și s-a dovedit că Olimpiada de aici a fost folosită ca paravan pentru lucruri mai importante.

Când UE a refuzat să ofere termeni mai favorabili, pentru a grăbi integrarea Ucrainei în Europa, în 2013, Putin a profitat rapid, cu obișnuitul amestec de amenințări și mită, un limbaj pe care lacheul său, președintele ucrainean Viktor Ianukovici, îl vorbea fluent. Aici întâlnim un alt punct în care democrația nu se poate măsura cu o dictatură viguroasă. Europa oferă comitete și cronologii vagi, cerând, în schimb, transparență și reforme dureroase. Putin oferă bani gheață și nu dorește decât libertatea și sufletul tău.

Din păcate pentru Putin și Ianukovici, poporul ucrainean a avut ceva de spus în privința trădării lui. Când Ianukovici a declarat că va suspenda pregătirile în vederea aderării Ucrainei la UE, ucrainenii au ieșit în număr mare în Maidan Nezalejnosti, piața centrală din Kiev, pentru a protesta împotriva tentativei președintelui de a îndepărta Ucraina de Europa, oferind-o îmbrățișării de gheață a lui Putin. „Euromaidanul“ s-a născut pe 21 noiembrie 2013, când cele câteva mii de protestatari au devenit, în câteva zile, zeci, poate chiar sute de mii. Demonstranții au trecut rapid de la lozinci prin care cereau integrarea în UE la cereri privind demisia lui Ianukovici. Ucraina nu era Rusia, scandau ei, și aveau să lupte pentru a dovedi asta. Din nefericire, chiar urmau să fie nevoiți să lupte și să moară.

La miezul nopții de 30 noiembrie, forțele speciale ale poliției ucrainene, Berkut, i-au atacat pe manifestanți, alungându-i din piață și rănind zeci dintre ei. În mod uimitor, însă, protestatarii nu doar că și-au revenit, dar au venit și mai mulți, ca răspuns la acest atac. În prima săptămână a lunii decembrie, ei s-au organizat și au înălțat baricade și o tabără în Maidan Nezalejnosti. Au ocupat, apoi, clădirea primăriei din Kiev și au cerut guvernului lui Ianukovici să demisioneze. Președintele a plecat la Soci pe 6 decembrie, pentru o întâlnire neplanificată cu Putin, ca să primească instrucțiuni de la acesta. Nu au semnat nici un document privind intrarea Ucrainei în blocul vamal și comercial al variantei „blânde“ a Uniunii Sovietice dorite de Putin, așa cum se temea lumea, dar premierul ucrainean a anunțat semnarea unui acord important pe 17 decembrie.

Pe 8 decembrie, a avut loc cel mai amplu protest de până atunci, reunind circa jumătate de milion de oameni în centrul Kievului, potrivit majorității rapoartelor presei. Negocierile cu reprezentanții guvernului Ianukovici au fost urmate de cele cu diferite grupuri din partea UE, cu foști președinți ai

Ucrainei şi cu lideri populari, precum Vitali Kliciko, fost campion mondial la box şi membru al Parlamentului (fratele lui mai mic, Vladimir, este actualul campion; ambii sunt jucători entuziaşti de şah). Au existat mai multe ciocniri între poliţie şi protestatari pe 11 decembrie, dar manifestanţii s-au dovedit rezistenţi, în ciuda vremii geroase, în timp ce guvernul se temea să folosească forţe masive de represiune, în condiţiile în care toată planeta era cu ochii pe Maidan. Ianukovici s-a întâlnit cu Catherine Ashton, din partea UE, şi cu subsecretarul american de stat, doamna Victoria Nuland, a căror susţinere pentru proteste este încă invocată de propaganda Kremlinului pentru a „dovedi“ că întreg Euromaidanul a fost doar un puci organizat de CIA.

Negocierile au continuat în toată luna decembrie, în timp ce Maidanul devenea un fel de stranie destinaţie turistică prodemocraţie, cu politicieni străini veniţi din toată lumea pentru a vorbi mulţimilor. Demonstranţi, jurnalişti şi lideri ai opoziţiei au fost răniţi în raiduri şi atacuri ale unor forţe misterioase. În mod incredibil, deşi se părea că lucrurile vor scăpa de sub control, cu veşti şi surprize venind aproape în fiecare zi, situaţia s-a menţinut şi în ianuarie. Putin continua să fluture daruri prin faţa lui Ianukovici, dar acesta era prea speriat pentru a le accepta. Desigur, Putin ar fi trecut, mai curând, la reprimarea violentă a manifestanţilor, decât să ajungă la o înţelegere paşnică. Kremlinul spera ca virusul Revoluţiei Portocalii să fie izolat şi ţinut dincolo de graniţele Rusiei şi i-a promis Ucrainei un ajutor de 15 miliarde de dolari, pentru a-l ţine în carantină. Ezitările înfricoşatului Ianukovici dovedeau însă că acesta, deşi dorea să trăiască precum Putin, nu voia să moară ca Gaddafi.

Violenţele au erupt curând după ce, pe 16 ianuarie, au fost votate noi legi antiprotest, care s-au soldat cu câţiva morţi. Mai mulţi activişti care fuseseră duşi la spital pentru tratament au fost răpiţi de acolo, unul dintre ei fiind găsit, ulterior, asasinat. Ianukovici a încercat să coopteze liderii opoziţiei la guvernare, din dorinţa de a tempera manifestaţiile, oferind posturi lui Arseni Iaţeniuk şi lui Kliciko. Dar oferta lui a fost refuzată.

Pe toată durata Euromaidanului, oficialii ruşi au făcut declaraţii din ce în ce mai isterice, legate de rolul „agenturilor străine“ în declanşarea protestelor. În ciuda faptului că nu avea nici o dovadă concretă, Kremlinul a acuzat, în mod repetat, cetăţenii ucraineni că ar fi instruiţi şi înarmaţi de Statele Unite şi că

pun la cale declanşarea unui puci violent. Această atitudine aminteşte de modul în care îi trata URSS pe disidenţi. Dacă erai împotriva regimului însemna că ori eşti spion străin, ori că eşti nebun. Kremlinul nu-şi putea permite să admită că ucrainenii, poporul cel mai apropiat de ruşi, luptau pentru libertatea lor. Ca şi cu Georgia, acesta era un exemplu îngrijorător care le putea da ruşilor idei periculoase.

În ciuda demisiei întregului guvern ucrainean, pe 28 ianuarie, şi a dorinţei subite a regimului Ianukovici de a face concesii minore protestatarilor, tensiunile au continuat să se intensifice pe străzi. O delegaţie de la Kremlin a sosit pentru a discuta situaţia în privat cu Ianukovici. Era ca şi cum regimul ucrainean ar fi aşteptat ceva. Calmul relativ a luat sfârşit pe 18 februarie, când violenţele au izbucnit, întinzându-se pe mai multe zile. Lunetişti din cadrul forţelor speciale ucrainene, instruiţi în Rusia, au tras în mulţime. Cel puţin 80 de oameni au fost ucişi (inclusiv câţiva poliţişti) şi peste o mie au fost grav răniţi. Dar, din nou, protestatarii au refuzat să se împrăştie şi de data asta era clar că manifestaţiile vor continua până la plecarea lui Ianukovici. Euromaidanul trecea de la protest la revoluţie.

În loc să demisioneze sau să aştepte să fie pus sub acuzare, Ianukovici a fugit în Rusia, alegând siguranţa oferită de patronii lui de acolo înainte de a fi adus în faţa instanţei pentru dimensiunile colosale ale corupţiei regimului său. Fotografii ale palatului său poleit cu aur s-au răspândit imediat pe internet, în timp ce opoziţia forma un nou guvern şi programa noi alegeri pentru luna mai.

Nu e o coincidenţă faptul că forţele de securitate ucrainene au luat cu asalt taberele de pe Maidan chiar în timpul Jocurilor Olimpice de la Soci, desfăşurate între 7 şi 23 februarie. Nu uitaţi că Rusia invadase şi Georgia tot în timpul unei Olimpiade, cea de la Beijing, din 2008. Asemenea spectacole au oferit, adesea, prilejuri utile de distragere a atenţiei şi o mare parte din presa care se aflase la Kiev a fost transferată la Soci, chiar în momentul când izbucneau cele mai sângeroase ciocniri.

Soci a distras cât se poate de bine atenţia şi în plan intern, în Rusia lui Putin. Procesul activistului opoziţiei, Serghei Udalţov, a fost amânat până pe 18 februarie; el risca până la zece ani de închisoare pentru „organizarea de revolte în masă“ – asta înţelegea Kremlinul prin conducerea unui marş de

protest care a fost paşnic până în momentul când a fost atacat cu brutalitate de poliție. Cazul Pieței Bolotnaia a adus 80 de verdicte de vinovăţie pe 21 februarie, din nou sub bine-venita umbrelă oferită de Jocurile Olimpice.

Programele de ştiri prezentau, în acest timp, nenumărate fotografii cu un Vladimir Putin zâmbitor, pozând şi ciocnind pahare de şampanie cu diferiţi politicieni, oficiali şi sportivi: era exact acoperirea perfectă pe care şi-o dorise, în vreme ce sistemul său nedrept producea tot mai mulţi deţinuţi politici în Rusia. Putin ştia, din istorie, că oamenii sunt sătui de veşti rele, sătui să audă poveşti triste despre represiune şi moarte. Propaganda funcţionează cel mai bine atunci când e mai uşor să asculţi minciuni decât să auzi adevărul, dar ea nu poate schimba adevărul.

Aşa cum m-am temut că se va întâmpla, NBC, televiziunea care difuza Olimpiada, şi Comitetul Internaţional Olimpic au urmat scenariul lui Putin şi au înfăţişat Jocurile de la Soci ca pe un pas către liberalizarea Rusiei, când, de fapt, lucrurile stăteau exact pe dos. Putin a folosit Olimpiada pentru a distrage atenţia de la procesele-spectacol şi de la cele mai virulente campanii antisemite şi antiamericane din ultimele decenii. Cum ar putea concura aceste poveşti cu performanţele patinatorilor şi ale hocheiştilor? Dar ucrainenii nu voiau să joace în rolurile în care fuseseră distribuiţi, preferând să lupte pentru libertatea şi vieţile lor. Curajul lor merită toată aprecierea. Protestatarii din Euromaidan ne amintesc că, oricât de mult pare să fie respectat un dictator de către liderii străini, în timpul regimului său, povestea se încheie la fel: cu dizgraţierea în ochii propriului popor.

Comitetul Internaţional Olimpic a fost un partener de bază în toată această afacere, având, desigur, el însuşi o istorie îndelungată şi controversată. De exemplu, după triumful de la Berlin, următoarea ediţie a Jocurilor Olimpice a fost programată să se desfăşoare în celelalte capitale ale Axei fasciste – la Tokyo, în 1940, respectiv la Roma, în 1944. Preşedintele Comitetului, Thomas Bach, i-a acuzat pe liderii străini care protestaseră faţă de alegerea oraşului Soci că „amestecă, nepermis, politica în sport“, dar el ignora faptul că oferirea unei uriaşe platforme de propagandă şi corupţie unei dictaturi constituia tot „o implicare politică“. După dubiosul raţionament al lui Bach, Comitetul ar fi acordat, bucuros, găzduirea Olimpiadei chiar şi Coreei de Nord, câtă vreme infrastructura era corespunzătoare, iar onorariile erau plătite

prompt.

Știam că Putin nu stătea cu brațele încrucișate, în vreme ce lacheul său, Ianukovici, pierdea Ucraina. Am avertizat, într-un articol publicat de ziarul francez Le Monde, pe 24 februarie, că „dacă Putin nu poate avea toată Ucraina sub pumnul lui, atunci va căuta să o dividă. Sub călăuzirea Kremlinului, regiuni din Ucraina unde se vorbește limba rusă, precum Crimeea, vorbesc despre «independență», care, în cea mai bună tradiție orwelliană, ar însemna, de fapt, exact opusul – pierderea libertăților, devenind o piesă din noua URSS visată de Putin."

Când Assad și Putin au valsat peste linia roșie impusă de Obama în Siria, în 2013, am avertizat că dictatorii și potențialii dictatori, de la Caracas și Teheran la Phenian, urmăreau atenți situația. Oare se va opune Occidentul unei agresiuni împotriva unui stat suveran pentru a-și păstra „influența regională"? Oare va avea administrația Obama, în particular, curajul de a-și asuma convingerile și de a-și ține promisiunile, când acestea erau amenințate? Deși au mai existat și alți factori, sunt convins că Siria i-a dat lui Putin mai multă încredere în a sfida lumea democratică. Putin readusese Rusia la starea de stat polițienesc, iar Ucraina, numită de el „Mica Rusie", era următoarea țintă pe listă. Acest lucru mi se părea evident, mai ales luând în considerare numeroasele paralele cu Jocurile Olimpice de la Berlin, din 1936.

Putin dorea ca Olimpiada de la Soci să fie momentul său de glorie supremă, metamorfozând îndrăgita sa stațiune estivală într-o bijuterie de calibru internațional, la fel cum Petru cel Mare ridicase practic din nimic Sankt-Petersburgul, transformându-l într-o capitală imperială. Putin spera, de asemenea, să trezească mândria patriotică, servindu-le rușilor un circ grandios, pentru a-i face să se împace mai ușor cu pâinea neagră. Acesta este genul de iluzie care apare atunci când un despot se confundă cu statul însuși, după ce stă prea mult la putere. În absența unor mecanisme de feedback autentic din partea presei libere și a alegerilor corecte, el începe să creadă că gloria personală este, de fapt, gloria țării și că tot ceea ce îl face pe el fericit automat fericește și poporul.

Există, totuși, o diferență între Olimpiada de la Soci din 2014 și cele de la

Moscova, din 1980, și de la Beijing, din 2008. În aceste cazuri anterioare, mașina autoritaristă de propagandă s-a aflat în serviciul promovării realizărilor unei țări și ale unui sistem. Era dedicată glorificării comunismului, a statului totalitarist, a superiorității sistemului și a atleților pe care acesta îi producea. Nimeni nu-și amintește cine a prezidat Olimpiada de la Beijing și doar puțini își mai amintesc de Brejnev, la Olimpiada de la Moscova. În schimb, președintele Comitetului Olimpic Rus nu a apărut niciodată la televizor sau în altă parte, și nici principalii responsabili ai Olimpiadei de la Soci nu au putut fi văzuți. Nu, tot spectacolul de la Soci se referea la ambiția și orgoliul unui singur om, omniprezent – amănunt întâlnit într-un singur caz în istorie, cel al Olimpiadei din 1936, de la Berlin.

Voi face o scurtă paranteză, pentru că, de fiecare dată când ajung la această comparație, prezentatorii TV și analiștii își dau ochii peste cap. Propoziția „Hei, dar Putin nu este Hitler!“ apare pe buzele lor mai înainte ca eu să termin de rostit cuvântul „Berlin“. Asistăm la o creștere uimitoare și primejdioasă a ignoranței istorice, care face ca aproape orice referire la Hitler sau la naziști să fie luată în zeflemea, fie de jurnaliștii profesioniști, fie de anonimii de pe Twitter. Este ca și cum transformarea lentă, dar vizibilă, a unui demagog german în cel mai infam monstru al istoriei nici n-ar mai fi vrednică de examinat în zilele noastre.

Sunt foarte conștient de pericolul de a compara orice este rău cu naziștii sau cu Hitler, orice regim represiv cu fascismul sau orice act de cedare cu Acordurile de la München. Folosirea exagerată duce la banalizare și la pierderea sensului și, de aceea, termeni ca „genocid“ sau „Holocaust“ ar trebui rezervați doar pentru desemnarea unor situații foarte precise, și nu în cazuri oarecare sau pentru valoarea lor șocantă. Aceasta este chiar chintesența promisiunii „Nu se va mai întâmpla niciodată!“ și nu trebuie să uităm acest lucru. Iată de ce faptul că președintele Obama și-a încălcat, timp de șapte ani, promisiunea că va recunoaște genocidul armean, făcută în timpul campaniei electorale din 2008, contează. Cum am putea lupta împotriva actorilor malefici prezenți în lumea de azi, dacă nu avem curajul de a înfrunta fantomele răului comis acum un secol? Așadar, trebuie să fim îndeajuns de bravi și de onești pentru a spune răului pe nume, mai ales când e vorba de primul genocid al secolului XX.

Prin urmare, nu spun vorbe deşarte atunci când compar dictatura modernă a unui singur om, care face propagandă fascistă, cu o dictatură anterioară, atunci când acest om anexează hălci din trupul unei ţări vecine pornind de la exact acelaşi pretext, al „protejării fraţilor noştri de sânge“. Nu din dorinţa de a şoca sau din ignoranţă compar laşitatea şi atitudinea conciliantă manifestată de liderii lumii libere de azi faţă de Putin cu disperatele, inutilele şi, în cele din urmă, distrugătoarele politici împăciuitoriste practicate în anii 1930 faţă de Hitler. Acestea constituie precedente clare şi primejdioase, nu comparaţii banale între doi dictatori mărunţi, comparaţii înclinate spre blasfemie.

Desigur, răul comis de naziști sfidează orice comparaţie raţională. Desigur, nimeni nu poate găsi termen de comparaţie pentru monstrul criminal care devenise Hitler în anii 1940 ori pentru ororile pe care le-a comis el. Desigur, nimeni nu vorbeşte despre un al Treilea Război Mondial sau de vreo tentativă de a comite un Holocaust şi mai groaznic. Dar, respingând expeditiv lecţiile asociate ascensiunii politice a lui Hitler, felul cum şi-a exercitat el puterea şi cum a fost ignorat şi încurajat atât de mult timp, săvârşim o eroare prostească şi riscantă. Aşa cum am precizat şi în introducere, în 1936 nici măcar Hitler nu era Hitler. El era deja privit cu suspiciune de mulţi, în interiorul şi în exteriorul Germaniei, este adevărat, dar asta nu l-a împiedicat să vină pe Stadionul Olimpic din Berlin şi să le zâmbească tuturor, primind ovaţii de la liderii lumii şi saluturi cu braţul ridicat din partea atleţilor. Nu există nici o îndoială că triumful lui pe scena mondială i-a încurajat pe naziști şi le-a consolidat ambiţiile.

Intenţionat sau nu, regimul lui Putin a urmat foarte îndeaproape, la Soci, modelul Berlinului din 1936. Au fost făcute aceleaşi concesii simbolice, ca răspuns la protestele internaţionale faţă de legile opresive. Câţiva deţinuţi politici marcanţi au fost eliberaţi chiar înainte de sosirea jurnaliştilor străini. Până şi tonul propagandei a devenit mai familiar, aşa cum a arătat, în mod strălucit, scriitorul şi jurnalistul Viktor Şenderovici. El a citat o declaraţie făcută de politicianul Vladimir Iakunin, un fidel al lui Putin, care acuza media occidentală de isterie şi ostilitate antirusească şi condamna aceşti critici străini pentru încercarea lor de a perturba Olimpiada. Şenderovici a demonstrat că o parte importantă a declaraţiei îi aparţinea, de fapt, lui Karl Ritter von Halt, organizatorul Olimpiadei de la Berlin, singura modificare fiind înlocuirea cuvântului „Germania“ cu „Rusia“. Tranziţia era ireproşabilă.

La finele lunii februarie 2014, pentru a doua oară în şase ani, Vladimir Putin le-a ordonat trupelor ruse să treacă o frontieră recunoscută internaţional, pentru a ocupa un teritoriu. Acest fapt trebuie afirmat răspicat, înaintea oricărei discuţii privitoare la motivaţii sau la consecinţe. Armata rusă a cucerit, prin forţă, provincia ucraineană Crimeea şi a sprijinit evacuarea, aici, a lui Viktor Ianukovici. Astfel, Putin a devenit membrul unui club exclusivist, alături de Saddam Hussein şi Slobodan Miloşevici, fiind unul dintre puţinii lideri care au invadat un stat vecin în era nucleară. Câteva săptămâni mai târziu, Putin l-a surclasat chiar pe Miloşevici, anexând oficial Crimeea, aşa cum făcuse Saddam cu Kuwaitul.

O asemenea agresiune expansionistă brutală nu mai fusese văzută de pe timpul lui Hitler, care eşuase să o ducă la bun sfârşit, şi al lui Stalin, care reuşise. Armata Roşie a lui Stalin a avut parte de o glorie binemeritată pe câmpurile de luptă, dar adevăratul triumf avea să vină la Conferinţa de la Ialta, din februarie 1945, cu trei luni înainte de încheierea războiului în Europa. Aici, Stalin i-a dominat pe fragilul Franklin Roosevelt şi pe neputinciosul Winston Churchill, retrasând graniţele Poloniei şi promiţând alegeri libere, când el deja ştia că guvernul comunist instalat de sovietici n-avea să mai plece de la putere.

Deşi reprezintă o coincidenţă interesantă, trebuie să privim înapoi, la al Doilea Război Mondial, nu doar prin prisma faptului că Ialta e situată în Crimeea. Tacticile lui Putin pot fi comparate, cu uşurinţă şi exactitate, cu cele ale Anschlussului austriac şi ale ocupării şi anexării, de către naziști, a Regiunii Sudete şi Cehoslovaciei, în 1938. A existat aceeaşi retorică despre protejarea populaţiei ameninţate, aceeaşi propagandă plină de minciuni, justificări şi acuzaţii. Putin a urmat, de asemenea, modelul adoptat de către Stalin în privinţa Poloniei, la Ialta: mai întâi invadează, apoi negociază.

Crimeea a fost obligată să organizeze, câteva săptămâni mai târziu, un referendum trucat privind alipirea la Rusia, un vot care a avut loc în condiţiile preferate de Kremlin, sub ameninţarea armelor şi cu rezultate dinainte cunoscute. Faptul că locuitorii din Crimeea votaseră deja în trecut pentru rămânerea în componenţa Ucrainei nici nu a mai fost luat în considerare.

Mutarea lui Putin în Crimeea a venit la doar câteva ore după ce președintele ucrainean Ianukovici și-a lăsat sforile de marionetă în mâna stăpânului de la Kremlin. El a lăsat în urmă mii de documente și câteva palate, dovadă a dimensiunilor uriașe ale corupției sale politice și personale. Alungarea lui, pentru care își vărsaseră sângele curajoșii tineri ai Ucrainei, l-a făcut pe Putin să pară slab. Dar, ca orice bătăuș din curtea școlii sau ca orice șef mafiot, Putin a găsit imediat o cale de a arăta și de a se simți iar un tip dur. Peninsula Crimeea, deosebit de importantă în istorie, cu populația ei cu înclinații prorusești și vulnerabilitatea geografică (dar și cu o bază navală rusă) era o țintă firească.

Așa cum spun de mulți ani, e o pierdere de timp să încerci să discerni vreo strategie profundă în acțiunile lui Putin. În calculele lui nu există nici un fel de interese naționale complexe. Sunt doar interese personale, anume interesele celor apropiați lui, care-l mențin la cârma Rusiei și fac tot ce le stă în putință spre a-i consolida puterea. Fără alegeri corecte și o presă liberă, singurul mod prin care un dictator poate dialoga cu supușii săi îl reprezintă propaganda, iar singura cale de a-și valida puterea o constituie demonstrațiile constante de forță.

În interiorul Rusiei, această forță e asmuțită împotriva disidenților și a apărătorilor drepturilor omului. Peste hotare, forța, sub forma acțiunilor militare, a sancțiunilor comerciale sau a devalizării economiei, este aplicată oriunde consideră Putin că poate scăpa nepedepsit. Până acum, această situație s-a repetat destul de des și, tot până acum, Putin nu a pățit absolut nimic.

În ciuda predicțiilor multor analiști, politicieni și a așa-numiților experți, Putin a anexat formal regiunea ucraineană Crimeea. Putin, se pare, n-a fost impresionat de discursul aparent rezonabil și elegant al acestor critici, discurs potrivit căruia invadarea și anexarea Crimeei ar fi împotriva intereselor naționale ale Rusiei. Principala problemă, în legătură cu argumentele de genul: „Putin n-ar face asta niciodată“, apărute în Occident, este că vesticii pornesc de la premisa că lui Putin și elitei sale conducătoare le-ar păsa de interesele naționale rusești. Ei bine, nu le pasă deloc, cu excepția acelor puține domenii în care aceste interese se suprapun cu propriile lor obiective de a fura banii și bogățiile Rusiei cât mai mult cu putință. S-a dus vremea în

care să stăm să-i ascultăm pe profesorii de la Harvard şi grupuările de experţi ţinându-ne prelegeri despre ce n-ar face Putin niciodată. A venit vremea să ripostăm la ceea ce face cu adevărat.

Următorul obstacol în a-l opri pe Putin este paralizia autoimpusă a liderilor Europei şi ai G7. Adevărul, dureros, e că sancţiunile sau acţiunile de orice fel care ar putea afecta comportamentul lui Putin sunt cele vizând, direct sau indirect, dominaţia lui asupra Rusiei. Doar de asta îi pasă lui Putin, căci el ştie ce se întâmplă cu indivizi ca el atunci când îşi pierd puterea. Iată de ce comentariul Secretarului de Stat american John Kerry către omologul său rus, Serghei Lavrov, după anexarea Crimeei, a fost atât de prost formulat: „Sperăm ca preşedintele Putin să recunoască faptul că nimic din ceea ce spunem nu reprezintă o ameninţare. Nu e nimic de ordin personal“, a precizat Jerry, îndepărtând de pe masa negocierilor singurele lucruri de care îi pasă lui Putin – ameninţările şi puterea personală.

Obama a repetat această gafă două zile mai târziu, când a anunţat că SUA nu vor trimite trupe pentru apărarea Ucrainei. Oricum, nu le solicitase nimeni şi, probabil, Obama a crezut că, astfel, va detensiona situaţia. Dar această declaraţie, care a fost pentru el manifestarea unor intenţii paşnice, a fost văzută de Putin drept o nouă dovadă de slăbiciune a Americii. Dacă-ţi arunci armele pentru a calma un incident cu luare de ostatici ai putea impresiona, cel mult, un puşti înfricoşat, dar nu şi pe un individ ca Putin. În ochii lui Putin, Obama este singurul adversar adevărat de pe planetă, iar acest adversar tocmai renunţase, de bună voie, la unul dintre cele mai mari avantaje: copleşitoarea forţă militară a Americii. În Iran, Siria şi în Ucraina, Obama îşi pusese politica externă în mâinile lui Putin şi, procedând astfel, a paralizat forţa postului pe care îl deţine în moduri care îi vor afecta imaginea multă vreme după ce nu va mai fi la Casa Albă.

Pe 28 martie, Putin l-a sunat pe Obama pentru a discuta despre Ucraina, deşi ce s-a spus este diferit de ce s-a auzit. Analizarea discrepanţelor dintre comunicatele de presă ale Kremlinului şi ale Casei Albe asupra acestor discuţii a devenit o întreprindere extrem de migăloasă şi, de obicei, e greu să-ţi dai seama că rapoartele se referă la aceeaşi conversaţie. Raportul Casei Albe menţiona necesitatea unor „reforme constituţionale şi a unor alegeri democratice“ în Ucraina şi a retragerii trupelor ruse din estul ţării. Rezumatul

Kremlinului se referea la „extremiștii scăpați de sub control“ din Kiev și introducea în discuție regiunea separatistă moldovenească Transnistria, într-o amenințare fățișă de a ridica iar miza jocului.

Am fost, însă, mai interesat de un cuvânt care nu apărea în nici unul dintre rezumate: „Crimeea“. Evident, această bucată din teritoriul Ucrainei, invadată și anexată de Putin cu doar câteva săptămâni mai înainte, încetase deja să mai facă parte din dialog. Cu doar o zi înainte, Adunarea Generală a ONU făcuse ceea ce Consiliului de Securitate îi fusese imposibil să facă din cauza vetoului Rusiei. Rezoluția Adunării Generale privind apărarea integrității teritoriale a Ucrainei a primit 100 de voturi pentru și, în ciuda presiunilor intense ale Rusiei, doar 10 țări au votat împotrivă – o galerie malefică predictibilă, incluzând, printre altele, Cuba, Zimbabwe, Sudan, Siria și Coreea de Nord. Și, totuși, Obama a părut gata să-l lase pe Putin să mute cadrul negocierilor de la problema în sine la un cu totul alt aspect: dacă Rusia va cuceri sau nu mai mult din Ucraina.

Cu o lună în urmă, analiștii occidentali debitaseră alte predicții din ciclul „Putin nu va face niciodată asta“ și mulți avertizaseră că Putin nu trebuia „încolțit“, ci trebuia să i se ofere o „retragere onorabilă“ din Crimeea. Dar pe Putin nu-l interesa nici pe departe să se retragă și a schimbat tactica față de Obama și de Occident, oferindu-le el o „retragere onorabilă“ din estul Ucrainei, ca o nouă graniță. După mai bine de un an, în vara lui 2015, luptele continuau în această regiune, în ciuda câtorva jalnice „acorduri de încetare a focului“ care au existat doar pentru ca liderii occidentali să-și mai spele imaginea.

Negocierea în condițiile în care teritoriul unei alte țări este victimă colaterală are o istorie îndelungată. Cel mai evident exemplu provine din 1938, când Hitler s-a oferit, mărinimos, să nu ocupe toată Cehoslovacia, mulțumindu-se doar cu teritoriul sudet, iar Marea Britanie și Franța n-au ridicat nici o obiecție. Coreea de Nord și Iran agreează, de asemenea, să aibă discuții directe exclusiv cu Statele Unite, un mod de a spune că nimeni altcineva nu mai contează în ecuație. Dar Ucraina nu reprezintă un teatru de luptă între SUA și Rusia, ci între o lume civilizată și un dictator, iar votul ONU a susținut această opinie într-o proporție de zece la unu.

Mandatul pentru continuarea exercitării de presiuni asupra lui Putin este clar,

cu condiția ca Occidentul să aibă curajul de a menține și de a spori aceste presiuni. Altfel, așa cum Cehoslovacia a fost absentă de la negocierile „marilor puteri“, în 1938, și proaspătul guvern al Ucrainei va fi retrogradat la rolul de spectator sau de pacient aflat sub anestezie locală, care asistă, neputincios, când îl disecă chirurgul. Pentru Statele Unite, să participe la discuții este un lucru util și corect, mai ales ca semnatare ale Memorandumului de la Budapesta, din 1994, prin care se garanta integritatea teritorială a Ucrainei. Dar și reprezentanții ucraineni ar trebui să aibă ceva de zis la fiecare măsură luată, iar poporul ucrainean trebuie informat permanent, înainte ca alte state să meargă prea departe în a decide ce este în interesul Ucrainei și ce nu.

Din nou, Putin a infirmat predicțiile apărătorilor lui din Vest și și-a continuat invazia în estul Ucrainei. Câteva luni mai târziu, pe când se apropia vara, mii de ucraineni, inclusiv mulți civili, muriseră, iar alte zeci de mii fuseseră forțați să fugă. Armata ucraineană era depășită categoric de forțele „rebele“ – asta nu însemna că existase vreo mișcare rebelă sau separatistă în Ucraina de Est care să merite menționată, înainte ca Putin să scoată la iveală o armată uriașă și extrem de bine echipată a acestor „rebeli“. Europa și Statele Unite au refuzat să ofere armament Ucrainei, limitându-se la asistență umanitară și la ajutor privind instruirea și organizarea trupelor.

Acțiunile îndreptate contra lui Putin au fost, de asemenea, uimitor de firave, în ciuda prezenței fără echivoc a trupelor rusești și a fluxului de arme rusești care sufocase Ucraina. Una e ca academicienii și analiștii să simpatizeze cu Putin, cu „interesele sale vitale“ și cu „sferele sale de influență“, ca și când 50 de milioane de ucraineni n-ar avea nici un cuvânt de spus în această problemă. Dar e cu totul alta ca Barack Obama, David Cameron și Angela Merkel să se neliniștească în privința „instabilității“ și a „costurilor ridicate“ cauzate de sancțiunile împotriva Rusiei, ca și cum acestea ar fi mai grave decât instabilitatea provocată de anexarea parțială a unei țări europene de către o dictatură nucleară, fără nici un fel de teamă de pedeapsă.

Această lipsă de eficacitate era un lucru trist, deși de așteptat, dar am crezut că ea avea să ia sfârșit pe 17 iulie, când cursa Malaysia Airlines 17 (MH17) a explodat în aer, pe cerul de deasupra estului Ucrainei, distrusă de o rachetă sol-aer, tragedie soldată cu moartea tuturor celor 298 de oameni aflați la bord.

Liderul separatiştilor locali s-a lăudat, imediat, cu doborârea a ceea ce ei credeau a fi un alt avion militar ucrainean, retrăgându-şi afirmaţiile şi ştergându-şi postările de pe internet abia după ce a ieşit la iveală că era vorba de o aeronavă civilă.

Desigur, ne imaginam, şocul şi oroarea aveau să se transforme în furie şi ruşine, în rândurile liderilor lumii libere, la gândul că permiseseră amplificarea conflictului din Ucraina. Desigur, Putin avea să înţeleagă rapid că sărise calul şi avea să încerce să evite consecinţele, retrăgându-şi forţele şi sprijinul acordat teroriştilor separatişti ucraineni. Desigur, faptul că două treimi dintre pasageri erau europeni (193 dintre ei olandezi) avea să genereze proteste masive şi sancţiuni dure împotriva Rusiei.

Desigur, nimic din toate acestea nu s-a întâmplat.

Am spus, la vremea respectivă, că tragedia cursei MH17 nu putea să schimbe deloc calculele lui Putin, dar că ar fi putut să genereze o replică occidentală hotărâtă, capabilă să-l oprească pe liderul rus. Cumva, am reuşit să subestimez laşitatea lumii occidentale încă o dată. Retorica s-a schimbat puţin, dar, în rest, nu s-a întâmplat absolut nimic. A fost anunţată o investigaţie, deşi va mai trece timp până la demararea acesteia, întrucât forţele separatiste nu au acceptat ca epava şi cadavrele să fie adunate până nu le-au jefuit. Unde era furia? Nimeni nu credea scuzele separatiştilor sau propaganda Kremlinului, care vorbea despre orice altceva, doar despre o rachetă de fabricaţie rusească nu. Şi asta pentru că Ucraina era o ţară îndepărtată, săracă şi lipsită de importanţă, ce fusese transformată într-o zonă de război? Oare dacă forţele lui Putin ar fi doborât acelaşi avion deasupra Amsterdamului sau a Kualei Lumpur ar fi fost vreo diferenţă? Nu sunt sigur că ştiu răspunsul la această întrebare.

Aşadar, cine era de vină? Aceasta nu este o întrebare simplă, chiar dacă ştii răspunsul. Bineînţeles, teoretic, persoana care a lansat racheta este de vină; asta este partea cea mai uşoară din răspuns. Să-l arestăm pe respectivul şi să-l judecăm pentru crimă? Responsabilitatea este, însă, un concept mai amplu. Mai întâi, responsabil este comandantul care a ordonat lansarea rachetei. Apoi, cel care le-a furnizat separatiştilor racheta. Apoi, oficialii care au deschis graniţa, pentru a permite armamentului militar să pătrundă în Ucraina, şi miniştrii şi generalii de la Moscova, care au ordonat deplasarea

acelui armament. Și aici ajungem la biroul unde se află toată puterea din Rusia, biroul omului căruia miniștrii și generalii i se supun fără crâcnire: Vladimir Putin.

Să-l învinuim pe Putin pentru moartea celor 298 de oameni reprezintă un lucru la fel de corect, dar la fel de inutil, ca și acuzarea celui care a apăsat pe butonul de lansare a rachetei. Toată lumea știa, de luni de zile, că Rusia îi înarmează și îi sprijină pe separatiștii din Ucraina. Toată lumea știa, de ani de zile, că nici o muscă nu bâzâie în guvernul rus fără aprobarea lui Putin. Așadar, da, Putin este responsabil pentru cele 298 de victime, într-o măsură mai mare decât oricine altcineva.

Dar să-l blamezi pe Putin pentru invadarea Ucrainei, pentru anexarea Crimeei, pentru oferirea de rachete sol-aer sofisticate separatiștilor este ca și cum l-ai blama pe proverbialul scorpion pentru că a înțepat broasca. Era ceva de așteptat. Stă în natura lui. În loc să ne preocupăm cum am putea schimba natura scorpionului sau, și mai rău, cum să-i facem pe plac, ar trebui să ne gândim cum ar putea lumea civilizată să potolească această creatură primejdioasă înainte ca alți nevinovați să mai moară.

Așadar, haideți să orientăm sentimentul responsabilității către direcții cu adevărat constructive. Îi învinovățim pe liderii lumii libere, care nu au făcut nimic pentru a garanta granițele Ucrainei, nici măcar după ce Rusia a anexat Crimeea și și-a exprimat, foarte clar, ambițiile de a destabiliza estul Ucrainei. Este Occidentul de vină? Au lansat occidentalii racheta? Nu. Ei au pretins că situația din Ucraina nu-i va afecta. Au sperat că pot ignora, fără probleme, Ucraina, în loc să apere integritatea teritorială a unei țări europene atacate. Au fost paralizați de spaimă și de ciondăneli interne. S-au opus impunerii de sancțiuni dure împotriva Rusiei, pentru că se temeau de impactul acestor sancțiuni asupra propriilor economii. Ei și-au protejat slujbele, dar au pierdut vieți.

S-ar fi întâmplat această tragedie dacă Rusiei i-ar fi fost impuse niște sancțiuni drastice, imediat după ce Putin a pătruns în Crimeea? S-ar fi întâmplat, dacă NATO ar fi afirmat răspicat, din start, că va apăra suveranitatea Ucrainei cu arme și consilieri pe teren? Nu vom ști niciodată. Trecerea la acțiune necesită curaj, iar costurile pentru atingerea obiectivelor pot fi ridicate. Dar, așa cum vedem astăzi, îngroziți, și lipsa de acțiune

implică, poate, costuri şi mai mari, fără ca obiectivul să fie atins.

Argumentul că singura alternativă la capitularea lui Putin ar fi al Treilea Război Mondial este pentru naivi. A existat şi va exista întotdeauna o gamă largă de riposte. Restricţiile financiare şi de călătorie împotriva ciracilor lui Putin şi a familiilor lor, precum şi sancţiuni severe aplicate unor sectoare economice cheie din Rusia, ar putea provoca, e drept, pagube şi economiilor europene. Până la prăbuşirea cursei MH17, Europa îşi cântărea principiile în bani. După această tragedie, ea s-a văzut nevoită să se întrebe cât valorau 298 de vieţi.

În timp ce trupele şi coloanele de blindate ruseşti înaintau în estul Ucrainei, guvernul de la Kiev solicita, imperativ, ajutorul lumii libere. Era aceeaşi lume liberă despre care ucrainenii speraseră că-i va primi la sânul ei şi-i va apăra, după ce protestatarii din Maidan obţinuseră o victorie plătită cu mult sânge. Liderii lumii libere însă se căzneau să găsească terminologia corectă pentru a se elibera de responsabilitatea oferirii acestei protecţii. Invadarea unui stat suveran european de către Putin era numită „incursiune“, aşa cum pătrunderea în Crimeea – vă amintiţi de Crimeea? – fusese considerată „o sosire incontestabilă“, şi nu un Anschluss. Un avion de pasageri fusese aruncat în aer de forţe sprijinite şi înarmate de Rusia (şi, foarte probabil, chiar ruseşti) din estul Ucrainei, dar, în ciuda celor 298 de victime, indignarea s-a risipit curând, fiind urmată de discuţii politicoase privitoare la felul cum trebuia investigată tragedia: ca o crimă, ca o crimă de război sau deloc.

Acest vocabular al laşităţii, emanat dinspre Berlin şi Washington, este la fel de ruşinos ca propaganda „negrul este alb“, produsă de regimul Putin, şi încă şi mai primejdios decât aceasta. Diversiunile Moscovei nici nu prea mai sunt necesare în faţa unei asemenea orbiri autoimpuse. Minciunile lui Putin sunt evidente şi aşteptate. Liderii europeni şi cei de la Casa Albă sunt, însă, şi mai dornici decât Kremlinul să pretindă că acest conflict e unul local, prin urmare nu necesită altceva decât promisiuni vagi, de la o distanţă suficient de mare, cât să ofere siguranţă. Aşa cum scria George Orwell în eseul său din 1946, despre limbaj, chiar înainte de a începe lucrul la romanul 1984 (şi desigur că acest lucru nu e o coincidenţă): „Dar, dacă gândirea corupe limbajul, atunci şi limbajul poate corupe gândirea“. Retorica împăciuitoristă a Occidentului

creează un cerc al corupției mentale și morale care nu încetează să se rotească. Rostirea, acum, a adevărului, ar însemna recunoașterea multor luni de minciuni, așa cum a fost nevoie să treacă ani – și să se declanșeze acest război –, pentru ca liderii occidentali să admită, în final, că Putin nu avea ce căuta în G7.

Noul președinte ucrainean, Piotr Poroșenko, s-a întâlnit cu Obama la Washington, în septembrie 2014, dar declarația ulterioară a președintelui american a dovedit că acesta nu dădea nici un semn că ar dori să accepte realitatea. Îndemnurile generice la „mobilizarea comunității internaționale“ reprezentaseră, încă de la început, o inițiativă perdantă. Auzindu-le repetate acum, când orașele ucrainene cădeau rând pe rând în fața trupelor rusești, aveai impresia că asiști la o parodie. Am sugerat, la momentul respectiv, că Poroșenko ar fi trebuit să poarte, în timpul întâlnirii, un tricou pe care să scrie: „E război, prostule!“. În timp ce tancurile și artileria rusească măturau mult mai slabele forțe ucrainene, insistența cu care Obama repeta că nu poate fi vorba de o soluție militară în Ucraina stârnea tot mai multă dezamăgire. Nu are nici un rost să încerci să-l înveți să înoate pe un om care tocmai se îneacă.

Este adevărat, Statele Unite, Canada și chiar Europa au ripostat la agresiunea lui Putin, dar întodeauna cu întârziere și după ce potențialul de intimidare al măsurilor lor trecuse deja. Sancțiunile dure și demonstrarea fără echivoc a sprijinirii integrității teritoriale a Ucrainei, așa cum am recomandat la momentul oportun, ar fi avut un impact real atunci când Putin a invadat Crimeea, în februarie și martie. Un semnal că ar putea exista consecințe reale ar fi diminuat fidelitatea elitelor lui Putin, care ar fi cugetat mai atent la pierderea conturilor lor, din bănci aflate pe ambele maluri ale Atlanticului.

Apoi, în aprilie și mai, aprovizionarea ucrainenilor cu armament defensiv modern ar fi stopat invazia rusească aflată în desfășurare sau, cel puțin, i-ar fi obligat pe ruși să plătească mai scump această invazie, făcând, mult mai devreme, din opinia publică rusă un factor cu o influență sporită asupra echipei care lua deciziile la Kremlin. Cei care, ca și mine, au pledat pentru acordarea imediată a unui astfel de ajutor au fost acuzați că instigă la război, iar politicienii au căutat, din nou, dialogul cu Putin. Și, totuși, războiul sosise deja, așa cum face întotdeauna acolo unde simte că există slăbiciune.

Ca unul dintre avangardiștii analogiei și ai paralelelor de rău augur, am

resimţit, ca o ironie a sorţii, rapiditatea cu care comparaţia între Putin şi Hitler s-a transformat, în presă, din ceva scandalos într-un clişeu, indiferent de situaţie. În mod cert, aroganţa şi limbajul lui Putin ne amintesc tot mai mult de comportamentul lui Hitler, la fel şi prăzile pe care le-a acaparat ca urmare a acestei aroganţe. Pentru asta, el poate mulţumi numeroşilor „Chamberlain“ aflaţi la putere astăzi în lume – în condiţiile în care nu se întrevede nici un Churchill la orizont. Războiul apare din slăbiciune, nu din forţă.

Atâta vreme cât îi va fi uşor, atâta vreme cât Putin va aduna triumfurile fără să întâmpine vreo rezistenţă, el va dobândi şi mai multă susţinere. A luat Crimeea aproape fără luptă. A invadat estul Ucrainei cu agenţi şi armament, în vreme ce Europa şovăia. Oligarhii care ar fi putut exercita presiuni asupra lui Putin, la începutul aventurii ucrainene, sunt, acum, finanţatori ai războiului pentru care nu mai există o cale onorabilă de ieşire. Atât de multe punţi au fost tăiate, încât, momentan, punctele de presiune ale Kremlinului sunt mult mai greu de atins.

Eşecul umilitor al celor două acorduri de pace semnate la Minsk a dovedit că liderii lumii libere refuză, pur şi simplu, să admită că nu se poate discuta cu Putin aşa cum ar discuta cu un lider obişnuit. Un asemenea contact nu este, ca de obicei, folositor ambelor părţi. Putin exploatează şi abuzează de fiecare deschidere spre dialog şi nu simte nici un fel de obligaţie morală de a se lăsa ghidat de respectul faţă de lege şi de drepturile omului, în interiorul şi în exteriorul Rusiei. Putin reprezintă o cauză pierdută şi Rusia va fi, la fel, o cauză pierdută, câtă vreme el se va afla la putere. A fost, încă din start, o eroare fatală ca Putin să fie tratat ca un oricare alt lider, dar acum nu mai există nici o scuză pentru cei care persistă în ea.

Putin nu se va retrage şi nici nu va fi alungat din Ucraina până ce ameninţările credibile la adresa puterii sale nu vor crea o falie în rândul elitelor şi al consilierilor săi. În momentul de faţă, aceştia nu au nici un motiv să nu parieze pe el. Putin le protejează averile şi viaţile, în vreme ce lumea liberă, în care le place atât de mult să trăiască, nu a făcut nici o mişcare care să-i oblige să aleagă între bogăţiile lor şi Putin. A le strica acestor oligarhi calculele constituie singurul mod paşnic de a proteja Ucraina – şi oricare altă ţară în care Putin va găsi noi inamici pentru a-şi hrăni maşinăria de

propagandă care îl menţine la putere.

Obama şi liderii Europei încă vor să respecte regulile jocului, după ce Putin a sfâşiat regulamentul şi le-a aruncat foile rupte în faţă. Sancţionarea câtorva dintre lacheii politici ai lui Putin pare o glumă, iar elitele Kremlinului au tot dreptul să râdă de ea. Pentru a împrumuta o replică cât se poate de potrivită situaţiei din filmul Toţi oamenii preşedintelui – am putea spune „Luaţi urma banilor!“ Sancţionaţi elitele care-l sprijină pe Putin, depistaţi rudele folosite de acestea ca paravan pentru a-şi ascunde averile în străinătate şi supravegheaţi-le companiile. Oligarhii lui Putin sprijină făţiş administraţia care sponsorizează direct teroriştii din Ucraina; cu siguranţă, există căi de urmărire a lor şi a conturilor lor. Dacă legile existente nu sunt adecvate pentru a trata cu pungaşii deveniţi miliardari ce întreţin un regim primejdios, atunci creaţi alte legi. Şi faceţi-o repede!

Comandanţii militari ruşi, cei aflaţi în teren, nu sunt deloc naivi. Ei sunt conştienţi că NATO îi pândeşte şi-i poate distruge într-o clipă. Aceştia se bazează, însă, pe aura de invincibilitate a lui Putin, care creşte cu fiecare zi în care Occidentul refuză să ofere sprijin militar Ucrainei. Aceşti comandanţi trebuie făcuţi să înţeleagă că se confruntă cu o forţă copleşitoare, că vieţile lor sunt într-un mare pericol şi că pot şi vor fi capturaţi pentru a da socoteală în faţa tribunalelor internaţionale. Dar, pentru ca această ameninţare să fie credibilă, este necesar un ajutor militar de urgenţă acordat Ucrainei, în cazul în care nu sunt încă trupe occidentale în teren, o măsură pe care toţi, cu excepţia lui Putin, sunt dornici să o evite. Dacă ţările NATO continuă să refuze trimiterea de armament letal în Ucraina, nu fac decât să-i mai dea încă o dată undă verde lui Putin.

Ca şi până acum, Putin minte în privinţa lucrurilor mărunte, în vreme ce-şi duce la îndeplinire obiectivele şi ameninţările de amploare. El a negat timp de mai bine de un an că ar exista trupe ruseşti în Crimeea, pentru ca apoi, într-un documentar difuzat la televiziunea rusă pe 16 martie 2015, să anunţe, cu mândrie, că trimisese mii de soldaţi ruşi din forţele speciale în peninsula ucraineană. Desigur, nimeni nu s-a putut preface surprins de această afirmaţie, de vreme ce adevărul fusese cunoscut, practic, încă de la început, graţie fotografiilor făcute prin satelit, dar şi jurnaliştilor, bloggerilor şi activiştilor locali de pe mijloacele de socializare online, care postaseră pe

internet imagini cu trupele și armele rusești. Asta ar trebui să ne dea de înțeles ce fel de ființă umană este Putin. Dacă el și-a propus un scop, toate minciunile, crimele sau violențele necesare pentru îndeplinirea lui sunt perfect acceptabile și ar trebui să ne așteptăm la ele. În definitiv, el le-a spus liderilor occidentali ce are de gând să facă. Ei nu se pot plânge de modul în care acționează acum Putin, pentru că așa conduce el Rusia de cincisprezece ani.

Aceeași situație este valabilă, astăzi, și pentru forțele rusești mult mai numeroase din estul Ucrainei, care continuă să crească, în ciuda celei mai recente șarade privind încheierea acordului „Minsk II“. Între două „încetări ale focului“, forțele rusești nu ezită să ocupe teritorii de sute de kilometri pătrați din teritoriul ucrainean și să provocace sute de noi victime. Numărul morților a depășit 6 000. După alte câteva luni, Putin va recunoaște, probabil, că rușii au doborât avionul MH17 și poate chiar îi va decora cu medalii pe cei care au făcut-o. De ce nu? El are o plăcere nebună în a flutura minciuni pe sub nasul victimelor sale și al liderilor lumii libere ce refuză să le protejeze. În cadrul aceluiași documentar pe care l-am menționat mai sus, Putin a declarat că fusese gata să pună arsenalul nuclear al Rusiei în starea de alertă maximă, din cauza Crimeei. El afirmă asemenea lucruri pentru că știe ce impact vor avea în Occident. Oamenii și liderii din lumea liberă, care au doborât imperiul sovietic, au uitat cum sună zăngănitul armelor.

Putin nu este un maestru al strategiei. Este doar un jucător agresiv de pocher înfruntând o opoziție slabă din partea unei lumi occidentale care a devenit atât de ostilă dorinței de a-și asuma riscuri, încât mai curând ar ceda miza de bună voie, decât să joace la cacealma, indiferent ce cărți are în mână. În definitiv, spun occidentalii, Putin este o problemă a Rusiei și rușii trebuie să decidă cum să-l îndepărteze de la putere. Dar el și regimul lui opresiv sunt sprijiniți direct și indirect de lumea liberă, din cauza acestei politici de angajament unilateral. Trebuie să readucem în memorie amintirile dureroase legate de pericolele fatale ale cedării în fața unui dictator, ale lipsei de unitate în fața agresiunii și ale acceptării cu lăcomie a unei păci efemere care nu face decât să garanteze un război îndelungat.

Așa cum se întâmplă întotdeauna când e vorba de stoparea ascensiunii dictatorilor, cu fiecare amânare, costurile cresc. Liderii occidentali au

protestat de fiecare dată față de costurile potențiale ale unei intervenții în Ucraina, doar pentru a fi confruntați cu faptul, stabilit istoric, că adevăratul preț al inacțiunii este, întotdeauna, mai mare. Acum, singurele opțiuni rămase sunt riscante și dificile, dar ele trebuie încercate. Iar cel mai bun motiv pentru o acțiune care să-l oprească pe Putin azi este brutal de simplu: mâine, o asemenea acțiune ar fi mult mai dificilă.

Concluzii

Valori atemporale într-o lume aflată în schimbare

Este imposibil de precizat momentul exact în care am încetat să ne bazăm pe capacitatea de leadership a conducătorilor noştri şi am ajuns să fim preocupaţi doar de realpolitik şi de răul mai mic. Înainte să se prăbuşească ultimele falduri ale Cortinei de Fier, pe când occidentalii se băteau, mulţumiţi, pe spate şi risipeau dividendele păcii, alegătorii şi aleşii de pretutindeni începeau să caute manageri în locul vizionarilor.

Mi s-a reamintit acest lucru într-un mod foarte dur, pe 18 decembrie 2011. Moartea ne-a jucat o festă crudă, luând dintre noi, aproape în acelaşi timp, pe poetul, disidentul şi susţinătorul drepturilor omului, Václav Havel, şi pe dictatorul scelerat al Coreei de Nord, Kim Jong-il. Reacţia presei a fost previzibilă – ignorarea liderului Revoluţiei de Catifea şi dezlănţuirea unui potop de supoziţii referitoare la Kim Jong-un, un tânăr de 28 de ani, care devenea liderul unui lagăr de muncă înzestrat cu arma nucleară şi situat între Rusia, China şi Japonia. Îngrijorarea era de înţeles, dar amuzant era faptul că toate aceste supoziţii fuseseră luate în serios când nimeni, în afara Phenianului, nu ştia măcar că dictatorul Kim Jong-il era mort, de fapt, de 48 de ore.

Mai puţin amuzant era faptul că moartea lui Havel şi, mai important, uimitoarea sa viaţă au fost trecute sub tăcere de dragul poveştilor despre un tiran lunatic, ahtiat după filme şi coniacuri franţuzeşti. În loc să speculeze despre moştenitorul necunoscut din fruntea Coreei de Nord, ce-ar fi fost ca presa să se întrebe dacă există un succesor al grandiosului leadership moral al lui Václav Havel? Cine venea din urmă, pentru a purta stindardul libertăţii împotriva opresiunii de toate formele? Dramaturgul Havel, un artist şi un visător, trăise două treimi din viaţă sub un regim comunist şi ştia că, pentru libertate, trebuie luptat cu toate armele, pe toate fronturile.

L-am întâlnit, pentru prima oară, pe Havel la Praga, în 1990, când abia fusese

ales președinte. Și-a folosit rapid noul statut pentru a promova activitățile prodemocratice ale altora, mai ales din ceea ce era, pe atunci, URSS. Am fost invitat să asist la o conferință a disidenților sovietici prezidată de Vladimir Bukovksi, și Havel a insistat ca ea să aibă loc în Praga cea proaspăt eliberată de sub regimul comunist. În mod incredibil, el a trebuit să se lupte cu demnitari din propriul guvern care se temeau să nu ofenseze Kremlinul și, din câte îmi amintesc, Havel a fost singurul demnitar de rang înalt din administrația cehă care a participat la conferință.

În diferite momente ale mandatului său, Havel a fost criticat pentru că nu ar fi fost un executant eficient de teama de a nu deveni un politician și un adept al compromisului. Dar, privind realizările sale, mai ales cu un ochi îndreptat către Moscova, asemenea critici ignoră ceea ce contează cel mai mult. Havel a condus țara la momentul colapsului Cehoslovaciei, reușind să evite orice vărsare de sânge, într-un moment în care Iugoslavia era cuprinsă de un groaznic război civil. El a pus bazele unei construcții democratice eliberate de legăturile cu KGB și trecutul comunist, în vreme ce Boris Elțîn n-a reușit să dezrădăcineze birocrația sovietică – nomenclatura –, împământenită de decenii, lăsând, drept urmaș, un colonel KGB. Astăzi, Republica Cehă și Slovacia sunt niște democrații înfloritoare, în vreme ce rușii se luptă, din nou, pentru libertățile lor individuale. Principiile contează, rezultatele contează, iar Havel a reușit așa cum puțini alții au făcut-o.

Un asemenea curaj remarcabil servește, inevitabil, ca model. Havel a fost un veritabil diapazon moral pentru est-europeni, la fel cum fusese Andrei Saharov pentru popoarele din URSS. Sănătatea lui era deja șubredă atunci când ne-am întâlnit ultima oară, la Ambasada Cehă din Moscova, în 2007, dar ochii săi obosiți vedeau foarte clar cine era Vladimir Putin. Havel a fost dezgustat de occidentalii care negociau cu răul în loc să-i spună pe nume.

Într-un eseu despre Coreea de Nord, publicat în 2004, Havel a spus adevărul etern despre dictatori: „Hotărârea, tenacitatea și negocierea de pe poziții de forță sunt singurele lucruri pe care Kim Jong-il și alții ca el le înțeleg“. Nici vorbă de împăciuitorism sau de tratarea drepturilor omului ca pe o simplă monedă de schimb. Dacă am fi avut mai mulți lideri ca Václav Havel, n-ar mai fi trebuit să ne facem atâtea griji pentru niște dictatori precum Kim Jong-il.

Dar cum de am ajuns într-o stare deplorabilă? Când am ajuns de la a-i considera pe disidenţii sovietici nişte celebrităţi şi de la convingerea că era datoria celor liberi să-i ajute pe cei asupriţi, la o lume în care dictatorii îşi fac selfie-uri cu turiştii, iar victimelor opresiunii li se spună să aibă grijă singure de ele? Credeţi-mă când spun că nu sunt nostalgic după o epocă de aur care există doar în imaginaţia mea. Dar nu sunt nici prea tânăr ca să-mi pot aminti acele vremuri, nici prea bătrân pentru a le fi uitat.

Ziua de 9 noiembrie 1989 a fost una dintre cele mai glorioase din istoria cunoscută a lumii. Sute de milioane de oameni au fost eliberaţi din comunismul totalitar, după decenii de întuneric.

Există o vastă literatură de opinii savante privitoare la cauzele prăbuşirii Zidului Berlinului în acea zi. Mă implic, cu bucurie, în asemenea discuţii nesfârşite, dar trebuie să recunoaştem că, tocmai din dorinţa de a afla cauza precisă a unui moment anume, pierdem din vedere esenţialul. Ştim că, fără unitatea lumii libere împotriva unui inamic comun, fără o rezistenţă puternică, bazată pe refuzul negocierii libertăţilor individuale, Zidul ar fi fost şi astăzi intact şi probabil că eu aş fi jucat şah tot pentru Uniunea Sovietică.

Au existat alianţe şi rivalităţi şi abordări tipice pentru realpolitik vreme de decenii întregi. Personalităţile au avut un rol important de ambele părţi, de la Ronald Reagan şi Margaret Thatcher, la Lech Walesa şi papa Ioan Paul al II-lea şi până la Gorbaciov, care a dezlănţuit forţe pe care apoi nu le-a mai putut controla. Tema fundamentală era pe cât de simplă, pe atât de adevărată: Războiul Rece reprezenta o confruntare între Bine şi Rău şi, la fel de important, nu era o chestiune legată de filosofie, ci o bătălie reală, care merita dusă. Societatea a sprijinit efortul acestor mari lideri şi a susţinut, totodată, lupta şi principiile care stăteau la baza ei.

Zidul a căzut, iar lumea a respirat uşurată. Conflictul purtat de multe generaţii era încheiat. Ameninţarea cu anihilarea nucleară, care planase asupra capetelor noastre, se sfârşise. Însă victoriile, până şi cele importante, au preţul lor, chiar dacă asta îi impune învingătorului să lase garda jos. Nu au existat comisii reale care să analizeze faptele comunismului, nu au existat procese sau pedepse pentru crimele abominabile comise de regimurile comuniste.

KGB-ul şi-a schimbat doar titulatura, dar nu şi năravurile.

Și, desigur, Occidentul s-a complăcut să-şi tolereze toţi inamicii, nu doar pe Putin. Dictatorii de azi au ceva la ce sovieticii nici n-ar fi putut visa: acces facil la piețele globale spre a-și putea finanța aparatul represiv în plan intern. Lucrul acesta e valabil nu doar pentru petro-state ca Rusia, Iran şi Venezuela, ci şi pentru statele bazate pe industria de prelucrare. Ideea că lumea liberă ar putea folosi angajamentele economice ca pârghii împotriva dictatorilor, din cauza nerespectării drepturilor omului, a fost criticată de statele autoritare, deoarece ele vor să profite, fără ezitare, de situație, în vreme ce lumea liberă nu manifestă o voință similară.

Contactele economice le-au oferit dictaturilor mult mai mult decât consumatori pentru petrolul pe care-l extrag sau pentru telefoanele inteligente pe care le produc. Ele folosesc Interpolul pentru a-i persecuta pe disidenţii de peste granițe, sponsorizează sau creează partide politice ori ONG-uri pentru a face lobby în favoarea cauzei lor, scriu în New York Times editoriale interesate de apeluri ipocrite la pace şi la armonie. Și toate acestea în timp ce zdrobesc, fără milă, orice opoziție în plan intern. Acesta este angajamentul unilateral, ca o stradă cu sens unic. Acesta este angajamentul ca împăciuitorism – eșecul leadershipului la o scară dureros de vastă.

Chiar şi cele mai mari idealuri şi tradiţii îşi pot pierde esența după o schimbare radicală a peisajului. Simbolurile ne ajută să găsim această esență și, de aceea, când ele dispar, rămânem vulnerabili. Trimiterea de către America a unor oameni pe Lună n-a fost remarcabilă pentru că acolo s-ar fi găsit ceva de valoare. John F. Kennedy a înțeles, însă, că o asemenea performanță ar deveni un simbol al progresului american, al provocării, al depășirii dificultăților și, desigur, al superiorității față de Uniunea Sovietică.

O generație tehnologică nouă s-a dezvoltat, grație cursei spațiale, o tehnologie care avea să propulseze forța industrială a Americii în era cibernetică. Dar, la scurt timp după ce a fost atinsă această uimitoare performanță, cursa spațială a încetinit considerabil. Simbolul dispăruse şi nici un alt om nu a mai păşit pe Lună, după Eugene Cernan, în decembrie 1972. Simbolul provocării, simbolul progresului, era buimăcit de provocarea în sine. După ce americanii au ajuns pe Lună, uriașa lor realizare a fost repede uitată. Ca și în cazul lui Hitler și Stalin, oamenii de azi își amintesc de

imaginea unui astronaut ajuns pe Lună ca de un mit străvechi.

Desigur, Zidul Berlinului a fost mai mult decât un simbol. El a divizat, efectiv, un oraș și a reprezentat granița dintre lumea liberă și cea oprimată. Când s-a prăbușit, a fost ușor de uitat că aceste două lumi încă existau, deși Zidul dispăruse. Simbolul pierise, iar ceea ce reprezenta el a fost uitat. Brusc, răul nu mai avea o formă cunoscută. Așa cum ne-a învățat tragedia de la 11 septembrie, pericolele sunt reale, chiar dacă liniile frontului sunt, astăzi, estompate. Aliații de ocazie au înlocuit alianțele bazate pe istorie și valori comune. Acesta este rezultatul firesc, după ce, timp de două decenii, orice țară a fost tratată ca un potențial prieten, o practică greșită ce a dat curaj inamicilor și i-a bulversat pe adevărații aliați.

Dar inamicii există, fie că o recunoaștem sau nu. Ei sunt dușmanii cărora America și restul lumii libere trebuie să li se opună. Indiferent că e vorba de Putin sau de ISIS, aceste forțe nu pot fi înfrânte întreținând angajamente cu ele. Nu, pentru a le învinge e nevoie de unitate și de hotărâre, dar și de principiile cu ajutorul cărora a fost câștigat Războiul Rece. În termeni șahistici, măreții noștri înaintași ne-au lăsat cu o poziție victorioasă pe tablă, acum un sfert de veac. Ei ne-au pus la îndemână instrumentele cu care să-i doborâm pe dictatori și ne-au arătat cum să le folosim. Dar noi am abandonat aceste instrumente și am uitat lecțiile primite. Este momentul să le învățăm din nou.

Chiar acum se desfășoară un război global, de a cărui existență mulți oameni – și chiar unele dintre victimele lui – nici n-au habar. Nu e nevoie să ne întoarcem mai mult de câteva luni în timp pentru a afla, din titlurile ziarelor, despre numeroasele victime ale acestui conflict. 147 de oameni uciși la o universitate din Garissa, în Kenya. 16 uciși în atacurile teroriste de la Paris, la redacția revistei Charlie Hebdo și la un supermarket evreiesc. Mii de oameni uciși în estul Ucrainei. Liderul opoziției asasinat cu focuri de armă, pe un pod din Moscova, pe când se îndrepta către casă. În plus, există nenumărate alte victime rănite sau întemnițate, în această luptă globală.

Globalizarea a comprimat, efectiv, dimensiunile lumii, crescând mobilitatea bunurilor, a capitalului și a forței de muncă. Și, totuși, această comprimare

are loc nu doar în spațiu, ci și în timp, întrucât ideile și tehnologiile nemărginite ale secolului XXI intră în coliziune cu culturile și regimurile conservatoare, care doresc o existență comparabilă cu cea de acum multe secole. Nu este vorba de faimoasa „ciocnire a civilizațiilor“, ci, mai curând, de o încercare din partea acestor „oameni veniți din trecut“ de a-și păstra autoritatea în declin, în fața progreselor făcute de ideile unei societăți deschise.

Islamiștii radicali au setat mașina timpului la momentul Evului Mediu și încurajează asasinarea tuturor celor care li se opun. Vladimir Putin dorește ca Rusia să existe ca o mare putere din epoca țarilor și a monarhilor, dominându-și vecinii prin forță și nelăsându-se tulburată de alegeri și plângeri privind încălcarea drepturilor omului. Autocrațiile post comuniste, conduse de cei mai apropiați aliați ai lui Putin, dictatorii din Belarus și Kazahstan, exploatează ideologia doar ca pe un mijloc de a se agăța de putere cu orice preț. În Orient, Coreea de Nord a lui Kim Jong-un încearcă să înghețe, pur și simplu, timpul într-o bulă asemenea unui lagăr stalinist. În vest, Maduro, în Venezuela, și frații Castro, în Cuba, folosesc propaganda socialistă pentru a rezista presiunilor tot mai mari privind respectarea drepturilor omului. Liderii războinici ai Boko Haram folosesc religia drept pretext pentru a-și măcelări rivalii. Alții, precum monarhiile religioase din Orientul Mijlociu, sunt vinovați prin asociere, deoarece creează condiții favorabile manifestărilor violente, cu restricțiile lor arhaice împotriva societății libere.

Ceea ce îi unește pe toți acești indivizi încremeniți în trecut este respingerea modernității, spaima și ura lor față de ceea ce s-ar putea numi, simplu, „valorile moderne“, înlocuind sintagma depășită și condescendentă de „valori occidentale“.

Globalizarea a pus aceste relicve în contact și în concurență cu lumea modernă, care amenință să le distrugă mediul și autoritatea. Acest contact le oferă, însă, și piețe de desfacere pentru resursele lor naturale și pentru tehnologia pe care o folosesc pentru represiune și crime, astfel încât dictaturile nu pot renunța complet la angajamentele economice cu lumea liberă. „Călătorii veniți din timp“ nu se pot bate, de la egal la egal, cu ideile și prosperitatea lumii libere, prin urmare, folosesc armele primitive de care dispun – ideologia, violența și disprețul față de valorile vieții umane. Ei

combat ispita libertății cuvântului și a piețelor libere prin iraționalitate: naționalism și religie radicale, cultul personalității și dogmă, ură și teroare.

În ciuda părerilor contrare ale multor politicieni și analiști, cred că este foarte posibil să pierzi o luptă în care refuzi să recunoști că ești implicat. Mai rău, ignorarea realității conflictului împinge tot mai multe victime nevinovate pe linia frontului, în locul soldaților instruiți și a oamenilor însărcinați să apere legea. Nu există soluții facile pentru teroriștii locali sau pentru dictatorii înzestrați cu armament nuclear, dar trebuie să începem să încercăm a pune capăt acestei culturi a refuzului.

Am afirmat, în altă parte, că istoria este ciclică; s-a dovedit că o importantă victorie pentru democrație nu a fost eternă, ci doar temporară. E nevoie de timp ca reacțiunea să se manifeste, pe fondul optimismului nostru excesiv. Mullahii, monarhii și dictatorii se ridică împotriva amenințării care le periclitează ecosistemul medieval. Acesta este firul comun care leagă atacul lui Putin asupra Ucrainei de ideologia criminală, derivată din Islam, ce călăuzește al-Qaeda și ISIS și care i-a împins pe frații Kouachi la Paris și pe mulți alții ca ei spre lumea civilizată. Ei se opun, practic, lumii moderne, demonstrând, cu brutalitate, falsitatea „sfârșitului istoriei“.

Scopul nostru trebuie să fie ajutorarea celor blocați în trecut pentru a-i aduce în prezent, și el nu poate fi îndeplinit doar prin forță. Trebuie să fim oneşti și să venim cu o ofertă atractivă, care să nu poată fi refuzată. Dar asta nu înseamnă menajarea sau tolerarea extremiștilor violenți ori a acelora care i-au creat, în plan intern sau extern. O societate deschisă care nu-și poate apăra cetățenii nu va rămâne deschisă pentru multă vreme. O societate care nu luptă pentru libertate o va pierde, adevăr imortalizat de declarația lui Reagan, potrivit căreia libertatea „nu este niciodată mai departe cu o generație de extincție“.

Simbolurile contează în această luptă, simboluri precum Charlie Hebdo și campania „Aduceți-ne fetele înapoi!“ și fotografiile liderilor lumii mărșăluind laolaltă pentru libertatea cuvântului. Nu este suficient să le spunem imigranților noștri, cetățenilor noștri și miliardelor de suflete care trăiesc încă într-o lume oprimată că aceste idealuri contează, trebuie să le dovedim asta.

Teroriștii și mentorii lor, dictatorii și susținătorii lor nu pregetă să arate cu degetul orice ipocrizie, orice dublu standard din partea lumii libere. Nu putem face compromisuri, căci, așa cum scrie Victor Hugo în Oamenii mării, „Oamenii se obișnuiesc cu otrava, puțin câte puțin“.

Boris Nemțov, vechiul meu prieten și coleg din opoziția rusă, a fost asasinat cu sânge rece în centrul Moscovei, pe 27 februarie 2015. Patru gloanțe trase în spate i-au curmat viața chiar lângă Kremlin, locul unde lucrase cândva ca vicepremier al lui Boris Elțîn. Fotografiile făcute la locul crimei arată o echipă de la salubritate spălând rapid sângele de pe caldarâm la doar câteva ore de la asasinat, așa că nu e greu să ne imaginăm calitatea anchetei care a urmat.

Putin a fost cel care a declanșat, dar a și încheiat investigația, în timp ce trupul lui Boris nu se răcise încă, numind asasinatul „o provocare“, un termen eufemistic, menit a sugera că adversarii lui se ucid unii pe alții pentru a-i păta reputația neprihănită. Apoi, a avut tupeul să-i trimită un mesaj de condoleanțe mamei lui Nemțov, care își avertizase, adesea, temerarul fiu că acțiunile sale i-ar putea aduce moartea, în Rusia lui Putin.

Potrivit rapoartelor, la câteva ore după uciderea lui Nemțov, poliția a pătruns în locuința acestuia confiscând documente și computere. Inamicii lui Putin sunt, adesea, victime, iar victimele lui sunt, întotdeauna, suspecte. Boris era un critic înverșunat al războiului dus de Putin în Ucraina și era pe cale să finalizeze un raport privind prezența trupelor rusești în Donbas, un aspect delicat pe care Kremlinul făcea eforturi intense să-l ascundă. Dar întrebarea: „Putin a ordonat asasinatul?“ sună astăzi la fel de retoric ca atunci când jurnalista Anna Politkovskaia a fost împușcată mortal, în 2006, sau când cursa MH17 a fost doborâtă deasupra estului Ucrainei, în 2014.

Câtă vreme Putin va rămâne în funcție, nu vom ști cine a dat ordinul, dar nu există nici o îndoială că el este direct responsabil de crearea condițiilor în care se produc asemenea grozăvii cu o frecvență înfricoșătoare. Temele primare ale lui Putin – revigorarea mândriei naționale și a infrastructurii pierdute odată cu destrămarea URSS – și-au diminuat, treptat, importanța, fiind înlocuite cu un amestec toxic de naționalism, agresivitate și ură. În

2014, tot mai epuizata mișcare de opoziţie din Rusia, multă vreme ridiculizată și tratată cu dispreţ, fusese deja reconsiderată în media dominată de Kremlin drept o periculoasă „coloană a cincea“, formată din „trădători ai patriei“, în limbajul brutal împrumutat frecvent de la naziști.

Pentru a fi în ton cu propaganda, Putin a acordat un sprijin și mai mare celor mai represive, reacționare și însetate de sânge elemente din cadrul regimului. Printre ele se află și războinicul cecen Ramzan Kadîrov și procurorul-șef Aleksandr Bastrîkin, care a declarat, recent, că până și Constituţia rusă ar sta „în calea protejării intereselor statului“. În acest mediu, sângele devine moneda de schimb în Rusia, modul de a-ți demonstra loialitatea față de regim. Asta a generat Putin pentru a-și menține dominația: o cultură a morții și a spaimei, răspândită de-a lungul celor unsprezece fusuri orare ale Rusiei și exportată, acum, în estul Ucrainei.

Boris Nemțov a fost un luptător neobosit și unul dintre cei mai inteligenți critici ai guvernării lui Putin, rol care nu a reprezentat nici pe departe singurul său destin posibil. Primar de succes al orașului Nijnîi Novgorod și un capabil ministru și parlamentar, el ar fi putut duce o viață confortabilă pe verticala puterii, ca o voce liberală simbolică, pledând pentru reformă. Dar Boris nu era făcut să lucreze pentru regimul lui Putin. El avea principii și nu putea suporta să vadă cum îi alunecă țara înapoi în prăpastia totalitarismului.

Și, astfel, Boris s-a lansat, cu trupul lui masiv, cu vocea profundă și inima lui mare, în bătălia crâncenă pentru salvarea democrației din Rusia. Am lucrat împreună după ce a fost exclus din Dumă, în 2004, iar în 2007 am fost aliați în mișcarea de opoziție. El se dedicase investigațiilor privitoare la crimele și la corupția săvârșite de Putin și de ciracii acestuia, sperând că, într-o zi, vor da socoteală în fața unei justiții ce părea mereu mai îndepărtată.

Pe lângă un raport privind prezența soldaților ruși în Ucraina, Boris se implicase puternic în organizarea unui marș de protest, plănuit să aibă loc în acea duminică la Moscova, un marș care a devenit, însă, procesiunea lui funebră. Am avut unele discuții cu Boris după ce Putin a revenit în funcția de președinte, în 2012. Pentru mine, însemna sfârșitul oricărei speranțe realiste că ar mai putea exista vreo soluție politică pașnică pentru schimbarea regimului din Rusia. Dar Boris a continuat mereu să spere. Îmi spunea că sunt prea grăbit, că „trebuie să trăiești multă vreme, ca să vezi o schimbare în

Rusia“. Acum, el nu o va mai vedea niciodată.

Nu putem ști sigur ce oroare va urma, ci doar că grozăviile se vor succeda una după alta, câtă vreme Putin rămâne la putere. Singura cale prin care se va sfârși domnia lui va fi ca poporul și elitele lui să înțeleagă că nu au nici un viitor, atâta vreme cât e el la Kremlin. În momentul de față, indiferent de ce simt cu adevărat față de Putin și de viețile lor, îl consideră invincibil și de neclintit. Îl văd croindu-și drum prin Ucraina, cucerind teritorii și ducând un război. Îl văd vorbind aspru și încheind acorduri cu Merkel și Hollande. Îi văd dușmanii seceraţi de gloanțe pe străzile Moscovei.

Declarațiile de condamnare și de manifestare a îngrijorării în privința asasinării lui Boris au început să curgă, venind din partea aceloraşi lideri occidentali care făcuseră atât de multe pentru a-i fi pe plac lui Putin, în zilele, săptămânile și anii din urmă. Dacă ei ar vrea cu adevărat să-l onoreze pe neînfricatul meu prieten, ar trebui să declare, în cei mai categorici termeni, că Rusia va fi tratată ca un regim criminal și malefic câtă vreme Putin rămâne la putere. Ar trebui să înceteze negocierile rușinoase. Să vândă Ucrainei arme care ar impune Rusiei costuri insuportabile, făcând-o incapabilă să mai susțină agresiunea lui Putin. Să spună fiecărui oligarh rus că banii lui nu vor fi în siguranță nicăieri în Occident câtă vreme îl slujește pe Putin.

Până acum, replicile nu sunt încurajatoare – o propoziție pe care m-am săturat să o tot scriu. Multe dintre declarațiile obișnuite, de preocupare și condamnare, îi solicită lui Putin să „administreze justiția“, o solicitare care ar putea fi considerată aproape sarcastică. Media occidentală continuă, în mod inexplicabil, să ofere o platformă pentru propagandiștii lui Putin, fără să le pună la îndoială minciunile sfruntate.

Poate că nu vom ști niciodată cine l-a ucis pe Boris Nemțov, dar știm că, cu cât Putin pleacă mai repede, cu atât e mai mare șansa să fie evitate haosul și violența de care se temea Boris. Este o șansă pe care Rusia și lumea nu trebuie să o rateze.

Privind înapoi, în timp, observăm că, după o perioadă de mari conflicte, au fost necesare schimbări importante în cadrul relațiilor dintre națiuni. În 1648,

pacea din Westfalia a marcat începutul epocii moderne a Europei, după Războiul de 30 de Ani. Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei s-a încheiat prin Tratatul de la Utrecht, în 1713. În 1815, Congresul de la Viena a trasat o nouă hartă a Europei, după înfrângerea Franţei napoleoniene. La Conferinţa de la Berlin, din 1879, echilibrul a fost restabilit, în urma războiului ruso-turc. La finele secolului al XIX-lea, convingerea generală era că acest echilibru va duce la o epocă de aur pașnică. Literatura utopică și pacifistă a visat la o lume fără granițe chiar până în pragul Primului Război Mondial.

După Primul Război Mondial, am avut Tratatul de la Versailles și crearea Ligii Națiunilor. Liga a fost un eșec, iar refuzul de a accepta acest fapt a dus la al Doilea Război Mondial. Pe 5 martie 1946, la Fulton, Missouri, în renumitul său discurs referitor la „Cortina de Fier“, Winston Churchill a vorbit despre noile pericole la adresa libertății, de astă dată venind din partea comunismului. Lumea aproape a uitat că el a avertizat asipra felului în care avea să eșueze proaspăt formata Organizație a Națiunilor Unite.

Churchill a declarat despre noua organizație: „Trebuie să ne asigurăm că aceste eforturi sunt fructuoase, că sunt o realitate, și nu o iluzie, că există forță de acțiune, și nu doar o însăilare de cuvinte goale, că acesta este un adevărat templu al păcii în care vor putea fi agățate, într-o zi scuturile multor nații, și nu doar o încăpere dintr-un Turn Babel“. Din nefericire, profețiile lui Churchill s-au adeverit, iar astăzi avem o organizație mondială învechită și depășită, care a fost înființată după al Doilea Război Mondial pentru a împiedica o ciocnire nucleară între superputeri. Vechea diplomație a status quo-ului, din timpul Războiului Rece, nu ne este de nici un folos împotriva atacurilor sinucigașe și a războiului hibrid. În locul unei entități mari care îngheață conflictele, avem nevoie de una care să poată oferi soluții reale, bazate pe valorile moderne.

Intervențiile militare comune pentru protejarea vieților omenești și a bunăstării trebuie, de asemenea, să fie avute în vedere. Valoarea vieții și libertății umane, dintr-o nouă Magna Carta, trebuie apărată ca și cum aceste lucruri ar fi niște frontiere, căci, de fapt, asta și sunt. Ele sunt frontiere în timp și spațiu, separându-i pe cei care doresc să trăiască într-o lume modernă de cei pentru care modernitatea este o amenințare mortală.

Pledez pentru o revenire la multe dintre principiile şi politicile dominante în Occident în perioada Războiului Rece. Dar asta nu înseamnă că vreau să dau ceasul înapoi. Aşa cum scrie în Biblie, „nimeni nu pune vin nou în burdufuri vechi, altminteri vinul cel nou va sparge burdufurile, se varsă, şi burdufurile se prăpădesc“. Nu putem turna vinul modern al globalizării şi lumii multipolare în vechile burdufuri ale depăşitelor instituţii şi reglementări corelate cu Războiului Rece. Vremurile se schimbă. Circumstanţele se schimbă. Instituţiile trebuie să se schimbe. Dar nu şi valorile noastre.

Ce-i de făcut? Fiecare situaţie, fiecare criză necesită o abordare diferită, firește. Mutarea unui singur pion schimbă, pe tabla de şah, o întreagă poziţie. Iată de ce îmi place să spun că susţin principiile, nu politicile. Când ai principii solide şi lumea întreagă ştie care sunt acestea, politicile au tendinţa de a fi mult mai uşor de dezvoltat şi de implementat.

Liderilor, celor responsabili de soarta popoarelor lor, le revine sarcina de a forma politici. Liderii, consultându-se cu experţii lor, trebuie să evalueze opţiunile existente, să ia în calcul consecinţele, să cântărească situaţia pe termen scurt şi pe termen lung. Este o extravaganţă să faci recomandări fără a avea autoritatea de a le transpune în practică sau responsabilitatea de a da socoteală pentru ele. O asemenea atitudine ar genera cele mai nebuneşti poziţii politice. Dar îmi dau seama că aceaşi socoteală, oricât de onestă şi de precisă ar fi, e tot o formă de eschivare. Nimeni n-ar fi mulţumit de un medic care te diagnostichează cu o boală letală, dar apoi refuză să-ţi sugereze un remediu.

Sunt mulţi paşi ce pot fi făcuţi, dar ei necesită curaj şi voinţă. O Magna Carta globală, adică un document care să ducă la crearea unei asociaţii a naţiunilor democrate unite şi să susţină şi să apere Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, e unul dintre paşi. Democraţiile pot face, acum, paşi concreţi pentru a-i proteja şi susţine pe cei atacaţi de dictatori, de opresori şi de indivizii încremeniţi în trecut. Lumea liberă are o bogăţie şi o putere de neimaginat şi trebuie să le folosească pentru a-i ajuta pe cei oprimaţi să ni se alăture, altfel această putere e irosită în zadar.

Un alt motiv pentru care recomandările politice specifice sunt

nesatisfăcătoare ar fi că ele sunt, inevitabil, depăşite sau complet inutile. De-a lungul anilor, am întocmit, de exemplu, o lungă listă de lucruri care ar trebui făcute pentru a riposta faţă de dictatura lui Vladimir Putin. Chiar şi acum, după ce el a demonstrat cât de corecte au fost cele mai groaznice temeri ale mele şi toţi recunosc că am avut dreptate, puţine dintre aceste recomandări s-au concretizat. Altele au fost îndeplinite, ca sancţiunile şi eliminarea Rusiei din G7, dar prea lent şi prea delicat, pentru a avea impactul intimidant la care sperasem.

Majoritatea propunerilor specifice pe care le-am făcut cu aproape un an în urmă în privinţa dictaturilor, a lui Putin şi a celei din Ucraina, sunt încă valabile şi m-am referit la ele de-a lungul acestei cărţi. Trebuie izolate dictaturile care exploatează contactele cu lumea liberă pentru a-şi susţine aparatul represiv. E necesar ca respectarea drepturilor omului şi a valorii vieţii umane să constituie fundamentul politicii, inclusiv al celei externe. Aceasta nu exclude negocierile şi relaţiile comerciale, în anumiţi parametri, dar trebuie să fie clar că relaţiile vor fi strict limitate, câtă vreme continuă represiunea.

Ucraina ar trebui apărată, ca şi cum ar avea graniţă comună cu fiecare naţiune liberă de pe glob. Aceasta înseamnă să i se asigure arme cu care să-şi poată apăra graniţele şi ajutor financiar pentru a-şi stabiliza economia, pe care Putin îşi doreşte atât de mult să i-o distrugă. Politicienii occidentali ar trebui să examineze, cu atenţie, ce importă America şi Europa din Rusia – petrol, gaze, linii de aprovizionare – şi să dezvolte alternative la ele. Iată de ce se teme Putin de exploatarea gazelor de şist şi de tehnologiile ce pot să facă Occidentul mai puţin dependent de exporturile ruseşti de energie. Cu toate acestea, la finele lui aprilie 2015, s-a anunţat că Pentagonul a cerut Congresului permisiunea de a folosi motoare de rachete de fabricaţie rusească. Când marile puteri din lumea liberă îşi lasă armata la mila băieţilor răi, ce speranţe ar mai putea avea victimele acestora din urmă?

Dacă apelurile la moralitate şi valori nu-i impresionează, politicienii americani ar trebui să-şi aducă aminte că SUA au interese vitale în Ucraina. Ca principală putere economică şi militară a lumii, ca principal consumator de energie de pe planetă, America are mari beneficii de urma stabilităţii globale. (Asta în timp ce marii exportatori de combustibili fosili, ca Rusia,

beneficiază de pe urma instabilității, care duce la creșterea prețului petrolului.) Chiar dacă ești un realist cinic sau un izolaționist libertarian, e mai ieftin și mai practic să adopți o poziție fermă acum în privința Ucrainei, decât să piezi ocazia și apoi să te îngrijorezi în privința necesității unei implicări mai puternice a Americii în Țările Baltice și în Polonia, țări membre NATO. De asemenea, e mult mai sigur, pentru americani, europeni și pentru oricine altcineva, ca America să mențină o robustă umbrelă globală de securitate, decât să încurajeze proliferarea focarelor de război prin închiderea acestei umbrele.

E important să ne amintim că împăciuitorismul reflectă climatul general, nu doar slăbiciunea personală a liderilor noștri aleși. De la Chamberlain, în 1938, la Obama, în 2015, oamenii primesc ceea ce vor – pentru o vreme. Main Street și Wall Street răsplătesc politicienii care produc rezultate atractive pe termen scurt, indiferent de cât de grave sunt consecințele pe termen lung. Există puține recompense și multe pedepse pentru puținii politicieni care încearcă să discute despre cadrul general și despre consecințele pe termen lung ale inacțiunii. Întrebările ipotetice sunt respinse ca și cum ar constitui un mod incorect de a cerceta viitorul. Fără o strategie călăuzitoare pe care s-o aibă în vedere, democrațiile pierd în fața dictaturilor oportuniste, care pot acționa mult mai rapid fără a fi controlate și fără să fie nevoite să dea socoteală electoratului de faptele lor. Nu putem aștepta să acționăm abia când catastrofa va fi deja declanșată. Această atitudine de genul „trezește-mă când vor ocupa Polonia“ a fost stupidă în 1938 și e și mai stupidă în 2015, fiindcă avem, astăzi, lecția primită pe 1 septembrie 1939 – data când a fost atacată Polonia – și lecțiile celor șase ani cumpliți care au urmat, din care ne putem informa. Cel puțin, Chamberlain nu avut la dispoziție un manual de istorie care să-i spună ce i-ar putea aduce viitorul.

Nu voi afirma că am ajuns la un punct de criză sau la o răspântie de drumuri, fiindcă tragedia e deja în desfășurare. Deciziile luate de liderii lumii libere – și de alegătorii care i-au votat – vor determina cât de tragică va fi situația. Agresiunile venite din partea lui Putin și a grupării ISIS au prins lumea liberă cu garda jos, dar această scuză nu mai poate fi folosită și încă nu avem un plan de acțiune. Orice politician care candidează la o funcție publică ar trebui întrebat ce ar face ca lumea să devină mai sigură. Candidaților și liderilor n-ar trebui să li se mai permită să se ascundă sub masca fragilă a „priorităților

interne“ într-o lume a economiilor și a violenței globalizate.

Fie că e vorba de Ucraina, Siria, Venezuela, Yemen sau Nigeria, lumea liberă trebuie să fie gata să acționeze în sprijinul celor dornici să trăiască liber și fără teamă. Nu doar prin măsuri militare, după ce criza deja s-a declanșat, ci ar trebui să acționeze pentru a educa, a construi și a ajuta la crearea de societăți care să aprecieze valorile moderne. Chiar și cinicii și izolaționiștii trebuie să admită că e mult mai moral, mai rentabil și mai eficient să investești în prevenirea sărăciei, a fricii și a ignoranței, care duc, adesea, la radicalizare, decât să pedepsești această radicalizare după ce devine violentă. Fiecare miliard de dolari cheltuit pentru construirea de școli, pregătirea de cadre didactice și conectarea celor izolați de restul lumii va duce la evitarea unor cheltuieli de război de zece miliarde mai târziu, împiedicând, astfel, ca o nouă generație de tineri flămânzi și furioși să devină vulnerabilă la propaganda antimodernitate, fiindcă modernitatea nu i-a ajutat cu nimic.

Am fost onorat să particip la summitul „Femeile în lume“, organizat în 2013 la New York. Am făcut parte din același grup cu Phiona Mutesi, o campioană de șah la juniori, din Uganda, cu antrenorul ei, Robert Katende, și cu Marisa van der Merwe, cofondatoare a programului de șah școlar „Moves for Life“, derulat în Africa de Sud. Experiențele de viață ale acestor două femei remarcabile sunt extrem de diferite, dar ambele vorbesc despre importanța și puterea educației, mai ales în țările în curs de dezvoltare.

Phiona provenea din Katwe, o suburbie a capitalei ugandeze Kampala, și crescuse în sărăcie și teamă, în condiții pe care foarte puțini oameni din sala unde avea loc summitul și le-ar fi putut imagina. Descoperirea clubului de șah al lui Robert a fost un miracol pentru Phiona, dovedindu-i cât de departe poate ajunge în plan intelectual. Mai importantă decât talentul ei pentru șah, care îi permisese să călătorească în toată lumea, era însă dorința acesteia de a ajunge medic. Acesta este primul și cel mai important dar pe care îl poate oferi educația: încrederea în sine, care îl face pe un copil să-și înțeleagă potențialul. Foarte puțini copii au așteptarea reală de a transforma reușite la fotbal sau la alt sport implicând mișcare fizică într-o carieră sau în educație. Lucrul este valabil și pentru șah. Conștientizarea faptului că poți concura, poți reuși și poți avea satisfacții la nivel intelectual se aplică pentru tot ce

întreprinzi în viață.

În lungile mele călătorii prin lume pentru a promova șahul ca mijloc educativ, am învățat că talentul există pretutindeni. Întrebarea este cum îi oferim oportunitatea de a se exprima și dezvolta. Această oportunitate, pe care o creează educația, este ceea ce lipsește cu precădere în lumea aflată în curs de dezvoltare – și, trebuie să recunoaștem, și în unele părți ale lumii dezvoltate. Este o nereușită care are efecte dăunătoare și pe termen lung. Educația constituie cel mai eficient mod de a combate sărăcia și violența, ba chiar de a aborda chestiuni complexe, precum grupările teroriste sau liderii militari malefici.

Desigur, programele de miliarde de dolari vizând distribuirea de alimente și de medicamente în zonele sărace sunt minunate. Fundațiile care combat bolile și foametea în Africa au salvat nenumărate vieți. Deși viața este cel mai prețios dar, nu e de ajuns să faci pe magicianul numai pe jumătate, să creezi cerul, dar nu și pământul. Când privești punctele nevralgice ale omenirii, remarci că, atâta vreme cât copiii nu beneficiază de educație, mulți dintre ei, deși salvați de ajutoarele occidentale, sunt meniți unei vieți pline de mizerie și de violență.

Nu mă înțelegeți greșit. Acesta nu este, firește, un argument împotriva asigurării de medicamente ce salvează vieți sau o denunțare a extraordinarelor și minunatelor persoane și programe care distribuie aceste medicamente. Dar nu trebuie să întoarcem spatele acestor copii după ce ei sunt născuți și hrăniți. Nu trebuie să le întoarcem spatele deloc! Uitați-vă la puștii înrobiți de bandele de traficanți de droguri și de armatele de orice fel, la tinerii șomeri care își atacă, pentru un profit neînsemnat, vecinii, la fetele și femeile care sunt, inevitabil, principalele victime ale violenței.

Singurul medicament care poate vindeca toate aceste boli este accesul sigur și egal la învățătură. Cea mai bună dovadă a adevărului acestor cuvinte ar putea proveni chiar din partea cealaltă, de la grupările brutale care ard școli și împușcă, fără milă, eleve. Rareori auzim de atacuri coordonate vizând echipele umanitare care aduc medicamente și hrană. Acestea reprezintă o amenințare infimă pentru talibani, pentru liderii războinici regionali sau pentru politicienii corupți, care fură fondurile ce i-ar putea ajuta pe concetățenii lor. Fanaticii religioși, mercenarii și armatele au, în definitiv,

nevoie de recruţi sănătoşi.

Ceea ce nu pot accepta aceşti ticăloşi este înflorirea educaţiei – cu excepţia, demnă de remarcat, a învăţăturilor religioase militante, care adesea închistează minţile în loc să le deschidă. Ei urăsc ca populaţia să fie educată, întrucât asta înseamnă sfârşitul lor şi al celor de teapa lor, în decurs de o singură generaţie. Prin urmare, talibanii nu doar că închid şcolile, precum cea din Swat, în Pakistan, în care învăţa Malala Yousafzai, o adolescentă de 15 ani, ci le şi distrug. Şi ei nu doar că îi spun Malalei să nu meargă la şcoală, ci o şi împuşcă.

Educaţia, în ţările aflate în curs de dezvoltare, înseamnă, însă, mult mai mult decât a-i ţine departe de străzi pe copiii expuşi riscurilor. Ea este singura modalitate de a construi o economie competitivă în secolul XXI, pe măsura solicitărilor globalizării. Sănătatea corpului nu este suficientă în condiţiile în care populaţii întregi migrează de la sate la oraşe, iar agricultura devine o activitate puternic tehnologizată. Cititul şi scrisul nu pot fi un lux într-o epocă în care internetul este mai accesibil decât o reţea decentă de canalizare.

Chiar şi cei mai pragmatici ştiu că ajutorul dat educaţiei reprezintă o bună investiţie. Costă mult mai puţin să protejezi şi să educi copiii, decât să trimiţi soldaţi şi rachete să-i ucidă după ce au fost abandonaţi şi apoi recrutaţi de băieţii răi, în reţele de violenţă şi teroare. O populaţie educată este mai puţin vulnerabilă la propagandă şi mai capabilă de a produce antreprenori şi lideri care să creeze oportunităţi economice.

Există programe care le plătesc ţăranilor producători de opiu şi de coca diferenţa de bani pentru a cultiva recolte mai puţin primejdioase. E o metodă mai ieftină şi mai puţin violentă decât lupta armată împotriva traficanţilor de droguri, la frontiere şi pe străzile oraşelor noastre. De ce să nu investim la fel şi în copii? Câte şcoli şi facilităţi nu ar putea fi construite cu banii daţi pentru producerea şi operarea unei singure drone? Câţi profesori, instructori vocaţionali şi paznici n-ar putea fi angajaţi cu preţul unei singure misiuni militare?

Fundaţia pentru Drepturile Omului acţionează pentru a ajuta şi unii oameni

curajoși, care pledează pentru respectarea libertății individuale și a justiției, în întreaga lume. Forumul Libertății, pe care îl organizăm anual la Oslo, reunește sute de disidenți, activiști, filantropi, jurnaliști și politicieni de pe glob. Obiectivul este ca fiecare participant să învețe lucruri noi și să-și împărtășească ideile, revenind acasă cu noi forțe și inițiative.

În 2014, am decernat Premiul „Václav Havel“ pentru Disidența Creativă Mariei Aliohina și Nadejdei Tolokonnikova, de la grupul Pussy Riot. Nu sunt de acord cu regimul Putin de prea multe ori, dar, în cazul lor, trebuie să fac o excepție. Performanța lor uimitoare, felul cum l-au ridiculizat pe Putin, curajul de a lua poziție prin intermediul artei lor, toate acestea nu au fost doar o glumă proastă, așa cum a încercat să susțină până și avocatul lor. A fost un gest politic și a fost puternic.

Iar procesul lor de la Moscova nu a reprezentat o persecutare oarecare. Dictatorii se tem pentru viețile lor și, de aceea, nu suportă să fie ironizați. Spre deosebire de alți observatori, Putin, cu instinctul lui de animal sălbatic, a perceput imediat seriozitatea amenințării. Rezultatul a fost o pedeapsă de doi ani de închisoare, pentru un spectacol care a durat un sfert de oră.

Ca atare, ultima mea recomandare făcută politicienilor este să-i asculte pe disidenți, chiar dacă nu le place ce au aceștia de spus. Ei sunt cei care arată realitățile întunecate ale societății noastre, realități pe care cei mai mulți dintre noi ne permitem să le ignorăm. Ascultați-i pe disidenți, pentru că ei avertizează cu privire la amenințările care planează mai întâi asupra minorităților și, inevitabil, asupra majorității, ulterior. Fiecare societate are disidenții săi, nu doar dictaturile. Ei vorbesc în numele dezmoșteniților, al ignoraților și al persecutaților. Ascultați-i acum pentru că ei vorbesc despre ce o să vină!

Cartea de față, Vine iarna, este un avertisment, nu o concluzie inevitabilă. Partea bună, în privința anotimpurilor schimbării sociale și politice, este că le putem influența dacă ne străduim îndeajuns. Dacă ne smulgem din starea de automulțumire și învățăm, iarăși, cum să-i înfruntăm pe dictatorii și pe teroriștii care amenință lumea modernă construită de noi, putem altera cursul istoriei. Antimodernitarea este un virus periculos și, pentru a elimina un virus, nu e suficientă o simplă resetare. Trebuie să construim un sistem bazat pe valori care să fie îndeajuns de robust, încât să reziste virusului în plan

intern, suficient de inteligent, încât să oprească răspândirea virusului, şi suficient de îndrăzneţ, pentru a eradica virusul, oriunde se dezvoltă acesta.

Mulțumiri

Oricând risc să mă afund într-un ocean de idei interesante şi de oportunităţi incitante, soţia mea, Daşa, mă opreşte şi mă îndreaptă spre direcţia corectă. Ea a ştiut că această carte avea să vină la momentul potrivit.

Această lucrare este, prin ea însăşi, o recunoaştere adusă numeroaselor persoane care m-au educat şi inspirat în ultimii zece ani, ca activist pentru drepturile omului, şi, de aceea, voi folosi acest spaţiu pentru a le mulţumi celor care au transformat educaţia şi inspiraţia într-o carte.

Chris Parris-Lamb, agentul meu de la compania The Gernert, m-a impresionat, încă de la prima noastră întâlnire, prin pregătirea şi energia sa. Chris şi editorul nostru de la PublicAffairs, Benjamin Adams, au avut un rol esenţial în a stabili rapid modul în care un amalgam de idei, istorii, amintiri, analize, evenimente actuale şi opinii se putea transforma într-o poveste coerentă, cu un mesaj vital. Fondatorul PublicAffairs, Peter Osnos, are un fler deosebit pentru ştiri importante, iar susţinerea lui plină de entuziasm faţă de această carte a reprezentat un imbold puternic.

Mulţumiri speciale lui George R.R. Martin pentru superba lui serie, Cântec de gheaţă şi foc, şi pentru serialul HBO realizat după aceasta, Urzeala Tronurilor, care a inspirat titlul acestei cărţi. Pe Putin l-aş putea asemăna foarte bine cu Tywin Lannister, dar mi-e teamă, pe bună dreptate, să mă compar şi pe mine cu vreunul dintre personaje, având în vedere că mai toate au un destin groaznic!

Note

1. Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea URSS

54. să le redau viaţa celor ce trăiesc în casa cu oglinzi a dictaturii. O metaforă pe care am preluat-o din scena spargerii oglinzilor, dintr-un film extrem de popular în URSS – Intrarea Dragonului, cu Bruce Lee.

56. zguduind din temelii structura politică a acestuia. George H.W. Bush și Brent Scowcroft, A World Transformed, New York, Knopf Doubleday, 1998, ediţie pentru Kindle, 10106–10107.

57. Multe dintre republici îşi vor proclama independenţa. Fred Waitzkin, Mortal Games: The Turbulent Genius of Garry Kasparov, New York, G.P. Putnam’s Sons, 1993, ediţie pentru Kindle, 594–595.

57. încercând să salveze tot ce mai poate salva. Ibid.

63. un pachet de sprijin de peste 1,3 miliarde de dolari. Curt Tarnoff, „U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991–2001: A History of Administration and Congressional Action“, Raport CRS către Congres, actualizat pe 15 ianuarie 2002.

64. împotriva inamicilor săi interni şi externi. Robert O. Paxton, The Anatomy of Fascism New York, Knopf Doubleday, 2004, ediție pentru Kindle, 4284–4285.

2. Deceniul pierdut

68. de la finele celui de-al Doilea Război Mondial încoace. URSS şi SUA au fost de acord cu crearea Israelului în 1948, fiind primele ţări care l-au recunoscut.

71. unui nou consens intern privitor la rolul Americii în lume. Bush şi Scowcroft, A World Transformed, ediţie pentru Kindle, 11416–11420.

73. mult mai sângeroasă decât am crezut. David Halberstam, War in a Time of Peace: Bush, Clinton, and the Generals, New York, Simon and Schuster, 2001, p. 29.

74. America a ales ieri liderul lumii. Garry Kasparov, art. „Moral Principles Must Underpin U.S. Leadership“, Wall Street Journal, 4 noiembrie 1992, A14.

76. şi promovăm cauza păcii. Declaraţia preşedintelui Bill Clinton în faţa poporului american în privinţa Kosovo, ţinută la Casa Albă pe 24 martie 1999. Text complet şi video la http://millercenter.org/president/speeches/speech-3932.

3. Războaiele invizibile

79. majoritatea lor sunt, din fericire, paşnice în ziua de azi. Pagina de Wikipedia, „Disputed territories in Europe“, constituie o excelentă sursă de informaţii.

87. ce-aveţi să-i spuneţi preşedintelui Elţîn despre asta? Conferinţa de presă comună, a lui Bill Clinton şi Boris Elţîn, la Moscova, pe 10 mai 1995, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51336.

88. o făcuse fără să-l anunţe pe Elţîn. Ziarul Kommersant, 18 mai 1995. Menţionare în John W. Parker, Persian Dreams: Moscow and Tehran Since

the Fall of the Shah, Washington, DC, Potomac Books, 2008, 116.

88. care promova legături politico-economice strânse cu Iranul. Ibid. pp. 117–188.

88. o relaţie mult mai apropiată între cele două superputeri, în viitor. Tarnoff, „U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991–2001: A History of Administration and Congressional Action“, Raportul CRS către Congres, actualizat pe 15 ianuarie 2002.

89. să gestioneze conflictele provocate chiar de ei. Steven Erlanger, art. „Five Years Later: Eastern Europe, Post-Communism–A Special Report; East Europe Watches the Bear, Warily“, New York Times, 21 octombrie 1994.

90. împotriva integrității teritoriale sau a independenţei politice a Ucrainei. Memorandumul de la Budapesta asupra garanţiilor de securitate, 1994, http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484.

4. Născut din sânge

107. Eu pot să înfrunt moartea oricât de mult, dar voi nu puteți! Halberstam, War in a Time of Peace, p. 420.

109. nu m-am putut abține. Asta mi-e firea. Din filmul Dosar secret, 1955, scenariul şi regia de Orson Welles. Ulterior, scenariul transcris a fost singurul roman al lui Welles.

119. dacă îi găsim în veceul lor din curte, îi vom ucide chiar acolo. Conferinţa de presă a premierului Vladimir Putin la Astana, din Kazahstan, 24 septembrie 1999.

121. 40% dintre ruşi credeau că forţele de securitate fuseseră implicate în atentatele cu bombă. Un sondaj de opinie realizat de Levada, în aprilie 2002,

a relevat că 43% dintre ruși credeau acest lucru, în vreme ce 38% excludeau posibilitatea; http://www.levada.ru/press/2002041600.html.

123. s-ar putea dovedi un pasiv prea dificil de depășit. Garry Kasparov, art. „Russia's BestElection Yet", în Wall Street Journal, 21 decembrie 1999.

124. cel mai distrus oraș de pe Pământ. BBC News, art. „Scars remain amid Chechen revival", 3 martie 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/641460

124. fusese masacrată în al doilea război cecen. Anna Politkovskaia, A Small Corner of Hell: Dispatches from Chechnya, Chicago: University of Chicago Press, 2003, p. 29.

5. Președinte pe viață

134. imperiului pe care acesta îl slujea și apăra: URSS. Masha Gessen, The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin, New York, Penguin, 2012, 132.

134. supremul artist din politica internațională. Fiona Hill și Clifford Gaddy, Mr. Putin: Operative in the Kremlin, Washington, DC: Brookings Institution Press, 2015, ediție pentru Kindle, 322–327.

135. a demisiona mai devreme și de a-i încredința lui puterea. Menţiune de Tatiana Iumașeva, fiica lui Elțîn, pe site-ul ei web; de asemenea, mențiune făcută și în ziarul The Telegraph, 23 ianuarie 2010, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ 7063201/Boris-Yeltsins-daughter-attacks-Vladimir-Putin.html.

136. triumful istoric deplin al primului președinte al Rusiei. Garry Kasparov, art. „Yeltsin Offers New Hope for the New Year", în Wall Street Journal, 3 ianuarie 2000.

137. ar fi urmat principiile unei societăţi libere. George Soros, art. „Bitter Thoughts with Faith in Russia“, în Moskovski Novosti, februarie 2000.

138. Putin e încă foarte viu şi extrem de activ politic. Andrei Piontkovski, art. „For Whom Putin Tolls?“, în Russia Journal, 21–27 februarie 2000.

146. simbolismul reînvierii muzicii sovietice a fost relevant. Criticii excepţionalismului american, precum Putin, ar trebui să nu uite că versurile noului imn rusesc includ şi „eşti unică în lume, fără de pereche“.

6. În căutarea sufletului lui Putin

148. ce l-a surprins sau l-a îngrijorat cel mai mult în privinţa lui Putin. În discuţiile avute de-a lungul anilor, experienţa şi clarviziunea lui Steve au făcut să fie unul dintre analiştii mei favoriţi, în privinţa modului în care specialiştii americani în domeniul politicii externe văd Rusia şi de ce. Recomand, cu căldură, articolele şi cărţile lui, chiar şi pe cele cu care nu sunt de acord.

149. cum am putea îndrepta lucrurile. Mesaj personal pe e-mail, de la Steve Sestanovich către autor, 19 aprilie 2015.

150. cum se exprima premierul britanic Tony Blair. Ian Traynor şi Michael White, art. „Blair courts outrage with Putin visit“, Guardian, 11 martie 2000, http://www.theguardian.com/world/2000/mar/ 11/ russia.ethicalforeignpolicy.

150. N-am făcut niciodată aşa ceva, e ilegal! Interviu cu preşedintele Bill Clinton la postul de radio Ecoul Moscovei, 4 iunie 2000. Citat în Michael Wines, art. „Clinton in Moscow: The State of Democracy“, New York Times, 4 iunie 2000.

151. arestări arbitrare, bătăi şi torturi sistematice sau violuri. Malcolm Hawkes, declaraţie a Human Rights Watch, 11 martie 2000. Citat în The Guardian,

http://www.theguardian.com/world/2000/mar/11/russia.ethicalforeignpolicy.

169. suntem aici cu scopul precis de a pune capăt războiului. Citatele sunt din diverse surse de ştiri ruseşti; câteva sunt în engleză, în acest reportaj BBC: „Hostage-takers «ready to die»“, 25 octombrie 2002, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2360735.stm.

173. o creştere a antisemitismului, în ultimul an. Masha Kondrachuk şi Stephen Ennis, „Jews reject Russia claims of Ukraine anti-Semitism“, reportaj BBC, 12 noiembrie 2014, http://www.bbc.com/news/world-europe-29991777.

176. un proces corect, după standardele legale ruseşti. Citat într-un reportaj rusesc pe Grani.ru, în octombrie 2003. Ambasadorul Vershbow şi-a exprimat îngrijorarea faţă de faptul că justiţia rusească ar fi „aplicată selectiv“.

180. şi vă doresc curaj! Disponibil şi în varianta audio aici: http://www.rferl.org/content/Text_Of_Closing_Statement_By_Mikhail_Khod

7. Peste bord, în bătaia puștii

187. să lupt pentru aceşti oameni şi pentru aceste lucruri. Garry Kasparov, art „The Great Game“, Wall Street Journal, 14 martie 2005.

188. că are ordin să-l aresteze, dacă pleacă la Beslan. J.F.O. McAllister; Paul Quinn-Judge; Yuri Zarakhovich, art. „The Talks that Failed“, Time, 13 septembrie 2004.

188. voi merge la Beslan, să iniţiez negocieri. J.F.O. McAllister; art. „Communication Breakdown“, Time, 12 septembrie 2004.

190. cei doi au rupt tăcerea, denunţând raportul oficial. Art. „Beslan School Siege Inquiry «a Cover-up»,“ Herald (Scoţia), 10 februarie 2007, http://www.heraldscotland.com/beslan-school-siege inquiry-a-coverup-

1.829305.

191. ostaticii care ar fi putut fi salvaţi au ars de vii. David Satter, în Weekly Standard, nr. 9, 13 noiembrie 2006.

196. vina ne va aparţine tuturor! Gessen, The Man Without a Face, 193–194.

209. valorile stilului occidental şi pe cele universale. Preşedintele George W. Bush, discutând cu reprezentanţii organizaţiei Freedom House, pe 29 martie 2006.

8. Operațiunea Medvedev

224. „inteligent“ şi „din altă generaţie“. Interviu apărut în revista USA Today, cu Secretarul de Stat Condoleezza Rice, pe 11 decembrie 2007, http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/rice- transcript.pdf.

225. de dovezile „îngrijorătoare“ privind nerespectarea drepturilor omului. Toate citatele provin dintr-o serie de articole despre Putin, din secţiunea „Person of the Year“, revista Time, 19 decembrie 2007. Acestea includ un interviu în care Putin e întrebat de ce alegerile din Rusia nu au fost mai deschise şi de ce fusesem eu arestat. Uimitorul răspuns al lui Putin: „Dar de ce domnul Kasparov, când a fost arestat, a vorbit în engleză şi nu în rusă? Când un politician vrea să fie mai popular cu alte ţări, decât pentru naţiunea rusă, lucrul ăsta spune multe.“ Desigur, mă adresasem numeroşilor reporteri străini în limba engleză, după ce vorbisem deja în rusă.

225. reprezintă un potenţial risc pentru propria sa securitate. În Time, art. „Adolf Hitler: 1938 TIME man of the year“, 2 ianuarie 1939.

229. „suntem serios îngrijoraţi“ şi „condamnăm ferm“. Citate din declaraţiile făcute la reuniunea extraordinară a Consiliului Europei cu privire la situaţia din Georgia, în august 2008.

240. moartea ei a dăunat guvernului rus mai mult decât articolele ei. O remarcă făcută de Putin în faţa presei, în Germania, pe 10 octombrie 2006, la patru zile după asasinarea Annei Politkovskaia.

240. aproape ameţiţi de mirosul lor de petrol şi de gaze! Václav Havel, citat pe larg imediat după eveniment şi în materialele promoţionale ale filmului.

240. una dintre cele mai bune calitativ din lume. Toate citatele sunt din declaraţiile făcute de Medvedev la Congresul Internaţional al Presei Ruseşti, Moscova, 11 iunie 2008.

242. atât în străinătate, cât şi pe pământ rusesc. Asasinarea, în 2009, a rivalului lui Kadîrov, Sulim Iamadaiev, în Dubai, e cea mai notabilă. Poliţia din Dubai l-a acuzat de crimă pe vărul lui Kadîrov (şi membru al Dumei de Stat). Fratele lui Iamadaiev a fost asasinat la Moscova, în 2008.

243. dacă solicitarea Georgiei de aderare la NATO ar fi fost acceptată. Bush, Decision Points, 7945–7947.

9. Îndrăzneala de a spera în zadar

246. oameni ca Marshall, Acheson şi Kennan. Cuvintele apar într-un interviu al lui Obama, în Fareed Zakaria, GPS, 28 decembrie 2008. Obama a continuat lăudând politica externă a preşedintelui George H.W. Bush.

248. în toate ţările, pretutindeni. O versiune a acesteia apare pe o placă memorială de pe piedestalul Statuii Libertăţii.

252. retorica inspirată prin acţiune decisivă. În articolul meu din 5 noiembrie 2008, pentru Los Angeles Times Syndicate, şi, distribuit ulterior, şi în alte părţi. Varianta completă şi gratuită este aici: http://www.theotherrussia.org/2008/11/05/kasparov-on-obama and-how-russia-sees-america/.

253. a condamna „acțiunea agresivă“ a Rusiei. Toate citatele provin din campania de presă care a urmat într-o manifestare furibundă.

253. excepționalism american promovată în cursul primului mandat al președintelui Bush. Ben Smith, „«Invasion of Georgia» a «3 a.m. moment»“, Politico, 9 august 2008.

255. independența fostelor republici sovietice. Merită citită întreaga declarație din 11 august 2008 a senatorului McCain: http://www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/mccain_statement_on_geor

260. domnul Putin și domnul Medvedev trebuie să decidă. Interviu cu Igor Iurghens, în Gazeta.ru, februarie 2010.

266. BP ca la „Bolșoi Petroleum.“ Citat pe larg în presă, 14 ianuarie 2001. Markey era democratul aflat în fruntea Comitetului pentru Resurse Naturale din Camera Reprezentanților, la acea vreme.

270. rezumatul politicii președintelui Obama față de Rusia a fost: „Noi dăm, Rusia ia“. Mitt Romney, art. „Bowing to the Kremlin“, Politico, 27 martie 2012.

270. i-a respins afirmațiile, ca pe o simplă demagogie. Mitt Romney, No Apology: The Case for American Greatness, New York, St. Martin’s Press, 2010, ediție pentru Kindle, 4916–4920.

277. Erau niște oameni calmi, care au fost atacați pe nedrept. Transcrierea reportajului video de pe Fox News este încă disponibilă online: http://video.foxnews.com/v/1624799524001/anti-putin rallies-continue-in-russia/?#sp=show-clips.

10. Război și pace

289. au primit contracte de 7,4 miliarde de dolari. Art. „Castles in the Sand“,

Economist, 13 iulie 2013.

296. Tokyo, în 1940, respectiv la Roma, în 1944. Ele au fost anulate din cauza izbucnirii războiului. Următoarea Olimpiadă a avut loc la Londra, în 1948.

297. o piesă din noua URSS visată de Putin. Garry Kasparov, art. „Les Jeux et la vérité“, Le Monde, 24 februarie 2014.

298. mai înainte ca eu să termin de rostit cuvântul „Berlin“. Consilierul meu, Mig Greengard, a început să numească asta „datul ochilor peste cap în momentul Hitler“, în timpul numeroaselor interviuri pe care le-am acordat înainte şi după Jocurile Olimpice de la Soci. El a remarcat şi că această atitudine a încetat aproape cu totul după ce Putin a anexat Crimeea, aşa cum am avertizat că va face.

303. Nu e nimic de ordin personal. Conferința de presă a lui John Kerry, Londra, 14 martie 2014.

310. Îndemnurile generice la „mobilizarea comunității internaționale“. Obama a declarat, de fapt, acest lucru („Remarks by President Obama and President Poroshenko of Ukraine After Bilateral Meeting“, 18 septembrie 2014). Multe dintre afirmaţiile lui par o parodie a limbajului diplomatic dublu: „Și vom continua să căutăm mobilizarea comunității internaționale, transmițându-i Rusiei că Ucraina dorește să aibă o bună relație cu toți vecinii ei, atât din Est cât și din Vest, și că trebuie să existe o cale prin care Ucraina să poată negocia și face comerț și prin care să continue legăturile interumane dintre Ucraina şi Rusia, dar Rusia nu le poate dicta ucraineenilor cum să lucreze efectiv cu alţi parteneri, pentru a îmbunătăți situația poporului ucrainean“. Rusia tocmai invadase Ucraina!

Concluzii

317. singurele lucruri pe care Kim Jong-il și alții ca el le înțeleg. Václav Havel, art. „Time to Act on N. Korea“, Washington Post, 18 iunie 2004.

323. numind asasinatul „o provocare“. Purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, a declarat acest lucru la câteva ore de la asasinat. Putin a repetat declarația a doua zi.

325. socoteală în fața unei justiții ce părea mereu mai îndepărtată. Întregul raport al lui Nemțov, din 2011, „Putin. Corruption“, este disponibil în rusă și engleză la, http://www.nemtsov.ru/old.phtml?id=706613. Mii de copii tipărite au fost, desigur, confiscate și distruse, fiind considerate „literatură extremistă“.

327. nu doar o încăpere dintr-un Turn Babel. Intitulat, de fapt, „Forțele păcii“, a devenit cunoscut ca „discursul referitor la Cortina de Fier“. Merită citit sau ascultat în întregime, fie și doar pentru a vedea cum Churchill, faimos pentru retorica sa bogată, era dornic să prezinte chestiunile politice în mod direct și tranșant. Varianta scrisă și cea audio sunt aici: http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace.

328. se varsă, și burdufurile se prăpădesc. Evanghelia după Luca 5:37 (Ediția Cornilescu).

331. „trezește-mă când vor ocupa Polonia“. Așa s-a exprimat Bill Maher în emisiunea Real Time, 1 mai 2015.

Politicieni ruși proveniți din rândurile serviciilor secrete sau ale armatei (n.tr.)